

959. 37
๑ ๗๔๗
5 3

การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2448 - 2475

ห้องสมุดคณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญาบัตร

ของ

วิไลลักษณ์ แสงไชยรัตน์

11 พ.ค. 2535

เสนอขอมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประธานมิต

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กรกฎาคม 2531

อธิบดีเป็นรองมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

674755

178588

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต และคณะกรรมการสอบได้พิจารณา
 ปัญหานี้นจนบัดนี้แล้ว เห็นสมควรรับ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
 ปัญหาการศึกษาหาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน
.....กรรมการ

.....ประธาน
.....กรรมการ
.....กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จเรียบร้อยด้วยความกรุณาจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้เขียน
ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ คุณวราวุธ พุ
สนิหงส์ ณ อยุธยา ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ชี้แจง ให้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ อันมีค่าแก่ผู้เขียน
และได้สละเวลาในการตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ เป็นอย่างดี ตลอดจนได้กรุณาให้พิมพ์เอกสาร
คำราแก้วผู้เขียน ซึ่งผู้เขียนซาบซึ้งในพระคุณไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ คณะจารย์แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ความเข้าใจให้เกิดแก่ผู้เขียน

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่อำนวยความสะดวกใน
การค้นคว้าเอกสาร

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ทุกคนที่ร่วมให้คำปรึกษา และให้กำลังใจมาโดยตลอด
ท้ายที่สุด คุณความดีของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบแก่บิดามารดา พี่น้องทุกคน
ตลอดจนนิสิตนักศึกษาสาขาประวัติศาสตร์

วิไลลักษณ์ แดงไชยวัฒน์

สารบัญ

บทที่

หน้า

บทนำ	ก
1 สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. 2448	1
สังคมศักดินาไทย	1
การศึกษาของจิตร ภูมิศักดิ์	3
การศึกษาของชัยอนันต์ สมุทวณิช	8
โครงสร้างสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ก่อน พ.ศ. 2448	10
ลักษณะโครงสร้างสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ก่อน พ.ศ. 2448 ..	11
พระมหากษัตริย์	13
เจ้านายหรือพระบรมวงศานุวงศ์	14
ขุนนาง	16
ไพร่	19
ทาสหรือข้า	28
นักบวช	32
ชาวต่างชาติในสังคมไทย	34
ระบอบความเชื่อในสังคมไทยก่อน พ.ศ. 2448	40
ระบอบความสัมพันธ์ในสังคมไทยก่อน พ.ศ. 2448	43
ระบอบเครือญาติ	43
ระบอบอุปถัมภ์	45
2 ปัจจัยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448	49
การจัดการศึกษาสมัยใหม่	49
การยอมรับความเจริญจากประเทศตะวันตก	52

ธนาคาร	53
สาธารณสุข และสุขภาพอนามัยของประชาชน	57
การสร้างเส้นทางคมนาคมทางบก	60
การสร้างเส้นทางรถไฟ	60
การคัดถนน	62
การเปลี่ยนแปลงนำไปสู่การปรับปรุงโครงสร้างสังคมไทย	
พ.ศ. 2448	63
✓ การยกเลิกระบบทาส	65
✓ การยกเลิกระบบไพร่	68
3 การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2448 - 2475	72
โครงสร้างสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2448 - 2475 ...	72
พระมหากษัตริย์	73
เจ้านาย	80
ข้าราชการ	83
บทบาทด้านการลงทุนธุรกิจสมัยใหม่ของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย	
และข้าราชการ	87
การลงทุนทางด้านการธุรกิจสมัยใหม่ของเจ้าพระยาวรพงษ์ทิพปภิรมย์ ..	91
การลงทุนทางด้านการธุรกิจสมัยใหม่ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม	
หมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์	92
บริษัทปูนซีเมนต์ไทย	95
แมงคัสยามกับมาจอ จักก	97
พ่อค้านักธุรกิจ	99
ราษฎรหรือสามัญชน	101
ชาวนา	102

ความสัมพันธ์กับการพัฒนาทางกสิกรรม	112
ความสัมพันธ์ของภูมิบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทย พ.ศ. 2448-2475	116
ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับเจ้านายที่รับราชการ และข้าราชการ	116
ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกับข้าราชการ	122
ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ กับข้าราชการ ขาวนา ..	124
ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางกับขาวนา	129
4 ผลการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475	138
ผลการยอมรับความเจริญจากประเทศตะวันตก	138
การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก	138
การเปลี่ยนแปลงทางด้านการธุรกิจ สังคม ในท้องถิ่นที่มี ทางรถไฟ และถนนตัดผ่าน	138
การเปลี่ยนแปลงค่านิยมบางประการของคนไทย	140
กิจการรถไฟเพิ่มขึ้นในสังคมไทย	144
กิจการรถเมล์	144
รถแท็กซี่	146
รถโดยสารและรถบรรทุกสินค้า	147
ประชาชนนิยมใช้สินค้าจากต่างประเทศ	149
ปัญหาที่เกิดจากการยอมรับความเจริญตะวันตก	150
อุบัติเหตุทางรถยนต์บนท้องถนน "รถภัย"	150
ปัญหาสุขภาพแวดล้อมหรือขยะมูลฝอยสิ่งสกปรกโสโครก	154
การเคลื่อนไหวของกลุ่มปัญญาชนในสังคมไทย ในพ.ศ. 2448 - 2475	158
การเขียนบทความ และการถวายฎีกาแสดงความคิดเห็นเพื่อ แก้ปัญหาด้านฐานในสังคม	158

การเคลื่อนไหวของกลุ่มนิรโทษกรรมเพื่อเรียกร้องสิทธิทาง	
การเมือง	166
การรวมกลุ่มของนิรโทษกรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง	
พ.ศ. 2475	170
ระบบความสัมพันธ์ในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475	182
ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับข้าราชการ	182
ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพ่อค้านักธุรกิจ	184
ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาวนา	185
ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเจ้านายที่ค้ำกับขุนนาง	190
5 สรุป	197
บรรณานุกรม	206
ภาคผนวก	230

ความหมายของอักษรย่อที่ปรากฏในเชิงอรรถ มีต่อไปนี้

ก	หมายถึง	เอกสารกระทรวงกลาโหม
กฐ.	หมายถึง	กองจตุรมาตย์เทศน์แห่งราชกิจ
ก.กษ	หมายถึง	ไมโครฟิล์มของกระทรวงเกษตรธิการ
กษ.	หมายถึง	เอกสารกระทรวงเกษตรธิการ
กส	หมายถึง	เอกสารกระทรวงเกษตรธิการ
ก.	หมายถึง	เอกสารกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
กก.	หมายถึง	เอกสารกระทรวงคมนาคม
จ.ศ.	หมายถึง	จุลศักราช
น.	หมายถึง	เอกสารกระทรวงนครบาล
น.	หมายถึง	เอกสาร बैंกไทย
ท.	หมายถึง	เอกสารกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม
รล-พศ	หมายถึง	เอกสารเขียนใหม่ สารบัญชามุขคดีพิเศษ
ม.	หมายถึง	เอกสารกระทรวงมหาดไทย
บ.	หมายถึง	เอกสารกระทรวงยุติธรรม
ยช.	หมายถึง	เอกสารกระทรวงโยธาธิการ
รล.	หมายถึง	กรมราชเลขาธิการ
สพ. 2	หมายถึง	เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำวงศ์- ราชานุภาพ
สร.	หมายถึง	สำนักนายกรัฐมนตรี

บทนำ

สังคม คือ กลุ่มคนที่อยู่ในอาณาเขตบริเวณหนึ่งมีความสัมพันธ์และการกระทำระหว่างกัน (Relationship and Interaction) มีระยะเวลาที่อยู่ร่วมกันตลอดจนมีสถาบันต่าง ๆ ที่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคม¹

สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ก่อน พ.ศ. 2448 เป็นสังคมศักดินา ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ให้ความหมายของศักดินาไว้ว่า ศักดินา เป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ในสังคมอย่างแน่นอน บุคคลใดจะมีสิทธิหรือมีหน้าที่ในสังคมมากน้อยเพียงไร มีศักดินาของบุคคลนั้นเป็น เครื่องกำหนด² พระโอรสการตำแหน่งนาพลเรือนและทหารหัวเมือง ได้กำหนดศักดินาของบุคคลประเภทตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ตลอดจนไพร่ทาส ยกเว้นพระมหากษัตริย์ เพราะพระองค์เป็นผู้พระราชทานศักดินาให้แก่บุคคลต่าง ๆ ในสังคม บุคคลที่มีศักดินาสูงสุดในสังคม คือ พระมหาอุปราช มีศักดินา 100,000³ ทาสมีศักดินาต่ำสุดในสังคม คือ 5 ผู้ที่มีศักดินากี่ตั้งแต่ 400 ขึ้นไป เรียกว่า มุอานาย ซึ่งได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง มุอานายมีสิทธิพิเศษบางประการเช่น สิทธิเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ มุอานายและบุคคลในครอบครัวไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปใช้ในราชการ เมื่อเกิดคดีความถึงโรงศาลก็ไม่ต้องไปศาลด้วยตนเอง เว้นแต่คดีความอาญาที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ เป็นต้น⁴ ส่วนบุคคลที่มี

¹สมศักดิ์ ศรีสันติสุข สังคมไทยแนวทางวิจัยและพัฒนา หน้า 2 - 3

²ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "สังคมไทย" ลักษณะไทย เล่ม 1 หน้า 9

³กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 219

⁴ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อ.ก.

ยกเว้นพระมหากษัตริย์ เพราะฉะนั้นทุกคนย่อมมีฐานะเป็นข้าแผ่นดินเท่าเทียมกัน การจัดระเบียบสังคมไทยในทางทฤษฎีถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของแผ่นดิน และชีวิตรัฐกิจทุกคนในราชอาณาจักร ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรในขณะที่ราษฎรมีหน้าที่ต้องถวายราชกิจของพระองค์ แต่ในทางปฏิบัติพระมหากษัตริย์ได้แจกจ่ายไพร่พลให้ช่วยไ้การปกครองดูแลของมุลนาย จำนวนไพร่พลนั้นจะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่ หรือศักดินาของมุลนายแต่ละคน จำนวนศักดินาของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับมีความเกี่ยวข้องกับกำลังไพร่พลของบุคคลนั้น ๆ การควบคุมกำลังไพร่พลก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่มุลนายสองประการ คือ ความมั่นคง และอำนาจทางการเมือง¹ ทั้งนี้เพราะไพร่จะมี "ช่วย" มากำล่อมุลนายของตน² ในขณะเดียวกันไพร่ที่อยู่ใ้การปกครองของมุลนายจะขอความคุ้มครองจากมุลนายเพื่อหลีกเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานและการทำงานหนัก ความสัมพันธ์ระหว่างมุลนายกับไพร่จึงมีลักษณะด้อยที่ด้อยอาศัยกัน หรืออยู่ในรูปอุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน (Client - Patron Relationship) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคนที่ไม่ใช่ญาติ แต่อยู่ในฐานะที่ผู้หนึ่งเป็นผู้ช่วยเหลืออีกผู้หนึ่ง ถ้ามีโอกาส ไพร่จะเลือกสังกัดมุลนายที่มีอำนาจและมีไพร่หาสมมากกว่ามุลนายที่มีอำนาจและไพร่หาสน้อย เพราะขอเรียกร้องและการใช้แรงงาน ย่อมน้อยกว่าและมุลนายสามารถให้ความคุ้มครองและช่วยเหลือได้มากกว่าอีกตัว³

ระบบความเชื่อในสังคมไทยที่เชื่อในเรื่อง บุญ บาป กรรม ความหลักคำสอนของพุทธศาสนา นอกจากคนไทยยังเชื่อในเรื่อง โชคกลาง วิญญาณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ระบบความเชื่อเหล่านี้จะทำให้เกิดความเกรงกลัวซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้สังคมไทยมีลักษณะแสวงหาความคุ้มครอง ความปลอดภัยเพื่อประกันความสำเร็จในการประกอบอาชีพ การเลี้ยงดูครอบครัวของตน⁴ จากระบบอุปถัมภ์ และระบบความเชื่อดังกล่าวทำให้คนไทยมี

¹ ม.ร.ว. อคิน ระพีพัฒน์ สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416 แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริชูธร และพรณี สรุงบุญมี หน้า 137

² กฎหมายตราสามดวง หน้า 141

³ ม.ร.ว. อคิน ระพีพัฒน์ อ.ก. หน้า 119

⁴ ดูเรียบ เอม แสงส์ ข้างกับมนุษย์ : นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์ หน้า 152

ลักษณะพิเศษที่ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลและมีความเคารพนับถือและเกรงผู้ใหญ่มากขึ้น
ก็มีความรู้สึกเคยชิน พอใจที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่สังคมวางไว้¹

หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ มากขึ้น
เพื่อปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย เป็นเหตุให้ฐานะของไพร่ และทาส ได้รับการเปลี่ยนแปลงไป
ในทางที่ดีขึ้นหลายประการ จนกระทั่งมีประกาศพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารและพระราชบัญญัติ
เลิกทาส ใน พ.ศ. 2448 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมศักดินาไทย ปัจจัยสำคัญ
ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย คือ

1. ปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงขึ้นครองราชย์ โดยปราศจากฐานอำนาจรองรับ ทั้งนี้เพราะเหตุว่าการแผ่นดิน
ทั้งปวงตกอยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ที่สมุหพระกลาโหม
ในฐานะผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน² เมื่อพระองค์มีพระชนมายุครบ 20 พรรษา ทรงเริ่มให้
อำนาจบริหารราชการแผ่นดินได้เต็มที่ พระองค์ได้เริ่มดำเนินการปกครอง และพยายามขจัด
อิทธิพลของขุนนางรุ่นเก่าเคยมีอำนาจในต้นรัชสมัย³ อันเป็นสาเหตุหนึ่งให้พระองค์ปฏิรูปสังคม
ด้วยวิธีการเริ่มปลดปล่อยทาสในปี พ.ศ. 2417 และเริ่มปลดปล่อยไพร่ในปี 2425 ให้ค่อย ๆ
มีอิสระขึ้น เพื่อสอดคล้องกับการปฏิรูปการปกครอง

2. การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก และการเผยแพร่แนวความคิดแบบตะวันตก
ทำให้พระมหากษัตริย์ ต้องปฏิรูปการปกครอง ตลอดจนปรับปรุงสังคมไทย โดยเฉพาะในด้าน
ความเป็นอยู่ของราษฎรให้มีลักษณะใกล้เคียงกับประเทศตะวันตก คือ ให้สิทธิเสรีภาพแก่
ประชาชนมากขึ้น เพื่อมิให้ประเทศตะวันตกมีข้ออ้างว่าประเทศไทยล้าหลังจนประเทศตะวันตก
เข้ามาปกครองเสียเอง

¹ อานนท์ อาภาภิรม สังคมวัฒนธรรมไทย และประเพณี หน้า 31

² นรงค์ ท่วงทีศ พื้นฐานอารยธรรม : อารยธรรมไทยและอารยธรรมตะวันตก
ยุคใหม่ หน้า 34

³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช การเมือง - การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย

3. การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นระบบเศรษฐกิจ การผลิตเพื่อการค้า เงินเข้ามามีบทบาทสำคัญในการแลกเปลี่ยนสินค้า แหล่งที่มาของอำนาจ และความมั่งคั่งที่สำคัญที่สุดมิใช่อยู่ที่การ เกณฑ์แรงงานไพร่อีกต่อไป แต่อยู่ที่ทรัพย์สิน ชนชั้นนัก เงินทุน และที่ดินที่ใช้การผลิตรายได้ของประเทศจะทวีมากขึ้นหากปล่อยให้ตลาดเมืองมีอิสระ จากการถูกเกณฑ์แรงงานไปประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มผลผลิตเป็นสินค้าออกของประเทศ ยิ่งกว่า ที่จะเกณฑ์แรงงานของพลเมืองมาใช้เหมือนแต่ก่อน¹

4. ระบบไพร่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาในสมัยหลัง ๆ เกิดปัญหาต่าง ๆ ในสังคม เช่น รัฐบาลไม่สามารถที่จะควบคุมการใช้แรงงานของไพร่ให้มีประสิทธิภาพได้ ดังเช่นแต่ก่อน เพราะไพร่หลบหนีการถูกเกณฑ์แรงงานมากขึ้น นอกจากนี้ขุนนางทุจริต แสวงหาผลประโยชน์จากระบบไพร่มากขึ้น เนื่องจากระบบควบคุมคนของสังคมไทยที่ทำให้ ขุนนางกับไพร่มีความสัมพันธ์ในรูปอุปถัมภ์² ประกอบกับรัฐบาลยินยอมให้ไพร่หลวงเสียเงิน ราชการแทนการถูกเกณฑ์แรงงานปีละ 18 บาท ต่อมารัฐบาลได้ผ่อนผันให้ไพร่หลวงเสีย เงินราชการเท่ากับไพร่สม คือ เสียเงินราชการปีละ 6 บาท ใน พ.ศ. 2439³ รัฐบาล เองมีโอกาสเลือกจ้างแรงงานคนจีนแทนแรงงานไพร่ในการทำงานโยธาบางประเภท เช่น ขุดคลอง สร้างสะพาน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะ แรงงานคนจีนได้อพยพเข้ามาเมืองไทยมากตั้งแต่ หลังเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 เซอร์ จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) เข้ามาทำสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ. 2398 ระบุว่า มีคนจีนจำนวน 1.5 ล้านคน เฉพาะใน กรุงเทพฯ มีคนจีนประมาณ 200,000 คน⁴

¹นายกรัฐมนตรี, สำนัก คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์ กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475 เล่ม 2 หน้า 518

²ปิยะฉัตร ปิตะวรณ การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411 - 2453 หน้า 30 - 31

³นายกรัฐมนตรี, สำนัก คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย อ.ก. หน้า 518

⁴Sir John Bowring. The Kingdom and People of Siam, Vol.1

5. ภาษ คือเป็นทรัพย์สินของนายเงิน ซึ่งชาวตะวันตก ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของ ความป่าเถื่อนล้าหลัง อันเป็นผลให้สังคมเกิดความอยุติธรรม¹ ดังนั้นภาษจึงเป็นอุปสรรค ต่อการพัฒนาทางค่านิยม การเมืองและเศรษฐกิจอีกด้วย

ด้วยปัจจัยดังกล่าวนี้เอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูป สังคม โดยยอมรับเอาความเจริญในด้านต่าง ๆ จากประเทศตะวันตกมาใช้ปฏิรูปสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจและการเมืองในสมัยนั้น ในปี พ.ศ. 2448 พระองค์ ได้ประกาศพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ซึ่งเท่ากับเป็นการเลิกระบบไพร่โดยทาง อ้อม² และได้ประกาศพระราชบัญญัติเลิกทาส ร.ศ. 124 เป็นการปลดปล่อยทาสให้ มีอิสระเสรีภาพ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2448 จึงเป็นปีที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยสมัยใหม่เพราะ เป็นปีที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพของไพร่และทาส ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมาเป็น พลเมืองของประเทศที่มีความเสมอภาคทางกฎหมาย ราษฎรทุกคนมีอิสระแก่ตนเองมีการะ ในฐานะเป็นเจ้าของประเทศร่วมกันและต้องร่วมมือกับรัฐบาลในการสร้างสรรค์ความเจริญ ให้แก่ชาติตามแบบอย่างประเทศที่เจริญแล้ว³ ดังนั้น สภาพสังคมไทยช่วงนี้เกิดแรงงานอิสระ ที่เลือกประกอบอาชีพได้ตามความสามารถและพอใจของคนเท่ากับเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับ ประเทศ และจัดตั้งกองทหารสมัยใหม่ที่มีประสิทธิภาพในการรวบรวมกำลังไพร่พล อาจกล่าว ได้ว่าลักษณะโครงสร้างสังคมในระยะนี้จะมีสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าและการ วิชาความปลอดอกภัย หรือเอกราชของประเทศนั้นเอง จุดนี้เองที่ทำให้ผู้เขียนสนใจที่จะศึกษา การเปลี่ยนแปลงสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 เพื่อต้องการทราบว่าอะไรคือปัจจัยที่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการดำรงชีวิตของบุคคลในสังคม จนกระทั่งเกิด ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในสมัยต่อมา

¹ไพจิตร ไหลงาม ความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและการปรับตัว ของรัฐ ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 หน้า 72

²จรุช สุพานิช "ฐานันดรไพร่" ข้อมูลจากอดีต หน้า 56

³วราณี โอสธารมย์ การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411 - 2475 หน้า 345

จากการศึกษาพบว่า สังคมไทยเปลี่ยนแปลงเพราะนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการ
ปรับปรุงสังคมไทยให้ทันสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า และการเมือง
ของประเทศ โดยการยกระดับฐานะของประชาชนให้ดีขึ้น และให้มีความรู้สึกผูกพันต่อ
ประเทศ ด้วยวิธีการสร้างชาตินิยม ซึ่งเสริมการศึกษาสมัยใหม่ และการยอมรับความเจริญ
ทางวัตถุจากตะวันตก เป็นต้น ซึ่งจะขอก้าวโดยสังเขปต่อไปนี้

ปัจจัยและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475

การสร้างชาตินิยม เป็นอุดมการณ์ที่จะสร้างความรู้สึกร่วมกันหรือความสามัคคีของ
คนในชาติ โดยเน้นความจงรักภักดีต่อ 3 สถาบัน คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์¹
จุดมุ่งหมายในการสร้างชาตินิยมอยู่ในหลักความึก และการปฏิบัติแนวเกี่ยวกับตะวันตก
สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะแสดงให้เห็นถึงความทันสมัยของสังคมไทย และยังเป็นการรับรองให้
ประเทศไทยได้เข้าร่วมในสังคมนานาชาติอีกด้วย ดังนั้นในสมัยนี้จึงมีการจัดตั้งสมาคม
ต่าง ๆ การส่งเสริมกีฬา การตั้งกองลูกเสือ การจัดตั้งเสือป่า ประกาศพระราชบัญญัติ
นามสกุล เป็นต้น นอกจากนี้พระองค์ยังได้ปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมด้วยการนิพนธ์บทความ
ต่าง ๆ และถ่ายทอดพระราชโอรสผ่านทางการศึกษาอีกด้วย²

การส่งเสริมการศึกษาสมัยใหม่ โดยการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา
พ.ศ. 2464 เพื่อเป็นการขยายการศึกษากลับไปสู่วัยประชาชนทั่วประเทศ ทั้งโรงเรียน
ชายและหญิงสอนวิชาทั้งภาคบังคับและภาคเลือก พานิชยกรรม เกษตรกรรม เพื่อสร้างคนชั้นกลาง
ที่เป็นคนไทยประกอบอาชีพอื่น แข่งขันกับคนจีนและชาวต่างประเทศ นอกจากการรับราชการ³
สถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2459 การ

¹ Stephen, Greene. "King Wachirawut's Policy of Nationalism,"
เอกสารโครงการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 3(3) :
เมษายน - มิถุนายน 2521 หน้า 27 - 29

² อัจฉราพร กุญชรพิสมัย กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปการปกครอง
และกลุ่ม "ทหารใหม่" หน้า 247 - 248

³ วารุณี โอสดารมย์ การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411 - 2475 หน้า 242

ส่งเสริมการศึกษามัธยมใหม่ นอกจากจะเปิดโอกาสให้สามัญชนสามารถเลื่อนฐานะของตนเอง
เข้าสู่ระบบราชการแล้ว ยังก่อให้เกิดกลุ่มปัญญาชน และข้าราชการซึ่งมีความสนใจต่อปัญหา
ของบ้านเมือง เช่น ปัญหาหนี้สินของชาวนา¹ ปัญหาการบริหารราชการ² ปัญหาการสาธารณสุขโลก³
ปัญญาชนเหล่านี้ยังมีความรักแค้นกับรัฐบาลในเรื่องแนวความคิดการปกครองประเทศ
จนกระทั่งเกิดกบฏ ร.ศ. 130 กลุ่มผู้ก่อการ ไค่แก๊ นายทหารหนุ่ม และการปฏิวัติ พ.ศ. 2475
ผู้ก่อการ ไค่แก๊ นายทหารและข้าราชการพลเรือน คบการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน
ระบอบประชาธิปไตย เพื่อสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นอารยประเทศ⁴

หลังจากเปิดประตูการค้ากับประเทศตะวันตกแล้วทำให้ความเจริญและสินค้า
อุปโภคและบริโภคจากประเทศตะวันตกเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งมีผลให้เกิดความสะดวกสบาย
ในการดำรงชีวิต เช่น รถยนต์ น้ำมัน ไฟฟ้า ตะเกียงถ่าน เชื้อถ่าน เป็นต้น รัฐบาลมีแนวคิด
ที่จะใช้สินค้าจากต่างประเทศเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการผลิตซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศ⁵
สินค้าต่างประเทศบางชนิดก่อให้เกิดอาชีพบริการ และอำนวยความสะดวกในการคมนาคม
ขนส่งอีกด้วย เช่น รถยนต์นำมาใช้เป็นรถเมล์ รถแท็กซี่ รถยนต์ส่วนบุคคล รถยนต์โดยสาร
ประจำทาง ในสมัยนี้รัฐบาลได้เห็นความสำคัญในการสร้างถนนและรถไฟ ไปตามหัวเมือง
ต่าง ๆ ซึ่งมีผลต่อสังคมไทยในแง่ที่ประชาชนสามารถติดต่อกันได้สะดวกขึ้น⁶ ในบริเวณที่มี

¹ จันทราภา "ความไม่เป็นหนี้เป็นปูสร้างคามมั่นคง" เกราะเหล็ก วันที่
27 พฤษภาคม พ.ศ. 2472 หน้า 3

² "กรมรถไฟควรหยิบเรื่องนี้มาพิจารณาบ้าง" วิเศษสยาม วันที่ 9 มกราคม
พ.ศ. 2474 หน้า 5

³ "อย่าเสียใจ" The Siam Observer, No. 6 Mon. Feb, 25 1910 หน้า 2

⁴ รัชอนันต์ สมุทวณิช การเมืองการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง หน้า 54

⁵ กจร. ร.6 ก.18/5 อากรหวายจีน ก ข และบอยเบี้ย เรื่องเลิกบอยเบี้ยด้วย

21 กุมภาพันธ์ 2453 - 20 มีนาคม 2459

⁶ "ข่าวบูรพา : รถไฟ" กรุงเทพฯ เกล็ดเมด วันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2470 หน้า 2

ถนนและรถไฟไปถึงเกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าการเกษตรจากชนบทกับสินค้าสำเร็จรูปที่
กรุงเทพ ซึ่งจะทำให้ความเป็นอยู่และรายได้ของประชาชนแถบนั้นดีขึ้น เช่น การสร้างตลาด
เข้าน้ำเนื่องจากหัวหินเข้ามาถึงกรุงเทพ โดยทางรถไฟ นอกจากนี้การสร้างทางรถไฟ
และถนนไปยังต่างจังหวัดก็ยังมีประโยชน์ในแง่การศึกษาในแง่ที่ช่วยให้ประชาชนสามารถ
เข้ามาศึกษาในกรุงเทพ ได้สะดวกขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างสังคมไทยหลัง พ.ศ. 2448 ประกอบด้วยบุคคล 4 กลุ่ม
ด้วยกัน คือ

1. พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์
2. ข้าราชการประกอบด้วยข้าราชการระดับสูงและข้าราชการระดับต่ำ
3. นายทุนนักธุรกิจ ส่วนใหญ่คือพ่อค้าชาวจีน
4. ราษฎรหรือสามัญชน

ซึ่งภายในสังคมมีการเคลื่อนไหวทางสังคมมากขึ้นกล่าวคือ สามัญชนสามารถเลื่อนฐานะของคน
โดยผ่านการศึกษาศึกษาสมัยใหม่และระบบข้าราชการ ส่วนนายทุนนักธุรกิจเลื่อนฐานะของตนเข้าสู่
ชนชั้นกลาง โดยการประกอบอาชีพค้าขาย หรือการลงทุนด้านธุรกิจต่าง ๆ² อย่างไร
ก็ตาม ราษฎร ซึ่งเป็นผู้ผลิตที่สำคัญในสังคมไทยยังคงประกอบอาชีพทำนาเช่นเดิม แต่มีส่วนที่
แตกต่างจากเดิม คือ มีชาวนาบางกลุ่มที่เป็นชาวนาอิสระ ได้ตั้งชุมชนชาวนาชนบทเล็ก
กระจัดกระจายทั่วไป ด้วยการเข้าไปจับจองที่ดินที่รกร้างว่างเปล่ามาก่อสร้างเป็นที่นาทำกิน
ต่อไป³ แต่ราษฎรยังคงประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ เช่น ปัญหาการผลิต ปัญหาพ่อค้า

¹"พระยาสุรสีห์ ท้องริบจัดการให้แตกหัก ราษฎรหัวหินกำลังเดือดร้อน"

กรุงเทพเกอิเม็ต วันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2470 หน้า 2

²สุทธิพันธุ์ สุหรานนท์ การเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ.
2416 - 2475" หน้า 51 - 52, 190 - 192

³ปรีชา "วิธีการผลิตสังคมไทย : วิธีการผลิตในสังคมตั้งเมืองขึ้นถึงศักดินา
ค.ศ. 1855 - 1932 จากเศรษฐกิจการเมืองถึงสังคมไทย" หน้า 45

คนกลาง การขึ้นภาษี และค่าครองชีพที่สูงขึ้น รวมทั้งการใช้จ่ายเงินที่ไม่ก่อประโยชน์¹ เช่น งานศพ งานบวช เป็นต้น ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เหล่านี้ ราษฎรแต่ละกลุ่มหรือบุคคลจะใช้วิธีการต่าง ๆ กัน เช่น เมื่อเกิดการขาดแคลนข้าว ราษฎรบางกลุ่มจะอพยพเข้าไปยังดินแดนที่มีข้าวบริบูรณ์² ราษฎรบางกลุ่มจะกู้ยืมเงิน ราษฎรบางกลุ่มจะลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นลง และนำเครื่องประดับไปขาย³ พร้อมทั้งขอให้ทางรัฐบาลผ่อนผันเรื่องภาษีต่าง ๆ เงินรัฐูปการกู้ยืม⁴ ขณะเดียวกัน รัฐบาลจะให้ความช่วยเหลือแก่ราษฎร

¹สุกัญญา บำรุงสุข "สหกรณ์ : สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า..."

สะพานนา หน้า 19

²กจร. ร.7 น.3.4/3 ข้าวขาดมากแพงและห้ามไม่ให้จำหน่ายข้าวในหัวเมือง

อุท. 14 สิงหาคม พ.ศ. 2454 - 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2463

³กจร. ร.7 พ. 13/5 ความเป็นอยู่และฐานะของชาวนาตามหัวเมืองเนื่องจาก

ราคาข้าวตกต่ำ 12 มีนาคม พ.ศ. 2474 - 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2475

⁴"คำร้องของชาวนา" จีนโนสยามวารศัพท์ วันที่ 16 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 129

(พ.ศ. 2454) หน้า 3 - 4

ก็ต่อเมื่อราษฎรส่วนใหญ่ทำการเพาะปลูกไม่ได้ผลจริง ๆ เท่านั้น¹ ความเป็นอยู่ของราษฎร
ตามหัวเมืองแตกต่างจากความเป็นอยู่ของราษฎรในกรุงเทพฯ สภาพดังกล่าวนี้เองทำให้
ชาวนาจากปริมณฑลกรุงเทพฯ เข้ามาหางานทำในชุมชนเมือง (กรุงเทพฯ) ทำให้เกิด
ผลกระทบตอสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ เกิดขึ้น

ถึงแม้ว่าจะมีการเลิกระบบไพร่พลแล้วก็ตามลักษณะสำคัญของสังคมไทยในสมัย
ก่อนหน้า² ยังคงเหลืออยู่ เช่น ระบบอาณานิคม ระบบเครือญาติ การเกณฑ์แรงงานของราษฎร
มาใช้ในกิจการของราชการ แต่รัฐบาลจะต้องจัดหาเสบียงอาหารและค่าจ้างตอบแทนให้
ราษฎร วันละ 16 อัฐ ระบบอุปถัมภ์ ยังคงเหลืออยู่ในรูปความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการ
ผู้ใหญ่กับผู้น้อยถึงแม้จะมีการสอบแข่งขันเข้ารับราชการ แต่การพิจารณาการเลื่อนตำแหน่ง
ยังคงสนับสนุนพรรคพวกของตน³ ความสัมพันธ์ของข้าราชการกับพลเมือง ซึ่งมีความ
เท่าเทียมกันตามกฎหมาย พลเมืองบางกลุ่มยังคงขอความคุ้มครอง ความช่วยเหลือจากข้าราชการ
เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพ⁴ ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะส่งผลต่อการ
เปลี่ยนแปลงสังคมในระยะนี้และการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

การเปลี่ยนแปลงสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 โดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ
ทั้งที่กล่าวมาแล้ว โดยมิใช่รัฐบาลเป็นผู้นำก่อให้เกิดความทันสมัยขึ้นในสังคมไทย เป็นผลให้
สังคมไทยมีลักษณะกึ่งทันสมัยและกึ่งจารีตประเพณี เพราะคนไทยส่วนใหญ่ยังคงยึดมั่นใน
ขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมของไทย ทำให้การเปลี่ยนแปลงมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และ
จะพบมากเฉพาะในกรุงเทพฯ หรือบริเวณที่มีการติดต่อกับชาวตะวันตกมากเท่านั้น การ

¹ "ประกาศลดอัตราค่าขนานมณฑลกรุงเทพฯ" ประกาศพระราชบัญญัติและ
พระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6 ร.ศ. 130 หน้า 92 - 95 และ "ประกาศกระทรวง
มหาดไทย เรื่องแก้ไขวิธีขึ้นอาณานิคมในมณฑลนครราชสีมาเป็นวิธีขึ้นฝ่ายลพบุรี" ประกาศ
พระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2459 หน้า 78 - 85

² กจร. ร.7 ม.26.4/26 จับและชนแกะโดย "สกลทอง" 12 มิถุนายน -
6 สิงหาคม 2471 "ว่าด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด" ไทยพูน วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2471

³ กจร. ร.7 ขบ.2.33/1 เอกสารส่วนพระองค์กรมพระยาคำรงฯ เรื่องร้องทุกข์
ส่วนพระองค์ พ.ศ. 2469 - 2470

สถิติต่ำกว่า 400 ถือว่าเป็นไพร่และทาส ไพร่ หมายถึง สามัญชนทั่วไปถือว่าเป็นคน
ส่วนใหญ่ของสังคม ไพร่จะถูกเกณฑ์แรงงานรับราชการปีละ 4 เดือน ในสมัยรัชกาลที่ 2
โดยที่รัฐไม่ต้องจ่ายค่าแรงงาน แต่รัฐจะให้ความคุ้มครองทางกฎหมายและชีวิตเป็นการ
ตอบแทน¹ แรงงานไพร่จะถูกนำมาใช้ในการก่อสร้างสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ซึ่งก่อสร้าง
ทางศาสนา และการทำสงครามป้องกันอาณาจักร เมื่อพิจารณาจำนวนพลเมืองแล้ว ปรากฏ
ว่า จำนวนพล เมืองมีน้อยเมื่อเทียบกับพื้นที่ของประเทศ สังหาราชปาลเอกราชเข้ามาอยู่ใน
เมืองไทยตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 เป็นระยะกว่า 20 ปี กล่าวว่าไทยมี
พลเมืองประมาณ 6 ล้านคน² ดังนั้นถ้าสังคมจึงเป็นทรัพยากรที่สำคัญของสังคมและมีความ
จำเป็นต่อ ความผูกพันกันเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ด้วยเหตุนี้เอง
ไพร่ทุกคนต้องขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนาย และมูลนายจะรับผิดชอบต่อองค์พระมหากษัตริย์เป็น
ชั้นสุดท้าย³ ส่วนทาสถือเป็นทรัพย์สินของนายเงิน แต่ทาสยังคงมีความผูกพันกับทางราชการ
ในฐานะไพร่คองขึ้นทะเบียนสังกัดกรมกองราชการ เช่นกัน⁴ ระบบศักดินาจึงก่อให้เกิดการ
เกณฑ์แรงงานตามศักดินาของแต่ละบุคคล

อาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างสังคมศักดินาไทยจะประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ คือ
พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ไพร่ และทาสเมื่อทุกคนในสังคมมีศักดินา

¹จร สุธาภิธ "ฐานันดรไพร่" ข้อมูลจากอดีต หน้า 25

²ม.ป.าเอกราช เล่าเรื่องเมืองไทย หน้า 3

³ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ล.ก. หน้า 11

⁴ก. หน้า 19

เปลี่ยนแปลงสังคมในครั้งนี้นำให้เกิดกลุ่มปัญญาชนที่มีความสนใจในการปกครองและปัญหาของประเทศ ในขณะนั้น ในขณะเดียวกันการเคลื่อนไหวทางสังคมมีมากขึ้น

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475
2. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ในพ.ศ. 2448 - 2475
3. ศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยใน พ.ศ. 2448 - 2475

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ช่วงระยะเวลาในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2448 - 2475 (ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475) ลักษณะและการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยก่อนและหลังช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้จะอยู่นอกขอบเขตของการศึกษาของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ แต่จะศึกษาลักษณะสังคมไทย ก่อน พ.ศ. 2448 พอสังเชป และการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในส่วนที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคม พ.ศ. 2448 - 2475 พอสังเชปเท่านั้น
2. การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 จะศึกษาในแง่โครงสร้างของสังคม และการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้
3. ศึกษาปัจจัยและการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยในระหว่าง พ.ศ. 2448 - 2475
4. ศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยในระหว่าง พ.ศ. 2448 - 2475

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ผลของการศึกษาค้นคว้า ทำให้เข้าใจสภาพของการเปลี่ยนแปลงสังคม อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการรับอารยธรรมตะวันตก และการยกเลิกระบอบไพร่ - ทาส

2. ผลของการศึกษาค้นคว้า ทำให้เข้าใจวิธีการที่รัฐบาลนำมาใช้ในการปรับปรุงสังคม พ.ศ. 2448 - 2475

3. ผลของการศึกษาค้นคว้า ทำให้เข้าใจสภาพสังคมในช่วง พ.ศ. 2448 - 2475

4. ผลของการศึกษาค้นคว้า ทำให้เข้าใจและเห็นภาพกว้าง ๆ ถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มบุคคลที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่

สมมุติฐานการศึกษาค้นคว้า

1. การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมมากขึ้น

2. การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันกับชาติ รัฐ และมีความสนใจต่อปัญหาต่าง ๆ ในประเทศ

3. การยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีบางประการ เช่น ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ทำให้การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ศึกษาค้นคว้าจะใช้อยู่ที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลักและอาศัยข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบด้วย

1.2.4 กฎหมายตราสามดวง 5 เล่ม

อาา

2. เอกสารชั้นรอง ได้แก่

2.1 ประเภทหนังสือหัวไป เช่น

น.ร.ว.อภิน รัชสีตน์ สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.

2325 - 2416)

ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453)

จูเรียน เอ็ม แสงส์ ข้าวกับมนุษย์ : นิเวศวิทยาทางการเกษตร
ในเอเชียอาคเนย์

ธนาคารกรุงเทพจำกัด ลักษณะไทย เล่ม 1

Batson, Benjamin Arthur, The End of the Absolute
Monarchy in Siam.

Vella, Walter F, Chaiye ! King Vajiravudh and
the Development of Thai Nationalism.

Skinner, William G, Chinese Society in Thailand :
An Analytical History.

2.2 ประเภทวิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น

อัญชลี สุสาวิทย์ ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบ
ต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จิตรงาม วัฒนพันธ์ นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลในสมัยพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

มยุรี นกยูงทอง ปัญหาเศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468 - 2477)

2.3 ประเภทวารสารต่าง ๆ เช่น

วารสารศึกษาศาสตร์สาร

วารสารประวัติศาสตร์

วารสารสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์

ฯลฯ

2.4 หนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ในระหว่าง พ.ศ. 2448 - 2475

สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอน พ.ศ. 2448

สังคมไทยก่อน พ.ศ. 2448 เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมตั้งแต่ พ.ศ. 2416 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มปลดปล่อยลูกทาสที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2411 เมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ให้เป็นอิสระ และหลายรายก็ทรงเป็นทาส ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2416 - 2448 ถือว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทย ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมไทย เหมือนปี พ.ศ. 2448 เมื่อมีพระราชบัญญัติเลิกทาสและพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารเพื่อเลิกระบอบไพร่ และมีนโยบายอื่น ๆ อย่างสมบูรณ์

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทยจะค่อยเป็นค่อยไป และมีลักษณะที่แตกต่างจากสังคมอื่น ซึ่งเป็นผลมาจากพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยที่แตกต่างไปจากสังคมอื่น กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เป็นผลมาจากชนชั้นผู้ปกครองเป็นผู้ริเริ่ม หรือต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้เหมาะสมกับกาลเวลาและท้องถิ่น ความแตกต่างประเทศตะวันตก ไม่ได้เกิดจากการกดขี่หรือเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมตั้งแต่ ค.ศ. 18 มานาน โลกอาจไว้วางใจ การเปลี่ยนแปลงสังคมมาจากชนชั้นผู้ถูกปกครอง

การศึกษาสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอน พ.ศ. 2448 ผู้เขียนจะศึกษาในหัวข้อต่อไปนี้ คือ สังคมศึกษาไทย โครงสร้างสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอน พ.ศ. 2448 ระบบความสัมพันธ์ภายในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ตอน พ.ศ. 2448 ซึ่งจะช่วยให้มองเห็นภาพกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยได้อย่างชัดเจน และเป็นพื้นฐานของการศึกษาในบทต่อไป

1. สังคมศึกษาไทย

วิวัฒนาการของสังคมศึกษาไทย

สังคมไทยก่อน พ.ศ. 2448 เป็นสังคมศึกษา น.ร.ว. ศักดิ์สิทธิ์ ปราโมช ให้ความหมายของสังคมศึกษาไทยไว้ดังนี้ คือ สังคมศึกษาเป็นเครื่องกำหนดค่านิยมและทัศนคติ ความรับผิดชอบของบุคคลใน

สังคมนี้ตั้งแต่ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ไพร และหาส ในสังกัดกรมกองต่าง ๆ เป็นสำคัญ¹
 ในสังคมศักดินาไทย พระมหากษัตริย์คือ ผู้พระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ พระองค์มีพระราชอำนาจสิทธิ์
 และสามารถเกณฑ์แรงงานชาวยกกรรจ์ คนในพระราชอาณาจักรของพระองค์ได้ ด้วยตนเอง
 พระมหากษัตริย์ ทรงอยู่เหนือศักดินาทั้งปวง และพระองค์เป็นผู้พระราชทานศักดินาแก่บุคคลต่าง ๆ
 ในสังคม บุคคลที่มีศักดินาสูงสุดในสังคม โฉนด ตำแหน่งพระมหาอุปราช ศักดินา 100,000 กลุม
 บุคคลที่มีศักดินาต่ำสุดในสังคมโฉนด ยาก วังคค หาดและอุทยาน ศักดินา 5² จำนวนศักดินาที่บุคคล
 ต่าง ๆ ถืออยู่นั้นไม่ใช่สิ่งถาวร ศักดินาจะเปลี่ยนแปลงมากหรือน้อยตามตำแหน่งหน้าที่ หรือความที่
 ความชอบในทางราชการของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ ถึงแม้ว่ากลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ หรือเจ้านาย
 มีศักดินาเหนือกว่าบุคคลกลุ่มอื่น ๆ โดยกำเนิด แต่ดาเจ้านายมิได้รับราชการ หรือมิได้มีตำแหน่งทาง
 ราชการ เจ้านายพระองค์หนึ่งจะมีศักดินาต่ำกว่าขุนนางระดับสูง เราจะพบว่าขุนนางในตำแหน่ง
 อัครมหาเสนาบดี คือ อธิบดีมหาด และอธิบดีกลาโหม และขุนนางในตำแหน่งสูงสุดอีก 4 โฉนด นครบาล
 ขรรพวิกรม โฆษณบดี และเสนาบดีการ จะมียศศักดินา 10,000 นับว่าเป็นศักดินาที่สูงกว่า เจ้านาย
 ชั้นพระองค์เจ้าและหม่อมเจ้า ด้วยตนเอง ระบบราชการจึงเป็นสิ่งที่ปรารถนาและต้องการของ
 คนไทย รวมทั้งยังเป็นเครื่องมือของบุคคลทุกกลุ่มในสังคม ที่สำคัญคือ ข้าราชการกลายเป็นชนชั้นปกครอง
 (Ruling-Class) ซึ่งมีพลังอำนาจมากที่สุด³ ในสังคม กล่าวได้ว่า ศักดินาที่บุคคลต่าง ๆ ถือนั้น
 รัฐบาลกำหนดขึ้นเพื่อความสะดวกในการบริหารราชการและการจัดระเบียบสังคมให้สอดคล้องกับระเบียบ
 ราชการบริหารอันเป็นกลางกว่าที่จะกำหนดขึ้น เพื่อต้องการแบ่งชนชั้นของบุคคลในสังคมอย่างแท้จริง

การศึกษาวิวัฒนาการของสังคมศักดินาไทยโดยผู้เขียนได้นำเอาความสำคัญและความหมาย
 ความเชื่อของคณะท่าน ในที่นี้ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงการศึกษาและการตีความของ 2 ท่าน คือ
 จิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเป็นบุคคลแรกที่นำเอาลัทธิมาร์กซิสต์ (Marxism) มาศึกษาสังคมศักดินาไทย และ
 รัชชนันต์ อุพวณิช ซึ่งเชื่อว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีระบบการผูกคัมภีร์เอเซีย ซึ่งการศึกษาและ

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "สังคมไทย" อักษรไทย หน้า 8 และบรรพ สุพรรณิ
 "ฐานันดรไพร" ฐานันดรไพร หน้า 64

²เรื่องกฎหมายตราสามดวง หน้า 146

³กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 219

⁴รัชชนันต์ อุพวณิช ศักดินาไทยกับการปกครองในสังคมไทย หน้า 5

วิเคราะห์สังคมไทย ก่อน พ.ศ. 2448 ของยูริ 2 ท่านนี้ เป็นที่สนใจจากบุคคลทั่วไป และทำให้มองเห็นสภาพสังคมไทยจากบุคคลาคติขั้นต้น

การศึกษาวิวัฒนาการสังคมศึกษาไทยของ จิตร ภูมิศักดิ์

จิตร ภูมิศักดิ์ ศึกษาวิวัฒนาการสังคมศึกษาไทย โดยยึดหลักวิวัฒนาการสังคมมนุษย์ของ คาร์ล มาร์กซ หรือที่เรียกว่า วิภาษศาสตร์สังคม หรือปรัชญาวัดคุณค่ามนุษย์ใหม่ ซึ่งมีสาระสำคัญ

2 ประการ คือ

1. ความเชื่อว่า พื้นฐานทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญก่อให้เกิดพัฒนาการของสังคม
2. การเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นประวัติศาสตร์จากยุคหนึ่งไปสู่ยุคหนึ่ง หรือระบบสังคมชนชั้นหนึ่งไปสู่สังคมอีกระบบหนึ่งนั้นเกิดจากความขัดแย้งภายใน (Internal Contradictions) ของสังคม เป็นปัจจัยหลักที่กำหนดการเปลี่ยนแปลง และความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

มาร์กซ เชื่อว่า พัฒนาการทางสังคมเกิดจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการข้างต้น จะแยกกันหนึ่งอันใดออกจากกันไม่ได้ ในขณะนั้นนักสังคมศาสตร์บางสำนักยอมรับแนวคิดที่ว่า เศรษฐกิจเป็นพื้นฐานสำคัญของพัฒนาการทางสังคมเท่านั้น มาร์กซได้อธิบายเพิ่มเติมในการพิจารณาประวัติศาสตร์จะต้องแยกออกเป็น 3 ส่วนคือ

1. พลังการผลิต (Productive Forces) หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ คือวิธีการที่มนุษย์จัดระเบียบและธรรมชาติ เรียกว่าวิธีการผลิต หรือเทคโนโลยี
2. ความสัมพันธ์ในการผลิต (Relations of Productions) คือโครงสร้างเศรษฐกิจหรือระบบกรรมสิทธิ์ ซึ่งกำหนดว่าใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตจะกำหนดต่อไปว่า ใครจะได้ส่วนเกินเหลือจากการบริโภค

3. โครงสร้างส่วนบน (Super Structure) คือระบบกฎหมาย ระบบการเมือง วัฒนธรรมและระบบความเชื่อ

โครงสร้างส่วนล่าง หรือพื้นฐานทางเศรษฐกิจคือ พลังการผลิต และความสัมพันธ์ในการผลิต โครงสร้างส่วนล่างจะรองรับโครงสร้างส่วนบน การมองประวัติศาสตร์ตามแนวคิดของมาร์กซ จะมุ่งสนใจ ส่วนที่เป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ สนใจในการผลิตและการกำหนดอำนาจกันของมนุษย์ว่า

เป็นรากฐานประวัติศาสตร์ เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงจะหาความสัมพันธ์ในการผลิตและระบบ
กรรมสิทธิ์เปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งจะก่อให้เกิดการขัดแย้งกับโครงสร้างส่วนหนึ่งพยายามจะรักษา
สถานะเดิมจะมีผลให้เกิดการปฏิวัติสังคม เมื่อนั้นโครงสร้างส่วนนั้นจะต้องเปลี่ยนให้สอดคล้องกับ
หลังการผลิต และระบบกรรมสิทธิ์¹

ในทรรศนะของมาร์กซ์ แม้ว่าชนชั้นจะมีจิตใจคิดที่จะเปลี่ยนแปลงก็ไม่ใช่ว่าจะสามารถ
เปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ได้ในเวลาอันสั้นของการ การเปลี่ยนแปลงในสังคมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ
หลังการผลิตพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการมองประวัติศาสตร์ตามแนวของมาร์กซ์ ถือว่า
วิวัฒนาการ และการผลิตของชนชั้นเป็นปัจจัยพื้นฐาน และการขัดแย้ง (ไดอะเล็กติก) ระหว่าง
วิวัฒนาการกับชนชั้น การขัดแย้งระหว่างการผลิตกับระบบกรรมสิทธิ์ การขัดแย้งระหว่างระบบ
กรรมสิทธิ์กับระบบการเมือง วิวัฒนาการ เป็นสาระสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ โดย
พื้นฐานแล้วประวัติศาสตร์ของชนชั้น เป็นประวัติศาสตร์ความขัดแย้งทางด้านการผลิต²

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้นำเอาทฤษฎีของมาร์กซ์ มาวิเคราะห์วิวัฒนาการสังคมไทยใน "โฉมหน้า
ศักดินาไทย" จิตร เชื่อว่า สังคมศักดินาไทย มีระบบทาสเป็นระบบพื้นฐาน หรือสังคมศักดินาไทย
พัฒนามาจากระบบทาส และทาสทั้งหมดในรัฐทาสจะกลายเป็น เอกหรือไพร่ ในสังคมศักดินา³

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้สันนิษฐานว่า ระบบทาสเกิดขึ้นในสังคมไทย เมื่อคนไทยถูกจีนรุกราน
แล้วอพยพลงมาตามลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ การอพยพลงมาในครั้งนั้นเป็นเหตุให้คนไทยต้องต่อสู้กับ
ชนพื้นเมืองเดิม เพื่อชิงชิงแหล่งพำนัก และอำนาจการปกครองของชน มอญ เขมร เพื่อ
จัดตั้งรัฐไทยต่าง ๆ ขึ้น เช่น รัฐฉะเชิงเทรา เจ้าไทย รัฐฉะเชิงเทรา เจ้าไทย และขุนนาง สภาพการต่อสู้
ชิงชิงจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดรัฐทาส และระบบทาสขึ้น หลักฐานที่แสดงให้เพิ่มคือ การทำ
สงครามแต่ละครั้งเป็นการทำสงครามเพื่อกวาดต้อนผู้คนไปเป็นทาส จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อ้างอิงจาก
งาน เล่าถึง การพิชิตสยามทาสไปเป็นทาสงานรับใช้วัด (เขาสยามที่สร้างขึ้น) ของงาน ในชั้น
รูปทาสว่า มีทาส "สยาม" จิตร ภูมิศักดิ์ ยังได้อ้างภาพสลักนูนต่ำ (Bas - Relief)

¹จิตร ภูมิศักดิ์ นามสุภา คติเศรษฐกิจการเมือง หน้า 85

²ค.

³จิตร ภูมิศักดิ์ โฉมหน้าศักดินาไทย (สมสมัย ศรีสุพรรณพรวณ-นามแฝง) หน้า 91 - 93

ของระบียง นครวัด ทอหนึ่งซึ่งเป็นภาพการยกทัพของพระเจ้าสุริยวงศาที่ 2 (พ.ศ. 1657 - 1688) ในคราวที่ขึ้น มีทหารชาว "สยาม" รวมอยู่ด้วย¹

จากถาวรวัตถุของ จิตร ภูมิศักดิ์ พบว่า สังคมศักดินาสวไลย์ มีหลายชั้นเดียวกันซึ่งมี
อำนาจ และสังคมในยุคนั้นเดียวกัน ซึ่ง จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ตั้งข้อสังเกตและตีความจากคำ
ต่าง ๆ ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ซึ่งผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างเพียงบางส่วนเท่านั้นอย่างเช่น
"ไพร่ฟ้าหน้าใส" "ไพร่ฟ้าราไ" จิตร ตีความว่า "ไพร่ฟ้า" คือ ไพร่และไพร่หลวง หรือพวก
เอกสิทธิ์กษัตริย์ในสังคมศักดินาสวไลย์ ดังนั้น คำว่า "ไพร่ฟ้าหน้าใส" คือ พวกไพร่หลวงหรือทหาร
หรือไพร่ของฟ้าในสังคมศักดินาสวไลย์นั่นเอง ส่วนคำว่า "ราไ" คือ ราของไท ซึ่งหมายถึง ทาส ดังนั้น
คำว่า "ราไ" คือ ทาสของเจ้านาย² อีกคำหนึ่งที่ จิตร ภูมิศักดิ์ อ้างถึงคือคำว่า "รา" "จारा" และ "เจ้ารา" ซึ่งพบในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย จิตร ตีความว่า คำว่า "รา" คือ ทาส "จारा" คือ ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมดูแลทาส และ "เจ้ารา" คือ เจ้าทาส หรือ
เจ้านายทาส³ ซึ่งหมายถึง นายทาส หรือนายเงินในสังคมศักดินาสวไลย์นั่นเอง จิตร ได้วิเคราะห์ว่า ทาส
เป็นทรัพย์สินอันมีค่าประเภทหนึ่งของนายทาส ซึ่งนายทาส สามารถที่จะขายทาสไปให้นายทาสคนอื่น ๆ
ได้ ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า สังคมศักดินาสวไลย์มีหลายชั้นที่ จิตร ได้ศึกษา เป็นที่น่าเสียดายที่
จิตร ภูมิศักดิ์ มิได้ระบุให้ชัดเจนว่า สังคมหลายชั้นของไทยเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไร เพียงแต่อาจถึงการ
อพยพเร่ร่อนตั้งถิ่นฐานของคนไทยในลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ และการทำสงครามกับชนพื้นเมืองเดิม ซึ่งเป็น
สาเหตุให้หลายชนในสังคมชาวไทยสมัยกลาง และในขณะเดียวกัน จิตร ไม่ได้ระบุเหตุผลอย่าง
ชัดเจนว่า ทำไมสังคมหลายชั้นจึงสิ้นสุด และการพัฒนาสังคมหลายชั้นสู่สังคมศักดินาเป็นอย่างไร จิตร
ภูมิศักดิ์ อ้างเพียงแนวความคิดของการที่ การรักแบ่งระหว่างนายทาสกับทาสเป็นสาเหตุให้
สังคมหลายชั้นต้อง⁴ จิตร ภูมิศักดิ์ ไม่ได้ระบุว่า ความรักแบ่งระหว่างนายทาสและทาสคืออะไร
จิตร ภูมิศักดิ์ เพียงแต่สันนิษฐานว่า สังคมสุโขทัย พนจากระบอบทาส และบางเข้สู่สังคมศักดินา

¹ จิตร ภูมิศักดิ์ โฉมหน้าศักดินาไทย (สมสมัย ศรีสุธรรมพรพน-นามแฝง) หน้า 112-118

² ก. หน้า 94 - 96

³ ก. หน้า 96 - 97

⁴ ก. หน้า 63

ในระยะหัวเลี้ยวหัวตอก่อนตั้งอาณาจักรสุโขทัยนั้นเอง แคว้นชนกัณทนาในสมัยสุโขทัย ยังอยู่ในระยะแห่งการพัฒนารับตอน เพราะ ราชานหรือพระมหากษัตริย์ ยังมีลักษณะเป็น "พ่อขุน" ราชารการเป็น "ลูกขุน" เจ้าเมืองใหญ่แยกห่างไกล และสังคมกัณทนาจะเจริญสูงสุดในสมัยกรุงศรีอยุธยา¹

ข้อผิดพลาดของ จิตร ภูมิศักดิ์ คือ จิตร สับสนคำว่า "สังคมพหุ" กับ "สังคมพหุ" สังคมพหุพหุไม่ใช่นิยามความว่า แรงงานพหุพหุเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ แต่ "สังคมพหุ" แรงงานพหุพหุเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับสังคมพหุพหุในสมัยกรีก-โรมัน² ข้อผิดพลาดอีกประการหนึ่งของจิตร คือ จิตรมิได้เอาพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ของไท่หวาวิเคราะห์ประกอบด้วย และที่สำคัญที่สุดคือ ศักดินาไทยแตกต่างจากศักดินาในประเทศตะวันตก ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้สรุปลักษณะศักดินาในประเทศตะวันตกไว้ดังนี้คือ

"ศักดินาเป็นระบบแห่งสังคมอันมีความสัมพันธ์ระหว่างนายกับข้า เป็นความสัมพันธ์ที่สำคัญที่สุดในสังคม ความสัมพันธ์นี้หมายถึง การให้ความคุ้มครองป้องกัน โดยผู้เป็นนาย และหมายถึง การป้องกัน ความเคารพ และการรับใช้ทางกายเป็นข้า การรับใช้ในที่นี้หมายถึง การรับใช้ทางทหารด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมลักษณะนี้ผูกพันอยู่กับการ รมสิทธิ์ในที่ดินบางส่วนแยกไม่ออก ผู้ที่ถือที่ดินจากบุคคลใดก็ตาม บุคคลนั้นต้องเป็นข้าของบุคคลผู้นั้น มีภาระหน้าที่ต่าง ๆ ที่พึงกระทำต่อนาย กรรมสิทธิ์และสิทธิจะให้ที่ดินให้เป็นประโยชน์ เป็นเครื่องผูกพันในความสัมพันธ์ระหว่างข้ากับนาย ดังนั้นที่ดินจึงเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดฐานะบุคคลในสังคม ผู้ที่กรรมสิทธิ์ในที่ดินคือ ผู้มีอิสระ"³ กล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ และขุนนางในประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ของอาศัยซึ่งกันและกัน พระมหากษัตริย์ จะพระราชทานกรรมสิทธิ์ในแคว้นต่าง ๆ ให้แก่ขุนนางเพื่อตอบแทนความจงรักภักดีของขุนนางที่มีต่อพระองค์ และที่สำคัญคือ กรรมสิทธิ์ในที่ดินนี้จะแบ่งมรดกตกทอดไปยังทายาทขุนนางอีกด้วย ดังนั้นราษฎรที่อาศัยอยู่ในแคว้นต่าง ๆ ของเหล่าขุนนางต่างถือว่าเป็นคนของขุนนาง ผู้ครองแคว้น และเพื่อเป็นการตอบแทนที่ขุนนางให้ความคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของราษฎรภายในแคว้นของตน ขุนนางมีหน้าที่ไว้เบรกเก็บภาษี และเกณฑ์แรงงานราษฎร ตลอดจนจัดตั้งกองทัพนักรบขึ้น เพื่อคุ้มครองป้องกันความปลอดภัยของตน ทรัพย์สิน รวมตลอดทั้งชีวิตของราษฎรที่อาศัยอยู่ในแคว้น

¹ จิตร ภูมิศักดิ์ โฉมหน้าศักดินาไทย (สมสมัย ศรีสุพรรณพรวณ-นามแฝง) หน้า 118, 133

² วรวิทย์ วัฒนวิทย์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจยุโรป หน้า 32 - 33

³ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ร่างศักดินา หน้า 133

ด้วยเหตุนี้เองราษฎรทั้งปวงจึงจงรักภักดีต่อขุนนางปกครองแคว้นต่าง ๆ มิได้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์โดยตรง¹ จะเห็นได้ว่าศักดินาในประเทศตะวันตกแตกต่างจากศักดินาไทยในลักษณะที่ว่า พันดินต่อพระราชอาณาจักร เป็นของพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระองค์จะพระราชทานสิทธิในการทำกิน แก่ราษฎรของพระองค์ และในทำนองเดียวกัน มีสิทธิที่จะเวนคืนที่ดินจากราษฎรได้ เมื่อพระองค์หรือพระประสงค์จะให้ที่ดินมีราษฎรดังกล่าว ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากระบบการปกครองที่ยินยอมให้พระมหากษัตริย์ หรือพระเจ้าราชอำนาจอย่างล้นพ้น พระองค์หรือพระราชอำนาจสิทธิ์ และมีอำนาจเรียกเกณฑ์แรงงานและเรียกเก็บภาษีต่าง ๆ จากราษฎรของพระองค์เมื่อพระองค์หรือพระประสงค์ ทั้งนี้เพราะถือว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของชีวิตของราษฎรทุกคน นอกจากนี้แล้วที่ดินยังไม่มีความสำคัญมากมาย เพราะยังมีที่ดินมากมายขณะที่จำนวนคนมีน้อย ด้วยเหตุนี้ราษฎรทุกคนในพระราชอาณาจักรต้องสังกัดขุนนางต่าง ๆ เพื่อความสะดวกต่อการปกครอง และการเรียกเกณฑ์กำลังพล เพื่อป้องกันประเทศในยามสงคราม อย่างไรก็ตาม สังคมศักดินาไทยถือว่าราษฎรทั้งหมดในพระราชอาณาจักรถึงแม้จะสังกัดขุนนาง แต่เป็นคนของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นราษฎรจึงต้องถวายความเคารพและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์โดยตรง

จากข้อผิดพลาดดังกล่าวของ จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นผลให้การศึกษาวิวัฒนาการสังคมไทยของจิตร มีจุดอ่อนที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากท่านผู้อ่านอื่น ๆ อย่างไรก็ตามผู้เขียนเชื่อว่า สังคมศักดินาไทย มิได้วิวัฒนาการมาจากระบบทาสแบบตะวันตกของชนวรรณะ ผู้เขียนคิดว่า สังคมศักดินาไทยเกิดขึ้นเนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องควบคุมกำลังคนซึ่งถือเป็นทรัพยากรสำคัญมากกว่าทรัพยากรอื่น ๆ เช่น ที่ดิน เป็นต้น เพราะกำลังคนเป็นปัจจัยสำคัญในการทำสงคราม การก่อสร้าง และการเพาะปลูก ศักดินาช่วยเสริมให้ระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน ตลอดจนการจัดระเบียบสังคมไทยให้สอดคล้องและเสริมซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ ระบบศักดินาในสังคมไทยแตกต่างจากระบบศักดินาในประเทศตะวันตก ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ถ้าเราพิจารณากระบวนการผลิตของสังคมไทยจะพบว่า ระบบการผลิตในสังคมไทยเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ และไม่แยกการผลิตทางการเกษตรออกจากกิจกรรม เป็นผลให้การแลกเปลี่ยนสินค้ากับเกษตรกับสินค้าทางค่าน้ำหนักกรรมยังไม่แพร่หลายในสังคมไทยเหมือนสังคมศักดินาในประเทศตะวันตก

ในด้านการปกครอง พบว่า ระบบศักดินาในประเทศไทยแบ่งแยกหรือลดอำนาจ
รัฐบาลกลาง ส่งเสริมอำนาจท้องถิ่นต่าง ๆ ขึ้น มาแทนอำนาจของรัฐบาลกลาง ซึ่งหมายถึง
พระมหากษัตริย์ เป็นข้อให้ขุนนางปกครองแคว้นต่าง ๆ มีอำนาจอิสระที่จะบังคับบัญชาขุนนางในแคว้น
ของตนโดยสมบูรณ์ ขุนนางก็มีความสัมพันธ์ต่อกัน หรือพระมหากษัตริย์ในฐานะราชอาณัติ (Vassal)
(Vassal) เท่านั้น ส่วนระบบการปกครองในสังคมศักดินาไทยนั้นก่อให้เกิดการรวมอำนาจสู่
ส่วนกลาง หรือองค์พระมหากษัตริย์ ในฐานะและอำนาจสูงกว่าบุคคลอื่น ๆ ในพระราชอาณาจักร

ถ้าพิจารณาตามแนวทฤษฎีของมาร์กซ์ ที่กล่าวไว้ใน "The Communist Manifesto"
อย่างตรงไปตรงมาว่า ประวัติศาสตร์ของทุกสังคมที่เคยมีมา คือประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชนชั้น
เป็นการต่อสู้ระหว่างเสรีชน กับทาส ผู้ที่กดขี่ชนชั้น ขุนนางกับไพร่...¹ แต่ทว่าหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์ทั้งหมด ปรากฏว่าความรักแรงแบบอย่างรุนแรง หรืออย่างฉุนเฉียวไม่ได้เกิดขึ้นในสังคมไทย
กึ่งศักดินา มาร์กซ์ กล่าวไว้ หักเลาจะสืบเนื่องมาจากโครงสร้างสังคมไทยที่คนทุกคน ความหึงเหวียก
และความรุนแรงของการรักแรงแบบนี้จะมีความสำคัญ ในทางตรงกันข้าม หากโครงสร้างสังคมมีลักษณะ
ไม่ยึดมั่น แข็งกรัด ความหึงเหวียก และความรุนแรงของการรักแรงแบบนี้จะมีความสูง²

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นนี้เองที่ทำให้ผู้เขียนเชื่อว่า ระบบศักดินาไทยมีลักษณะพิเศษ
แตกต่างจากสังคมศักดินาในประเทศอื่น ๆ และสังคมศักดินาไทยคงจะมีได้วิวัฒนาการมาจากสังคม
ระบบทาสที่ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ศึกษาและวิเคราะห์ว่าสังคมศักดินาไทยคงจะเกิดขึ้นเนื่องจาก
ความจำเป็นภายในสังคมไทยมากกว่า นั่นคือ จำนวนผู้คนน้อย แต่เนื้อที่มาก และมีรัฐอิสระต่าง ๆ
ล้อมรอบพร้อมที่จะทำสงครามชิงพื้นที่ตลอดเวลา

การศึกษาวิวัฒนาการสังคมศักดินาไทยของ ร้อยอนันต์ ชูผลาธิศ กล่าวโดยสรุปคือ
ร้อยอนันต์ ชูผลาธิศ เชื่อว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่มีระบบการผูกมัดแบบเอเจีย ตามที่มาร์กซ์
เคยกล่าวไว้ และถือว่าเป็นสังคมหลังน้ำขึ้นที่ วิทโปลา (Wittfogal) ได้ศึกษาจากตัวอย่าง
ของสังคมหลังน้ำขึ้น สังคมหลังน้ำขึ้นเป็นสังคมที่การผูกมัดการเกษตรของเกษตรกรต้องผูกมัดกับน้ำไว้เมื่อธรรมชาติ
ไม่เอื้ออำนวย การเก็บเกี่ยว หรือการหยกน้ำของอาศัยความร่วมมือ และจัดการในระดับภูมิภาคก่อให้เกิด
เกิดรูปแบบสังคมหลังน้ำ (Hydraulic Society) ซึ่งมีการรวมอำนาจไว้เมื่อของกษัตริย์ ดังนั้น

¹ แคโรล อาร์ พัสเฟลค บุรุษของนักเศรษฐศาสตร์ แปลโดย อวาทิ ทองอุไทย หน้า ๒21

² สันญา สันญาวิวัฒน์ "พัฒนาการพัฒนาศักดิ์" สังคมศาสตร์ 16(3) : ก.ค. - ก.ย. 2522

ยังส่งผลให้ความต้องการเก็บกักน้ำ และควบคุมระบบส่งน้ำ ซึ่งคนนั้นมีความจำเป็นในการสร้าง
กลไกของรัฐที่จะดำเนินการดังกล่าวมากขึ้น กล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์มีอำนาจอย่างสมบูรณ์
พระองค์ทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด ประชาชนจะมีสิทธิทำกินเมื่อขออนุญาตเสียภาษีต่าง ๆ ในแก่
พระองค์โดยตรง ชุนนางที่ได้รับ "ศักดินา" มิได้หมายความว่า ชุนนางผู้นั้นมีที่ดินของตนอย่างเป็น
เอกเทศ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระราชาแผ่นดินในแก่ชุนนาง และราษฎร พระองค์ยังมี
สิทธิ์จะเรียกที่ดินคืนเมื่อไรก็ได้ สิทธิทางศักดินาขึ้นอยู่กับตำแหน่งทางราชการ ซึ่งช่วยให้ภารกิจ
ของพระมหากษัตริย์ สิทธิทางศักดินาจะสิ้นสุดลงเมื่อบุคคลผู้นั้นพ้นตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ส่วน
ราษฎรมักจะยอมรับ และเคารพเชื่อฟังต่ออำนาจการปกครองของพระมหากษัตริย์ รวมทั้งชุนนาง
ด้วย ดังนั้นเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดความสำเร็ทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ และการเมืองก็คือ
ความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรทางด้านกำลังคนโดยมีประสิทธิภาพนั่นเอง การขัดแย้งทาง
การเมืองระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองจึงไม่เกิดขึ้น เหมือนสังคมศักดินาในยุโรป ในส่วนของ
รัฐนั้นที่สำคัญคือการเตรียมกำลังคน การปกครอง และการบริหารในท้องถิ่น ตลอดจนการก่อสร้าง
ต่าง ๆ เช่น พระราชวัง วัดวาอาราม รวมตลอดถึง การรักษาความสงบเรียบร้อยให้ถึงประชาชน
มากกว่าจะนำเงินภาษีที่เรียกเก็บจากราษฎรมาใช้จ่ายในทางผลประโยชน์

ผู้เขียนคิดว่า สังคมไทยคงจะไม่ใช่อสังคมนักที่ รัชชนันต์ ชุนนางถือ้าวไว แม้
ว่า เกษตรกรรมเป็นพื้นฐานสำคัญของระบบเศรษฐกิจในสังคมไทยมาโดยตลอด แต่การเกษตรกรรม
ในประเทศไทยอาศัยบรรพชาเป็นสำคัญ ตามหลักฐานที่ปรากฏในประวัติศาสตร์พบว่า การขุดคลอง
ทั้งแก่งมัยยอนจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชุนนางนายสำคัญคือ ขุดคลองเพื่อการคมนาคม เช่น
ใช้ประโยชน์เพื่อการค้าขายภายในเมืองและการค้ากับต่างประเทศ และขุดคลองเพื่อการขนส่ง
กองทหาร รวมทั้งการเดินทัพสำคัญให้สะดวกรวดเร็วขึ้น อย่างเช่น การขุดคลองแสนแสบในสมัยพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขุดเพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการขนส่งเสบียงอาหาร และถาวรไม่มา
ในเร็ววันในเวลาสงครามระหว่างประเทศสยามกับเขมร และญวน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ขุดคลองเพื่อการขนส่งธัญ และนำศาล เพราะในระยะดังกล่าว
นำศาลกลายเป็นอันขาดที่สำคัญ งานพระมหากษัตริย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขุดคลอง

เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว¹ สังคมไทยจึงเข้าสู่สังคมพหุวัฒนธรรม² รัชสมัยนี้ ในส่วนรกรามนา มีการขุดคลองขนาดเล็กเพื่อนำน้ำจากแม่น้ำลำคลอง ซึ่งเข้าไปในที่ดินนาของตน โดยไม่มีโครงการชลประทานขนาดเล็ก³ วิธีการพรวนดินนาของชาวนา ถือว่าเป็นวิธีการชลประทานขนาดเล็ก ซึ่งชาวนาในท้องถิ่นได้รวมแรงกัน กล่าวได้ว่า รัฐบาลในสมัยนั้นคงจะยังไม่ต้องการส่งเสริมการชลประทานแบบนั้น ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาการขาดแคลนน้ำคงจะไม่ใช่อุปสรรคขวางอย่างในปัจจุบัน เนื่องจากสภาพความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และอุดมการณ์ของการเพาะปลูกคือ เพื่อยังชีพ และเสียภาษีแก่ทางราชการเท่านั้น ไม่ใคร่เพาะปลูกเพื่อขาย

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเชื่อว่า ในอดีตชาวนาไทยคงจะดำเนินการขุดคลองซึ่งนำไปยังไร่นาของตนอยู่บ้าง ซึ่งในแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่นจะมีหัวหน้าหรือผู้ใหญ่ เป็นผู้นำในการร่วมแรงร่วมใจกัน ซึ่งร่องรอยดังกล่าวยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก เช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการแบ่งปันน้ำจากเมืองฝ่ายไปยังลำคลองต่าง ๆ รวมถึงการขุดคลองหรือขุดลอกเมืองฝ่าย³

2. โครงสร้างสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. 2448

เมื่อสังคมศึกษาไทย มีศึกษาค้นคว้าเป็นเครื่องกำหนดคตินิยม และสถานการณ์ หรือตำแหน่งของบุคคลต่าง ๆ ในสังคมศึกษาไทย จึงมีผลให้สังคมศึกษาไทยประกอบด้วยชนชั้น 2 ชนชั้น คือ ชนชั้นปกครอง และชนชั้นที่ถูกปกครอง กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในแต่ละชนชั้นจะเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางสังคมของแต่ละบุคคล และมีความสัมพันธ์กันในรูปความสัมพันธ์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พร้อมกันนั้นสังคมไทยยังได้จัดระเบียบสังคมไทยขึ้นเพื่อความมั่นคงทาง "ระบอบใหม่" เป็นสำคัญ เพื่อให้สอดคล้องกับโครงสร้างสังคมศึกษาไทย และการเมืองการปกครองโดยตรง

¹ ธีระยุทธ หานาเบ "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์ เกษตรกรไทย"

ธรรมศาสตร์ 5(2) : พ.ศ. 2518 - ม.ค. 2519 หน้า 83 - 89

² ก. หน้า 82

³ ดูรายละเอียดในธีระยุทธ หานาเบ นุ่งเหลืองพญา

2.1 ลักษณะโครงสร้างสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. 2448

เนื่องจากพระมหากษัตริย์ หรือศูนย์กลางในสมัยรัตนโกสินทร์ มีที่จะก่อสร้างบ้านเมือง โดยเขียนแบบฉบับกรุงศรีอยุธยาทุกด้าน มีชื่อใหญ่แบบของโครงสร้างสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. 2448 ยังคงสืบต่อมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา

โครงสร้างสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. 2448 เป็นรูปสามเหลี่ยมชนชั้น ประกอบด้วยชนชั้นขุนนางหรือชนชั้นผู้ดี เป็นชนชั้นน้อยถือว่าเป็นส่วนยอดของสามเหลี่ยมโคกพระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง มีศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป ชนชั้นขุนนางปกครอง โศภิต ศักดินาต่ำกว่า 400 ลงมาจนถึง ศักดินา 5 โศภิต พลไพร่ และทาส ซึ่งอาจแบ่งเป็นกลุ่มย่อยตามอาชีพและความสัมพันธ์ในสังคมไทย เช่น ทอผ้า ร้างฝ้าย ชาวไร่ ชาวนา และทาส ชนชั้นขุนปกครองและชนชั้นขุนปกครองจะมีความแตกต่างกันมากทั้งในด้าน อิทธิ หน้าที่ และสถานภาพของบุคคลในสังคม กล่าวคือ ชนชั้นขุนปกครองจะมีอำนาจ อิทธิ หน้าที่ และตำแหน่ง ในด้านการบริหารราชการแผ่นดิน พรหมทั้งเป็นศูนย์กลางกำลังคน และศูนย์กลางเศรษฐกิจของประเทศ กล่าวได้ว่า ชนชั้นขุนปกครอง เป็นศูนย์กลางภาพสูงในสังคม เป็นที่ยกย่องและเคารพนับถือของบุคคลทั่วไป อิทธิ และอำนาจของชนชั้นขุนปกครองได้รับการรับรอง และสนับสนุนทั้งจากโลกและทางธรรม

การรับรองและสนับสนุนอิทธิและอำนาจของชนชั้นขุนปกครองในทางโลก หมายถึง การมีกฎหมายที่ตราออกมาระบุอิทธิและอำนาจของชนชั้นขุนปกครอง อย่างเช่น มังรายศาสตร์ระบุว่า สังคมอาณาจักร มีการบังคับบัญชาตามลำดับชั้น จากไพร่ทาสขึ้นขึ้นไปเป็นลำดับจนถึงพระมหากษัตริย์ กฎหมายตราสามดวง ระบุว่า ไพร่ผู้ไทไม่สังกัดขุนนางหากสามารถฟ้องเมื่อเกิดคดีความแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญแก่ขุนปกครองซึ่งทำหน้าที่ควบคุมกำลังคน กฎหมายยังให้การรับรองสถานภาพของขุนปกครองในการดูแลปกครองและความควบคุมกำลังคน โดยมีพระมหากษัตริย์ เป็นขุนปกครองชั้นอำนาจและอยู่ในสถานภาพสูงกว่าบุคคลกลุ่มใด ๆ ในราชอาณาจักร

การรับรองและสนับสนุนอิทธิและอำนาจของชนชั้นขุนปกครองในทางธรรม หมายถึง พระพุทธศาสนา ให้การรับรองอิทธิและอำนาจ รวมทั้งสถานภาพของขุนปกครอง ศาสนาพุทธเชื่อว่า พระมหากษัตริย์คือ ผู้สะสมบุญไว้มาก บุคคลที่พระมหากษัตริย์สร้างสะพานไว้มากผลดีจะเจือจานให้แก่ราษฎรทุกคนใด ดังนั้นราษฎรจะอยู่เย็นเป็นสุขได้ความร่มเย็นของพระองค์ท่านเป็นการรับรอง

สถานการณ์สูงกว่าประมาณบ้างและมีอำนาจหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในการปกครองบริหารประเทศ
กรณีการแบ่งชิงอำนาจถึงขั้นต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบปกครอง ก็เป็นภาระของรูปแบบปกครองใหม่ที่จะต้องแสดง
อิทธิพลทางการเมือง ตลอดจนสามารถมีรองคนเพื่อแสวงหาความชอบธรรมในการปกครองให้เป็นที่ยอมรับ
จากราษฎรทั้งปวงในทางโลกและทางธรรม

ระบอบเผด็จการปกครอง เป็นระบอบที่ไร้แรงงาน และมีความสำคัญต่อระบบการเมือง ระบบ
เศรษฐกิจ และสังคม กล่าวได้ว่าระบอบเผด็จการปกครองมีสถานการณ์ต่างจากระบอบประชาธิปไตย
ซึ่งระบอบเผด็จการปกครองเองต่างก็ยอมรับสถานการณ์ที่ต่ำกว่า ทั้งนี้เนื่องมาจากอิทธิพลคำสอนของ
พุทธศาสนาตนเอง

ความประพฤติของไทยเป็นสังคมเผด็จการไม่ไร้ซึ่งองค์เหมือนระบอบประชาธิปไตย ราชัน
ต่าง ๆ ในสังคมไทยจะเลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงได้เพราะความสูงศักดิ์ของเจ้านายบุคคลถูก
ชั่วอายุคน เมื่อถึงคราวชั่วอายุคน แล้วเจ้านายจะหมดความเป็นเจ้า แต่ไม่ถึงกับเป็นไพร่ เนื่องจากถือ
ศักดินา 400 ข้าราชการศักดินาของขุนนางเป็นเรือนเฉพาะตัวของบุคคลเมื่อขุนนางตายแล้วบุตร
บรรพชาศักร์ของขุนนางก็ขึ้นตามไปด้วย ไม่ได้ออกนอกไปยังถูกหลานด้วยวิธีการสืบตระกูลดังเช่น
ปรากฏในประเทศอื่น ๆ นอกจากนี้ ความเป็นขุนนางสูงศักดิ์อาจหมายถึงไม่ในระบอบที่ตัวขุนนางผู้นั้นมี
วิสัยทัศน์หากพระมหากษัตริย์พระบรมราชโองการถอดออกจากตำแหน่ง หรือขุนนางประพฤติดมกชลาภ
ในหน้าที่ราชการก็อาจถูกถอดศักดินาได้มาเป็นไพร่ได้เช่นกัน ในทางกลับกันไพร่หากมีความสามารถในการ
ประกอบกิจการงานและมีสติปัญญา หรือมีความที่ความชอบในสงครามจะได้รับการเพิ่มศักดินาขึ้นไป
เรื่อย ๆ จนกลายเป็นราชันขุนปกครองได้เป็นที่สุด ส่วนพระสงฆ์หรือนักบวช เราไม่ถือว่าเป็นอีกชนชั้น
หนึ่งในสังคม เนื่องจากไม่มีการขยับขึ้นกว่า พระสงฆ์จะต้องบวชตลอดชีวิต พระสงฆ์อาจอาภิการเมื่อไร
ก็ได้ เช่นแต่ทาสเป็นเพียงการแยกชนชั้นออกไปจากไพร่หรือไพร่คราวเท่านั้น เพราะหาบุคคลมีกำลัง
กำหนด อาจได้ตัวเองให้เป็นอิสระเมื่อใดก็ได้เช่นกัน แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือ บุคคลขุนนางในสังคมไม่ว่าจะ
เป็นเจ้านาย ขุนนาง ไพร หรือทาส ตลอดจนนักบวชทางอยู่ในฐานะราชนิกุลเช่นเดียวกับขุนนาง อยู่ใน
ฐานะเท่าเทียมกันภายใต้พระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน ดังนั้นการแบ่งคนออกเป็น 2 ชั้นดังกล่าวนั้น
อาจเป็นเพียงการกำหนดสิทธิ หน้าที่ ในการควบคุมดูแลสถานการณ์บุคคล ซึ่งจะเห็นประโยชน์
ของการควบคุมกำลังคน หรือที่เรียกว่าระบอบไพร่ของตนเอง

พระมหากษัตริย์

สถาบันกษัตริย์อยู่คู่กับสังคมไทยต่อเนื่องกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน ถือว่าเป็นสถาบันที่มี
อิทธิพลต่อจิตใจ และการดำรงชีวิตของประชาชนมาแต่อดีตกาลสืบเนื่องกัน

พระมหากษัตริย์หรือมีฐานะสูงสุดในสังคมไทย ทรงเป็นประมุขของรัฐและประมุขของฝ่าย
บริหาร พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจสิทธิ์ และทรงมีอำนาจในการแต่งตั้งหรือถอดถอน
ราชการ ในตำแหน่งเดียวกัน พระมหากษัตริย์ยังทรงอำนาจเด็ดขาดในการเลือก หรือลดตำแหน่ง
ของเจ้านาย ขุนนาง ivo เพียงพระองค์เดียว เมื่อเจ้านายพระองค์ใดหรือขุนนางใดถูกระงับความ
ผิดเป็นเหตุให้งานราชการเสียหาย หรือพระองค์ไม่พอพระราชหฤทัย พระองค์จะทรงปลดเจ้านาย
พระองค์นั้น หรือขุนนางผู้นั้น ออกจากตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ มีขอให้เจ้านายหรือขุนนางใดถูก
ปลดออกจากตำแหน่งหน้าที่ทางราชการแล้วหรือในการครอบครองที่ดินและไพร่ในสังกัดอีกด้วย
ด้วยเหตุนี้เองกษัตริย์จึงกลายเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของพระมหากษัตริย์ในการควบคุม เจ้านาย
ขุนนาง หรือขุนนาง ให้ปฏิบัติตามพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์¹

ในสังคมไทยถือว่า การปราบดาภิเษก เป็นการก้าวสู่ราชบัลลังก์โดยชอบธรรม มีขอให้
พระมหากษัตริย์ ทรงไว้หลักประเพณีประเพณีกับเจ้านายและขุนนางในการบริหารราชการแผ่นดิน
เนื่องจากพระองค์ทรงเกรงกลัวการทรยศของเจ้านาย หรือขุนนาง ถ้าไม่ไหวพริบในสิ่งก็ยาก อย่างเช่น
ในกรณีของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หลังจากที่พระองค์ปราบปรามกบฏพระยาสุรสีห์และ
สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้ว พระองค์ปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ครองราชสมบัติ
สืบต่อมา แต่โดยปกติแล้วมักจะไม่ค่อยมีการรวมตัวกันในหมู่ราชสำนัก เพราะหาความหวาด
ระแวงสงสัยซึ่งกันและกันในทางตรงกันข้าม ข้าราชการมักจะพยายามสร้างความสัมพันธ์อันดี และ
ใกล้ชิดกับองค์พระมหากษัตริย์ด้วยการถวายพระพรราชา หรือทูล หรือหลอกลวงของทนต์เป็น
ราชการฝ่ายในหรือนางสนม กำนัน เจ้าของพระมหากษัตริย์ อย่างเช่น ขุนนางตระกูลขุนนาง
ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับองค์พระมหากษัตริย์ทั้งคณะมีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

¹เฟอริเตอร์ อารเธอร์ นีล ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยามในต้นรัชกาลของชาวต่างประเทศ
ระหว่าง พ.ศ. 2383 - 2384 (ค.ศ. 1840 - 1841) แปลโดย ร.อ. หลิงสินจง สุวรรณโภคิน หน้า 94

²ดูรายละเอียดในภาพผนวก : บันทึกเกี่ยวกับที่มาของลำดับสกุลวงศ์ "ตระกูลขุนนาง"
ม.ร.ว.อภินันท์ ระพีพัฒน์ สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416 หน้า 314 - 325

ส่วนไพร่พลเมือง หรือราษฎรนั้นไม่สนใจต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือโชคชะตาของพระมหากษัตริย์ ยกเว้นกรณีที่พระมหากษัตริย์ไม่สนใจหรือละเลยในการปกครอง และบริหารประเทศ หรืออาจได้รับการบงการสนับสนุนจากกลุ่มผู้เสียผลประโยชน์ ประชาชนอาจเคลื่อนไหวคัดค้านการกบฏขึ้น อย่างเช่น กบฏผีบุญ กบฏเมืองแพร่ แต่โดยปกติผู้เขียนก็คิดว่าราษฎรก็ไม่สนใจการเมืองอยู่แล้ว ดังนั้นความขัดแย้งทางการเมืองเป็นเรื่องของชนชั้นปกครอง หรือผู้มีอำนาจบารมี หรือผู้มีไพร่พล ในสังกัดมาก หากผู้มีอำนาจสูงส่งขึ้นมา ราษฎรก็พร้อมที่จะยอมรับและยอมอยู่ใต้อำนาจการปกครอง ของบุคคลนั้นโดยไม่คิดจะขัดแย้งว่าผู้นั้นมีอำนาจเหนือตน ปราศจากการตรวจสอบหรือสภาพจิต เว้นลักษณะ ดังกล่าวนี้นี้เรียกได้ว่าเป็นลักษณะเพียงแต่ของคนไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน² อันเป็นผลมาจากการรักเอกราชสังคม (Socialization) หรือระบบการยอมรับซึ่งกันและกันในสังคม

เจ้านายหรือพระบรมวงศานุวงศ์

เจ้านาย คือผู้ที่สืบเชื้อสายใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ นับเป็นชนชั้นสูงกลุ่มหนึ่งในสังคมไทย ตำแหน่งของเจ้านายจะคอยลดหลั่นกันลงมาตามหลักการสืบราชสกุล แต่ในสายการของประชาชน การที่เจ้านายพระองค์ใดได้รับการยกย่องมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสายเลือดฝ่ายพระมารดา หรือความใกล้ชิดของพระมารดา กับพระมหากษัตริย์³ เจ้านายจะได้รับสิทธิพิเศษมากกว่าบุคคลอื่น ๆ นอกเหนือจากการยกเว้นการเกณฑ์ภาษีและ การเกณฑ์แรงงานแล้วเจ้านายจะถูกนำไปราชลองเป็นเจ้าไม่ได้ เจ้านายเมื่อมีศักดิ์ความเป็นเจ้าหรือมีตำแหน่งในศาลกรมวังเท่านั้น ตามกฎสายพระยุคลังศักดิ์นาของเจ้านายมากกว่ากลุ่มบุคคลอื่น ๆ โดยถ้าเป็น เจ้าฟ้าศักดิ์นา 15,000 - 20,000 พระองค์เจ้า ศักดิ์นา 1,500 - 7,000 หม่อมเจ้า ศักดิ์นา 1,500 หม่อมราชวงศ์ ศักดิ์นา

¹Charles F. Keyes. "The Power of Merit," เก็บความโดย บัณฑิต อ่อนคำ
จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์... 2(2) : มกราคม 2518 หน้า 37 - 38

²ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช "สังคมอยุธยา" พื้นฐานประวัติศาสตร์ สังคมและการเมือง หน้า 49 - 50

³ควอริท เวสต์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดย
กาญจณี สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์ หน้า 25

500 พระมเหสี สักกิดา 200¹ อย่างไรก็ตาม สักกิดารองเจ้านาย จะให้มากกว่าสี่หรือไม่เกิน
ขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่ทางราชการของเจ้านายแต่ละองค์

ตำแหน่งหน้าที่ทางราชการจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงตำแหน่งรองเจ้านายมีอยู่ 2 ประเภท
คือ สดุดยศ และ อธิริยศ

สดุดยศ เป็นตำแหน่งที่เจ้านายทุกพระองค์ได้รับมาตั้งแต่เกิด เช่น เจ้าฟ้า พระองค์เจ้า
และหม่อมเจ้า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีประกาศฉบับหนึ่งห้ามให้เรียกกษัตริย์ราชวงศ์
และหม่อมหลวงว่าเจ้า² จึงทำให้เราใช้ว่า สดุดยศมีเพียง 3 ตำแหน่งคือเจ้าฟ้าแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม
หม่อมราชวงศ์ และหม่อมหลวง ได้รับสิทธิแทนคางจากไพร่ทั่วไปคือ ไม่ต้องสักขีนิมิต

อธิริยศ มีความหมายว่า อยู่น้อยยิ่งใหญ เป็นยศที่พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาแต่งตั้งใน
ทางราชการ ตำแหน่งอธิริยศ เป็นตำแหน่งเจ้านายบางพระองค์ได้รับพระราชมานจากพระมหากษัตริย์
เมื่อเข้ารับราชการและมีความดีความชอบในทางราชการ เรียกว่า "เจ้าทรงกรม" หรือ "เจ้า
คางกรม" ตำแหน่งอธิริยศ ปรากฏครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดเกล้าฯ
สถาปนาสมเด็จพระบรมราชโอรสเป็นกรมหลวงโยธาเทพ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เป็นกรมหลวง
โยธาเทพ

สาเหตุที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งตำแหน่งอธิริยศ เนื่องจากความเชื่อของระบบโพ
ตามกาลเวลาเพราะมีชาวจีนกรรเจาอาศัยทั่วไปในสยามและอาศัยเจ้านาย เป็นจำนวนมากก่อให้เกิด
เกิดข้อเสียต่อระบบราชการ เพราะจำนวนไพร่พลถูกเกณฑ์แรงงานรับราชการน้อยลง และที่สำคัญ
คือ พระมหากษัตริย์เกรงว่า เจ้านายที่มีไพร่พลและทาสเป็นจำนวนมาก อาจก่อการกบฏได้ จึงจะนำ
ไปขังเมืองไม่ง่ายๆ และความไม่ปลอดภัยของสถาบันกษัตริย์โดยตรง ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริย์
ทรงแต่งตั้งตำแหน่งอธิริยศแก่เจ้านายเพื่อเป็นการยกย่อง หรือเฉลิมพระเกียรติเจ้านาย

การแต่งตั้งอธิริยศแก่เจ้านาย แสดงให้เห็นถึงความพยายามของพระมหากษัตริย์ที่จะควบคุม
เจ้านาย รวมทั้งไพร่พลที่ทาสของเจ้านายให้ภักดภักต่อพระมหากษัตริย์ ถือว่าเป็นวิธีการที่ฉลาดและ
แนบเนียนที่สุดที่จะไม่ก่อให้เกิดความกระด้างกระเดื่อง หรือความไม่พอใจจากเจ้านาย ทั้งนี้เพราะ

¹กฎหมายราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1 หน้า 190 - 220

²พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 หน้า 157 - 158

เจ้านายที่ได้รับแต่งตั้งตำแหน่งอิสริยยศ ไม่รู้จักว่าตนเลื่อนเสียเกียรติ หรือเสียศักดิ์ศรี แต่ตำแหน่งอิสริยยศกลับเพิ่มจำนวนศักดิ์นาพรหมดังไฟพลในสังกักรมกองของเจ้านายใหญ่มากขึ้นพร้อม ๆ กับเป็นการเพิ่มเกียรติยศ ศักดิ์ศรี และบารมี นี่แสดงให้เห็นถึงตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบในทางราชการให้กับตนเองมากกว่าจะเป็นการยกเกียรติยศ ศักดิ์ศรี และบารมีของตน หรือเป็นความพยายามของรัฐที่จะควบคุมเจ้านายและไพร่พลกับหาสของเจ้านาย เพราะนอกจากจำนวนไพร่พลในสังกัดจะเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนศักดิ์แล้ว เจ้านายทรงกรมชั้นที่หนึ่งนำไพร่พลในสังกัดกรมกองของตนมาใช้งานส่วนตัว และได้รับส่วนแบ่งจากภาษีรายได้ที่เจ้าพนักงานในกรมกองของตนเป็นผู้จัดเก็บ ตำแหน่งอิสริยยศที่มีไพร่พลในสังกัดมากที่สุดคือ ตำแหน่งพระมหาอุปราช ศักดินา 100,000 ซึ่งตำแหน่งนี้ยกเลิกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งเป็นตำแหน่งรัชทายาทแทนตำแหน่งพระมหาอุปราช

รัฐบาลไทยพยายามหาวิธีการควบคุมกำลังไพร่พลของเจ้านายมาโดยตลอด อย่างเช่น การจัดตั้งตำแหน่ง "เจ้าทรงกรม" ในสมัยอยุธยาถึงที่กล่าวมาแล้วและในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามที่จะควบคุมกำลังคนของเจ้านายหรือไพร่พลของเจ้านายให้รัดกุมยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ทางราชการมากที่สุด โดยมีประกาศว่าระเจ้านายชั้นพระธำมัญญ์ถึงแถม กรม จ.ศ. 1239 หรือ พ.ศ. 2420 ถือว่าเป็นการแปลงไพร่พลของเจ้านายชั้นพระธำมัญญ์มาเป็นไพร่พลอง¹ วิธีการดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นความพยายามของพระมหากษัตริย์ที่จะสกัดกั้นกำลังคนของเจ้านายให้ตนครอบงำ และเป็นการกีดกันเขาเข้าสู่องค์กรพระมหากษัตริย์ให้มากขึ้น รวมทั้งความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาคาญเสื่อมของระบบไพร่ หรือระบบการควบคุมกำลังคนตามกาลเวลาอีกด้วย

กล่าวได้ว่า เจ้านายเป็นกลุ่มชนชั้นสูงที่มีความใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ เจ้านายเป็นกำลังสำคัญของพระมหากษัตริย์ในการบริหารราชการแผ่นดิน

ขุนนาง

ขุนนาง คือบุคคลที่รับราชการ ขุนนางมีหน้าที่ช่วยเหลือพระมหากษัตริย์ในด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ขุนนางจะตั้งอยู่บนหลักเกณฑ์ 3 ประการ คือ ศักดินา ยศ หรือบรรดาศักดิ์ และ

¹ จร สุรพานิช "ฐานันดรไพร่" วิทยุจากอภิต หน้า 25, 43

ตำแหน่ง ส่วนราชทินนาม ใ้ประกอบกับตำแหน่ง หลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้จะสืบผลต่อมาจนกระทั่ง
เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ทุนางมี 2 ระดับ คือ ทุนางชั้นสัญญาบัตร และทุนาง
ชั้นประทวน

ทุนางชั้นสัญญาบัตร หรือทุนางในระดัสูง เป็นทุนางที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งด้วย
พระองค์เอง ตั้งแต่ปี 400 ขึ้นไปถึงปี 10,000 ทุนางชั้นสัญญาบัตรได้รับสิทธิพิเศษในสังคม
อย่างเด่น ยกเว้นการเกณฑ์แรงงานรับราชการ สิทธิอันนี้จะครอบคลุมไปยังครอบครัวทุนางด้วย ได้รับ
สิทธิเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ในการเสด็จออกขุนนาง ได้รับอนุญาตให้ส่งบุตรขึ้นศาลอาญา ยกเว้นคดี
อาญาแผ่นดิน ทุนางสามารถมีไพร่ จำนวนหนึ่งเป็นเบี้ยบนายของตนได้ตามศักดินาของตน เช่น
นายหนึ่งจะห้าพันไร่ ใ้ประจำตัวทุนาง เบี้ยบนายจะทอน ๑๐๐ ไร่ ความรู้ทางกฎหมาย และมีความ
ชำนาญในการว่าความแทนขุนนางในศาลเมื่อเกิดคดีขึ้น

การดำรงชีวิตของทุนาง กฎหมายระบุให้ทุนางใ้แรงงานไพร่หลวงในสังกัดกรมกองของ
ทุนาง รวมตลอดถึง แรงงานไพร่สม และหาสของทุนางในการประกอบกษัตริย์ต่าง ๆ ในแก่ทุนาง
ได้ ทุนางที่ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษา ใ้ได้รับขอประโยชน์จากลาป่วย ค่าธรรมเนียม ค่าประเพณีตรา
จากการพิพากษาคดีต่าง ๆ รวมทั้งส่วนแบ่งจากภาษีอากรซึ่งทุนางตำแหน่งที่ใ้เก็บผูกพันใ้ส่งเงินเข้า
อากรนั้นมายังพระคลังมหาสมบัติ สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นภาระคณนในการปฏิบัติราชการ
ของทุนาง เพราะทุนางยังไม่มีเงินเดือน จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใ้ปฏิรูปการ
ปกครอง ทุนางจึงได้รับเงินเดือน ซึ่งใ้แก่ผู้ใ้เก็บคือ ทุนางสามารถนำเงินเข้าอากรมาใ้จ่าย
พระยาภูษณเมือง หรือสามารถใ้ประโยชน์ สุนทศรัทธา และความปรารถนาดีของทุนางประจำ
กรมกองต่าง ๆ รวมทั้งเจ้าเมืองต่าง ๆ ดังนั้นโอกาสที่ทุนางจะทุจริตในหน้าที่ราชการจึงมีอยู่มาก
ซึ่งหาข้อใ้เรื่องร้ายแรงมากเกินไปทางราชการจะสนใจใ้

นอกจากนี้แล้ว ค่านิยมในสังคมไทยอย่างเด่น การนิยมยกย่องผู้ใ้จิตใจกว้างขวางใ้กระตือ
หรือระบอบอาวุโส และระบอบอุปถัมภ์อย่างเด่น ผู้อาวุโสคงใ้ความอุปถัมภ์ค้ำชูผู้น้อย การทำงาน
คงมีพวกพ้องและบริวาร จึงเป็นเรื่องราวธรรมดาที่ทุนางจะคงมีรายใ้มากมายพอสมควรเพื่อใ้ช่วยเหลือ
พวกพ้องและบริวารของตนได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะมีส่วนส่งเสริมใ้ทุนางทุจริตคณนในทางราชการ

อีกเช่นกัน การทุจริตของขุนนางจะมีผลโดยตรงต่อการคลังของรัฐบาลกล่าวคือรายได้ทางภาษีอากรของรัฐบาลลดลง

ขุนนางชั้นประทวน หรือขุนนางในระดับต่ำ เป็นขุนนางที่ได้รับการแต่งตั้งจากขุนนางชั้นสัญญาบัตร เพื่อช่วยขุนนางชั้นสัญญาบัตรในการปฏิบัติราชการ ขุนนางชั้นประทวนจะได้อัตถิณาคำว่า 400 องค์ หรืออัตถิณาคะจะอยู่ระหว่างคำกล่าว 400 - มากกว่าอัตถิณาคำ 25 ขุนนางชั้นประทวนไม่มีสิทธิพิเศษเหนือราษฎรทั่วไปแต่ประการใด ขุนนางชั้นประทวนยังถูกเกณฑ์มางานรับราชการเช่นเดียวกับไพร่ฟ้า ฟ้า ไม่ ยกเว้นขุนนางในกรมมหาดเล็กถึงแม้จะมีอัตถิณาคำว่า 400 แต่ได้รับการยกย่องเป็นขุนนางในระดับสูง เพราะตำแหน่งที่ได้รับการเลือกสรรจากพระมหากษัตริย์ และบุคคลที่จะเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็กนั้นส่วนใหญ่คือ บุตรหลานของขุน

กฎหมายกำหนดคุณสมบัติของขุนนางจะทำการกำหนดตำแหน่งขุนนางไว้สูงเฉพาะผู้ที่มีในตระกูลขุนนางสืบต่อกันมา อย่างไรก็ตามสังคมไทยยังเปิดโอกาสให้ไพร่-พาส เลื่อนฐานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้นได้เช่นกัน ถ้าไพร่-พาส เป็นคนดี มีความสามารถโดยเฉพาะความสามารถในด้านการรบ หรือการพาสงคราม ในกฎหมายระบุว่า ถ้าไพร่พาสผู้ใดมีความซื่อสัตย์สุจริตหรือมีความซื่อสัตย์สุจริตของชาติได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุน นอกจากนี้ยังระบุไว้ว่าถ้าไพร่พาสผู้ใดมีความซื่อสัตย์สุจริตได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าเมือง¹ แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยก่อนจะมีการปฏิรูปการศึกษามีแนวโน้ม การเลื่อนฐานะทางสังคมของชนชั้นต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับความสามารถในด้านการรบ หรือคนที่มีฝีมือในการรบนั้นเอง บุคคลที่มีความสามารถในด้านการรบ จะเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป และสามารถเลื่อนฐานะทางสังคมของตนเป็นพระมหากษัตริย์ได้ในที่สุด อย่างเช่น กรณีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นต้น กล่าวได้ว่าไพร่-พาส มีโอกาสจะเลื่อนฐานะทางสังคมของตนได้ก่อนเมื่อไพร่-พาส เป็นคนดีและมีฝีมือในการรบ ซึ่งโอกาสดังกล่าวนี้คงจะเป็นเรื่องดีสำหรับไพร่-พาส เพราะการจะเป็นขุนนางชั้นประทวนของอาตยาการฝึกฝนและท่องจำตำราพิชัยยุทธบางพอสมควร

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติของขุนนางเพื่อเปิดโอกาสให้ไพร่พาสทั่วไปเข้ามาในมหาดเล็กหรือขุนนางได้ ถ้าไพร่พาสผู้ใดมีความซื่อสัตย์สุจริตและมีฝีมือ

¹พระราชกำหนดเกา จ.ศ. 1102" เรื่องกฎหมายตราสามดวง หน้า 684 - 685

²กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 90 - 91

สติปัญญา หรือความประพฤติที่มีความรับผิดชอบ มีคุณวิพสนกรรม¹ การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้เท่ากับ
เปิดโอกาสให้ไพร่สาบซนเลื่อนฐานะทางสังคมของตนในสูงขึ้นได้ง่ายกว่าเดิม

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ขุนนางมีอำนาจในการปกครองและบริหารประเทศมากขึ้น มีผลให้
สถาบันกษัตริย์มิได้มีพระราชอำนาจอย่างเด็ดขาดดังที่ปรากฏในอยุธยา ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจาก
ขุนนางมีส่วนสำคัญในการทำสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านหลังเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ขุนนางมี
บทบาทในการก่อตั้งราชธานีใหม่ และสิ่งสำคัญที่สุดคือ ขุนนางเริ่มมีบทบาทสำคัญในการเลือกสรร
เจ้านายมาดำรงตำแหน่งพระมหากษัตริย์ นับแต่สิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนถึง
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยประชนหนักใกล้สวรรคต พระองค์มีโอรสทรงแต่งตั้งรัชทายาท ดังนั้นในประชน
เสนาบดีประชนคดีย พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และพระราชาคณะ ทำหน้าที่
เลือกสรรเจ้านายที่มีคุณสมบัติเหมาะสมขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ต่อไป โดยทรงอยู่เฉยๆ ธรรมดา
เจษฎาภิเศก ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ชนชั้นสูงเกณฑ์ในการเลือกสรร
เจ้านายครั้งนี้ ขุนนางเป็นกลุ่มมีบทบาทมากกว่าเจ้านาย และพระราชาคณะ เนื่องจากขุนนางมีอำนาจ
ในการบริหารราชการแผ่นดินมากกว่าเจ้านาย จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิรูปการปกครองประเทศ และปรับปรุงสังคมให้ทันสมัยตามแบบอย่างประเทศตะวันตก พระองค์
ทรงแต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ และเจ้านายหลายพระองค์เข้ามาช่วยในการบริหารราชการแผ่นดิน
เท่าเทียมเป็นการกานอำนาจ หรือลดบทบาททางด้านการเมือง การปกครองของขุนนางลงโดยปริยาย

ไพร่

คำว่า "ไพร่" นี้ใช้เรียกประชาชนของสังคมไทยมาแต่อดีต และเป็นคำส่วนใหญ่ในสังคมไทย
ไพร่ หมายถึง สาบซนในความหมายปัจจุบัน ไพร่มีประมาณ 25 ไพร่เป็นแรงงานสำคัญในการผลิต
และการก่อสร้างสาธารณูปโภคต่าง ๆ รวมทั้งเป็นกำลังสำคัญในการทำสงครามป้องกันประเทศ กล่าว
ได้ว่า ไพร่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองโดยทรง กฎหมายกำหนดให้ไพร่ทุกคน
ต้องสังกัดขุนนาง ซึ่งเรียกว่า "ระบบไพร่" เพื่อให้อำนาจของการควบคุมกำลังคนของรัฐ และจ่าย

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง หน้า 772

คือการเรียกพระโอรสโอรส ทั้งนั้นโอรสทุกคนต้องมีบุญกับพระยาขอบความคุณและปกครอง ผู้บังคับบัญชา
โอรส เรียกว่า หัวขุนนาง หรืออื่น ๆ บาง รัชชภิเษมของพระยาขอบเห็นอื่นไป หรืออื่นเรียกว่า มุณนาย
ซึ่งรัชชภิเษมของพระยาขอบมีรับเป็นฐานสุภาพ

ปัญหาเรื่องการแบ่งประเภทของโอรส

ประเภทของโอรสในสังคมไทย เนื่องจากระบบโอรสมีวิวัฒนาการมาตามและขั้นตอนการ
เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ในกฎหมายตราสามดวงก็ระบุชื่อโอรสประเภทต่าง ๆ ไว้หลายข้อด้วยกัน ทั้งนั้น
การแบ่งโอรสเป็นประเภทต่าง ๆ จึงไม่เป็นที่เข้าใจอย่างชัดเจน การแบ่งประเภทของโอรสจึงขึ้นอยู่กับ
หลักฐานและความเข้าใจ หรือการวิเคราะห์ของผู้นักกฎหมายแต่ละคน อย่างเช่น

ศจ.ธรร สุทธาภิธ ได้ให้คำจำกัดความโอรสประเภทต่าง ๆ ตามกฎหมายตราสามดวงไว้
ดังนี้

โอรสเจ้า คือ ลูกชาย อายุ 12 ปีลงมา นาน 10

โอรสงาน คือ ลูกชาย อายุ 13 - 17 ปี นาน 15

โอรสมีภรรยา คือ ลูกชายที่มีภรรยาแล้ว นาน 20

ส่วนหัวขุนนางแยกความสำคัญหลายชั้นด้วยกัน เช่น โอรสหัวงาน นาน 25 แล้วจึง

หัวสืบ นาน 30 ...

...ประเภทของโอรสในรัชกาลปรากฏแก่โอรสหลวง โอรสชั้น โอรสชั้น ซึ่งเป็นการแบ่งตาม
สังกัดของโอรส ส่วนคำว่า เจ้า หรือเจ้านั้นใช้ทั่วไป หมายถึง โอรสหลวง โอรสชั้น โอรสชั้นเล็ก¹

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ให้คำจำกัดความประเภทของโอรสตามด้วยการกำหนดงานและพลเรือน
พ.ศ. 1998 ไว้ดังนี้

โอรสหัวงาน ศักดินา 25 ไร่ โอรสมีภรรยา ศักดินา 20 ไร่

โอรสหัวราย ศักดินา 15 ไร่ โอรสเจ้า ศักดินา 10 ไร่

โอรสหัวงาน คือ หัวตนของประชาชนใน 10 หลังคาเรือน ถือว่าเป็นราชการใช้ได้
ตามฐาน

โอรสหัวราย คือ พวกโอรสที่เป็นหัวงานในการรับราชการและงานของพลเจ้าขุนมูลนาย

ไพร่มีครัว คือ พวกไพร่ที่มีครัวอพยพในความคุม เช่น คุมครัวอาวจากเวียงจันทน์

ไพร่รวม คือ พวกไพร่ธรรมดา รวมทั้งพ่อเมืองตัวไม่เป็นคนงานธรรมดา

ไพร่เดว คือ พวกไพร่ที่มีฐานะเจ้านาย หรือผู้มีฐานะดีกว่าไพร่ธรรมดา เป็นอิสระ¹

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เห็นด้วยกับการแบ่งประเภทและคำจำกัดความของสมเด็จพระ

กรมพระยาตำราจรรยาภาพ ไว้ดังนี้

เมื่อไพร่มีอายุได้ 18 ปี กองเราตะเบียนเป็นไพร่สม ไพร่จนายฝึกหัดไร่สอบ (จะมีกำหนด
ที่ยังคนทดลองไม่พบ เพราะชั้นทดลองกลายเป็นอนุทดลองของนายเสีย แต่สันนิษฐานว่า จะมี
จะมีกำหนด 2 ปี) ครั้นอายุได้ 20 ปี (ปลดจากไพร่สม) เป็นไพร่หลวง มีหน้าที่รับราชการแผ่นดิน
ผู้อื่นจะไร่สอบไม่ได้ อยู่ในเขตรับราชการไปจนอายุ 60 ปี จึงปลดด้วยบรรพ หรือจะนับแม่อายุ
ไม่ถึง 60 ปี ถ้ามีบุตรส่งเข้ารับราชการ 3 คน ก็ปลดคืนในพ้นจากราชการเหมือนกัน²

การแบ่งประเภทของไพร่ตามที่กล่าวมาข้างต้น ส่วนใหญ่เป็นการตีความจากกฎหมายตรา
สามดวง ยกเว้นสมเด็จพระยาตำราจรรยาภาพ ที่ความ จากประสบการณ์ หรือชีวิตอยู่ในสมัย
พระบรมไพร่ยังคงอยู่ในสังคมไทย

การแบ่งไพร่ออกเป็นประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการตีความของผู้ทั้ง 3 - 4 ท่าน กล่าวโดย
สรุป ไพร่หมายถึง ระดับหนึ่งในสังคมไทย เริ่มแรกตีกันต่ำกว่า 25 ศักดินาของไพร่อาจจะเพิ่ม
มากขึ้น เมื่อไพร่เริ่มรับราชการ หรือรับแรงงานให้แก่ทางราชการ แต่ศักดินาของไพร่จะไม่เกิน 25
ผู้เขียนเชื่อว่า การแบ่งไพร่เป็นประเภทต่าง ๆ และตีความความหมายและความเข้าใจของผู้ที่กล่าวมา
แล้วนั้น เป็นการแบ่งไพร่ตามศักดินาไพร่แต่ละ และลักษณะงานที่ไพร่ต้องปฏิบัติ เมื่อการแบ่งแยกไพร่
ยังไม่เป็นที่สรุปแน่นอนว่ามีการแบ่งประเภทของไพร่ตามสังกัดตามที่ ศจ.จรร
ได้กล่าวไว้ ไพร่จะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ไพร่สม ไพร่หลวง (และไพร่ช่วย) เพื่อแยกต่อการ
ศึกษาในเรื่องไพร่

ไพร่สม มีผู้กล่าวหาว่าความหมายของไพร่สมแตกต่างกันไป สมเด็จพระยาตำราจรรยาภาพ
ทรงอธิบายว่า ไพร่สมคือ ราษฎรรับ อายุประมาณ 18 - 20 ปี กองเราตะเบียนเป็นไพร่สมให้

1 จศ. อนุศักดิ์ โยมนานศักดินาไทย (สมสมัย ศรีสุพรรณ-นวมแต่ง) หน้า 162 - 163,

มุลนายฝึกหัดไรสรอย ผู้เขียนเชื่อในการศึกษาของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อธิบายไว้ว่า ไพร่สม คือ ไพร่ที่สังกัดมูลนาย ถือเป็นสมาชิกส่วนตัวของมูลนาย เบี่ยงหลาศ ภรรยา และบุตร¹

มุลนายอาจไ้รับไพร่สมหลายวิธีด้วยกัน เช่น ไ้รับโดยตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ การท่งกรรมของเจ้านาย หรือพระมหากษัตริย์ยอมให้ มุลนายที่มีไพร่สมมากที่สุดคือ เจ้านายและ ตำแหน่งที่มีไพร่สมในสังกัดมากที่สุด คือ ตำแหน่งพระมหากษัตริย์

ไพร่สมมีหน้าที่รับใช้งานส่วนตัวของมูลนาย เช่น ขนส่งเสบียงเจ้านาย ช่างทำสนั กวาทเป็น บริวาร ห่านา ห่าสวน เป็นช่างไม้หรือ ก่อสร้าง เช่น สร้างวังของมูลนาย รวมทั้งกองนำสิ่งของ "ส่วย" มาขอแลกมูลนายของตน ขณะที่มีปฏิบัติงานในมูลนายไพร่สมจะไ้รับการเลี้ยงดู และใช้ เครื่องมือของมูลนาย กล่าวได้ว่า ไพร่สมเป็นผู้ใช้แรงงานทำงานในมูลนายของตน โดยไม่คองนำ เสนียงอาหารและเครื่องมือติดตัวมาด้วย อย่างไรก็ตามไพร่สมไ้ถูกเกณฑ์แรงงานรับราชการปีละ 1 เดือน หรือยอมเสียเงินค่าราชการ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกำหนดอัตราเงิน ราชการไพร่สม 3 บาท และเพิ่มเป็น 6 บาท ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า แต่ในทาง ปฏิบัติมูลนายมักจะยอมเสียเงินราชการแทนไพร่สม เพื่อว่าไพร่สมจะไ้ทำงานส่วนตัวของตนได้ อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ กฎหมายยังเปิดโอกาสให้ไพร่สม เปลี่ยนมูลนายไ้ง่าย และในการเลือก มุลนายใหม่ ไพร่สมมักเลือกมูลนายที่มั่งคั่งกว่ามูลนายเดิม และมีไพร่หลาศในสังกัดมากกว่ามูลนายเดิม² สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเป็นเครื่องล่อใจให้ไพร่หลวงหลีกเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานรับ ราชการ โดยยอมตัวเป็นไพร่สมของมูลนาย ต่อมาในภายหลังจะกลายเป็นไพร่หลาศสำคัญที่รัฐจะต้อง เร่งรีบแก้ไข

เมื่อไพร่สมจับอยู่กับมูลนายโดยตรง มีกฎหมายที่ตามมาคือ บุคคลไ้มีไพร่สมในสังกัดมาก อาจก่อความกระเทบกระเทือนต่อความมั่นคงได้ ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงออกกฎหมายเพื่อกำหนดจำนวน ไพร่สมองเหล่ากษัตริย์เป็นการเพิ่มไพร่หลวง อย่างเช่น ในสมัยรัตนโกสินทร์ ไพร่สมที่มีมูลนายถึงแก่กรรม จะถูกแปลงเป็นไพร่หลวง เป็นต้น

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416

แปลโดย ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และทรวินี สว่างบุญมี หน้า 34 - 38

²ก. หน้า 50 - 51

กล่าวโดยสรุป ไพร่ชม คือไพร่ประเภทหนึ่งที่เกิดเป็นไพร่ชาติของขุนนาง จะโดยวิธีการใดก็ตาม ไพร่ชมมีลักษณะที่ทรัพย์สินส่วนบุคคลของขุนนาง เนื่องจากก่อนจะมีกฎหมายแบ่งไพร่ชมเป็นไพร่หลวง เมื่อขุนนางถึงแก่กรรม ไพร่ชมจะตกเป็นมรดกของลูกหลานขุนนางเก่า ไพร่ชมจะแตกต่างจากไพร่ในลักษณะที่ว่า มีอิสระ ไม่มีค่าตัวเหมือนทาส

ไพร่หลวง หรือไพร่หลวงใหญ่ คือไพร่ในสังกัดของพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้แก่ สามัญชนทั้งหมดยกเว้นอยู่ ซึ่งเกิดจากการรับพระเมียนางค์เป็นไพร่ชมของขุนนาง พระมหากษัตริย์มีไพร่ทรงควบคุมหรือแจกจ่ายงานให้ไพร่หลวงด้วยพระองค์โดยตรง เพราะพระมหากษัตริย์ทรงแจกจ่ายไพร่หลวงทั้งหมดให้อยู่ภายใต้การปกครองดูแลของขุนนางกรมกองต่าง ๆ ทั้งนั้นขุนนางหรือขุนนางมีสิทธิบังคับบัญชาไพร่หลวงได้ตรงเท่าเทียมดังทาสตำแหน่งอยู่ในกรมจะมีไพร่หลวงอยู่ใต้อำนาจปกครอง ซึ่งต่างจากไพร่ชมที่จะต้องอยู่ภายใต้การปกครองของขุนนางคนใดคนหนึ่งกว่าขุนนางเดิมจะถึงแก่กรรม หรือย้ายสังกัดขุนนางใหม่

ไพร่หลวงตามแบ่งตามสังกัดและหน้าที่ จะแบ่งออกมาเป็นหลายประเภท อย่างเช่น ไพร่หลวงจ่ายเคียน ได้แก่ ไพร่หลวงที่หัวเมืองขึ้นในเขตตัวมาใช้งาน ซึ่งถูกขุน ข ศาสนาจะนำหน้าที่แจกจ่ายไปทำงานตามหน้าที่ต่าง ๆ ไพร่หลวงกองเมือง เป็นไพร่หลวงในหัวเมืองขึ้นนอกสำหรับเมืองไว้ใช้ในการเกณฑ์แรงงานของเมือง หรืองานของเจ้าเมือง ไพร่หลวงกองคาน เป็นไพร่หลวงทำหน้าที่จากตะเวนดูแลคานตามรายแคว้นของเมือง ไพร่หลวงอาสา หรือไพร่หลวงขาร่างประเทศ เช่นลาว เขมร มอญ เป็นไพร่หลวงที่ได้จากการกวาดต้อนครอบครัวเหล่านี้ในสงคราม หรืออพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร

ไพร่หลวงมีหน้าที่ดังต่อไปนี้คือ ในยามบ้านเมืองสงบสุข ไพร่หลวงจะถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานในหลวง "รับราชการ" เป็นเวลา 6 เดือน ในสมัยอยุธยา และลดเหลือเพียง 4 เดือน และ 3 เดือน ในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 โดยปกติแล้วไพร่หลวงจะถูกเกณฑ์ไปทำงานโยธา และการก่อสร้างต่าง ๆ เช่น การสร้างพระบรมมหาราชวัง สร้างวัด สร้างสะพาน สร้างป้อมทุกคลอง คูเมือง รวมทั้งงานที่เกี่ยวของกับองค์พระมหากษัตริย์ เมื่อเสด็จประพาสตามสถานที่ต่าง ๆ¹

¹ กอวิธ เวลส์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดย กาญจน์

สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์ หน้า 44 และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "สังคมไทย" อักษะไทย

เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องรับในงานส่วนหัวของอนุสาวรีย์คนดังกล่าว เช่น หน้า หน้าสวน และงานบ้าน
ทาง ๆ รวมทั้งการส่ง "ช่วย" แด่อนุสาวรีย์ด้วย เมื่อนานเมืองกับสงคราม ไพรหลวงยังมิทันที่
รวมเพื่อป้องกันกรรณการจากประเทศเพื่อนบ้าน หรือเพื่อความปลอดภัยของบ้านเมือง รัฐบาลจะ
เรียกพระมหากษัตริย์ราชอาจักร หรือบางหัวเมือง อย่างเช่น เมื่อหัวเมืองแรกก่อการกบฏ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีวิชัย (หัต) ยกทัพจากกรุงเทพฯ ไป
ปราบปราม โดยพระราชทานสัญญาบัตรให้พระยาศรีวิชัย (หัต) เกณฑ์ไพร่หลวงจากกรมกองที่มีความ
ชำนาญการรบทางเรือ และทำราวจวนหน้า ซึ่งคงจะหมายถึงไพร่หลวง สังกัดกรมตำรวจจวนหน้า และ
เกณฑ์ไพร่หลวงจากเมืองเพชรบุรี ราชบุรี ประทุม เมืองนนท์ พันสีนคณ นอกจากนั้น ยังมีตราเกณฑ์
ไพร่หลวงเกณฑ์จากเมืองนครศรีธรรมราช 500 และเกณฑ์จากนครศรีธรรมราช สงขลา รุนพร
ปะหมิณ ภูม ปราณ¹

ในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ลดหย่อนเวลารับราชการของไพร่หลวงเหลือ
เพียง 3 เดือน ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว เนื่องจากเหตุผลหลายประการด้วยกัน

1. ไพรหลวงต้องทรากรทราหน้าศึกสงครามป้องกันประเทศตลอดหลังเสียดังกรุงศรี 2
แคว้นแล้วไพร่หลวงไม่ได้รับอนุญาตให้เขาเดือนออกเดือนตามกำหนดเดิม ไพรจึงได้รับความเดือดร้อน
และคงจะเบื่อหน่าย การถูกเกณฑ์แรงงานตลอดมา จึงไม่พอใจและต้องอนุญาตออกเวลา รวมทั้งหนี
การรับราชการ บอเรียนหนีจึ่งตกแก่รัฐโทษตรง และยังมีทองจางคนรับราชการแทน²

2. การศึกสงครามในสมัยรัตนโกสินทร์ลดน้อยลง พระมหากษัตริย์เริ่มหันมาปรับปรุง
ประเทศในเจริญก้าวหน้า ตลอดจนการฟื้นฟูเศรษฐกิจให้รุดใหม่ โดยรัฐบาลส่งเสริมให้การค้า
ค้าภายในจีน นอกจากการคิดค่าการค้าภายในอื่น ๆ เช่น ภาษี และมุลายแล้ว ภัยเหล่านี้ ความจำเป็น
ที่จะเกณฑ์ไพร่หลวงมาทำสงครามป้องกันประเทศจึงลดลง รัฐบาลอนุญาตให้ไพร่หลวงส่งช่วยส่งของ หรือเงิน
แทนการเกณฑ์แรงงานได้ เพื่อสนับสนุนให้ราษฎรมีเวลาเอาใจใส่ต่อการประกอบอาชีพมากขึ้น
ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ลดเวลารับราชการของไพร่หลวงเหลือเพียง 3 เดือน ใน
สมัยของพระองค์ กรมหมื่นเทพพิพิธมีความสำคัญในการจัดการเรื่องการค้ากับต่างประเทศ

¹ หลวงอุดมสมบัติ (จีน) จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 54 - 62

² เรื่องกฎหมายตราสามดวง หน้า 706

จากองค์พระคัมภีร์รายได้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์พระองค์ยังทรง
สนับสนุนและส่งเสริมการค้าของรัฐ ในตอนต้นรัชกาล รายได้จากการค้าขายของรัฐส่วนใหญ่
ขึ้นอยู่กับสิ่งของอันเป็นรายได้ทางอ้อมที่รัฐได้จากการเก็บส่วยจากไพร่¹

กล่าวได้ว่า การชดเชยหนี้แบบไพร่ในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากรัฐขาดการจมนรพา
ความเดือดร้อนจากการถูกเกณฑ์แรงงานรับราชการ และรัฐบาลหันมาพึ่งประเทศในด้านต่าง ๆ
โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ

เมื่อรัฐบาลยอมทำสนธิสัญญาเบอร์นี พ.ศ. 2369 กับอังกฤษ ในสัญญาดังกล่าวระบุให้ชาว
ต่างประเทศค้าขายกับราษฎรได้ มีผลให้รัฐหันมาปรับปรุงการเก็บภาษีอากรภายในประเทศ โดยใช้
ระบบเจ้าพนักงานอากรดำเนินการแทนรัฐ จะมีผลในการเก็บส่วยสิ่งของจากไพร่หลวง-ค้อย ๆ เปลี่ยน
ไปสู่การเก็บส่วยเงิน "เงินการราชการ" แทน ไพร่หลวงสิ่งส่วยสิ่งของและส่วยเงินแทนการเกณฑ์
แรงงานรับราชการ เราเรียกว่า "ไพร่ส่วย" ส่วนสิ่งของที่ไพร่ส่วยส่งมาแทนการถูกเกณฑ์ทางเป็นสิ่งที่
รัฐต้องการและเป็นทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น ฝ้าย ฝาง ฝักประชิด กล้วย ไพร่ส่วย
ส่งส่วยฝัก มีหรือเรียกว่า ไพร่ส่วยฝัก ถ้าไพร่ส่วยฝักต้องการจะส่งเงินการราชการ แทนส่วยฝัก
ไพร่ส่วยจะต้องเสียเงินการราชการ 5 - 10 บาท ไพร่ส่วยฝางจะเสียเงินการราชการแทนส่วยฝาง
คนละ 7 บาท 2 สิ่ง เป็นคน² กรณีที่ไพร่หลวงขี้ขมเสียเงินการราชการแทนการถูกเกณฑ์ เงิน
การราชการในแต่ละสมัย รัฐกำหนดไว้ในอัตราที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
รัฐเรียกเก็บเงินการราชการคนละ 2 บาท พื้นที่ไพร่ต้องเสียเงินการราชการปีละ 12 บาท³ ในสมัย
รัตนโกสินทร์ เรียกเก็บจากไพร่คนละ 18 บาทต่อปี จนกระทั่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์แก้ไขเงินการราชการ พ.ศ. 2444 เรียกเก็บจากไพร่ที่มีอายุตั้งแต่ 18 - 60 ปี
ที่ไม่ได้ถูกเกณฑ์ทหาร ต้องเสียเงินการราชการปีละ 6 บาท รัฐบาลได้ออกขอยืมเงินการราชการให้
น้อยกว่าเดิม โอกาสที่ไพร่จะหาเงินจำนวนมาเสียเงินการราชการก็ง่ายขึ้น แสดงว่าความจำเป็น
ที่จะเกณฑ์แรงงานไพร่ลดลง รัฐจึงให้ชดเชยหนี้แบบไพร่และยอมให้เสียเงินการราชการต่ำกว่าเดิม

¹บุญรอด (แตรกัณฑ์) ขอรำพัน "การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 -
2411)" ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 หน้า 91

²บุญรอด ประภาสณ ระเบียบเจ้าพนักงานอากรสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า 52

³ศิริวัฒน์ คักคักรียงไกร "ระบบเศรษฐกิจไทยสมัยอยุธยา" ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย...

แต่อย่างไรก็ตาม การเกณฑ์แรงงานไพรยังคงมีอยู่ในสังคมไทยขณะนี้ กล่าวคือ การเกณฑ์ไพรมารับราชการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ นั้น ให้เลือกเกณฑ์มารับรับราชการในเวลาที่จะไม่รบกวนการทำงานภาคอื่นของพวกไพร¹ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลจ้างแรงงานชาวจีนที่อพยพเข้ามาในเมืองไทยในการก่อสร้างต่าง ๆ รวมทั้งการขุดคลอง ซึ่งผู้เรียนจะนำไปกล่าวในหัวข้อการค้าประเพณี

สภาพความเป็นอยู่ของไพร ไทยทั่ว ๆ ไป ไพรมีความเป็นชนกลุ่มคลั่งกัน คือ ช่างงานหรืออาชีพปลูกสร้างกันอย่างง่าย ๆ ไร่สวนทำง่ายในท้องถิ่นตนเอง ไพรนิยมที่จะชุมนุมกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ครอบครอง เพื่อสะดวกแก่การคมนาคมและการประกอบอาชีพ ภายในบริเวณบ้านปลูกพืชผักสวนครัวบ้าง และไม้ยืนต้นที่มีผลไว้รับประทาน เช่น มะม่วง มะขาม ขุนน มะพร้าว ทุเรียน ฯ กับเลี้ยงสัตว์ประเภท ไก่ เป็ด สุกร ไข่เป็นอาหาร และเลี้ยงโค กระบือ ไข่ไคร้แรงงาน ไพรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ซึ่งต้องอาศัยแรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นสำคัญ ดังนั้นครัวชมครัวจะรวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ เมื่อสมาชิกในครอบครัวแต่งงานไปแล้วจะยังไม่แยกครัวแล้วยังคงอยู่รวมกันมานานหลังใหญ่ หรืออาจมีการขมิ้นขยายนอกบ้านยกขึ้นออกไปตั้งเป็นลักษณะเรือนใหญ่²

สภาพความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ การมีอาหารการกินอย่างเพียงพอ จำนวนพลเมืองก็ไม่มากไพรจึงไม่จำบากหรือขาดแคลน ถึงแม้ว่าไพรจะต้องถูกเกณฑ์แรงงาน หรือยอมส่งส่วยสิ่งของหรือเงินค่าราชการก็ตาม ซึ่งที่สำคัญ คือ ก่อน พ.ศ. 2398 ระบบเศรษฐกิจของไทยเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อมีชีพ ไพรจะผลิตสิ่งของมาอย่างไว้ในครัวชมครัวของตน เช่น ผาตอต่าง ๆ เครื่องจักรสาน เงินยังไม่มีความสำคัญในระบบแลกเปลี่ยน สินค้าเพื่อขายยังไม่แพร่หลายในสังคม หรือได้รับความนิยมนิยมในหมู่ชนสามัญทั่วไป กล่าวได้ว่า ราษฎรยังไม่เห็นความสำคัญของเงินตราเท่ากับระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้ำจุนชีพกันถึงหลังพม่าเสียสัตยาธิปไตย พ.ศ. 2398 ภายหลังจึงไม่เกิดความรู้สึกขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างไพรกับขุนนาย หรือไพรกับรัฐ จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมถึงชาติ คารว มารักษ์ กล่าวไว้ ส่วนการที่ไพรหลีกเลี่ยงการถูกเกณฑ์แรงงานด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การบวช การหนีเราป่า การยอมเป็นไพร่สม การขอความช่วยเหลือจากขุนนาย การขายตนเองเป็นทาส ไม่ใช่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างไพรกับขุนนาย หรือไพรกับรัฐ แต่ไพรมีความรู้สึกว่าเขาหนีร้อนจากการถูกเกณฑ์

¹ วิชาดา ประภาศัพท์ ระบบเจ้านายอาณาจักรสมัยกรุงเก่า บุคคล หน้า 52

² จูเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา "หน้า..." อักษรไทย เล่ม 1 หน้า 233

แรงงาน จนเกินกว่าที่จะรับไว้ก็ต่อไป จึงแก้ปัญหาด้วยวิธีการที่จะทำให้พ้นจากการถูกเกณฑ์แรงงานชั่วคราว

การเลือกฐานะทางสังคมของไพร่ ไพร่มีโอกาสน้อย หรือเป็นเรื่องค่อนข้างยากที่ไพร่จะเลือกฐานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้น เพราะกฎหมายกำหนดคุณสมบัติของขุนนางไว้สูง แต่ไพร่มีความสามารถในการบรรเทาทำให้การเลือกฐานะทางสังคมของไพร่ เป็นไปได้ง่ายขึ้น คือถ้ากลามาแล้วข้างตน วิธีการหนึ่งของการเลือกฐานะทางสังคมของไพร่คือการบวชเรียนที่นาพระบรมวันนัย จนได้เปรียญระดับสูง แล้วลาสิกขาเข้ารับราชการในกรมอาลักษณ์ กรมธรรมการ กรมสังการี ในทางตรงกันข้ามไพร่อาจเลือกฐานะทางสังคมของตนด้วยการศึกษาขุนนาง¹ หรือไพร่อาจมีความสนิทสนมกับขุนนางมากพอสมควรแล้วขอความช่วยเหลือจากขุนนางอีกคนหนึ่ง

ไพร่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และสังคมไทย กล่าวคือ ความสำคัญของไพร่ต่อระบบเศรษฐกิจ โคนแก่ ไพร่นอกจากจะเป็นผู้เสียภาษีอากรทาง ๆ ตลอดจนช่วยสิ่งของและเงินการราชการแล้ว แรงงานไพร่มีส่วนสำคัญในการก่อสร้างงานเมืองมาโดยตลอด แรงงานไพร่ยังเป็นผู้จำเป็นสำคัญในการเพาะปลูกข้าว โดยเฉพาะหลังการพ่ายแพ้สัญญาบาริง พ.ศ. 2398 เมื่อชาวกลาเป็นสินค้าออกที่สำคัญ ความสำคัญของไพร่ต่อการเมืองการปกครอง คือรัฐควบคุมกำลังคน ภายใต้ระบบไพร่จะเป็นประโยชน์ต่อการนำศึกสงคราม เพื่อความปลอดภัยของงานเมือง ในทางปฏิบัติ พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของชีวิตราษฎรทุกคนในราชอาณาจักร แต่ในทางปฏิบัติ พระองค์แจกจ่ายอำนาจการควบคุมกำลังคนไปยังขุนนาง หากมีการกระจายความจงรักภักดีและผลประโยชน์ไปยังขุนนางที่ควบคุมกำลังไพร่พลทาง ๆ เพราะเป็นการยากที่พระมหากษัตริย์จะควบคุมกำลังคนทั้งหมดด้วยพระองค์เองและเป็นการยากที่พระองค์จะสามารถควบคุมขุนนางได้อย่างทั่วถึง การแจกจ่ายไพร่พลให้อยู่ในสังกัดของขุนนางทาง ๆ จึงเท่ากับเป็นทางสองคมเพราะการแจกจ่ายไพร่พลเป็นการขาดการรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ และเป็นอันตรายต่อพระมหากษัตริย์โดยตรง ในกรณีขุนนางจะใช้กำลังคนควบคุมเป็นเครื่องมือในการแย่งชิงราชสมบัติ อย่างเช่น เจ้าพระยาโกษาไทยสุริยวงษ์ ขุนนางตำแหน่งสำคัญควบคุมไพร่ในสังกัดมาก แย่งราชสมบัติพระไชยเชษฐาโค่นสำเร็จแล้วสถาปนาตนเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าปราสาททอง กล่าวอย่างกว้าง ๆ กำลัง

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง หน้า 772

คนเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนอำนาจทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ หรือขุนนางที่ควบคุมกำลังคนใน
สังกัดกรมกองของตน ความสำคัญรองไปรทองของไทย คือกฎหมายกำหนดให้ไพร่ทุกคนต้องสังกัด
ขุนนาง และขึ้นต่อพระมหากษัตริย์ กฎหมายยังได้กำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์
กับขุนนาง ขุนนางกับไพร่ในสังกัดของตน กองปฏิบัติต่อกันในรูปการให้ความช่วยเหลือ หรือระบบ
อุปถัมภ์ ซึ่งผู้เขียนจะนำไปกล่าวในเรื่องความสัมพันธ์ในสังคมไทย

พาสหรือธา

พาสเป็นฐานสถาปนาที่สำคัญในสังคมไทย พาสถือศักดินา 5 เท่าตัววิเศษ ยาก ขอบ
สถานะโดยทั่วไปของพาสในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ค่อยแตกต่างกัน พาสจะเป็นเชื้อสาย
ของนายพาสหรือนายเงิน พาสต้องทำงานผูกมัดอย่างคงที่ตามพาสสั่ง นายพาสของเลี้ยงขุนพาส ผู้มี
พาสไว้ในครอบครองจะมิรู้ฐานะทางเศรษฐกิจที่พอสมควร บางครั้งสถานะภาพของพาสกับผูกมัดปกครอง
กลุ่มอื่น เช่น ไพร แพทย์จะแยกกันไม่ขาด เพราะการขายตัวเป็นพาส กับการไต่ตัวจากการเป็นพาส
ไปประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น ขวานา พูลลา ข้างเมืองอื่น ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา¹

การเกิดพาสในสังคมไทยสืบเนื่องมาจากสาเหตุทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
สาเหตุทางการเมือง เศรษฐกิจ เนื่องจากปัญหาความยากจน พาสในสังคมไทยส่วนมากเป็นกลุ่ม
ที่สิ้นไม่สามารถจะไร้อำนาจ² ทั้งนี้เพราะระบบไพร่และระบบ เศรษฐกิจเพื่อยังชีพส่วนหลักกันให้ไพร่
ขายตนเองเป็นพาส กล่าวคือ ไพรถูกเกณฑ์แรงงานจึงไม่มีเวลาที่จะประกอบอาชีพใด
อย่างเต็มที่ การหาเลี้ยงครอบครัวจึงเป็นหน้าที่ของภรรยาไพร่หรือครอบครัวไพร่ ขณะเดียวกันไพร่
ของเลี้ยงภรรยาครอบครัวต่าง ๆ เช่น จักรกษัตริย์ ข้าราชการ ข้าราชการ และบุตร ให้แก่รัฐ ในทางกลับกันรัฐไม่เก็บ
ทรัพย์สินหรือที่ดินในรูปแบบการพัฒนากิจ หรือสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่จะทำให้ชีวิตของไพร่ดีขึ้น³ แม้แต่
ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏการปกครองท้องถิ่นยังมิยอมให้แต่ละมณฑลเลี้ยง

¹ อัญชลี สุสาธิต การเปลี่ยนแปลงระบบไพร่และผลกระทบต่องาน... หน้า 16

² พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต หน้า 287

³ ปิยะฉัตร ปิยะวรรณ การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม...

ตนเองเป็นหลัก¹ โอกาสที่ไพร่จะมีฐานะทางเศรษฐกิจขึ้นจึงเป็นไปได้ยาก ในทำนองเดียวกันระบบเศรษฐกิจเพื่อขังชีพ ส่งผลให้การฉกฉวยต่าง ๆ ในสังคมไทยฉกเพื่ออุปโลกและบริโลกในครัวเรือน ส่วนนี้เนื่องจากการบริโลกนำไปเสียภาษี ที่สำคัญคือ แรงงานมนุษย์เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เมื่อกฎหมายอนุญาตให้คนขายตนเอง หรือญาติพี่น้อง หรือภรรยาและบุตรลงเป็นทาสให้แก่กันหมายความว่า พวกเขาขายเฉพาะแรงงานกาย เป็นสินค้าให้กับนายทาส หรือนำแรงงานกายไปจำนำหรือขายฝาก หรือตกแทนหนี้ใด อันขณะกำลังกล่าวนี้เองที่ทำให้ทาสในเมืองไทยแตกต่างไปจากทาสในประเทศยุโรป กล่าวคือ ทาสในเมืองไทยอยู่ในลักษณะถูกขังด้วยแรงงานกาย ไม่ใช่ขายตัวหรือถูกขายราคาคือกรรมสิทธิ์ทั้งตัวและร่างกายแทนายทาส²

๒ สาเหตุทางการเมือง เนื่องมาจากการทำสงคราม ประเทศผู้ชนะสงครามจะกวาดต้อนผู้คน และทรัพย์สินต่าง ๆ จากประเทศผู้แพ้สงครามมายังดินแดนของตน เรขมก็ถูกกวาดต้อนมาเรา เรียกว่า ทาสหลวง หรือทาสเรขม ถือเป็นคนของพระมหากษัตริย์โดยตรง พระมหากษัตริย์จะพระราชทานทาสหลวงให้แก่แม่ทัพ นายกอง เจ้านาย หรือจะพระราชทานให้เป็นข้าวัด หรือไถ่ขึ้นอยู่กับพระราชอิสริยยศของพระองค์ อย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ พระราชทานคนเมืองระแงะ จำนวน 19 คน ตามที่เจ้าจอมมารคำกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ขอดขอครัว ทาสวังหน้า³ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังสงครามปราบฮ่อ โปรดเกล้าฯ ให้กวาดต้อนพวกพวกที่เป็นทาสเรขมมายังกรุงเทพฯ พระองค์มีใบบังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกล้าฯ ให้ นายกอง เพียงแค่พระราชทานอิสริยยศเป็นรางวัลตอบแทนความดีความชอบครั้ง⁴

สาเหตุทางสังคม เนื่องมาจากความนิยมในสังคมไทยเพราะมีกฎหมายระบุเกี่ยวกับเรื่อง ทาส เท่ากับยอมรับการมีทาสเป็นสิ่งถูกต้อง ไม่ใช่เรื่องป่าเถื่อน หรือน่าอับอาย มีกฎหมายบางฉบับ

¹ สวัสดิ์ ประยูรเสถียร "การปกครองแบบเผด็จการศักดินา : มณฑลพายัพ" มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ หน้า 34

² บ.ร.ว. ลีถนุญ ปรานี "สังคมไทย" อักษรไทย เล่ม 1 หน้า 18 - 19

³ หอวงคุณสมบัติ (พิมพ์) จกขมายหอวงคุณสมบัติ หน้า 131

⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 7 - 8

กำหนดให้เด็กที่เกิดระหว่างพ่อ-แม่ เป็นบุตรของกลางเป็นบุตรชาย เรียกได้ว่าเป็นบุตรโดยกำเนิด ซึ่งอาจจะรวมทั้งบุตรในเรือนเบี้ยและบุตรชายเชลยด้วย¹ นอกจากนี้ยังมีคำนิยามบางประการที่ส่งเสริมการมีบุตรในสังคม อย่างเช่น การทำบุญด้วยการมอบบุตรเป็นชาวกี คนไทยนิยมยกย่องผู้มีอำนาจวาสนา ผู้มีศรัทธาบรรพชาศักร์ ซึ่งสิ่งนี้จะแสดงให้เห็นคือ จำนวนบุตรชายมีวาระให้คนปกครอง คนไทยชอบเอาบุตรมาขึ้น จึงมีบุตรที่เกิดจากการขายตัว เพราะการพัวพันเป็นส่วนใหญ่อีกด้วย

กล่าวได้ว่า สังคมไทยยอมรับการมีบุตร แรงงานบุตรเป็นปัจจัยสำคัญในด้านการผลิต การก่อสร้างต่าง ๆ และความต้องการบุตรมีของนายทหาร ผู้เขียนเชื่อว่า การซื้อ-ขายบุตร ผู้ซื้อจะได้อำนาจเนื่องจากได้แรงงานบุตรไว้ใช้งานบุตรผู้หนึ่งจะได้อำนาจเองเป็นอิสระ บุตรชายผู้หนึ่งแต่งงานกับบุตรสาวด้วยกัน ผู้ที่เกิดมา "หาสินในเรือนเบี้ย" เขาก็เขียนแรงงานและมาอยู่กับนายทหารโดยตรง ในส่วนของหาสิน การขายตัวของแม่ทหาร เขาก็มีบุตรสามารถแยกตัวหาเฉพาะทหารของตนได้ หาสินไม่ต้องหวังใบเรื่องปัจจัยต่าง ๆ เพราะนายทหารจะเป็นฝ่ายจัดการเรื่องต่าง ๆ นี้เอง การมองว่าบุตรเป็นเรื่องป่าเถื่อน น่าอับอายอาจจะเป็นการมองในทัศนะของชาวตะวันตกที่ทัศนะของคนสมัยปัจจุบัน

จากการศึกษาสาเหตุของการเกิดบุตร ทำให้ผู้เขียนเชื่อว่าบุตรมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ บุตรถาวร ถือว่าเป็นทรัพย์สินสมบูรณ์ของนายทหารหรือของรัฐ ไม่สามารถไต่ตัวได้ เช่น บุตรเชลย ชาวกี บุตรหาสินในเรือนเบี้ย หาสินประเภทหนึ่งคือ หาสินประเภทชั่วคราว สามารถไต่ตัวให้เป็นอิสระได้ เช่น หาสินใจ หาสินผู้ให้ หาสินเลี้ยงไว้ในกรมเมื่อราวแพ่ง เป็นต้น

ม.ร.ว.อภิน รัตติสิน มีความเห็นว่าบุตรในสังคมไทย เป็นบุตรที่คอกหรือหาสินใจ หรือ ราชิราย ทานานนท์ เรียกว่า หาสินใจชั่วคราว กฎหมายถือว่าหาสินใจชั่วคราว มีฐานะถึงหาสินใจถึงไหน หมายถึงว่า ในช่วงที่เป็นหาสินนั้น หาสินผู้นั้นอยู่ใต้อำนาจของผู้ที่เป็นเจ้าของทาสเพียงคนเดียว หาสินใจชั่วคราว และมีหน้าที่รับใช้นายทหาร หรือเป็นตัวประกันคนที่เขาเป็นเจ้าของได้ตกลงในช่วงที่เป็นไท กฎหมายได้รับรองสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานไว้พอสมควร เช่น กฎหมายจะลงโทษบุคคลใดที่ทาสที่ขึ้นเป็นทาส หรือนายทหาร ข่มขืนหญิงทาส ถ้าตัวของหญิงทาสจะออกครึ่งหนึ่ง หรือได้รับอิสระ² หา

¹ ราชิราย ทานานนท์ "หาสินอุบายในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1" ประวัติศาสตร์

8(3) : ก.บ. - ข.ค. 2526 หน้า 87

² เรื่องกฎหมายท้าวแก้ว หน้า 286, 335

ย่อมจะมีสิทธิในทรัพย์สินส่วนตัวมีอยู่ ก่อนที่จะกลายมาเป็นทาส ซึ่งทาสจะมีสิทธิจะยกทรัพย์สินให้กับภรรยา บุพการีของชน¹ และที่สำคัญกฎหมายนั้นยังให้ทาสได้ตัวเองให้เป็นอิสระได้² กล่าวได้ว่า ทาสอินโดจีนมีความแตกต่างทางกฎหมายเปรียบราษฎรอื่น ๆ แต่มีฐานะทางสังคมต่ำกว่าว่าในลักษณะที่ว่า ทาสอินโดจีนควรจะต้องเสียสิทธิขั้นพื้นฐานบางประการแก่นายทาส เนื่องจากมีร่องรอยทางกฎหมายบางประการ

สภาพความเป็นอยู่ของทาสในสังคมไทย คำนึงถึงของชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยสมัยนั้น กล่าวว่า ทาสในสังคมไทยเดิมมากและไม่ใช่ว่าเรื่องน่าอายที่จะขายตนเองเป็นทาสความเป็นอยู่ของทาสในสังคมไทยดีกว่าคนไร้ในประเทศยุโรปอื่น ๆ เช่น ชาวอังกฤษ ฝรั่งเศส ทั้งนี้เพราะทาสในสังคมไทยมีกฎหมายคุ้มครองพอสมควร และไม่ถือว่าเป็นทรัพย์สินโดยสมบูรณ์ของนายทาส เช่นกับทาสในประเทศตะวันตก ความเป็นทาสมีความสัมพันธ์กับชีวิตทั้งนี้ความเป็นทาสในประเทศตะวันตกจึงเป็นลักษณะคึกคัก ดูเหมือนเชื่อว่า สภาพความเป็นอยู่ของทาสในสังคมไทยไม่ไ้แตกต่างจากคนไร้ในสมัยปัจจุบันมากนัก ยกเว้นเรื่องอิสรภาพ ทั้งนี้เพราะทาสได้รับการดูแลเรื่องปัจจัยสี่จากนายทาสโดยตรง และทาสต้องช่วยเหลือการงานต่าง ๆ ของนายทาสตอบแทน ทาสจะแตกต่างจากคนไร้ในปัจจุบันคือ ทาสไม่ได้รับค่าจ้างเป็นรายเดือน ในขณะที่คนไร้ในสมัยปัจจุบันได้รับค่าจ้างแรงงานเป็นรายเดือน และสามารถเปลี่ยนนายจ้างได้โดยไม่จำเป็นต้องอะไรใด ๆ มารับจ้างหรือยังกับ ข้างไรก็ตามชีวิตความเป็นอยู่ของทาสจะดีกว่าหรือไม่ขึ้นอยู่กับความเมตตาจากนาย และคุณธรรมของนายทาสด้วย นายทาสที่มีคุณธรรม อาจยินยอมให้ทาสบุตรโตเมื่อการศึกษาแล้วจะกลายเป็นไพร่พันธุ์ถือว่าเป็นการเลื่อนฐานะจากทาสเป็นไพร่วิธีการหนึ่งนอกเหนือจากการได้ตัวแล้ว นายทาสอาจยอมทาสของตนจำนวนหนึ่งเป็นชาวดึก หรือข้าพระเพื่อทำสิ่งมหาน

ปัญหาที่น่าสนใจคือ ทาสถูกเกณฑ์แรงงานเช่นเดียวกับไพร่หรือไม่ ในกฎหมายตราสามดวงระบุว่า ทาสอินโดจีนควร มีหน้าที่รับราชการเช่นกัน ในสมัยอยุธยาทาสรับราชการ 1 เดือน รับใช้นายทาสอีก 1 เดือน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทาสรับราชการ 1 เดือน รับใช้นายทาสอีก 1 เดือน และหาเลี้ยงครอบครัว เพื่อเตรียมเสบียงอาหารมาบริโภคในขณะรับราชการอีก 1 เดือน

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง หน้า 333

² ก. หน้า 312, 317, 325, 330

สลับกันไป¹ ควอริช เวลส์ กล่าวว่า หากแต่ได้ตัวได้ หรือหาเงินได้ชั่วคราวเท่านั้นจะมีประโยชน์กับ
ทางราชการอยู่ ส่วนหาผลประโยชน์อย่างอื่น หาหลวงหรือหาพระไม่ถูกเกณฑ์แรงงาน กล่าว
ได้ว่า หากบางประเภทของถูกเกณฑ์แรงงานรับราชการ เช่นเดียวกับไพร่ แขนงหาของทหารไร
แรงงานหาของเพิ่มเติมเวลา มักจะยอมเสียเงินค่าราชการให้แก่ทหารของตน หรืออาจหาคนอื่นเขา
เวรแทนก็ได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีผลให้หาของเหมือนได้รับการยกเว้นการถูกเกณฑ์แรงงาน และ
กลายเป็นสิ่งเร้าใจหรือดึงดูดใจให้ไพร่ชายคนองเป็นอาสา เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกเกณฑ์แรงงานรับราชการ
ในกฎหมายตราสามดวงระบุว่า ไพร่อาจว่าตนเป็นอาสาสมัคร² แลคงให้เห็นว่า คนไทยในสมัยนั้น
ยอมรับการเป็นอาสา แม้ว่าตนจะสูญเสียเสรีภาพบางประการก็ตาม แต่คนไทยในสมัยนั้นยังไม่คำนึง
หรือมองเห็นความสำคัญของเสรีภาพ หรือมองว่าเสรีภาพเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตมากกว่าเรื่องปาก
ท้องของตน คนในสมัยนั้นมองว่า การเป็นอาสาทำให้เสียเงินค่าราชการน้อยลง หรือถ้าโชคร้ายหา
อาจยอมเสียเงินค่าราชการแทนตน และที่สำคัญการเป็นอาสาซึ่งไม่ตองมีการรับพิจารณาเรื่องปัจจัยต่าง ๆ
กล่าวได้ว่า พวกเราเองเรื่องของการเป็นอาสาในแง่ที่ตนเอง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นดูเหมือนบุคคลที่มี
หาสในครอบครัวมากได้แก่ เจ้านาย ขุนนาง และนายหาส จะมีผลกระทบต่อกฎในแง่ที่ว่า รัฐ
ขาดแคลนแรงงานไพร่หาสมารับราชการ จนกระทั่งรัฐต้องจ้างแรงงานจีนอพยพมาใช้ในการก่อสร้าง
ต่าง ๆ ขณะเดียวกัน การมีหาสเท่ากับเปิดโอกาสให้นายหาสต่าง ๆ ของสมุญขุนได้ ซึ่งจะเป็นอันตราย
ต่อราชบัลลังก์ด้วยเช่นกัน

ดังนั้น สังคมไทยจะยอมรับการมีหาส และหาสมีสภาพความเป็นอยู่ดีกว่าหาสในสังคม
ตะวันตก รวมทั้งไพร่ในสังคมไทย เมื่อสภาพการณ์เช่นนี้ การมีหาสแสดงให้เห็นความไม่เป็นธรรม
และความอ้าหลังในสังคม ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงริเริ่มยกเลิกระบบหาส
ซึ่งจะได้กล่าวในบทต่อไป

นักบวช

นักบวชได้แก่ สมณะ หรือ ภราดรณ์ รวมทั้งบาทหลวง แต่เนื่องจากพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญใน
สังคมไทยจึงจะรอกกล่าวเฉพาะพระสงฆ์ ซึ่งเป็นนักบวชในพุทธศาสนา และที่สำคัญที่สุด ศาสนาพุทธเป็น
ศาสนาประจำชาติทั้งแก่สมัยสุโขทัย ศาสนาพุทธสมัยสุโขทัยของสังคมไทยในสุโขทัย

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง หน้า 707

² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 236 - 237

พระสงฆ์เป็นผู้รับทอดคำสั่งสอนหรือหลักธรรมของศาสนาพุทธ พระสงฆ์จึงมีฐานะสูงมากในสังคมไทย พระสงฆ์ได้รับการเคารพนับถือจากทุกคนทั้งในสังคม พระสงฆ์มีศักดิ์เท่านักบวชชั้นสูงคือ กล่าวคือ "พระภิกษุไม่รับกรรม เชนอนา 400 จนถึง พระกรรมกรรม เชนอนา 2,400" อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ได้ถูกจัดเป็นชนชั้นหนึ่งในสังคมไทย แต่เป็นกรรมของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไทย

โดยเหตุผลแล้ว พระสงฆ์ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง หรือทางโลก เพราะการที่เขามุ่งหวังเพื่อสละจากโลกภายนอก ฐานะภายในสังคม ไทยมุ่งแสวงหาหลักธรรม เพื่อความหลุดพ้น การปกครองสงฆ์ในระบบอาวุโส และกรรมวินัยเป็นสำคัญ แต่ในทางปฏิบัติ สถานการณ์ของศาสนามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสถานการณ์ที่บริบทสังคมไทยพัฒนาแล้ว กล่าวคือ ศาสนาพุทธอยู่ในการปกครองดูแลและห้ามปรามจากองค์กรพระมหากษัตริย์ ในขณะเดียวกัน พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนประชาชนไทยร่วมกับสถานภาพและหน้าที่ของบุคคลและกลุ่มในสังคม เพื่อความสงบสุขในสังคม

หลักคำสอนในพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไทย คือกฎแห่งกรรมซึ่งระบุไว้ว่า กรรมหรือการกระทำมีอยู่ 2 อย่าง คือ กรรมดี และกรรมชั่ว กรรมดีก่อให้เกิดบุญ กรรมชั่วก่อให้เกิดบาป กรรมที่เราทำในชาติก่อนจะส่งผลมาถึงเราในชาตินี้ ดังนั้นการที่คนเราจะมีสถานภาพหรือฐานะในชาตินี้ไม่เท่ากันนั้น เป็นเพราะเราทำกรรมดี กรรมชั่วไว้มากน้อยต่างกัน ดังนั้นคนที่ทำกรรมดีไว้มากจะมีลูกหลาน ส่วนคนที่ทำกรรมชั่วไว้มากจะมีลูกหลาน คนเรานั้นจะต้องเสวยผลของกรรมทั้งดีและชั่ว จะนิยมนับกันแต่เพียงว่า ใครมีกรรมดีมากหรือกรรมชั่วมากเท่านั้น จากอิทธิพลคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมนี้เอง มีผลให้คนไทยมีความเชื่อ หรือทัศนคติต่อพระมหากษัตริย์ 2 ประการคือ

1. พระมหากษัตริย์ คือผู้มีบุญมาก
2. ความร่มเย็นเป็นสุขภายในประเทศขึ้นอยู่กับปริมาณของบุญที่พระมหากษัตริย์จะสั่งสมไว้ในภพสมันการเป็นสำคัญ ถ้าหากเกิดเหตุร้ายแรงขึ้น เช่น ไรกระบาศ และภัยธรรมชาติ ถือได้ว่า

¹กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 315

²Charles F. Keyes, "The Power of Merit," เก็บความโดยนักพรต อ่อนคำ จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์... 2(2) : มกราคม 2519 หน้า 36

พระมหากษัตริย์มีบุญไม่มากพอที่จะแต่งตั้งให้พลกนิกรของพระองค์ ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงทรงหวัง
บำเพ็ญบุญเพิ่มขึ้น เพื่อระงับเหตุร้ายแรงให้หมดไป¹

การที่พระสงฆ์จำนวนมากในสังคมไทยจึงเป็นที่เข้าใจว่าทางราชการมีข้อบกพร่องไม่ เก่ง
แรงงานแก่ที่จะบวชเพราะชาวนกบฏที่จะบวชคงไม่เป็นราชภัท คือคนของพระมหากษัตริย์ หรือ
คนของทางการ ดังนั้นไพร่พลจึงหลีกเลี่ยงการถูกเกณฑ์แรงงานด้วยการบวชเป็นพระสงฆ์มาก
รัฐบาลหาวิธีแก้ไขอย่างทูลกระหม่อม คือในสมัยพระนารายณ์ทรงราชย์ออกกฎหมายบังคับให้พระสงฆ์ของสมเด็จพระ
พระบรมมหาราชวัง "ไล" คนที่บวชเพราะการออกจากสมณเพศ² นอกจากนี้ไพร่-ทาส อาศัยการบวชเพื่อ
เลื่อนฐานะทางสังคมของตนให้สูงเพราะพระสงฆ์เสมอหน้าสูงกว่าไพร่ และทาส เมื่อลาสิกขาบทแล้ว
สามารถรับราชการในกรมธรรมการ หรือสังฆการีได้เช่นกัน

กล่าวได้ว่า พระสงฆ์เป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทมากในสังคมไทยในแง่เป็นที่พึ่งทางใจ ดังนั้น
พระสงฆ์ยังเป็นกลุ่มบุคคลที่ใกล้ชิดและเข้าถึงประชาชนมากที่สุด และทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประสา
ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน ซึ่งอาจมีกิจกรรมร่วมกันในทางศาสนา เช่น การที่พระมหากษัตริย์
สร้างวัด ทำบุญให้ทาน เป็นต้น³

ชาวต่างชาติในสังคมไทย

สังฆราชปาเลอกัวร์ กล่าวว่า พลเมืองไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณ 6 ล้านคน
ซึ่งประกอบไปด้วยญวณ ลาว เขมร⁴ เพอร์เซียลิก อาร์เชอร์ บิด กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ราษฎรที่

¹ Charles F. Keyes, "The Power of Merit," เก็บความโดย บัณฑิต อ่อนคำ
จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์... 2(2) : มกราคม 2519 หน้า 36

² น.ร.ว.ลิกฤทธิ์ ปราโมช "สังคมไทย" อักษรไทย เล่ม 1 หน้า 15

³ นฤมล ภิญโญ "อิทธิพลของศาสนาและความเชื่อต่อความมั่นคง... สะพาน...
เล่ม 2 หน้า 102

⁴ น.ปาเลอกัวร์ เจ้าเมืองไทย แปลโดย สันต์ น.โณมบุตร หน้า 3 - 4

อาศัยอยู่ในเรือนแพ หน้า จีน อหังกร อินเคีย¹ โดยสรุปแล้ว ชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย อาศัยหลายชาติ หลายภาษา ทั้งนี้เนื่องจากการกวาดต้อนผู้คนมายังดินแดนต้นเมืองบริเวณประเทศ เพียวเมาน และอาจเนื่องมาจากกติกาคอค้าขายกับต่างประเทศ ดังนั้นสังคมไทยจึงมีชาวต่างชาติ มาอาศัยชั่วคราว หรือตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย เช่นมอญ อว พม่า เขมร อหังกร อินเคีย เปอร์เซีย จีน ญี่ปุ่น และฝรั่งชาติต่าง ๆ แต่ในจำนวนชาวต่างชาติทั้งหมดนี้ ชาวจีนมีจำนวนและ บทบาทมากที่สุดคนในสังคมไทย โดยเฉพาะบทบาททางการเมืองเศรษฐกิจทั้งนี้จึงจะขอกล่าวเฉพาะชาวจีน ในสังคมไทย

หลังสงครามเสียนกุงหรือยุทธการครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 โดยเฉพาะรัชกาลที่ 3 - 4 ชาวจีน อพยพเข้ามาในเมืองไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะคนจีนทางภาคใต้ของประเทศไทย เนื่องจาก ความชุกชุมและการจลาจลภายในประเทศ คนจีนที่อพยพเข้ามาในเมืองไทยจะแบ่งเป็น 5 กลุ่ม ตาม ภาษาพูดได้แก่ พวกฮกเกี้ยน แต้จิ๋ว กวางตุ้ง ไทลื้อ และแคะ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวคนจีนอพยพเข้ามาจากเมื่อระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าขายทั่วมากขึ้นกล่าวคือ พ.ศ. 2423 คนจีน อพยพเข้ามาประมาณ 7,000 คน และเพิ่มขึ้นประมาณ 15,000 คน ในช่วงทศวรรษที่ ๑ มา จนถึง สงครามโลกครั้งที่ 1 จำนวนพลเมืองไทยใน พ.ศ. 2463 ประมาณ 9,232,000 คน เป็นคนจีน เสียประมาณ 1 ใน 10 คือ ราว ๆ 900,000 คน² คนจีนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งกระจัดกระจาย อยู่ทั่วทุกภาคในประเทศไทย แต่เมื่อคิดเป็นเปอร์เซ็นต์แล้วจะพบว่าคนจีนนิยมเข้ามาตั้งหลักแหล่งใน บริเวณที่เป็นศูนย์กลางการค้า หรือตามเมืองท่าต่าง ๆ เช่น คนจีนร้อยละ 69.8 ตั้งหลักแหล่งที่ นครราชสีมา อุบลราชธานี และกรุงเทพฯ ร้อยละ 13.1 ตั้งหลักแหล่งที่เมืองสมุทรสาคร ศรีนครินทร์ ภูเก็ต และบางส่วนในสยามบุรี ร้อยละ 11.6 ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ปราจีนบุรี และชัยภูมิ ร้อยละ 9.8 ตั้ง หลักแหล่งอยู่ที่ราชบุรี นอกนั้นกระจัดกระจายอยู่ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ³ กล่าวได้ว่า

¹ เพอร์เกอร์ อว เรอร์ นีล ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยามใต้คันของชาวต่างประเทศ ระหว่างค.ศ. 2383 - 2384 (ค.ศ. 1840-1841) แปลโดยเรือเอกหญิงฉิมจิตร สุวรรณโกสิน

หน้า 28 และพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต หน้า 79

² จอห์น เค แฟร์เบงค และคนอื่น ๆ เอเชียตะวันออกยุคใหม่ แปลโดยศรีสุทธ ทวีธาประสิทธิ์ เล่ม 2 หน้า 562

คนจีนส่วนใหญ่ทั้งถิ่นฐานบริเวณภาคกลางของประเทศไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ รองลงมาคือหัวเมืองทางภาคใต้ เรือรจอน บาวริง ประมาณว่ามีคนจีนอาศัยอยู่ในเมืองไทย 1.5 ล้านคน โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ มีคนจีนประมาณ 200,000 คน¹

การตั้งถิ่นฐานของคนจีนในประเทศไทยจะมีส่วนสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพของคนจีนโดยตรง กล่าวคือ คนจีนในประเทศไทยจะประกอบอาชีพการค้าขายตั้งแต่การค้าขนาดเล็กถึงการค้าขนาดใหญ่อาศัยเงินทุนมาก เช่น เจ้าหนีนายอากร เมืองแร่ โรงเลื่อย โรงสี เป็นต้น² โดยเฉพาะเมื่อระบอบเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนมาเป็นระบอบเศรษฐกิจเพื่อการค้า หลังการพ่ายแพ้สัญญาบาวริง พ.ศ. 2398 พอลาคนจีนที่มาจากจีนในธุรกิจสมัยใหม่ต่าง ๆ เพื่อแข่งขันกับการค้าของพ่อค้าชาวตะวันตก ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวต่อไปในบทที่ 3 กล่าวได้ว่า พอลาคนจีนมีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้น โดยเป็นคนกลางในการค้าขายและเป็นผู้ส่งสินค้าออกนอกประเทศ นอกจากพอลาคนจีนจะเป็นผู้ประกอบการและดำเนินการค้าขายและลงทุนแล้ว พอลาคนจีนยังเป็นผู้นำในการค้าต่าง ๆ ในกษัตริย์มหานักขัตริย์ เจ้านาย และขุนนางผู้มั่งคั่ง ในการค้าขายกับต่างประเทศ โดยเฉพาะก่อนการพ่ายแพ้สัญญาบาวริง พร้อมทั้งกษัตริย์มหานักขัตริย์ ทรงอนุญาตให้พอลาคนจีนนำเรือสำเภาของกษัตริย์มณฑลสินค้าไปขายรวมกับการค้าสำเภาของรัฐไทยด้วย อย่างเช่น จักรวรรดิฝรั่งเศส ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหลวงอภัยพานิช มีหน้าที่จัดสินค้ามณฑลของเรือสำเภาไปค้าขายเมืองจีนปีละ 15 ลำ ในขณะเดียวกันหลวงอภัยพานิช จะนำสำเภาส่วนหัวมณฑลสินค้าไปขายปีละ 2 ลำ ใ้กล่าวไว้จะจำนวนมาก³ กล่าวได้ว่า การค้าขายของคนจีนจะอิงกับระบบราชการไทย มีผลให้พอลาคนจีนบางคนได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนาง ดั้งเดิมเช่นเดียวกับขุนนางคนไทย ซึ่งจะทำให้พอลาคนจีนได้ได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางใหม่ อิทธิพลเหนือราษฎรกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมไทยเช่นกัน ส่วนคนไทยส่วนใหญ่กล่าวได้ว่าคงจะมีบทบาทรับราชการและการถือกรรมเทศน์ รวมทั้งการค้าขายขนาดเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นอย่างโรงคั่วกาแฟของการอพยพของคนจีนเข้ามาในเมืองไทย คือคนจีนเข้ามาเสริมทอดส่วนขาดหาย หรือส่วนที่เป็น

¹ Sir John Bowring. The Kingdom and People of Siam, V.1 p.85

² William G. Skinner. Chinese Society in Thailand, p.94

³ วรากรณ์ หินาภรณ์ "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" ประวัติศาสตร์

ยุคก่อนในสังคมไทยให้เข้มแข็งขึ้น หรือกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการค้า กล่าวคือ ในขณะที่คนไทยรักที่จะทำงานราชการกับการถือกรรมและทำงานส่วนตัวมากกว่าการประกอบอาชีพอื่น ๆ ส่วนคนจีน รวมทั้งลูกหลานคนจีนรักที่จะทำงานทางค้าขายทุกประเภท นอกเหนือจากตัวครัวอุตสาหกรรม ทำงานที่เกี่ยวข้องกับการเงิน ห้างเมือง และงานที่ได้รับค่าจ้างโดยทั่วไป คุณสมบัติพิเศษความร่ำรวยของคนไทยและคนจีนจะช่วยเหลือส่งเสริมซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพและการอยู่รวมกันในสังคม¹

การรวมกลุ่มกันจัดตั้งสมาคมของคนจีนในประเทศไทย

การรวมกลุ่มของคนจีนในสังคมไทยมี 2 รูปแบบ คือ การจัดตั้งสมาคมจีน (Speech Group) ตามภาษา และถิ่นฐานเดิมของตนในเมืองจีน โดยมีจุดมุ่งหมายประกอบกิจการเพื่อกลุ่มของตน รวมทั้งจัดสวัสดิภาพแก่คนจีนด้วยกัน เช่น สถานพยาบาล วัดจีน ศาลเจ้า สุสาน การจัดตั้งสมาคมจีนพลัดถิ่น จะขออยู่ภายใต้การปกครองตามกฎหมาย โดยส่วนใหญ่แล้วสมาคมจีนจะจัดตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยกเว้นสมาคมจีนแท้ๆ จัดตั้งขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 1

นอกจากสมาคมจีนแล้ว คนจีนยังได้จัดตั้งสมาคมลับ "ฮ้องยี่" เป็นการรวมกลุ่มของคนจีนที่พูดภาษาเดียวกัน สมาชิกของสมาคมลับนี้ทั้งสมัครใจและถูกบังคับ เนื่องจากเกรงกลัวอิทธิพล จุกประสงค์ เมื่อแรกตั้งคือ การให้ความช่วยเหลือ และสงเคราะห์แก่คนจีนในต่างต่าง ๆ เมื่อแรกอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองไทย² คณาจุกประสงค์ของสมาคมลับเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ บทบาทด้านการให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกของสมาคมลับค่อยลดลง หัวหนาสมาคมลับและลูกน้องได้ถือปฏิญาณว่าจะไร้อำนาจที่เหนืออยู่แสวงหาผลประโยชน์ทางค้าขายและอุตสาหกรรมโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมาคมลับหันมาสนใจการเมืองในประเทศไทยจึงเริ่มเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองแก่สมาชิกของตน และมักจะประกอบกิจการที่ผิดกฎหมายอยู่เสมอ รวมทั้งการก่อการทะเลาะวิวาทระหว่างสมาคมลับด้วยกันเอง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมาคมลับพยายามรวบรวมสมาชิก เงิน พร้อมทั้งเผยแพร่ความรู้ทางการเมือง เพื่อสนับสนุนพรรคก๊กมินตั๋ง หรือราษฎรส่วนมาก ในประเทศไทย ตามพฤติกรรมการเมืองของสมาคมลับต่าง ๆ

¹ วอเลียม จี สกินเนอร์ สังคมจีนในประเทศไทย... แปลโดย พรวณี ฉัตรพลรักษ์ หน้า 94

² ศุภรัตน์ เลิศพานิชกุล สมาคมลับฮ้องยี่ในประเทศไทย... หน้า 36 - 43

เนื่องจากสมาคมลับเป็นสมาคมที่ผิดกฎหมาย และมีผลกระทบต่อนโยบายการเมือง รวมทั้งความปลอดภัยในสังคมไทย รัฐบาลพยายามลดหรือปราบปรามอิทธิพลของสมาคมลับโดยหลายวิธีการต่าง ๆ เช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ในนโยบายปราบปรามอั้งยี่ ทศบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ในนโยบายเลี้ยงอั้งยี่เพื่อทางราชการจะเข้าควบคุมได้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ยังคงนโยบายเลี้ยงอั้งยี่ เพราะไม่ถือว่าคนจีนเป็นชาวต่างชาติเหมือนชาติตะวันตก ขณะเดียวกันนโยบายปราบปรามอั้งยี่ควบคู่ไปด้วยในทศวรรษปลายรัชกาลที่ 4 กล่าวได้ว่ารัฐบาลในรัชกาลที่ 4 ให้ความสำคัญและดูแล เพื่อจะควบคุมสมาคมลับให้ได้ นอกจากนี้แล้ว ยังแสดงให้เห็น รัฐธรรมนูญของสมาคมลับของคนจีนในประเทศไทย

เมื่อคนจีนเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมไทย ปัญหาที่คือ คนจีนถูกเกณฑ์แรงงาน หรือ เสียเงินค่าราชการหรือไม่ คนจีนอพยพเข้ามาอยู่เมืองไทย มีอิสระ หรือ เสรีภาพ ถ้าคนจีนมีอายุ ตั้งแต่ 18 - 60 ปี ขมเสียเงินผูกมัด จำนวน 4 บาท หรือ 1 ตำลึง แผนการถูกเกณฑ์แรงงาน คนจีนจะถูกเกณฑ์แรงงานเป็นเวลา 1 เดือน ต่อ 3 ปี ถ้าเทียบนับช่วงเวลาให้พอและหาสรุปเกณฑ์ รับราชการนั้นว่าแตกต่างกันมาก เป็นที่น่าสังเกตว่าการเกณฑ์แรงงานจีนจะแบ่งคนจีนเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือกลุ่มหลานคนจีนที่เกิดในเมืองไทย หมายถึง พ่อเป็นคนจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยแต่งงาน กับหญิงไทย เกิดที่เมืองไทยจะถูกส่งขมหรือเข้าสังกัดกรมกองเช่นเดียวกับคนไทยทั่ว ๆ ไป หรือคนจีนที่ เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทยนาน 3 ปีขึ้นไป จะกลายเป็นคนไทย บางคนอาจจะเป็นไท บางคนอาจจะ เป็นทาส² คนจีนอีกกลุ่มหนึ่งคือ คนจีนที่เพิ่งจะเข้ามาตั้งหลักแหล่งในเมืองไทย จะถูกเกณฑ์แรงงาน 1 เดือน ต่อ 3 ปี คิดเฉลี่ยปีละ 10 วัน ถ้าไม่ขมเสียเงินผูกมัด คนจีนส่วนใหญ่ขมเสียเงินผูกมัด เพื่อ จะนำเวลาให้กับการประกอบอาชีพของตนอย่างเต็มที่ ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวเปลี่ยนแปลงอัตราค่าผูกมัด เป็นเงิน 6 บาท และเรียกเก็บทุกปี อัตราค่าผูกมัดใหม่นี้จะทำให้เงิน ค่าราชการที่ไพร่ต้องเสียให้ทางราชการ การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ก่อความไม่พอใจให้คนชาวจีน โดยเฉพาะสมาคมลับ จึงมีเหตุขบถงาน ปีตรานถาไม่ขายสินค้าอุปโภคบริโภค เมื่อ พ.ศ. 2454 เป็น

¹ เขามัทน์ พุฒินานรติกุล "อั้งยี่ในรัชกาลที่ 5" สะพาน... เล่ม 1 หน้า 19, 23 - 29

² ชาวิศรี นุทธะสุต ความสัมพันธ์ระหว่างชนชาวจีน-ไทย และชาวตะวันตก ใน

เพื่อให้เศรษฐกิจเสียหาย การนัดหยุดงานครั้งนี้กระตุ้นให้รัฐบาลเริ่มตื่นตัว และสนับสนุนให้คนไทย ประกอบอาชีพค้าขาย หรืออาชีพอื่น ๆ นอกเหนือจากการเกษตร¹ กล่าวได้ว่า เมื่อคนจีนอพยพ ย้ายเข้ามาอยู่ คนจีนอพยพได้อยู่ในระยะไพบูลย์ จึงมีอิสระและสามารถที่จะประกอบอาชีพได้ตาม ความสามารถ และความถนัดของตน จนกระทั่งกลายเป็นชนชั้นกลาง หรือชนชั้นใหม่ในสังคมไทย

แรงงานคนจีนอพยพจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยมาก โดยเฉพาะเมื่อระบบเศรษฐกิจ เพื่อการค้าขายทั่ว ไปเห็นว่า แรงงานคนจีนบางส่วนจะเข้ามาแทนแรงงานเกษตรของไทย กล่าวคือ ในขณะรัฐบาลเริ่มถอนไพร่ระบบไพร่ และระบบไพร่เองกำลังเสื่อมประสิทธิภาพ เนื่องจากการที่ ราชการ ของไทยทรวินัยการต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว รัฐบาลหันมาจ้างแรงงานคนจีนอพยพสำหรับการ ก่อสร้างและงานโยธาต่าง ๆ อย่างเช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นิยมจ้าง แรงงานจีนมาใช้ในการขุดคลอง พร้อมทั้งสร้างถนนเป็นจำนวนมาก เช่น การขุดคลองเจ๊กินบุรีรา คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ คลองคำเนินสะดวก เป็นต้น

คนจีนอพยพจะมีฐานะแตกต่างกันตามลักษณะการประกอบอาชีพของคนจีนโดยทั่วไป อาจ แบ่งฐานะคนจีน 3 ประเภท คือ คนจีนที่ร่ำรวย "เจ้าชัว" ได้แก่เจ้านายนายอากร ซึ่งมีประกอบ อาชีพการค้ากับการเก็บภาษี เจ้าของโรงเลื่อย เจ้าของโรงสี และพวกคหบดีโคตรต่าง ๆ คนจีนที่มี ฐานะปานกลาง ได้แก่ พ่อค้าคนจีนทั่ว ๆ ไป ไม่ทำเนนกิจการค้าใหญ่โต รวมทั้งร้านฝิ่น พันทังงาน ปักต้กลในหางาน ลูกจ้างเจ้านายนายอากร และเสมียนในกิจการทางราชการตะวันตก คนจีนที่มีฐานะ ยากจน หรือกรรมกรจีน ได้แก่ พวกพ่อค้าหาบเร่ คนลากเรือ กรรมกรทนายโรงเลื่อย โรงสี และเรือ เป็นต้น² เมื่อฐานะทางเศรษฐกิจเป็นศัวกำหนดฐานะคนจีน ดังนั้น การเลื่อนฐานะทางสังคมของ คนจีนจึงเป็นไปไค่ง่าย ไม่เป็นเรื่องยากลำบาก และเคร่งครัดกำหนดตายตัวเหมือนกับการเลื่อนฐานะ ทางสังคมของไทยและพม่า คนจีนจะฐานะสูงหรือต่ำขึ้นอยู่กับความสามารถประกอบกิจการและการสนับสนุน จากชนชั้นสูง ร่ำรวย ที่มีฐานะสูงในสังคม อย่างเช่น การสร้างฐานะ ของ อากรเค็ง

¹ วจ. 3.6 น.25/20 ปัญหาเรื่องจีนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร 8 ก.พ. 2454 - 1 มี.ค. 2458

² William G. Skinner, Chinese Society in Thailand. p.35 และ Leadership and Power in the Chinese of Thailand. p.8

บริษัทหนึ่งแห่งหนึ่ง ผู้ก่อสร้างคือ จีนเต็ง หรืออากรเต็ง หรือหลวงอุดมพาณิชย์ เข้ามาเมืองไทยในลักษณะ "เชื้อยหนอนใบ" จีนเต็งเริ่มก่อสร้างตัวอาคารเป็นกรรมกรรับจ้างสายเรือ ใ้เงินเดือนละ 3 บาท อาศัยการประหยัดเก็บออม และขยันในการทำงาน จึงมีเงินเก็บสะสมเป็นทุนสำหรับค้าขาย จีนเต็งขึ้นไม่ค้าขายทางภาคเหนือ จนกระทั่งเป็นเจ้าของร้านส่งออกเล็ก ๆ ชื่อร้านชาวดล ที่เมืองเชียงใหม่ อาศัยความคุ้นเคยกับเจ้าครองเชียงใหม่ ใ้รับสัมปทานไม้สัก และยังใ้เราหาและสร้างความรู้คุ้นเคยกับเจ้าพระยาวิเศษณ์ เจ้าหลวงประจำเมืองเชียงใหม่ จึงใ้รับตำแหน่งอากร มอนเบี้ย สุรา และฝิ่น คนทั้งหลายจึงเรียกว่า "อากรเต็ง" ต่อมาขยายการค้าลงมาเมืองตาก โดยเขารวมทุนกับจีนบุญเย็น และจีนทองอยู่ ทำการค้าขาย และรับช่วงผูกขาดภาษีอากรทั้งแต่เมืองเชียงใหม่ เรื่อยลงมาถึงปากน้ำโพ เมืองนครสวรรค์ พ.ศ. 2436 เจ้าพระยาวิเศษณ์ ย้ายถือนมมากรุงเทพฯ อากรเต็งจึงตามลงมาด้วย และตั้งห้างกับเข่งหลีที่กรุงเทพฯ ที่การค้าเงินโตมาก โรงสี โรงเจียไม้ ระยะเวลา อากรเต็งใ้คิดหย่อนภาษีเงินค่าจักรกรรณ เมื่อถวายตัวเป็นมหาดเล็กของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย หลังจากนั้นห้างหนึ่งแห่งหนึ่ง ใ้เริ่มประกอบอาชีพอากรผูกขาดด้วยตนเอง แทนที่จะรับช่วงผูกขาดการใ้ภาษีทั้งแต่ตอน

จากประวัติการก่อสร้างสร้างฐานะของ "อากรเต็ง" แสดงให้เห็นลักษณะบางประการของคนจีน อย่างเช่น ความขยันหมั่นเพียร การเก็บออม ความเฉลียวฉลาด ในเรื่องการค้า เป็นปัจจัยหนึ่งใ้ "อากรเต็ง" สามารถสร้างตนเองใ้จาก "เชื้อยหนอนใบ" กลายเป็น "เจ้าตัว" มีอิทธิพลในระบบเศรษฐกิจไทย ซึ่งน่าสังเกตคือ การประกอบอาชีพการค้าขายของ "อากรเต็ง" อาศัยการสนับสนุนหรือความคุ้นเคยกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ด้วยกัน แสดงให้เห็นความร่วมมือหรือการช่วยเหลือของบุคคล 2 ฝ่ายในสังคมไทย ซึ่งจะก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ระหว่างทุนนางกับพ่อค้าคนจีน ซึ่งอยู่เบื้องหลังกิจการในหัวขอกต่อไป

2.2 ระบบความสัมพันธ์ไทยสยาม พ.ศ. 2448

ในสมัยโบราณคนไทยมีความเชื่อว่า ชรรษาคือมีอยู่รอบตัวไม่ว่าจะเป็นความร้อน ความหนาว ความสว่าง ความมืด ความดี ความชั่ว หากฟ้า แดด น้ำ ภูเขา พื้นดิน คนไม่ ซึ่งเหล่านี้สามารถบันดาลให้

วิริยวัฒน์ สดุดีเมืองไทย ตำนานในสยามในประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 2398 - 2453

หลักแห่งกรรม หรือกฎแห่งกรรม และเรื่องวิสัยสังขาร ก่อให้เกิดผลประการหนึ่งคือ คนไทยมีความเชื่อว่า ฐานะและความเป็นอยู่ของคนเราเกิดจากบุญ และบาปอันใคร่สร้างขึ้นมาแต่ชาติปางก่อน คนไทยเชื่อว่าคนทุกคนมีความสามารถไม่เท่าเทียมกัน ฉะนั้นการที่บุคคลมีฐานะแตกต่างกันในสังคมนั้น เนื่องจากทำกรรมไว้มิเหมือนกัน และถือว่าคนเราจะมีฐานะเท่ากันไม่ได้ ผู้ที่ศึกษาในกระฎอสูงมั่งคั่ง หรือได้รับตำแหน่งสูง ๆ นั้น เป็นเพราะบุญที่ตนได้สร้างมาเอาไว้นั่นเอง ความเชื่อดังกล่าวนี้เองทำให้คนไทยยอมรับความไม่เท่าเทียม หรือความไม่เป็นธรรมในสังคม คนไทยถือว่าความไม่เท่าเทียมของคนเป็นสิ่งธรรมดา หรือเป็นอนิจจัง กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏบนโลกเป็นสิ่งที่มิเพียงเห็นแน่นอนย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบุญ-บาปที่คนแต่ละคนทำเอาไว้ ทั้งนั้นเพื่อเป็นหลักประกันว่า ตนเองจะมีความเป็นอยู่ที่ดีกว่านี้ ต้องพยายามสร้างคุณงามความดีไว้เสมอ และพยายามละเว้นการทำความชั่วอันก่อให้เกิดบาป คนไทยจึงนิยมบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ เช่น บริจาคทาน ปล่อยนกปล่อยปลา งดฆ่าสัตว์ งดบริโภคเนื้อสัตว์ งดบริโภคผักสามวัน ฯลฯ เพื่อหาหนทางทำบาปกรรมของราษฎรอย่างเช่น พระราชกำหนด พ.ศ. 2343 พยายามไถ่ถอนนรก กล้วยา รัชกาลที่ 1 ทรงชักชวนราษฎรว่า การกระทำที่โหดร้ายต่าง ๆ จากกษัตริย์ที่ล่วงลับไปแล้ว ประเวทังการานั้น จะทำให้สุญญานคนนรก รัชกาลที่ 3 ทรงพยายามต่าง ๆ นานาในอันที่จะให้ราษฎรเลิกฆ่าสัตว์ อย่างเช่น เลิกเก็บภาษีอากรไร่เท่า เป็นต้น ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมจะสอดคล้องกับความสัมพันธ์ในรูปอุปถัมภ์ในสังคมไทย ระหว่างขุนนางกับไพร่ กล่าวคือ คนไทยเชื่อว่าขุนนางคือผู้บุญ ไพร คือผู้ไม่มีบุญ เมื่อขุนนางให้ความช่วยเหลือไพร่หรือผู้บุญน้อยพึ่งพาอาศัยผู้บุญ ถือว่าเป็นการทำบุญ หรือการบำเพ็ญกุศลอย่างหนึ่งเช่นนั้น นอกจากนั้นความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด ยังช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ในทำนองเดียวกันชนชั้นผู้ปกครองมักอ้างเรื่องบุญ-บาป มาเป็นประโยชน์ในการปกครองและบริหารประเทศ กล่าวคือ เมื่อต้องการจะเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์บางประการในสังคม หรือหาหนทางระงับบางอย่างที่ไม่ดีต่อธรรม ก็จะ

¹S.B. Ayal. "Value Systems Economic Development in Japan,"

เก็บความโดย พระชัย สุจิตต์ เอกสารโครงการตำราสังคมศาสตร์... 2(2) : มกราคม 2518 หน้า 63 และ ม.อ. วลัยวิภา บุณยรัตนพันธ์ "สิทธิของชนชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" จดหมายเหตุ ไทยคดีศึกษา 1(5) : ธันวาคม 2526

อาจอุปมาอุปไมย เช่น เมื่อประกาศห้ามการเล่นการพนันประเภทอื่นให้ ชนบท ก็พอใจ เป็นอัน¹
 คำนึงคำสั่งสอนของพุทธศาสนา จึงมีส่วนส่งเสริมการจัดระเบียบสังคมไทย และการปกครองบริหาร
 ประเทศ พร้อมทั้งยังปลูกฝังความเชื่อที่ว่า พระมหากษัตริย์คือ ผู้มีบุญมากเท่ากับปลูกฝังให้คนไทย
 เชื่อมโยงกับอำนาจของลพชนของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นเอง²
 ขณะเดียวกัน คำสอนของศาสนาพุทธ ยังเป็นสิ่งที่ฝังทางจิตใจของราษฎร หรือลดความเขลาซ้อนใน
 จิตใจของราษฎรไม่ให้คิดต่อต้านบรรณูปการของ ฉันทองในแง่ ศาสนาพุทธมีส่วนช่วยสนับสนุนให้
 คนไทยมีแนวความคิดอนุรักษ์นิยมไม่กล้าที่จะปฏิรูปปรับปรุง หรือแก้ไขสภาพความเป็นอยู่ของคนให้
 คืบหน้า คนไทยจึงมีลักษณะเฉื่อยชา ไม่รีบรุกคืบประเภทหัวก้าวหน้า อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่า
 พุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ฝังทางจิตใจของราษฎร เมื่อเกิดความทุกข์ทางใจเขาไม่ในวัด บรรยายภาพที่
 วรรณของวัดช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด ยิ่งได้รับฟังคำสั่งสอน ตลอดจนแนะนำวิธีแก้ปัญหาจาก
 พระภิกษุสงฆ์ ก็จะช่วยคลายปัญหาได้มาก คำสอนของพุทธศาสนามีต่อคนไทยรักสันติสุข เอื้อเพื่อ
 เชื้อเผ่า ชุมชนประเพณีระบอบ ชนชั้นชนยาว ไม่ผูกคอตาย รักถิ่นที่อยู่ คำนึงแต่หน้าที่จึงไม่สอพลอองกับ
 การทำงานด้านอุตสาหกรรมใหม่ ๆ หรือการลงทุนเพื่อเพิ่มผลผลิต³

3. ระบบความสัมพันธ์ในสังคมไทยก่อน พ.ศ. 2448

ระบบความสัมพันธ์ในสังคมไทย จัดเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมไทย รูปแบบความ
 สัมพันธ์ในสังคมศักดินาไทยที่สำคัญ คือระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้ยังคงมีผล
 ต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ระบบเครือญาติ

ระบบเครือญาติในสังคมไทย เป็นการนับญาติทั้งฝ่ายบิดา มารดา การแต่งงานจะทำให้
 ระบบเครือญาติขยายออกไปอย่างกว้างขวางถือว่าเป็นการเพิ่มแรงงานให้แก่วงศ์ตระกูลที่สำคัญ

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง หน้า 786 - 789

² S.B. Ayal. "Value Systems Economic Development in Japan,"
 เก็บความโดย พรชัย สุจิตต์ จุฬารังการการดำรงสังคมศาสตร์... 2(2) : มกราคม 2518

วิธีหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจาก การเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญในประเทศไทย ศูนย์กลางระบบเศรษฐกิจจะอยู่ตามชุมชน หรือหมู่บ้าน ซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็ก มักจะตั้งเป็นหย่อม ๆ (Cluster) หรือกระจุกกระจายอยู่ตามไรนา อันเป็นที่พำนักของโคหรือนก แต่ยังมีชีวิตติดกันภายในชุมชนเดียวกัน เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวกการติดต่อกับโลกภายนอกจึงเป็นไปได้ยาก สมาชิกภายในชุมชนจะรู้จักกันหมด และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในค่านิยม ประเพณี ภูมิทัศน์ทางการเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะการอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในระยะแรกส่วนใหญ่จะมาจากแหล่งเดียวกัน หรือมีความเกี่ยวพันทางด้านสายโลหิต อย่างเช่น การกวาดต้อน ชาวเขมร ชาว มอญ พม่า เขมร ย้ายถิ่นมาไทย รัฐจะมอบที่ดินทำกินให้แก่กลุ่มบุคคลเหล่านั้น จึงเกิดชุมชนเขมร ลาว มอญ และพม่า เป็นชน

ระบบการบริโภคในหมู่บ้านเป็นการบริโภคเพื่อบริโภคของครอบครัว และชุมชนเป็นสำคัญ ส่วนที่เหลือจากการบริโภค ราษฎรจะนำไปเสียด่านอากร แก้ววัง พิธผลที่ปลูกเป็นหลักคือ ข้าว การเพาะปลูกอาศัยกำลังคนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะสตรี เด็ก และคนชรา สืบเนื่องมาจากชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบจึงไม่มีเวลาที่จะเอาใจใส่ต่อการประกอบอาชีพอย่างเต็มที่ ภัยแล้งถึงคราวนี้เอง ราษฎรในหมู่บ้านจึงแสวงหาการชดเชยแรงงานในการเพาะปลูกด้วยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หรือเกิดการขอแรงในหมู่บ้านขึ้น รวบรวมเพื่อเอามา การช่วยเหลือถึงคราวก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนม และการนับถือกันโดยส่วนตัว หรือการนับญาติกันขึ้น พร้อมกันก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือการเคารพทอหน้าของชนเผ่าเพื่อเอามาเป็นการตอบแทน¹

ความสัมพันธ์ทางความเชื่อผูกพันกันถึงความแตกทางทางวัยและอายุ การเคารพและการเชื่อฟังนี้เป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญ ในครอบครัวบิดามารดาเป็นศูนย์กลางให้ความเคารพอย่างสูง ความแตกทางระหว่างผู้ที่มีอายุมากกว่าและน้อยกว่าในหมู่บ้านก็อยู่ในวัยเดียวกัน อยู่ในความสัมพันธ์ทางความเชื่อผูกพันกัน ผู้ที่มีอายุน้อย จำต้องเคารพและเชื่อฟังผู้ที่มีอายุมากกว่าในครอบครัว สมาชิกเป็นหัวหน้าครอบครัวตามกฎหมายจะเป็นผู้ดูแลอำนาจเหนือสมาชิกในครอบครัว ภรรยา และบุตร เป็นทรัพย์สินของสามี ฉะนั้นกฎหมายจึงให้อำนาจสามีในการที่จะขายบุตร ภรรยาของตนเป็นทาสได้² จะเห็นได้ว่า

¹ แจ็ค เอ็ม พอตเตอร์ โครงสร้างสังคมชาวนาไทย แปลโดย นฤจร อธิวิจิตร หน้า 249 - 263

² ม.ร.ว.ชิน ระพีพัฒน์ สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416 แปลโดย ม.ร.ว.ประกายทอง อธิวิจิตร หน้า 25

ระบบเครือญาติมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดระเบียบสังคมไทย เพราะเป็นการมีญาติและถือว่า
มีครอบครัวที่เกี่ยวข้องของญาติกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคมมากน้อยเพียงไร ตามความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน
ญาติพี่น้องจะเป็นแหล่งให้ความช่วยเหลือ และเป็นเวทีการพบปะติดต่อในครอบครัว ตลอดจนผลประโยชน์
ในครอบครัวเหนือผลประโยชน์ส่วนตัว ภัยพิบัติเอง การแต่งงานของบุตรหลาน ญาติผู้ใหญ่ใน
ครอบครัวมักจะเป็นผู้จัดการ และการแต่งงานส่วนใหญ่มักจะคำนึงถึงผลประโยชน์ทางด้านการเศรษฐกิจ
สังคมและการเมือง ความดูกันด้วยโดยเฉพาะในญาติเจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ เจ้านายและขุนนาง
นิยมถวายบุตรธิดา เป็นสนม หรือเจ้าจอมของพระมหากษัตริย์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดหรือ
เครือญาติกับพระมหากษัตริย์ หรือบางกรณีบุตรธิดา ของเจ้านายและขุนนาง มักจะแต่งงานในอนุ
ชนวงศ์กัน¹

ระบบอุปถัมภ์

เนื่องจากสภาพสังคมที่คงการควบคุมอย่างเข้มงวด และทุกคนในสังคมต่างต้องการความช่วยเหลือ
และรวมมือกัน กฎหมายระบุใหญ่ของขุนครองและให้ความช่วยเหลือในคุกคามแก่ไพร่ในสังกัด
กรมกองของตน เมื่อไพร่ขอความช่วยเหลือหรือขอความช่วยเหลือ ข้าราชการไพร่ท่งทำงานหรือ
ทำการขอลิขิตในที่ดินของขุนนางเป็นการตอบแทน อสังหาริมทรัพย์และที่ดินของไพร่อาศัยกันเช่นนี้
ก่อให้เกิดความรู้สึกการพบปะและเชื่อง หรือความสัมพันธ์ในรูปอุปถัมภ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ผู้ใหญ่ใน
พื้นที่ หมายถึง ขุนนาง หรือผู้มีอำนาจหน้าที่ทางราชการ และฐานะความเป็นอยู่ ซึ่งเป็นการพบปะ
จากบุคคลทั่วไป ส่วนผู้น้อย หมายถึง ไพร่ หรือผู้ทำการขอลิขิตในที่ดินของขุนนางนั่นเอง

ระบบอุปถัมภ์ เป็นพื้นฐานการจัดระเบียบสังคมไทยที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะว่าระบบ
อุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่ายที่มีฐานะต่างกัน แต่อยู่ในฐานะที่ผู้หนึ่งอยู่เหนืออีกฝ่ายหนึ่ง
หรืออุปถัมภ์ คือผู้หนึ่งทำหน้าที่ทางราชการสูงกว่ผู้อยู่ในอุปถัมภ์ หรือผู้อยู่ในอุปถัมภ์ให้ความ
ความอุปถัมภ์ให้ความคุ้มครอง หรือช่วยเหลือแก่คน เมื่อคนมีเรื่องร้องขอบางประการ ในทาง
กลับกันผู้อยู่ในอุปถัมภ์ต้องให้ความเคารพเชื่องและทำงานในแก่ผู้อยู่ในอุปถัมภ์เป็นการตอบแทน ดังนั้น
ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์จึงเป็นความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย² คำอธิบายสั้น ๆ ของระบบอุปถัมภ์

¹ม.ร.ว.อินทร์ รัตพันธ์ สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416 แปลโดย
ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข พรหม สรุณภูมิ ทรายละเอียดในภาคผนวก หน้า 304 - 334

²ก. หน้า 120, 136

ก็คือ ความเปี่ยมพรโดยที่ฝ่ายธรรมฐานทำแล้ว ความเปี่ยมพรก่อให้เกิดผลประโยชน์ทดแทนหลายประการ เช่น ช่วย แรงงาน การยกเว้นจากการรับราชการ คุณสมบัติการบรรพชาศาสนา เรื่องจิตใจ ความรู้สึกด้านบุญคุณในส่วนตัวได้รับอุปถัมภ์ และบรรพชาทางคือธรรมของบุญอุปถัมภ์อีกด้วย¹ ระบบอุปถัมภ์ยังเป็นตัวกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ของบุคคล 3 ฝ่าย ในสังคมกล่าวคือ รัฐ หรือ พระมหากษัตริย์ บุญนาย หรือเจ้านายและขุนนาง ไพรหรือชาวนา ซึ่งรัฐพยายามดึงเอาทรัพยากร หรือไพร่มาใช้ประโยชน์แก่รัฐโดยผ่านบุญนาย²

เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงแจกจ่ายไพร่พลไปขุนนายควบคุมดูแลพระมหากษัตริย์ให้ผดุงดินแดนบุญนายหลายผลประโยชน์จากไพร่พลในสังกัดของตน ถือว่าเป็นการตอบแทนบุญนายช่วยเหลือพระองค์ในการบริหารราชการแผ่นดิน อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ทรงไม่ไว้วางใจบุญนาย เนื่องจากพระองค์เกรงกลัวการรวมตัวของขุนนายก่อการกบฏ ดังนั้นพระองค์จึงพยายามหาวิธีการลดอำนาจของขุนนาย อย่างเช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์เข้าสู่พระบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2416 จนถึง พ.ศ. 2425 ซึ่งเมื่อได้ขึ้นเถลิงราชสมบัติแล้วทรงมีดำริถึงแก่อำนาจพระมหากษัตริย์ทรงพยายามลดอิทธิพลของขุนนาง โดยเฉพาะตระกูลขุนนาง ที่มั่งคั่งจากการทหาร เกษตรกร และการค้าต่างประเทศ เพื่อรวมอำนาจสู่พระมหากษัตริย์ ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งวิสัยปรับปรุงการบริหารประเทศให้ทันสมัยมาจากระบบราชการ ทรงตั้งกรมต่าง ๆ ยกเลิกระเบียบไพร่และทาส ซึ่งเป็นโครงสร้างสังคมดั้งเดิมของไทยเพื่อยกเลิกเป็นการตักกำลังคนของเจ้าเงาะราชการแทนพระองค์ และอิทธิพลของตระกูลขุนนาง³ ทั้งแสดงถึงความพยายามลดหรือตัดความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ระหว่างขุนนายกับไพร่อีกด้วย ถึงแม้ว่าขุนนายจะมีไพร่ในสังกัดกรรมกองของตนเป็นจำนวนมาก ในทางตรงกันข้ามขุนนายพยายามสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับองค์พระมหากษัตริย์ด้วยวิธีการอย่างเช่น ขูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชบรรณาการ และการนำบุตร ธิดา ขึ้นขูลเกล้าฯ ถวายองค์พระมหากษัตริย์ให้ได้รับไว้ใน

¹ สมเกียรติ วัฒนะ คำเอนการอุปราช Patron - Client Model ในการศึกษาสังคมไทย หน้า 11 - 12

² ก.

³ นิธิยา ช่างสุพรรณ "การยกเลิกระเบียบไพร่ : ผลกระทบทางการเมือง..."
สะพาน... เล่ม 2 หน้า 125

พระบรมหาราชวัง หรือให้เป็นพระสมณกัมม วิถีการ เหล่านี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์
อย่างไม่เป็นทางการ¹ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านาย กับขุนนาง หรือขุนนางกับขุนนาง ก็จะอยู่
ในรูประบบอุปถัมภ์เช่นกัน โดยปกติขุนนางในตำแหน่งต่ำ จะพยายามสร้างความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์กับ
อุปถัมภ์กับอุปถัมภ์กับขุนนางในตำแหน่งสูง ๆ โดยคาดหวังว่าขุนนางในตำแหน่งสูงจะสามารถ
ช่วยเหลือคุ้มครองตน รวมทั้งสนับสนุนให้ตนได้รับตำแหน่งสูงขึ้นกว่าเดิม² ถึงแม้ว่าในทางเทคนิค
การแต่งตั้งขุนนางต่าง ๆ พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีสิทธิ์ขาด แต่ในทางปฏิบัติ พระมหากษัตริย์มักจะทรง
รับฟังการเสนอแนะของขุนนางชั้นสูงประกอบการแต่งตั้งขุนนางในตำแหน่งต่าง ๆ

กฎหมายกำหนดให้ไพร่ซึ่งมีบุญนายเหมาเปิดโอกาสให้ขุนนางกับไพร่สร้างความสัมพันธ์
ส่วนตัว หรือระบบอุปถัมภ์อย่างไม่เป็นทางการได้เช่นกัน ไพร่จะแสดงความเคารพยำเกรงและเชื่อฟัง
บุญนายของตนด้วยการส่งของกำไรมากมายให้อย่างสม่ำเสมอ หรือช่วยงานส่วนตัวของบุญนายตนโดยไม่ได้รับ
ค่าจ้างตอบแทน การกระทำของไพร่เป็นลักษณะที่ตนได้รับการคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินจากบุญนาย
รวมทั้งขอความช่วยเหลือบางประการ เมื่อตนประสบปัญหาเกิดขึ้นในการดำรงชีวิต หรือการถูกเกณฑ์
แรงงาน ระบบอุปถัมภ์ไม่เป็นทางการแสดงให้เห็นลักษณะการเกิดระบบพวกพ้องหรือพรรคพวกใน
สังคมไทย ซึ่งยังคงสืบทอดมาจวบจนปัจจุบัน และยังแสดงให้เห็นถึงวิถีการแก้ปัญหาของไพร่ในแนวทาง
โดยหวังจะอาศัยบารมีของบุญนายในสังคมช่วยเหลือตนซึ่งเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า มิใช่การ
แก้ปัญหาในแนวนอนคือ การรวมตัวของไพร่

ระบบอุปถัมภ์นอกจากจะเป็นพื้นฐานการจึกระเบียบสังคมแล้ว ยังเป็นกลไกที่แบ่งคนเป็น
3 กลุ่ม ตามลักษณะความสัมพันธ์ คือ พระมหากษัตริย์ บุญนาย และไพร่ ระบบอุปถัมภ์ยังเป็นวิถีการ
ไว้รักษายลประโยชน์ของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ซึ่งไพร่เป็นกลุ่มที่เสียเปรียบมากที่สุด จึงพยายามหลีกเลี่ยง
การเสียผลประโยชน์ของตนด้วยการสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวกับบุญนาย เช่นความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์
มิใช่จะยืดยาว หรือถาวรตลอดไป ความสัมพันธ์จะยืนยาวที่สุดเพียงชั่วชีวิตของฝ่ายไพร่ฝ่ายหนึ่ง และ
ก็สลายลงเมื่อผู้ให้ความอุปถัมภ์ถูกปลดออกจากตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ หรือฝ่ายไพร่ฝ่ายหนึ่งท้อใจ
ที่จะผูกความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ดังนั้นระบบอุปถัมภ์เป็นทางออกที่จะลดความเข้มแข็งของระบบไพร่
ในสังคมศักดินาไทยนั่นเอง

¹ม.ร.ว.อคิน ระพีพัฒน์ สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416 ผลิตโดย

ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข พรพรี สุรุ่งบุณย์ หน้า 183 - 184

²ก. หน้า 177 - 186

โครงสร้างสังคมศักดินาไทย ก่อน พ.ศ. 2448 ประกอบด้วยบุคคล 2 ชั้น คือ ชนชั้น
 ผู้ปกครอง ได้แก่ พระมหากษัตริย์ และขุนนาง (ผู้เขียนหมายถึง เจ้านาย ขุนนาง) ชนชั้นผู้ปกครอง
 มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดิน และถือว่าเป็นชนชั้นสูงในสังคม ส่วนชนชั้นผู้ถูกปกครอง
 คือไพร่ และทาส มีหน้าที่ของถูกเกณฑ์แรงงานรับราชการ เสียภาษีอากรให้แก่รัฐ รวมทั้งเป็นพื้นฐาน
 ทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมที่สำคัญ ความสัมพันธ์ของบุคคลใน 2 ชั้น อยู่ในขอบ
 ขอบจำกัด ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ถือว่าเป็นการทอบแทนหรือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในส่วนที่ราชของ
 แต่ละฝ่าย อย่างเช่น ขุนนางใช้ความคุ้มครองในวังและทรัพย์สิน รวมทั้งมอบถวายความเคื้อครชน
 ไทแก่ไพร่พลในสังกัดกรมกองของตน ไพร่ทอบแทนขุนนางด้วยการแสดงความจริงรักภักดี การเรื่อส่ง
 การทำงานสวนครัวต่าง ๆ ในแกมขุนนาง ขณะเกี่ยวกับเผ่าคาคคนจีนเรามาสร้างความสัมพันธ์อันดีกับ
 บุคคลทั้ง 2 ชั้น จนสามารถควบคุมระเบียบเศรษฐกิจของประเทศไว้ได้ โครงสร้างสังคมศักดินาไทย
 ก่อน พ.ศ. 2448 แตกจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือมีอิทธิพลใด ๆ มากระทบกระทั่งได้ การเปลี่ยนแปลง
 ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมเพื่อให้ระบบไพร่-ทาส ยังคงให้ประโยชน์อย่างเต็มที่แก่
 รัฐบาล และเป็นการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จนกระทั่ง พ.ศ. 2448
 โครงสร้างสังคมศักดินาไทยจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เมื่อไพร่-ทาส ซึ่งเคยเป็นพื้นฐานสังคมถูก
 ยกเลิกไป ไพร่-ทาส กลายเป็นสามัญชนตามกฎหมายปัจจุบัน เท่ากับเป็นการเปลี่ยนแรงงานไพร่-ทาส
 ที่เคยสังกัดขุนนาง มาเป็นพลเมือง ถูกปกครองโดยตรงจากรัฐ และมีความจงรักภักดีต่อรัฐ ใน
 ระบอบราชาธิปไตย อันหมายถึง พระมหากษัตริย์นั่นเอง ซึ่งผู้เขียนจะได้อธิบายในตอนต่อไป

ปัจจัยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปสังคมไทยให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก เพื่อเป็นฐานสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางด้านการธุรกิจ การเมืองการปกครอง กล่าวได้ว่าสังคมไทย มีการเปลี่ยนแปลงในสอดคล้องกับสภาพการภายในประเทศนั่นเอง การปฏิรูปสังคมไทยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีปัจจัยสำคัญถึงสี่ข้อ คือ การจัดการศึกษาสมัยใหม่ การยอมรับ ความเจริญจากประเทศตะวันตก การเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การปรับปรุงโครงสร้างสังคมไทย พ.ศ. 2448 ผู้เขียนจะศึกษาปัจจัยเหล่านี้เพื่อเป็นพื้นฐานต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ในบทต่อไป

1. การจัดการศึกษาสมัยใหม่

การศึกษาของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระบบ การศึกษาเป็นแบบไทย ๆ หรือแบบตะวันออก กล่าวคือ การศึกษาของไทยสมัยก่อนหาต้นในวัด วัด บ้าน ยังไม่มีโรงเรียนจัดการสอนตามแบบอย่างปัจจุบัน คนไทยสมัยก่อนจึงนิยมฝากฝังบุตรหลานของตนให้เป็น คัมภีร์วัด บวชเณร หรือบวชพระ รวมทั้งถวายตัวบุตรหลานแก่พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ในกรณีเด็กหญิง อาจฝากฝังไว้ในวังในวังกับเจ้านาย ขุนนาง หรือบุคคลที่ตนเคารพนับถือให้ช่วยอบรม ในเรื่องจรรยา มารยาท จุกประสังคหลักของศาสนาไทยในระบอบดังกล่าวนี้คือ จัดการศึกษาเพื่อกลั่นแกล้งจิตใจของ คนไทยในสังคม¹

การจัดการศึกษาสมัยใหม่ที่จัดเป็นระบบแน่นอนกล่าวคือ มีโรงเรียนเป็นสถานศึกษา ครูเป็น ผู้สอน และแผนการศึกษาของรัฐบาลที่แน่นอน ถูกนำมาเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐบาลในการปรับปรุง ประเทศให้ทันสมัย ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาสมัยใหม่ในสังคมไทยถือเป็นองค์การสำคัญทางสังคม

¹ วชิรชัย มูสศิริ "แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาของไทยสมัยกรุงสุโขทัยจนถึงการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 14(1 - 2) : มกราคม - มีนาคม

สร้างกำลังคน หรือบุคลากรต่าง ๆ ในภาครัฐ ตามที่รัฐต้องการ เพื่อการจัดการศึกษาสมัยใหม่ ถือ
เป็นขบวนการสำคัญของรัฐที่เริ่มทำให้เกิดเป็นไปตามจุดหมายที่รัฐได้วางเอาไว้¹

จุดประสงค์สำคัญของรัฐบาลในการจัดการศึกษาสมัยใหม่ คือการผลิตคนเข้ารับราชการ
เป็นหลัก ส่วนการจัดการศึกษาเพื่อฝึกฝนอาชีพเป็นเรื่องรอง

เหตุที่รัฐบาลจัดการศึกษาสมัยใหม่เพื่อผลิตคนเข้ารับราชการนั้นสืบเนื่องมาจาก รัฐบาล
ราชคณะมกุฎาการมีความรู้เกี่ยวกับการรณรงค์ตะวันตก และมีความสามารถในการบริหารการมีผลให้การ
ปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยของลอร์ดมาลาไปกวน² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแก้ปัญหา
เฉพาะหน้าด้วยการจัดส่งเจ้านายไปศึกษาต่างประเทศ เพื่อกลับมาเป็นกำลังสำคัญในทางราชการ
อย่างเช่น ไปรตเกล้าฯ ไทพระองค์เจ้าพงษ์ภูวนค อนุกรมเจ้าเอก นพวงศ์ กับพระยาชัยสุริเธร
(ม.ร.ว. เทวหนึ่ง สิริวงศ์) ไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ อันเป็นครั้งแรกที่ส่งนักเรียนหลวงไปศึกษา
ตอยังต่างประเทศ³ ในจำนวนเดียวกัน กระหรวงต่าง ๆ จัดส่งนักเรียนหรือข้าราชการในกระหรวง
ไปศึกษาต่างประเทศ รวมทั้งการส่งงานในต่างประเทศเช่นกัน ส่วนใหญ่นักเรียนพลเรือนจะส่งไป
ศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ส่วนนักเรียนทหารบกนั้นส่งไปศึกษาในประเทศเยอรมนี แต่ในระยะแรกของการ
การส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศนั้นยังไม่มากนัก แม้กระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว พบว่า ใน พ.ศ. 2461 มีนักเรียนไทยไปศึกษาต่างประเทศรวมทั้งสิ้น 127 คน
ใน พ.ศ. 2466 มีนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศเพิ่มขึ้นเป็น 303 คน⁴ เมื่อพิจารณาจำนวนตัวเลข
ดังกล่าวแล้วจะเห็นว่า การส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศยังคงมีจำนวนน้อย ซึ่งอาจจะเนื่องมาจาก
มาตรฐานการศึกษาของไทยยังคดอกว่าของประเทศตะวันตก และรัฐบาลเองประสบปัญหาการเงิน
นอกจากนั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแก้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่มี
ความรู้ความสามารถในทางราชการด้วยการปฏิรูปการศึกษาไทยให้เป็นระบบตามแบบอย่างประเทศ

¹ จุฑิครา สุภาพ สังคมวิทยา หน้า 80 - 81

² เทว เทวณาค "ลารปกครองแบบเทศาภิบาล..." มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์และ
เปรียบเทียบ หน้า 26

³ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 ความทรงจำ หน้า 261, 262, 271

⁴ ละออทอง อัมรินทร์รัตน์ การส่งนักเรียนออกนอกไปศึกษาต่างประเทศ พ.ศ. 2411 - 2474

ทางตะวันตก ควบคุมการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 2414 - 2425 โดยมีขุนนางฝ่าย
ที่จะให้พระราชทาน และราชการส่งบุตรหลานของตนเข้าฝึกหัดเพื่อรับราชการ ดังนั้นการศึกษา
สมัยใหม่ในระยะแรกจึงอยู่ในวงจำกัด หรืออยู่ในวงแคบ ๆ เฉพาะเจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการและไพร่พล
ไปรับราชการทั่วไป จนกระทั่งใน พ.ศ. 2427 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริ
ที่จะจัดตั้งโรงเรียนให้แพร่หลายทั้งในกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองต่าง ๆ ทรงตั้งอุปทูตในเอกราช
จัดตั้งโรงเรียนเชลยศึกที่ หรือโรงเรียนราษฎร ซึ่งดำเนินการสอนเป็นอิสระ ไม่อยู่ในการควบคุม
ของเจ้าพนักงานไทยทรงเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลและช่วยให้การศึกษาแพร่หลายยิ่งขึ้น
แสดงว่ารัฐบาลมีความจริงใจที่จะขยายการศึกษาสมัยใหม่ไปสู่ราษฎรทั่วไป รัฐบาลยังไต่ถามการศึกษา
ในระดัมนั้นควบคุมการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อฝึกคนเข้ารับราชการ โดยเฉพาะสาขาอีกหลาย อย่างเช่น
จัดตั้งโรงเรียนแพทย์ โรงเรียนปวณาลัย โรงเรียน โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนนายร้อย โรงเรียน
นายเรือ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน โรงเรียนแพทยาลัย¹

การจัดการศึกษาเพื่อการฝึกฝนอาชีพ หรือนโยบายจัดการศึกษาวิชาชีพ ในปลายรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้จัดการศึกษาสมัยใหม่สอนวิชาชีพ การฝึกกรรม ฝึกถกรรม
พาณิชย์กรรม แยกประชาชนตามสถานะที่เหมาะสมและอาชีพของวงศ์ตระกูล และสภาพภูมิประเทศ เพื่อที่
รัฐบาลจัดระบบการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ เนื่องจากรัฐบาลคิดว่า ชาวต่างชาติโดยเฉพาะ
ชาวจีนได้ครอบงำเศรษฐกิจไทย ทั้งนี้เพราะรัฐบาลส่งเสริมการลงทุนของเอกชน ปรากฏว่าคนไทย
เสียเปรียบต่อพ่อค้าต่างชาติ ตลอดจนราคาส่งออกอันต่ำเป็นคนไทย เพราะคนไทยส่วนใหญ่นิยม
รับราชการ ขณะที่ชาวจีนนิยมประกอบอาชีพค้าขาย และที่สำคัญ คือ ข้าราชการไทยส่วนใหญ่ยังยึดมั่นใน
แบบแผนและกรรมวิธีการผลิตแบบเก่าที่ยึดถือกันมาแต่บรรพบุรุษคือ ผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองและ
ไม่สามารถปรับตัวให้รับ หรือเข้าใจต่อสภาพเศรษฐกิจแบบการค้า เมื่อชาวนาไทยไม่คุ้นกับระบบ
การค้าจึงตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบต่อพ่อค้าซึ่งเป็นผู้ริเริ่มผลิตจากชาวนา เป็นผลให้ชาวนา
ไม่สามารถสร้างฐานะความเป็นอยู่ในท้องถิ่นได้ ปล่อยให้พ่อค้าส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติไม่ว่าจะเป็น
คนจีน ญี่ปุ่น อินเดีย หรือพ่อค้าชาวตะวันตก เป็นผู้กำหนดกลไกราคา ตลาดของผลิตของชาวนา

¹ William J. Siffin. Thai Bureaucracy Institution Change and

ซึ่งเป็นผู้นำ จนกระทั่งหอการค้าต่างประเทศสามารถสร้างมูลค่าจากการค้าของตน ที่ธนาคารแห่ง
เศรษฐกิจขึ้นมาเป็นชนชั้นกลางในสังคมไทย ปัญหาทั้งกลาวนี้อาจแก้ไขด้วยการจัดการศึกษาทางคาม
วิชาชีพและการบริหาร¹

การจัดการศึกษาสมัยใหม่ช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ วิทยาการของ
ตะวันตก และมีความสามารถในทางราชการ และยังเป็นการปูพื้นฐานความรู้เบื้องต้นแก่ราษฎรทั่วไป
ในรัฐกิจบ้านเรือน หนังสือ คิคเคส (จรรยา) รู้จักงานเลี้ยงชีพ มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมกล่าวได้ว่า
การจัดการศึกษาสมัยใหม่ นอกจากจะเป็นการฝึกคนเข้ารับราชการแล้วยังมีผลให้ราษฎรรู้จักหน้าที่
ของพลเมืองดี และการประกอบอาชีพในทางที่สมควรอีกด้วย การจัดการศึกษาสมัยใหม่มีผลต่อการ
เปลี่ยนแปลงในสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องทัศนคติของผู้ที่ได้รับการศึกษาใหม่ โดยเฉพาะ
ชนชั้นปกครองของไทยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ชนชั้นปกครองที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ทางจิตสำนึก
หรือยอมรับว่า ชาวตะวันตกมีความเจริญในด้านวิทยาการต่าง ๆ ดังนั้นเมื่อต้องการให้ประเทศไทย
เจริญทัดเทียมกับประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตก คนไทยควรจะศึกษาวิทยาการต่าง ๆ ของชาวตะวันตก
ด้วยเหตุนี้ ชนชั้นปกครองและผู้ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่จากต่างประเทศ เกิดความกระตือรือร้นที่จะ
รับวิทยาการจากชาวตะวันตก ซึ่งจะก่อประโยชน์ให้แก่ตนเองและส่วนรวม นอกจากนั้นการจัดการศึกษา
สมัยใหม่ ยังมีส่วนต่อการเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคมของประชาชนให้ดีขึ้น สังคมไทยเริ่มมองว่า
การศึกษาจะเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยผ่านระบบราชการสมัยใหม่
ซึ่งเป็นผู้นำความรู้ในวิทยาการแบบตะวันตก และความสามารถในแบบแผนการบริหารการปกครองเข้าไว้
ตำแหน่งแห่งระบบราชการแบบเก่าที่จำกัดอยู่ในกลุ่มบุคคลชั้นสูง รวมทั้งระบบกึ่งเมืองขึ้นอีกด้วย

2. การยอมรับความเจริญจากประเทศตะวันตก

หลังจากที่รัฐบาลสยามได้ลงนามสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 กับประเทศอังกฤษ และประเทศ
ตะวันตกอื่น ๆ แล้ว ปรากฏว่า สังคมไทยยอมรับความเจริญจากประเทศตะวันตก อย่างเด่น การจั
ทั้งธนาคาร สาธารณสุขและสุขภาพอนามัยของประชาชน การสร้างเสนาธิการนาทหารบก การยอมรับ
ความเจริญจากประเทศตะวันตก แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทย พ.ศ. 2448

¹ วาญี โอสถารมย์ การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411 - 2475 หน้า 237 - 238

² ก. หน้า 242

ธนาคาร

ก่อนหน้าพหุคานักงทุนราชวาทะวันตกจะนำเอา ระบบธนาคารมาจัดตั้งในประเทศไทยนั้น แหล่งเงินทุนสำคัญที่สุดของพหุคานักธุรกิจสมัยใหม่ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ หรือพระคลังข้างที่ เจ้านายขุนนาง พระคลังมหาสมบัติ ส่วนแหล่งเงินทุนของราษฎรทั่วไป อาจได้แก่ ญาติพี่น้อง คนที่ มุอานาย หรือโรงรับจำนำ แล้วแต่ความสะดวกของแต่ละบุคคล แสดงว่าก่อนจะมีการจัดตั้งธนาคาร แหล่งเงินทุนสำคัญในสังคมไทย คือเอกชนที่มีฐานะร่ำรวย การรอกุณยยังไม่มีระบบที่แน่นอนของอาชีพความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเรามาเกี่ยวข้องกับ

ธนาคารเป็นสถาบันการเงินที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า พร้อมทั้งแสดงให้เห็นลักษณะสังคมทุนนิยม ทั้งนี้เพราะธนาคารมีหน้าที่สำคัญ 2 ประการ คือการรับฝากเงินจากประชาชนทั่วไป และการให้บริการทางการเงิน กล่าวคือ ธนาคารจะรับฝากเงินหาผลประโยชน์จากการซื้อคและสร้างเครดิต การแจกจ่ายเครดิตส่วนใหญ่จะเป็นการกู้ในระยสั้น ซึ่งกระทำโดยการจ่ายเงินล่วงหน้า โดยมีมูลค่าประกันจากพหุคานัก หรือการซื้อคทั่วไปโดยให้เครดิตแก่พหุคานักขอย ธนาคารจะให้ทุนแก่พหุคานักส่งออก และพหุคานักส่งสินค้าเข้า และให้บริการทางการเงินระหว่างประเทศ ดังนั้นธนาคารจึงเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญของพหุคานักธุรกิจสมัยใหม่ และมีส่วนสำคัญต่อการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า

ธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย มี 2 ประเภท คือ ธนาคารสาขาจากต่างประเทศ และธนาคารพาณิชย์จัดตั้งโดยคนไทย

1. ธนาคารสาขาจากต่างประเทศ พหุคานักงทุนราชวาทะวันตก จัดตั้งธนาคารสาขาขึ้นในประเทศไทยเพื่ออำนวยความสะดวกและการลงทุนของตนโดยเจตนาธุรกิจซึ่งเขาและช่งออก กล่าวคือ การจัดตั้งระบบธนาคารสาขาขึ้นในประเทศไทยจะสามารถเอื้ออำนวยกำไรได้มากขึ้น และสามารถช่วยเหลือปฏิบัติการค้าของตนได้เมื่ยมีวิสาหการค้าประสบปัญหาทางการเงิน ดังนั้นใน พ.ศ. 2431 ธนาคารฮ่องกง และเซี่ยงไฮ้ของอังกฤษ เขามาเปิดสาขารั้งแรกในประเทศไทย ใน พ.ศ. 2437 ธนาคารราเตอร์ของอังกฤษเขามาเปิดสาขา ใน พ.ศ. 2440 ธนาคารแห่งอินโดจีนของฝรั่งเศสเขามาเปิดสาขา และใน พ.ศ. 2463 ธนาคารเมอร์แคนไทล์ ของอังกฤษ เขามาเปิดสาขารวมเดียวกับธนาคารอื่น ๆ ในย่านองเดียวกันธนาคารของชาวจีนเขามาเปิดสาขาในประเทศไทย รวมเดียวกับธนาคารสาขารองพหุคานักราชวาทะวันตก ได้แก่ ธนาคาร ซี ไอ หง และธนาคารกวางตุ้ง

เข้ามาเปิดสาขาในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2452 และ พ.ศ. 2462 ตามลำดับ¹ ธนาคารสาขาต่าง ๆ ในอันที่ทั้งที่กรุงเทพฯ มีอยู่ในกรุงเทพฯ กลายเป็นศูนย์กลางของธนาคารเงินการธนาคารในระยะดังกล่าว เมื่อถึงการณ์ดังกล่าว และระดมการดำเนินงานตามขึ้น ธนาคารสาขาของชาวตะวันตกได้เปิดสาขา ในเมืองศูนย์กลางการค้าในทางจังหวัด เช่น ธนาคารชาเคอร์ แอนค เมอร์แกนไฮน์ของอังกฤษ เปิดสาขาที่ภูเก็ต² เป็นต้น กล่าวได้ว่า การจัดตั้งธนาคารสาขา เป็นการเพิ่มทุนธุรกิจการเงินอย่างเป็นระบบที่จะช่วยแก้ปัญหาทางการเงินให้กับพ่อค้านักลงทุน และมีส่วนช่วยขยายระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าในทางขวางขึ้น

2. ธนาคารพาณิชย์ที่จัดตั้งโดยคนไทย เมื่อระดมธนาคารสาขาจากต่างประเทศเข้ามาตั้งในเมืองไทย แสดงว่า ธุรกิจการเงินของไทยถูกครอบงำโดยพ่อค้านักลงทุนชาวตะวันตก ซึ่งเป็นผลเสียต่อระบบเศรษฐกิจของไทยโดยตรง ธนาคารสาขาต่างประเทศเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการค้าขายและการลงทุน เฉพาะพ่อค้านักลงทุนชาวตะวันตกเป็นสำคัญ ดังนั้นพ่อค้านักลงทุนชาวไทยและชาวจีนเมื่อเกิดปัญหาการเงินยังต้องอาศัยเอกชน โดยเฉพาะพระคลังข้างที่ หรือในบางครั้งที่กองอาศัปรองรับจำนำ ซึ่งไม่สะดวกต่อการกู้ยืม³ ดอกเบี้ยเงินกู้จะสูง หรือคำมั่นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนบุคคลของผู้ใหญ่ และผู้รอบรู้ ควบคู่ไปกับกลไกตัวเอง เจ้านาย ข้าราชการในระดับสูง และพ่อค้านักธุรกิจสมัยใหม่ ชาวจีนผู้มีเงินทุน จึงได้เคลื่อนไหวจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ ขึ้นเป็นครั้งแรก คือแบงก์สยามกัมมาจลทุนจำกัด เพื่อสนับสนุนการค้าขายและการลงทุนของพ่อค้านักธุรกิจสมัยใหม่โดยตรง

แบงก์สยามกัมมาจลทุนจำกัด ผู้มีบทบาทสำคัญในการริเริ่มจัดตั้งคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมัยมิตรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติในขณะนั้น โดยทรงตั้งธนาคารทดลองคือ "มุกคณิก" ขึ้นก่อน เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2447 ทุนเงิน 30,000 บาท และทรงชักชวนพวกพ่อค้าธุรกิจคนเคยได้ฝากเงินเป็นรายปี อัตราดอกเบี้ยร้อยละ $7\frac{1}{2}$ บาท ในครั้งแรกสามารถ

¹พรณี มิวเอ็ก การเติบโตและการพัฒนาของธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย พ.ศ. 2475 - 2516 หน้า 2, 5 - 6

²ธีรทัศน์ หักเค้เกวียงไธ ธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย หน้า 149

³จากนายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.ร.5 ฌ.1 - 16
เรื่องที่ 5 ฌ.12.2 (12) การคลัง (ขออุปทานทั้งบริษัท) (ร.ศ.124 - 128)

รวมรวมผูกไทเป็นเงิน 80,000 บาท ซึ่งเมื่อรวมกับเงินทุนเดิมที่มีเงินไว้ตั้งต้นถึง 110,000 บาท¹ เมื่อกิจการ "บุคคลิก" ประสบผลสำเร็จ ประกอบกับรัฐบาลมองเห็นความจำเป็นและความสำคัญของการมีธนาคารพาณิชย์ของคนไทย เพื่อป้องกันผลประโยชน์ทางการเงินของประเทศ และเพื่อประโยชน์ทางด้านการเศรษฐกิจ ดังนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมหิธรราชพัฒน์ จึงได้เริ่มชักชวนผู้ถือหุ้นไทย ไทแก พระคลังข้างที่ เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ ข้าราชการต่างประเทศ รวมทั้งนายอากรที่เคยติดต่อกับธนาคารสาขาจากต่างประเทศให้มาร่วมทุนกันจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ขึ้นใหม่ ทรงให้เหตุผลในการชักชวนว่า นายอากรมาร่วมทุนครั้งนี้ นายอากรต่าง ๆ ประกอบอาชีพค้าขายอยู่แล้ว บรรดาพวกนายอากรเคยปรารภอยากจะทำธนาคารเพื่อบริการในกลุ่มของตน เพราะไม่ต้องการเสียดอกเบี้ยแก่ธนาคารสาขาของชาวตะวันตก และที่สำคัญคือ ธนาคารสาขาของชาวตะวันตกไม่สนับสนุนการค้าของนายอากรอย่างจริงจังเท่าที่ควร² แม้จะสยามก็มาจตุรจำกั มีทุนจดทะเบียนครั้งแรก 3,000,000 บาท แบ่งเป็น 3,000 แร้วหรือหุ้นราคาหุ้นละ 1,000 บาท โดยได้รับพระราชทานสิทธิพิเศษจากพระมหากษัตริย์

ในระยะแรกแม้จะสยามก็มาจตุรจำกั นอกจากจะรับฝากเงินจากประชาชนแล้วยังเปิดบริการสินเชื่อ หรือที่เรียกว่า สวทัวเพื่อนำเข้าและส่งออก ตลอดจนมีบริการทั้งสี่อย่างประกันภัยชีวิตเพื่อการนำเข้า (Shipping Guarantee) ด้วย³ ดังนั้น แม้จะสยามก็มาจตุรจำกั เปิดบริการเฉพาะกลุ่มพ่อค้านักธุรกิจ ยังไม่เปิดบริการสินเชื่อแก่ราษฎรทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากมาจาก แม้จะสยามก็มาจตุรจำกั จัดตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมธุรกิจการค้าและการลงทุนของกลุ่มพ่อค้ากลุ่มทุนในประเทศไทย เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ เนื่องจากเป็นระยะแรกของการเปิดกิจการธนาคาร หรือ

¹ กจข. ก.ร.5 ฅ.1-16 เรื่องที่ 5 ฅ.12.2 (12) การค้าขาย (ชอญญาคัง บรียั) (ร.ศ.124 - 128)

* ไทแกคือบริษัทเอเชียนแบงก์ของแบงก์ชาติเยอรมัน และเค็นคานสเกลานส์แบงก์ของแบงก์ชาติเดนมาร์ก ธนาคารทั้ง 2 นี้ มีทุนจดทะเบียนครั้งแรกมากถึง 1 ใน 3 ของผู้ตั้งหมก

² กจข. ก.ร.5 ฅ.1-16 เรื่องที่ 5 ฅ.12.2 (12) อ.ก.

³ ธนาคารไทยพาณิชย์จำกัด บริษัทแบงก์สยามกัมมาจตุรจำกั... หน้า 23 - 26

ธนาคารเกรงว่าถ้าปล่อยสินเชื่อกฎหมายทั่วไป โดยเฉพาะผู้มีปัญหาทางการเงินหลักทรัพย์ อาจจะ
ไม่ได้รับคืนตามสัญญา ซึ่งจะเป็นผลเสียต่อการเงินของธนาคารโดยตรง กิจกรรมของแบงก์
สยามก็มาจลทุนจำกัด ถ้าเงินมาด้วยก็ถึงแม้จะมีปัญหาทางการเงิน ก็ได้รับการช่วยเหลือและ
คุ้มครองจากพระมหากษัตริย์ ซึ่งผู้เขียนจะได้อธิบายในบทต่อไป กิจกรรมของแบงก์สยามก็มาจลทุน
จำกัด สามารถขยายสาขาไปยังต่างจังหวัด คือ สาขาทุ่งสง เมื่อ พ.ศ. 2463 สาขาเชียงใหม่
เมื่อ พ.ศ. 2470 และสาขาอ่างทอง เมื่อ พ.ศ. 2473¹

กล่าวได้ว่า เมื่อระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าขยายตัวกว้างขึ้น ประกอบกับรัฐบาลมีนโยบาย
ส่งเสริมการลงทุนของเอกชน บรรดาพ่อค้านักธุรกิจเริ่มเคยอาศัยแหล่งเงินทุนจากเอกชน ขยายเสีย
ออกเป็นตามที่เราของเงินเรียกรองและการขอสินเชื่อไม่ได้รับความสะดวกเท่าที่ควร บรรดาพ่อค้า
นักธุรกิจ จึงได้เริ่มจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ขึ้นในสังคมไทย ในขั้นแรกพ่อค้ากลุ่มทุนชาวจีนต่างเป็น
ผู้ริเริ่มนำระบบธนาคารสาขาเข้ามาในประเทศไทย เพื่ออำนวยความสะดวกในธุรกิจการค้าและ
ส่งออกของสินค้าต่าง ๆ ต่อมา กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทยก็มองเห็นความจำเป็น และความสำคัญ
ของระบบธนาคารต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ได้ริเริ่มจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ขึ้นภายในประเทศ
กลุ่มผู้ริเริ่มจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ 2 กลุ่มด้วยกัน คือกลุ่มราชวงศ์ ข้าราชการ กลุ่มนี้ได้รับการ
สนับสนุนและช่วยเหลือทางการเงินจากพระคลังข้างที่ และรัฐบาล ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งได้แก่ บรรดา
พ่อค้าและเจ้าของโรงสี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ได้รวมทุนก่อตั้งธนาคารขึ้น เพื่อสนับสนุนการค้าขาย
ของตน เป็นสำคัญ

การจัดตั้งธนาคารพาณิชย์นอกจากจะมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าแล้วยังมีผลให้
สังคมไทย โดยเฉพาะบริเวณเมืองหลวง หรือเมืองใหญ่ ๆ ตามภูมิภาคต่าง ๆ ที่ติดต่อค้าขายกันเป็น
ประจำได้รับการพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม เมื่อธุรกิจการค้าขยายตัว แหล่งทุน

¹ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด บริษัทแบงก์สยามกัมมาจลทุนจำกัด... หน้า 65

จะขยายตัวออกไปด้วย หรือทั้งเกิดขึ้นกลางการกำเนิดขึ้น ทำให้บรรดานายทุนได้เข้ามาลงทุนมากขึ้น มีผลให้ระบบเงินตราหมุนเวียน ประชาชนในสังคมเริ่มมองเห็นความสำคัญ และความจำเป็นที่จะต้องมีเงินสักระยะไปจ่ายใช้สอยต่าง ๆ มากขึ้น ที่สำคัญคือ ธนาคารที่จัดตั้งขึ้นยุคประสงค์ใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนของพ่อค้า โดยเฉพาะธุรกิจซึ่งเขาและส่งออก ซึ่งจะมีผลให้ธนาคารโลกบริโลกจากต่างประเทศ เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของคนไทยเพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว การจัดตั้งธนาคารยังแสดงให้เห็นว่า ค่านิยมหรือทัศนคติบางอย่างในสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ คนไทยนิยมเก็บเงินไว้กับตัวเอง หรือปล่อยเงินกู้เพื่อหวังกินกำไรเป็นสำคัญ เช่นการที่คนไทยบางกลุ่มที่มีเงินทุน กล่าวเสียว่าเงินทุนของตนไม่ซื้อหุ้นในธนาคารเพื่อหวังผลกำไรจากธุรกิจการเงิน แสดงให้เห็นค่านิยมหรือทัศนคติของคนไทยค่อย ๆ เปลี่ยนไป เริ่มจากกลุ่มบุคคลชั้นสูงของสังคมก่อน

สาธารณสุขและสุขภาพอนามัยของประชาชน

แนวความคิดที่จะรักษาความสะอาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง เริ่มมีครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากชาวต่างประเทศที่เข้ามาพักอาศัยในกรุงเทพฯ ในสมัยของพระองค์มักจะกล่าวถึงทัศนคติความสกปรกโสมมในแม่น้ำลำคลอง เพราะการทิ้งขี้ราสัตว์ลงในแม่น้ำก่อให้เกิดโรคต่าง ๆ ขึ้น ฉะนั้นถึงเวลานี้เสียก็บริบทที่พระมหากษัตริย์พระองค์จึงได้ประกาศทรงเคืองมิให้ทิ้งขี้ราสัตว์ลงในน้ำ แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลเริ่มมองเห็นความสำคัญความจำเป็นของสาธารณสุขที่รัฐบาลควรรับผิดชอบ ทดมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติรวมเนียมคลอง พ.ศ. 2413 ห้ามมิให้ทำเว็จถ่ายอุจจาระลงในลำคลอง ในเขตกำแพงพระนคร ห้ามทิ้งสิ่งของโสโครก และสัตว์ตายลงในแม่น้ำลำคลอง ใน พ.ศ. 2418 พระองค์โปรดเกล้าฯ "กฎหมายโปติศ 53 ข้อ" ให้อำนาจแก่เจ้าหน้าตำรวจในการรักษาและกำชับกักเคืองเจ้ารองขานเรือนอย่าให้ทำเประเปื้อนชัณห์หนาน ทดมาใน พ.ศ. 2440 พระองค์โปรดเกล้าฯ จัดตั้งกรมสุขาภิบาล กรุงเทพฯ ซึ่งกักในกระทรวงนครบาล สำหรับบำรุงสาธารณสุขในกรุงเทพฯ เพื่อป้องกันโรคภัยแก่มหาชน และเพื่อให้บ้านเมืองมีความเจริญสวยงามเป็นตัวอย่างแก่หัวเมืองต่าง ๆ¹ กรมสุขาภิบาลกรุงเทพฯ มีหน้าที่ 4 ประการด้วยกัน คือ

¹ พระราชบัญญัติราชการกระทรวงมหาดไทย 5 และรัชกาลที่ 6 หน้า 230 - 231

1. การทำลายขยะมูลฝอย
2. การจัดเวทีด้วยอุจจาระ และปัสสาวะของมหาชนนำไป
3. จัดการหมกศพไปภายในหลุมฝังศพ หรือขุดหลุมฝังศพไว้เพื่อเป็นเหตุให้
เกิดโรคได้

4. ขนย้ายสิ่งโสโครก และสิ่งที่มีราคาของมหาชนไปให้คนเสีย¹

คณะรัฐบาลตระหนักถึงการแก้ปัญหา สาเหตุของการเกิดโรคระบาด เช่น อหิวาตกโรค
กาฬโรค ไทฟอยด์ จึงคิดที่จะจัดหาผ้าสะอาดหรือ นำประปามาใช้ในเมืองหลวง เมื่อ พ.ศ. 2448
นำประปาเริ่มเปิดใช้ครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และโดยที่รัฐบาลได้เห็น
ความจำเป็นของการรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ตลอดจนการป้องกันโรคภัยต่าง ๆ
และสุขภาพของหัวเมืองต่าง ๆ เช่นกัน ใน พ.ศ. 2448 รัฐบาลจึงได้ประกาศตั้งสุขาภิบาลนคร
เมืองสมุทรปราการ เป็นแห่งแรก สุขาภิบาลนครหลวงได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.
2449 เป็นต้นไป โดยมีกฎหมายที่จะแก้ไขปัญหาคือ 3 ประการด้วยกัน คือ การขุดหลุมฝังศพ และบำรุง
ถนนหนทาง ขุดลอกคูคลองในเวลากลางคืน และจัดหาคนเก็บขยะมูลฝอย² แสดงว่าสุขาภิบาล
เห็นความสำคัญของการขุดหลุมฝังศพและบำรุงถนนหนทางต่าง ๆ มากที่สุด เท่าที่รัฐบาลต้องการให้
สุขาภิบาลเห็นความสำคัญของการวางผังเมือง รวมทั้งการขยายชุมชนตามเส้นทางถนนหนทาง การ
จัดตั้งสุขาภิบาลนครหลวง คงจะเป็นประโยชน์ และได้รับความนิยมนอกจากนี้ในเวลานั้น รัฐบาล
จึงได้ออกพระราชบัญญัติสุขาภิบาลนครหลวง ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ที่ขยายการสุขาภิบาล
ไปยังท้องที่อื่น ๆ โดยใช้เจ้าหน้าที่โรงงานในท้องที่นั้น ๆ มาช่วยในการจัดสุขาภิบาลของแต่ละท้องที่

แนวความคิดเกี่ยวกับการรักษาความสะอาด ตลอดจนมาตรการต่าง ๆ ที่รัฐบาลประกาศใช้
เพื่อป้องกันโรคภัยต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้า หรือแนวความคิดของชนชั้นสูง
ในสมัย พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการ หรือกลุ่มผู้นำของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
ภายในประเทศ พ่อค้า นักธุรกิจ ปัญญาชน กล่าวคือ กลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้ เริ่มมี

¹ ทองคอ กลายไม น อุบยา "การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบ"
เรียบเรียงของกรุงรัตนโกสินทร์" พระราชทานลิขสิทธิ์แก่การพิมพ์กรุงรัตนโกสินทร์ หน้า 81

² พระราชบัญญัติราชกิจจานุเบกษา 5 และราชกิจจานุเบกษา 6 หน้า 233

ความเชื่อแบบวิทยาศาสตร์ หรือเชื่อในเรื่องเหตุ-ผล แทนความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ หรือความเชื่อในไสยศาสตร์เพียงประการเดียว ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างความเชื่อในเรื่องการแก้ปัญหาระบาดโรคระบาด โดยเฉพาะอหิวาตกโรค เมื่อเกิดขึ้นคราวใด ประชาชนจะตกตกใจมาก อย่างเช่น การเกิดอหิวาตกโรคครั้งใหญ่ในพระนคร เมื่อ พ.ศ. 2363^๑ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงแก้ปัญหาระบาดครั้งนั้นด้วยพิธีทางพุทธศาสนาด้วยการบิณฑิมน หรือปฏิบัติตามหลักกรรม กล่าวคือ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพิธีพระราชพิธีอาพาธพินาศขึ้นตามโบราณราชประเพณี ในขณะนั้น อหิวาตกโรคกำลังระบาดอยู่ พิธีนี้จัดขึ้นที่พระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท ลักษณะคล้ายกับพิธีกรรม คือมีการยิงปืนใหญ่รอบพระนครตลอดทั้งคืนหนึ่ง แล้วอันเชิญพระแก้วมรกต และพระบรมสารีริกธาตุออกแห่มีพระสงฆ์สวดมนต์ใหญ่รวมในขบวนแห่ด้วย โดยทำหน้าทีโปรยทรายและประพรมน้ำพระปริก เพื่อขจัดโรคร้ายตลอดทางทั้งทางบก ทางเรือ พร้อมกับนั้นพระองค์ทรงรักษาอุโบสถคือ จกเสด็จออกพระราชการโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ - ขุนอภัย ญะกังงานเพื่อรักษาชื่อ ห่าบุญ ห่าทาน ความใจเมตตา หวังปล่อยปลา และสัตว์ต่าง ๆ เป็นอันมาก ประกาศหาบรรณบุรุษสัตว์ที่ชีวิตใหญ่แต่ในยามเรือนทมิฬระรอนจริง ๆ จึงจะให้ออกจากบ้านได้ พระราชทานทรัพย์ให้จัดการเผาศพไม้อัญญาธิ โปรดเกล้าฯ ให้พลอยนักโทษออกจากคุกซึ่งจองจำ^๑

กล่าวได้ว่า พระราชพิธีอาพาธพินาศที่โปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นเมื่อใดแก้ปัญหาค้นเหตุของการเกิดโรคอหิวาตกโรคระบาด เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อปลอบขวัญแก่ประชาชนทั่วไป เท่ากับว่ากลุ่มผู้นำในสังคมไทย เชื่อว่าการเกิดโรคอหิวาตกโรคระบาดเนื่องมาจากกรรมของแต่ละบุคคลนั่นเอง ดังนั้น การแก้ปัญหาระบาดโรคจึงกระทำด้วยการบำเพ็ญคือถวาย ห่าบุญ ห่าทาน ไบสาสัตว์ที่ชีวิตด้วยความเชื่อว่า จะทำให้ลดความรุนแรงของกรรมนั้นได้ ลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุ-ผล หรือความแบบอย่างวิทยาศาสตร์ และยังแสดงให้เห็นความไม่เจริญทางด้านสาธารณสุข

อหิวาตกโรคระบาดใหญ่ในพระนคร พ.ศ. 2363 เริ่มจากการระบาดที่เกาะหมาก (ป็นัง) ก่อน แล้วลุกลามตามหัวเมืองชายทะเล จนถึงสมุทรปราการและพระนครในที่สุด ระบาดหนักในพระนคร ประมาณ 15 วัน มีผู้คนล้มตายถึง 30,000 คน ซากศพเสียชีวิตในครั้งนั้นนับหมื่นกายกันถึงกองพินาศตามวัดวาอารามหลายแห่ง มีศพลอยตามแม่น้ำลำคลองเกลื่อนกลาดไป

^๑ เดวิดสัน สุนโสภา ประวัติศาสตร์ไทย สมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 621 - 622

อีกด้วย ซึ่งแตกต่างจากความเชื่อของกลุ่มผู้นำและปัญญาชนในสังคมไทยในระบอบเก่า ลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมองเห็นความสำคัญของการรักษาความสะอาดและสุขภาพอนามัยของประชาชนจึงได้นำเอาวิธีการรักษาความสะอาด การรักษาพยาบาล ตามแบบอย่างประเทศตะวันตก มาปรับปรุงสังคมไทย ซึ่งทำให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

การสร้างเส้นทางคมนาคมทางบก

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลมีนโยบายเปิดมหาวิทยาลัยขึ้นทันสมัยของโลกตะวันตกมาปรับปรุงความเจริญก้าวหน้าของประเทศ เป็นผลให้การสื่อสารคมนาคมในทางต่าง ๆ ก้าวหน้าขึ้นโดยเฉพาะการสร้างทางรถไฟ การตัดถนนหนทาง ถือว่าเป็นการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมทางบกภายในประเทศ เพื่ออำนวยความสะดวกในด้านการปกครอง การขนส่งทางบก รวมทั้งการคมนาคมขนส่งสินค้าอีกด้วย¹ นโยบายการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก รัฐบาลให้ความสำคัญต่อการสร้างทางรถไฟเป็นอันดับแรก ทั้งนี้เพราะรถไฟเป็นยานพาหนะที่เร็วที่สุดในขณะนั้น ยังให้ความสะดวกใช้ในทุกฤดูกาล มีเนื้อที่ในการบรรทุกสิ่งของมากกว่า และที่สำคัญคือ การสร้างเส้นทางรถไฟจะไ้รับผลประโยชน์โดยตรง เช่น ค่าโดยสาร ค่าระวางสินค้า และยังได้ผลทางอ้อมจากการเก็บภาษีสินค้าต่าง ๆ ด้วย ในทางตรงกันข้ามการสร้างถนนหนทางให้ผลผลประโยชน์ทางอ้อม คือ การเก็บสินค้าเท่านั้น² นโยบายดังกล่าวนี้ รัฐบาลในสมัยต่อมาที่ยึดเป็นแนวในการปฏิบัติต่อมา กล่าวคือ รัฐบาลยังเน้นความสำคัญของการสร้างเส้นทางรถไฟ การตัดถนนหนทางไปยังหัวเมืองต่าง ๆ โดยมุ่งให้ถนนหนทางเป็นประโยชน์ต่อการเชื่อมแหล่งวัตถุดิบ และผลผลิตกับสถานีรถไฟเป็นสำคัญ³

การสร้างเส้นทางรถไฟ

เมื่อรัฐบาลตัดสินใจจะสร้างทางรถไฟ ในขั้นแรกรัฐบาลได้วางนโยบายเกี่ยวกับการสร้างเส้นทางรถไฟไว้ 2 ประการ คือให้เอกชนขอสัมปทานดำเนินการสร้างเส้นทางรถไฟ และรัฐบาลดำเนินการสร้างเส้นทางรถไฟเอง กรณีที่เอกชนขอสัมปทานสร้างเส้นทางรถไฟ ปรากฏว่าเกิดปัญหา

¹ เกอภูด ยืนยงอนันต์ การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 61 - 66

² ก. หน้า 66 - 67

³ ภูษา ปานะบุตร พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน กับงานด้านสื่อสารคมนาคม หน้า 38 - 44

มาก เพราะบริษัทราวตากประเทศ ซึ่งได้รับสัมปทานส่วนใหญ่ได้รับการหนุนหลังจากรัฐบาลของตน จึงได้เรียกร้อง หรือเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์สร้าง เช่น กรณีสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมา ในชั้นแรก บริษัทแคมป์เบส รองอังกฤษ ได้รับสัมปทานในการก่อสร้าง แต่การสร้างเส้นทางรถไฟสาย นครราชสีมาประสบปัญหามากมาย บริษัทได้ฟ้องเรียกค่าเสียหายจากรัฐบาลถึง 3 ครั้ง ในที่สุดรัฐบาล กองบัญชาจ่ายเงินค่าเสียหายแก่บริษัทเป็นเงิน 2,500,000 บาท ภายหลังนี้เองรัฐบาลจึงได้วางแผน การสร้างเส้นทางรถไฟให้กระจ่างชัด และเกิดรากเหง้าขึ้น คือรัฐบาลจะสร้างทางรถไฟสายสำคัญ 3 สาย คือ กรุงเทพฯ - นครราชสีมา, กรุงเทพฯ - เชียงใหม่ เชียงแสน, กรุงเทพฯ - แพลมมอญ ชาติได้ขอสัมปทานสร้างทางรถไฟที่เกี่ยวข้องไม่ทางไกลจากทางรถไฟสายดังกล่าว รัฐบาลจะไม่อนุญาต รัฐบาลจะอนุญาตในเขตถนนสร้างเฉพาะ "รถแถมเว" ซึ่งเป็นทางรถไฟที่ต่อจากทางรถไฟหลวง โดยไม่สายทางหนึ่งไปต่อกับทางรถไฟหลวง และอีกทางหนึ่งไปต่อกับ ณ แห่งหนึ่งแห่งใด หรือจะไป ต่อทางรถไฟหลวงอีกทางหนึ่งก็ได้¹

การสร้างเส้นทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา พ.ศ. 2434 เป็นรถไฟสายแรก การก่อสร้างแบ่งเป็น 3 ตอน คือ กรุงเทพฯ - กรุงเทพฯ, กรุงเทพฯ - แกลง และแกลง - นครราชสีมา ตามกำหนดที่บริษัทแคมป์เบส กองสร้างในแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2439 แต่เนื่องจาก มีปัญหามากมาย บริษัทแคมป์เบสไม่สามารถสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมาในแล้วเสร็จตามกำหนด รัฐบาลจึงได้ยกเลิกสัมปทานของบริษัทแคมป์เบส และกรมรถไฟได้ดำเนินการสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมา จนสามารถเปิดเดินรถ ตลอดจากกรุงเทพฯ - นครราชสีมา เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2443

การสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ รัฐบาลต้องริบสร้างทางรถไฟ กรุงเทพฯ - เชียงใหม่ ห้าง ๆ ที่ก่อนหน้านี้รัฐบาลมีโครงการสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมา - ทนงคยา รัฐบาลต้องยกเลิก โครงการดังกล่าว และตกลงใจสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - เชียงใหม่ เพราะเกิดปัญหาพวกเงี้ยว ในเมืองแพร่ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากประเทศมหาอำนาจตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษ ขณะเดียวกัน รัฐบาลอังกฤษสนับสนุนให้บริษัทชาวอังกฤษขอสัมปทานสร้างทางรถไฟทั้งตอนบูยา - เชียงใหม่² จากเหตุผลดังกล่าวนี้เองรัฐบาลจึงตกลงใจสร้างทางรถไฟสายเหนือ ช่วงตั้งแต่บ้านนาถึงดงพญา ระยะเวลา 42.52 กิโลเมตร และสร้างต่อไปถึงนครสวรรค์ พิจิตร โคราช แล้วต่อไปยังลำปาง

¹สมใจ ไพโรจน์ธีระวิทย์ บทบาทประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟ ของไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 214 - 215

²สร้างและเดินรถไฟ น. หน้า 245 - 246

ลำพูน เชียงใหม่ เส้นทางสายนี้จะไม่ผ่านเมืองแพร่ ทั้งนี้เพราะมีถนนตัดคั่นระหว่างอุตรดิตถ์ - แพร่ ที่สะดวกพอสมควรอยู่แล้ว ทางรถไฟสายนี้จึงกล่าวจะสร้างในปี พ.ศ. 2445 กรมรถไฟสามารถเปิดเดินรถระหว่างกรุงเทพฯ - พิษณุโลก ใน พ.ศ. 2450 และเปิดเดินรถถึงยานการา แขวงเมืองพิษณุ ใน พ.ศ. 2452 รัฐบาลยุติการสร้างทางรถไฟสายเหนือแต่ก่อนแม่หลวง จังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อระดมทุนทรัพย์ ตลอดจนเงินจากต่างประเทศ เพื่อสร้างทางรถไฟสายใต้ เพื่อกระชับการปกครองภายในระหว่างหัวเมืองทางภาคใต้กับกรุงเทพฯ และเศรษฐกิจหัวเมืองปักษ์ใต้

การสร้างเส้นทางรถไฟสายใต้ รัฐบาลดำเนินการก่อสร้าง 2 ระยะ คือ เส้นทางรถไฟสายใต้ตอนบน คือ กรุงเทพฯ - เพชรบุรี ระยะทาง 151 กิโลเมตร เริ่มก่อสร้าง พ.ศ. 2442 เปิดเดินรถใน พ.ศ. 2446 เส้นทางรถไฟสายใต้ตอนล่าง คือ เพชรบุรี - แห่มมมาลัย โดยสร้างผ่านปราณบุรี ภูมิพร ห้างสวน ไร่ยา กรัง นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ตลอดถึง ระแงะ เปิดเดินรถในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ส่วนการสร้างเส้นทางรถไฟสายตะวันออก รัฐบาลมองว่ายังไม่สำคัญ หรือเร่งรีบองค์ดำเนินการก่อสร้างเส้นทางรถไฟ 3 สายดังกล่าวแล้ว แต่รัฐบาลไม่ให้ความสำคัญแก่ภูมิภาคใด ๆ

กล่าวได้ว่า การก่อสร้างเส้นทางรถไฟในแต่ละเส้นทางนั้น รัฐบาลคำนึงถึงความมั่นคงปลอดภัยของประเทศเป็นหลัก ถึงแม้ว่าผลประโยชน์ทางด้านการเศรษฐกิจและสังคม จะเป็นรองลงมา แต่การสร้างเส้นทางรถไฟมีส่วนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในสังคมไทย เพราะการสร้างเส้นทางรถไฟเปิดโอกาสให้การขนส่งสินค้า การติดต่อสื่อสาร หรือการอพยพของบุคคลตามเส้นทางรถไฟไปอย่างสะดวก และรวดเร็วขึ้น ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนในสมัยต่อมา

การตัดสินใจ

ถนนเป็นเส้นทางคมนาคมที่ให้ความสะดวกอย่างหนึ่งในการเดินทาง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ความสำคัญกับการปรับปรุงหรือตัดถนนทั้งในกรุงเทพฯ และส่วนภูมิภาค โดยเริ่มมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อให้งานเมืองมีความทันสมัยตามแบบอารยประเทศ และเพื่อส่งเสริมการขยายตัวทางพาณิชย์กรรม การตัดสินใจในกรุงเทพฯ อยู่ในความรับผิดชอบของกรมสุขาภิบาล ส่วนการปรับปรุงหรือตัดถนนในส่วนภูมิภาค อยู่ในความรับผิดชอบของราชการและประชาชนในแต่ละท้องถิ่น ความสำเร็จในการรับผิดชอบของสุขาภิบาลในแต่ละหัวเมือง หรือตามคำสั่งของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย หรือตามพระบรมราชโองการ

ลักษณะการตัดสินใจ 2 แบบ คือ ตัดภายในตัวเมือง และตัดระหว่างเมือง ระหว่างนอกตัวเมือง ตัดภายในตัวเมือง ส่วนใหญ่เป็นการพิจารณาไปยังแหล่งชุมชน สถานที่ราชการ ศูนย์กลางคมนาคมต่าง ๆ หรือตัดถนนเพื่อขยายชุมชน การตัดสินใจภายในเมือง รัฐบาลอยุธยาได้ให้ความสำคัญพิเศษกับการตัดสินใจ เช่น พระยาสิทธิพรเคโรชัย ตัดถนนเคโร เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี แลวทำถนนเชื่อม พระยาอัครวิชัยตัดถนนของเมือง พระยาพิพัฒน์โกษา พระยานรุตมิราชัย พระยานครนายก เป็นต้น การตัดสินใจระหว่างเมือง ระหว่างชนบทนั้น ส่วนมากแล้วแต่เทศาภิบาลประจำเขตจะเป็นผู้เสนอไปยังกระทรวงมหาดไทย หรือบางครั้งเสนอไปที่กระทรวงมหาดไทยจะเป็นผู้เสนอโครงการให้กระทรวงเทศาภิบาลนำไปปฏิบัติ การตัดสินใจระหว่างเมืองระหว่างนอกตัวเมือง จะเสริมสร้างความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงภายในประเทศเป็นสำคัญ

กล่าวได้ว่า การสร้างเส้นทางคมนาคมทางบกทั้งทางรถไฟและถนนต่าง ๆ มีลักษณะถูกเสนอทางออกจากกรุงเทพฯ ขึ้นเป็นเมืองหลวง ซึ่งจะสอดคล้องกับระบบการปกครองที่กองการกิจอำนาจส่วนกลาง และระบบเศรษฐกิจที่กองการระดมทรัพยากรธรรมชาติ หรือผลิตผลทางด้านการเกษตรเข้าสู่กรุงเทพฯ เพื่อส่งออกจำหน่ายต่างประเทศต่อไป ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านการคมนาคมขนส่งจากทางน้ำหรือเกวียน เข้าสู่การคมนาคมขนส่งสินค้าทางรถไฟและรถยนต์ ในสมัยก่อนจะเกี่ยวกับการตัดสินใจก่อให้เกิดการขยายชุมชนตามสองฟากถนนควบคู่กับการขยายชุมชนตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง และก่อให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ ขึ้นในสังคมไทย เช่น การปลูกผักตบชวา หองแถวให้เขา การขายบริการด้านการคมนาคมขนส่ง/ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวในบทที่ 4

3. การเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การปรับปรุงโครงสร้างสังคมไทย พ.ศ. 2448

การเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การปรับปรุงโครงสร้างสังคมไทย พ.ศ. 2448 เริ่มต้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป จนกระทั่งโปรดเกล้าฯ ประกาศพระราชบัญญัติเลิกทาส ร.ศ. 124 หรือ พ.ศ. 2448 และพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 หรือ พ.ศ. 2448 ซึ่งถือว่าโครงสร้างสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจากโครงสร้างสังคมไทยเดิม คือมีการยกเลิกระบบไพร่ - ทาส ใน พ.ศ. 2448

¹ ขุนเทศ จันทนาเขต ประวัติความเป็นมาและการขยายตัวการค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ
มหานทร ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 หน้า 48

สาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินการค่อย ๆ เลิกระบบไพร่ และ
ระบอบทาส เนื่องมาจากปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายในประเทศเป็นสำคัญ

ปัจจัยภายในประเทศ คือการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า และปัญหาการเมือง
ภายในประเทศ ซึ่งผู้เขียนจะขอกล่าวความถูกต้อง หลังการทาสีด้วยญานาวัง พ.ศ. 2398 รัฐบาล
ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า สินค้าเกษตรกรรมหลายชนิดเป็นผลของการของตลาดต่างประเทศ
โดยเฉพาะประเทศจีนและประเทศอาณานิคมของประเทศตะวันตกในทวีปเอเชีย สินค้าออกที่สำคัญ
ได้แก่ ข้าว ไม้สัก ฝ้ายงู โดยเฉพาะข้าว นำเงินตราเข้าประเทศมาก ดังนั้น รัฐบาลจึงส่งเสริม
การปลูกข้าวด้วยการขยายพื้นที่การเพาะปลูก ปรากฏว่าในราว พ.ศ. 2450 มีพื้นที่ปลูกข้าว
9 ล้านไร่ ราว พ.ศ. 2470 มีพื้นที่ปลูกข้าว 18 ล้านไร่ และในปี พ.ศ. 2485 มีพื้นที่ปลูกข้าว
25 ล้านไร่ รัฐบาลจึงมีความจำเป็นของนโยบายระบบไพร่และทาส จนกระทั่งยกเลิกพันธะของ
ระบบไพร่และทาส ปล่อยให้ไพร่และทาสเป็นแรงงานเสรีเพื่อเพิ่มผลผลิตแก่ประเทศ ในด้านองเดียวกัน
การควบคุมกำลังคนของญวนนาย ความสัมพันธ์บางอย่างใกล้ชิดระหว่างญวนนายกับไพร่พลในสังกัด มีผลให้
ไพร่จริงรักภักดีต่อญวนนายของตนมากกว่าที่จะรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นเจ้าของชีวิตราษฎร
หัวราชอาณาจักร ดังนั้นญวนนายจึงมีกำลังไพร่พลสนับสนุนอำนาจทางการเมืองของตน ในขณะที่
พระมหากษัตริย์ขาดกำลังไพร่พลที่จะเป็นฐานอำนาจทางการเมืองของตน²

ปัจจัยภายนอกประเทศ คือการคุกคามของชาติตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส
บริเวณชายแดนพระราชอาณาจักร การคุกคามของทั้ง 2 ประเทศนี้ใช้วิธีการต่าง ๆ วิธีการหนึ่ง
ที่นิยมใช้คือ การเกลี้ยกล่อมประชาชนแถบชายแดน ฝรั่งเศสนิยมใช้วิธีการนี้มาก อย่างเช่น พยายาม
เกลี้ยกล่อมราษฎรในเขตลพบุรี อพยพไปตั้งถิ่นฐานในอาณาเขตฝรั่งเศส หรือเกลี้ยกล่อมให้ราษฎร
ไทย เข้าเป็นทาสในบังคับฝรั่งเศส อย่างไม่มีหลักเกณฑ์โดยวิธีการให้เงิน เชื้อยา สิ่งของ ให้ความ
คุ้มครองแก่ผู้เรียกร้องขึ้นต่ออำนาจรัฐบาลไทย ในห้วงเวลาดังกล่าวสังคมไทยยังคงใช้ระบบไพร่อยู่ จึง

¹เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม "วิเคราะห์สังคมไทยในแง่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
และประชาชน" ธรรมศาสตร์ 8(2) : ตุลาคม - ธันวาคม 2521 หน้า 79

²สุทธิพันธุ์ พุทธาภรณ์ การเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ. 2416 -
2475 หน้า 292

เป็นเหตุให้ราษฎรหลีกเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานหรือส่งส่วยสิ่งของแก่ทางรัฐ โดยการอพยพเข้าไปอยู่ในดินแดนฝรั่งเศส¹ ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของชนชั้นกลาง หรือชนเล็กระบบไพร่ในสังคมไทย เพื่อแก้ไขปัญหาด้านการเมืองระหว่างประเทศกับชาติตะวันตก ซึ่งอยู่ในฐานะมหาอำนาจในขณะนั้น

จากปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว มีผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงปรับปรุงสังคมไทยโดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมไทยด้วยชนชั้นกลางเล็กระบบไพร่และระบบทาส เพื่อสร้างสังคมใหม่ให้สอดคล้อง หรือสนับสนุนการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก ในรัชสมัยของพระองค์ และรักษาสันติภาพ

การยกเลิกระบบทาส

ทาสอยู่ในสังคมไทยมาโดยตลอด ในสมัยรัตนโกสินทร์มีทาสประมาณ 1 ใน 3 ของประชากรทั้งหมด และหาส่วนใหญ่มาจากการขายตัวให้² ทาสในสังคมไทยไม่ถือว่าเป็นสมบัติสมบูรณ์ของนายทาส เนื่องจากกฎหมายให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของทาสบางประการไว้ เมื่อกาลเวลายาวนานไป แนวความคิดเรื่องทาสก็เริ่มเปลี่ยนไป จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จขึ้นครองราชย์ เริ่มเลิกทาสอย่างจริงจัง และใช้วิธีการผ่อนปรนมากที่สุด

สาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงริเริ่มเลิกทาสมีหลายประการด้วยกันคือ พระองค์ทรงได้รับการศึกษาศึกษาพื้นฐานตามแบบราชวาทะวันตกตั้งแต่ทรงพระเยาว์ รวมทั้งทรงมีโอกาสเสด็จประพาสต่างประเทศ และการติดต่อสื่อสารกับต่างประเทศสะดวกขึ้น สิ่งต่าง ๆ มีผลให้แนวความคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเข้ามาสู่ประเทศไทย โดยชาวต่างชาติ หรือผ่านหนังสือพิมพ์ ทำให้ชนชั้นปกครองใหม่ในโลกทรรศน์กว้างขวางขึ้น³ อย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงรู้เรื่องราวของทาสและสภาพของทาสในอเมริกา และทรงมีทัศนคติต่อทาสแตกต่างจากเดิม กล่าวคือ พระองค์มองว่าการมีทาสเป็นเรื่องของความทารุณ ถึงแม้ว่าจะมีกฎหมาย

¹ อรรถวรณ ใจกล้า "การปรับปรุง การปกครองของพหุบุตร" มณฑลเทศาภิบาล: วิเคราะห์และเปรียบเทียบ หน้า 158

² จอห์น เค. แฟร์แบงก์ เอเชียตะวันออกยุคใหม่ แปลโดยศรีสุช หวีชาประสิทธิ์ เล่ม 2 หน้า 36

³ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองกุล ผลกระทบแนวความคิดตะวันตกที่มีต่อการเมืองไทยช่วง พ.ศ. 2364 - 2454 หน้า 58

คุ้มครองหาส การเลิกหาสเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลิกหาสในสมัยของพระองค์มีผลต่อระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ทั้งนี้เพราะหาสจำนวนมากเมื่อพ้นจากพันธะเดิมของตนได้มีส่วนในการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับชาว² อย่างเด่นประมาณ พ.ศ. 2418 (ค.ศ. 1875) หาสที่ไกรวัลพลปล่อยจากขุนนางผู้หนึ่งประมาณ 10 ครัวเรือนได้ออกเดินทางไปบางพัน เพื่อขยายที่นาของตนเองที่มีอยู่ในหมู่บ้านเก่าบางพันคลองแสนแสบ ในบริเวณที่ใหม่พวกเขาได้ตั้งบ้านเรือนรวมกันเป็นหมู่บ้านขึ้นประมาณ 30 หลังคาเรือน พวกเขาทำการปลูกข้าวแบบไร้เงื่อนไข ห้วยบริเวณของพื้นที่ที่ทอดกว้างออกไป ในบรรดาผู้คนที่หนีหาสชาวลาวผู้หนึ่งซึ่งมาจากกรุงเทพฯ เจ้านายเก่าของเขาขอคืนใจและควาญให้ตัวหนึ่งเพื่อทำหน้าที่³ นอกจากสาเหตุที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ภายในระบบหาสมีปัญหาเกิดขึ้นเช่นกัน ทั้งนี้เพราะระบบหาสอยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน บ่อนมีปัญหาและความเสียหายต่าง ๆ สะสมกันตามกาลเวลา ปัญหาที่พบบ่อย ๆ ของหาสระหว่างนายหาสกับลูกหาสมีมากขึ้น นอกจากมีหาสจำนวนมากหลบหนีนายหาส จนกระทั่งรัฐต้องออกกฎหมายบังคับให้เข้มงวดมากยิ่งขึ้น ทั้งข้อความในประกาศตอนหนึ่งว่า

"...อาชญากรรมที่ไปแอบแฝง ในที่แอบแฝงตามตัวออกนั้น จะเอาไปประหารชีวิตเสียเพราะเป็นลูกหลานก่อเปี่ยงอย่างจะเกิดของขึ้นในบ้านเมือง อนึ่งเพราะมันวิ่งเข้าไปเป็นพวกคิดโคตรองหาสไม่รู้อะไร และจะเสียเขาควาญให้ชีวิตกันและเมื่อมีเหตุขึ้น ถ้าอาชญากรรมที่ขึ้นอย่างนี้ คงรับพระราชอาญาถึงประหารชีวิต..."⁴

การเลิกหาสเริ่มด้วยการออกพระราชบัญญัติกีดกันบรรดาบุตรหาส ลูกไท ลูกกำพร้า 1236 หรือ พ.ศ. 2417 กำหนดให้ลูกหาส ลูกไท ที่เกิดในปี พ.ศ. 2411 อันเป็นปีครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่ออายุครบ 21 ปี ใน พ.ศ. 2432 ได้พ้นจากความเป็นหาส แสดงว่าพระองค์ เริ่มจากการปล่อยหาสในเรือนเบี้ยที่ยังเป็นเด็ก มีผลกระทบบทระเหิดก่อนนายเงินไม่มากนัก

¹ จี.อี. ฮอลล์ ประวัติศาสตร์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แปลโดย คุณวราวุฒา สนิทวงศ์ งาม 2 หน้า 817

² เคว็ค บรูซ จอห์นสัน สังคมชนบทและเศรษฐกิจ ที่ขึ้นอยู่กับชาวในประเทศไทย ค.ศ. 1880 - 1930 แปลโดย ศรภิมรณย์ เอี่ยมธรรม หน้า 22

³ กจร. ร.6 ค.18/5 อากหรวยจีน กข และอากรมอนเบี้ยเรื่องเลิกหาส และม่อนเบี้ยด้วย 21 ก.พ. 2453 - 20 มี.ค. 2459

⁴ สำนักงานนายกรัฐมนตรี ประวัติศาสตร์ กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475 หน้า 514

เพราะยังมีหาสประเภทอื่น ๆ ไว้อยู่สอย ทดมา รัฐประกาศพระราชบัญญัติลักษณะหาสมณฑล
 ตะวันตกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2443 ชายให้หาสเรื่อย และหาสสินไผ่ มีโอกาสเป็นอิสระเมื่ออายุครบ
 60 ปี รัฐยังประกาศพระราชบัญญัติลักษณะหาสมณฑลบูรพา พ.ศ. 2447 ในลตาค้าวหาสลงเกือบจะ
 4 บาท จนกว่าจะหมดกาค้าว ส่วนลูกหาสให้เป็นไททั้งหมด และห้ามขายตัวเองเป็นหาสจนกระทั่งรัฐ
 ประกาศพระราชบัญญัติหาส พ.ศ. 2448 ห้ามการซื้อขายคนลงเป็นหาสอีกทั้งแก่ พ.ศ. 2448
 เป็นต้นไป เพื่อกันปลดปล่อยหาสให้เป็นอิสระ และได้รับความเป็นธรรมในสังคม ตามแนวความคิด
 ของชาวตะวันตกที่เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ในระหว่างที่รัฐดำเนินการเลิกหาส รัฐจัดให้มีการ
 ศึกษาแบบใหม่ควบคู่ไปด้วย เพื่อลูกหาสที่เป็นไทจะได้มีความรู้ สามารถนำไปประกอบอาชีพ
 เลี้ยงตนเองและครอบครัวในอนาคต พระมหากษัตริย์ดำเนินการเลิกหมอนเบี้ย ตั้งแต่ พ.ศ. 2430
 เพราะการพนันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนขายตนเองเป็นหาส แต่เนื่องจากรายได้จากภาษีการพนัน
 นั้นเป็นรายได้สำคัญ และจำนวนมาก รัฐจึงไม่พร้อมจะเลิกหมอนเบี้ยทั้งหมดเลย ๆ กัน การจัดการ
 ศึกษาแบบใหม่และการเลิกหมอนเบี้ยในบางแห่ง แสดงให้เห็นความพยายามของรัฐที่จะเตรียมให้หาส
 ที่เป็นอิสระแล้วสามารถหาเลี้ยงตนเองได้โดยไม่ต้องขายตัวเองเป็นหาสอีกต่อไป

การดำเนินการเลิกหาสในสังคมไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เวลา
 ยาวนาน คือตั้งแต่ พ.ศ. 2417 - 2448 ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากพระองค์ทรงคำนึงถึงนายหาส
 และหาสเป็นสำคัญ กล่าวคือ แรงงานหาสเป็นแรงงานสำคัญต่อการขยายพื้นที่ปลูกข้าว อย่างเช่น
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 700 ไร่ หางทองเหนือของคลองรังสิต ใน พ.ศ. 2437 (ค.ศ. 1894)
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้หาสสินไผ่กลุ่มหนึ่งเป็นผู้นำ ก่อนหน้านั้นราษฎรซื้อที่ดินขนาด 150 ไร่
 จากบริษัทหูกคลองและขุนาศบข เขาไร้แรงงานหาสในการปรับปรุงที่ดินเช่นกัน¹ ดังนั้นการที่พระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เวลายาวนานเพื่อเลิกระบบหาสในสังคมไทยเพื่อกันเปิด
 โอกาสให้นายหาสและหาส เตรียมตัวรับสถานการณ์กำลังเปลี่ยนแปลง นั่นคือ นายหาสต้องการเวลา
 เตรียมตัวหาเงิน และหาแรงงานรับจ้างอื่น ๆ มาทดแทนแรงงานหาส อย่างเช่น พระราชบัญญัติเลิก
 ลูกหาส ลูกไท จ.ศ. 1236 มีผลบังคับใช้ พ.ศ. 2433 เจ้าของที่ดินขนาดใหญ่จะแบ่งให้แก่คนของตนให้
 ราษฎรเช่าทำนา และเจ้าของที่ดินจะพยายามหาวิธีการต่าง ๆ กันเพื่อให้ราษฎรขอเช่าทำนาเช่าที่ดิน

¹ เคว็ค บรุษ, จอห์นสันตัน สังคมชนบทและเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับข้าวในประเทศไทย
 ค.ศ. 1880-1930 แปลโดย ทวีภรณ์ ชื่นมรรณ หน้า 95

ของคน เช่น ในเมื่อแรกไม่เต็มค่าเช่า หรือเต็มค่าเช่าต่ำ เป็นต้น วิธีการนี้จะช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานแก่เจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ได้เป็นอย่างดี¹ ซึ่งจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในรูปใหม่ ซึ่งผู้เขียนจะนำไปกล่าวในบทที่ 3 ในทำนองเดียวกัน ทิวาสจะคงอาศัยเวลาในการเรียนรู้การคำนวณวิฤตความกำลังของตนเองแทนที่จะอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลเลี้ยงดูจากนายพาลต่อไป

การยกเลิกระบบพาล มีผลให้โครงสร้างสังคมไทยเปลี่ยนไปในลักษณะที่ว่า พาลได้รับอิสระและมีเสรีภาพอย่างไม่เคยมีมาก่อน กล่าวได้ว่า พาลหมดไปจากสังคมไทย มีแรงงานรับจ้างอิสระแทนแรงงานพาล ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยจึงหมดไปด้วยเช่นกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดผลต่อระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมไทยโดยตรง

การเลิกระบบไพร่

สาเหตุที่รัฐบาลต้องยกเลิกระบบไพร่ จะสืบเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า และการถูกคุกคามจากประเทศมหาอำนาจ คืออังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวมาแล้วข้างต้น สาเหตุอีกประการหนึ่งของการยกเลิกระบบไพร่ คือระบบไพร่เสื่อมประสิทธิภาพ ตามสภาพการณ์เปลี่ยนแปลง

ระบบไพร่อยู่คู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด และมีการเปลี่ยนแปลงภายในระบบไพร่มาโดยตลอด เมื่อเวลาผ่านไปเป็นเวลานานระบบไพร่ย่อมมีปัญหาเกิดขึ้นมากมายอย่างเช่น กรมสุรัสวดี ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมไพร่โดยตรงไม่สามารถควบคุมไพร่ทั่วราชอาณาจักรได้ ทั้งนี้เนื่องจากการแบ่งแยกนัฏฐิควบคุมไพร่ สมุหนายกควบคุมไพร่หัวเมืองฝ่ายเหนือ สมุหกลาโหมควบคุมไพร่ในหัวเมืองฝ่ายใต้ นอกจากนี้ ไพร่ยังมีการลักเป็นทาสหรือชาวต่างชาติ โดยเฉพาะไพร่ทาสหัวเมืองชายแดน พลมณฑลราชเทศกานแสนอ ทำให้เกิดปัญหาการหลบกระหนาบอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นเหตุให้ละเบียดนัฏฐิเลิกไพร่จากความแน่นอนเพียงครั้ง และมีผลต่อการเก็บเงินค่าราชการไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยด้วยเช่นกัน เจ้าอนุวงศ์ยกย้างเงินค่าราชการแล้วเบียดบัง หรือยกย้างไว้ใช้ประโยชน์ส่วนตัว ไม่ส่งเงินคังกล่าวไปยังกรมสุรัสวดี หรือกรมมหาดไทย หรือกรมกลาโหม หรือกรมพระคลัง ก่อให้เกิดการคลังกลางเงินค่าราชการหมดทุกกรมกอง ปัญหาจึงกล่าวไม่ได้เกิดอยู่ที่ตัวไพร่ แต่อยู่ที่ตัวเจ้าอนุวงศ์ ปัญหาจึงมาโดยตลอด เช่น นายอิน มหากษัตริย์ คางเงินค่าราชการหมิ่นเหม่ก็มาเป็นเวลา

¹ เหวิน มูซ จอห์นสัน สังคมชนชั้นและเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับข้าวในประเทศไทย ค.ศ.

26 ปี จำนวนเงิน 418 บาท¹ ปัญหาการแย่งชิงตัวเอก ไท่ ระหว่างขุนนางเก๋วกับเจ้าราชอาณาจักร โดยเฉพาะหัวเมืองในภาคอีสาน ซึ่งมีปัญหาเรื่องเขตแดนสาขอนและเจ้าเมือง ทางพยายามเกลี้ยกล่อมให้ราษฎรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองของตน เพื่อผลประโยชน์ที่จะได้จากกำลังคน เช่น เมียบริษัศ ส่วยต่าง ๆ กำลังในการป้องกันเมืองของตน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าเมืองต่าง ๆ ห่วงรองเข้ามายังกรุงเทพฯ เรื่องการแย่งชิงไท่ แต่ไม่สามารถตัดสินใจหาให้ เกิดขาดลงไปได้ เนื่องจากไท่หนักและจำเลยทางขุนนางไกลจากเมืองหลวง การเดินทางเข้ามา กรุงเทพฯ ต้องใช้เวลานาน² ปัญหาการแย่งชิงไท่จึงเรื้อรังมาโดยตลอด และเข้าในลักษณะที่ว่า มีไพร่ยาวสาวไล่สาวเอา นอกจากนั้นขุนนางบางกลุ่มเริ่มมองว่า การควบคุมไท่เป็นการฝืนหนัก และทำให้ตนเสียผลประโยชน์ได้เช่นกัน อาจสืบเนื่องมาจาก เมื่อมีการเกณฑ์แรงงานไท่แล้วให้ หนีไปในขณะที่ถูกเกณฑ์แรงงาน ขุนนางของบริษัศในวังหลวงจึงเกณฑ์แรงงาน หรือเก็บเงิน การราชการในกรมทหารระเบียบเดก ขณะเดียวกัน กรมสุรัสวดี พยายามเร่งรัดให้สิ้นรอบขุนนางที่ ส่งเงินการราชการไม่ครบจนเกิดการยึดทรัพย์ขุนนางราชชนกคชลาภ เพื่อไ้รับหลวง ทั้งขุนนาง บางคนแก้ปัญหาคายการถวายแลกสมณายกับทาสในสังกัดเป็นไพร่หลวง เพื่อรอรับพระราชทานหนี้สิน ที่ค้างอยู่³ สิ่งที่สำคัญคือ ขุนนางเริ่มมองเห็นความสำคัญ การสะสมผลประโยชน์ในรูปเงิน และ การสะสมพื้ดิน ซึ่งเอื้ออำนวยผลประโยชน์ต่อขุนนางได้มาก เพราะราคาที่ดินสูงขึ้นเรื่อย ๆ

เมื่อระบอบไท่มีปัญหาต่าง ๆ มากมาย จึงไม่สามารถจะเอื้อประโยชน์ต่อรัฐ และสังคมไทย ได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนเดิม รัฐมองเห็นความจำเป็นและยังต้องการกำลังคนมารับราชการ ทหารแบบตะวันตก แผนการเกณฑ์แรงงานไท่ ดังนั้นการยกเลิกระบอบไท่จึงค่อยเป็นค่อยไปควบคู่กับ การตั้งกองกำลังทหารประจำการแบบตะวันตก โดยเริ่มแรกจัดตั้งกรมทหารหนา และกรมทหาร มหาดเล็ก รัฐบาลประกาศรับสมัครทหารหนารับคนสมัครเข้ามาเป็นทหาร พ.ศ. 2430 จัดตั้ง กรมทหารการ มีหน้าที่รับผิดชอบการทหารโดยเฉพาะ จนกระทั่ง พ.ศ. 2448 ประกาศพระราชบัญญัติ

¹ กจข. ร.5 ก.2/32 เรื่องนามนิยามทาคเล็กขอพระราชทานเงินการราชการที่ค้าง
ร.ศ. 116 4 - 5 ค.ค. 116

² กจข. ร.5 ร.3 - พ.ศ. สารบาณสมุคณิเทศ จ.ศ. 1245 หน้า 230 - 232

³ อรุณดี สุสาธิต การเปลี่ยนแปลงระบอบไท่และผลกระทบตอสังคมไทยในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 250, 260 - 261

เกณฑ์อาหาร ร.ศ. 124 กำหนดให้ชายฉกรรจ์ทุกคนมีอายุ 18 ปีบริบูรณ์ จนถึงอายุ 40 ปี นานับการคัดเลือกอาหารและแบ่งอาหารเป็น 4 กอง คือ กองประจำการ กองเกิน กองทุนชาติ 1 และ กองทุนชาติ 2¹ ควบคู่กันเองให้ทั้งหลายกลายมาเป็นทหารของชาติ มีการกำหนดยศ ขึ้นเงินเดือนตามยศ และสามารถที่จะจรรยาก็พอพระมหาทักษิณ เพื่อกำหนดระบบการควบคุมกำลังทหาร โดยอาศัยระบบราชการ ซึ่งตามหลักถือว่า ทหารทุกคนต้องจงรักภักดีต่อพระมหาทักษิณ และระบบการควบคุมกำลังคนก็ควบคุมอาศัยยศทหาร ซึ่งก็เป็นไปทางของเดิมกับการควบคุมกำลังคนในระบบไซนเอง ต่างกันเพียงว่า ในระบบทหารถือว่าทหารเป็นราชการประเภทหนึ่งซึ่งขึ้นตรงต่อพระมหาทักษิณไว้ตรงตรงทูลนายถึงเช่นฉบับก่อน ยิ่งกว่านั้นพอทหารจะมาจากไพร่ ในขณะที่นายทหารมาจากขุนนาง โดยผ่านการศึกษาจากโรงเรียนตะเล็ด สำหรับทหารนั้น ซึ่งคัดเลือกนักเรียนมาจากมหาดเล็กวิเศษ บุตร หลาน นายทหาร หรือขุนนาง² ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างขุนนางกับไพร่จึงเปลี่ยนแปลงไปในรูปความสัมพันธ์ของนายทหารขุนนางกับขุนนางกับพอทหารขุนนาง ซึ่งอยู่ใต้งานกับขุนนาง การจัดตั้งกองทหารแบบตะวันตกมีผลต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมของราษฎร เป็นไปอย่างกว้างขวางขึ้น กล่าวคือ ในระยะสมัยยุคที่การเข้าสู่วงการทหารไม่ใช่เฉพาะบุตรหลานนายทหาร หรือขุนนางเท่านั้น แต่กลายเป็นราษฎรที่มีโอกาสได้เข้าศึกษาโรงเรียนนายทหาร อย่างเช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้นับว่าเป็นสิ่งที่แปลกใหม่ในสังคมไทย

การยกเลิกระบอบไพร่มีส่วนสนับสนุนระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า กล่าวคือ เมื่อขุนนางหมดจากพันธะของระบอบไพร่แล้ว ข้าราชการจำนวนหนึ่งได้ทยอยไปแสวงหาเงินแบบการค้าว่างเปล่า เพื่อทำการแลกเปลี่ยนทางใต้ดินออกไป กล่าวคือเป็นการก่อกองทุนรวบรวมรายได้นอกจากการจัดกระจายออกไป ขณะเดียวกันข้าราชการจำนวนหนึ่งกลายเป็นขุนนางที่มาจากเจ้าขอสมัครรับเข้าซึ่งเดิมอาจเป็นขุนนางหรือนายทาสมาก่อน สิ่งที่สำคัญ คือการยกเลิกระบอบไพร่เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมไทย ไพร่กลายเป็นสามัญชน พวกเขามีโอกาสที่จะเลือกการประกอบอาชีพต่าง ๆ ตามความถนัดและความสามารถ โดยเฉพาะเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาสมัยใหม่สามัญชนที่ได้รับการศึกษายังทำให้การเลือก

¹การที่ นายพันธิ์ รัตนโกสินทร์บุณย์ประเสริฐ (พ.ศ. 2394 - 2475) หน้า 87

²พันธิ์ พันธะภณ การเกณฑ์อากรและมอกรมหกษัตริย์ หน้า 297 - 302

ฐานะทางสังคมมีมากขึ้นความสำคัญ หมายไว้ก็ตาม พลเมืองทุกคนยังต้องรับผิดชอบในเรื่องการเสียเงิน
รัฐูปการหรือเงินค่าราชการ ขณะ 6 บาทต่อปี

ปัจจัยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 ได้แก่ การศึกษาสมัยใหม่
 การยอมรับความเจริญจากประเทศตะวันตก การเปลี่ยนแปลงนำไปสู่การปรับปรุงโครงสร้างสังคม
 ไทย พ.ศ. 2448 มีผลให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงความเป้าหมายที่รัฐบาลต้องการ คนไทยที่ได้รับการ
 การศึกษาสมัยใหม่ เริ่มมีทัศนคติเปิดกว้างขึ้น และมองโลกในสายตาทันกว้างไกลขึ้น และพร้อมที่จะ
 ยอมรับความเจริญตามแบบประเทศตะวันตกมากขึ้น ขณะเดียวกัน ราษฎรเมื่อพ้นพันธะไพร่และทาส
 แล้ว มีอิสระที่จะประกอบอาชีพตามความถนัดและความสามารถของตน โอกาสที่ราษฎรจะเลื่อน
 ฐานะทางสังคมได้เปิดกว้างขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะราษฎรที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งผู้เขียนจะ
 ไขนำไปกล่าวในบทต่อไป

การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2448 - 2475

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2448 เป็นต้นมา ไพโร และหาส ซึ่งเป็นส่วนล่างของโครงสร้างสังคมไทย พ้นพ้นระบอบไพร่และหาส กลายเป็นราษฎร หรือสามัญชน ดังนั้นโครงสร้างส่วนล่างของสังคมไทยจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่โครงสร้างสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ยังคงเป็นรูปสามเหลี่ยม ทหารเจ้า ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่าง ๆ คือ พระมหากษัตริย์และเจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้า นักธุรกิจ คหบดี ผู้ประกอบอาชีพอิสระต่าง ๆ เช่น นายแพทย์ พยาบาล และราษฎร กลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้ จะมีสถานภาพ ตำแหน่ง หน้าที่ แตกต่างกันไปตามการมีอำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ในสังคม ชาติกำเนิด ทรัพย์สินสมบัติ การศึกษา การประกอบอาชีพ และสิทธิพิเศษต่าง ๆ ของแต่ละบุคคล กลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้โดยเฉพาะราษฎร สามารถที่จะเลื่อนฐานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้นได้โดยง่ายและชัดเจนขึ้น โดยไม่มีพันธะทางสังคม หรือระบบไพร่ และชาติกำเนิดมาปิดกั้นการเลื่อนฐานะทางสังคมอีกต่อไป ในด้านความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทยยังคงอยู่ในรูปอุปถัมภ์ หรือการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่การช่วยเหลือดังกล่าวนี้จะมีปัจจัยด้านเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเป็นสำคัญ กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2448 - 2475 ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อเลื่อนฐานะทางสังคมของตนและครอบครัวของตนให้สูงขึ้น ของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ได้ง่าย และในขณะนี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงโครงสร้างสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2448 - 2475 ได้มากขึ้น

1. โครงสร้างสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2448 - 2475

โครงสร้างสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2448 - 2475 ยังคงเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วที่ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ ฐานะทางเศรษฐกิจ รวมทั้งการศึกษา และชาติกำเนิดที่แตกต่างกัน ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการระดับสูง และขุนนางเก่า เป็นกลุ่มบุคคลที่ อยู่ส่วนยอดของสามเหลี่ยมหน้าจั่ว ตามพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ไทย กลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้ยังคงมีบทบาท หรือเป็นผู้นำสำคัญในการกำหนดนโยบายการปกครอง และการบริหารประเทศ หรือเป็นผู้อำนาจ

ทางการเมืองนั้นเอง พอล่า นักธุรกิจ ผู้ประกอบอาชีพอิสระอื่น ๆ เช่น นายควม นายแพทย์
 ราชเมือ เป็นคน รวบทัง "คนบัก" อันใดเก้ ขาวนา ขาวสวน หรือคนที่มีความชำนาญ และมีรายได้
 จากการให้เชาที่ดินเป็นสำคัญ จักเป็นส่วนกลางของสามเหลี่ยมหน้าจั่ว หรือชนชั้นกลางของสังคมไทย
 กลุ่มบุคคลเหล่านี้ เป็นผู้ที่มีทรัพย์สิน และเป็นผู้นำในการทำกิจการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจ
 ของประเทศโคตั่ว ๆ ไป ชนชั้นกลางในสังคมไทยเลือนฐานะทางสังคมโดยอาศัยสถานภาพทาง
 เศรษฐกิจเป็นสำคัญ ชนชั้นกลางขนาดใหญ่ ไคเก้ พอลาคณจีน ผู้ประกอบอาชีพการค้าขาย และลงทุน
 ต่าง ๆ ประสมผลสำเร็จกลายเป็นผู้นำฐานะทางเศรษฐกิจในสังคม แม้ไค้หมายความว่า กลุ่มบุคคล
 ต่าง ๆ ในสังคมไทยจะประกอบอาชีพอิสระไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าจึงเปิด
 โอกาสให้กลุ่มบุคคลต่าง ๆ สร้างฐานะทางเศรษฐกิจของตนไค้ตามความสามารถและโอกาสของ
 แต่ละบุคคล ส่วนกลุ่มราษฎร หรือสามัญชนทั่ว ๆ ไปส่วนใหญ่เมื่ออาชีพทำนา ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องถูก
 เกณฑ์แรงงานหรือรับใช้ขุนนาย ราษฎรถูกจัดเป็นชนชั้นฐานของสามเหลี่ยมหน้าจั่ว หรือชนชั้นต่ำ ทั้งนี้
 เนื่องจากมีฐานะ ตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ รวมถึงการศึกษา รวมถึงระบัตินะกุล
 ค่าความบุคคลอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ราษฎรหรือสามัญชนมีโอกาสที่จะเลือนฐานะทางสังคมของตนให้ดีขึ้น
 ด้วยการศึกษามากขึ้น และประกอบอาชีพรับราชการ หรือสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้ดีขึ้น
 ด้วยการเก็บหอมรอมริบ จนกระทั่งกลายเป็นคนบัก มีที่ดินขนาดใหญ่เป็นของตนเองไค้ที่สุด ด้วยวิธีการ
 ดังกล่าว ราษฎรจะกลายเป็นชนชั้นกลาง หรือชนชั้นสูง ในสังคมไทยไค้เช่นกัน ผู้เรียนจะได้ศึกษา
 บทบาทและหน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทย เพื่อความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยไค้
 ชัดเจนขึ้น

พระมหากษัตริย์

พระมหากษัตริย์มีฐานะสูงสุดในสังคม พระองค์ทรงเป็นประมุขของรัฐ และประมุขของฝ่าย
 บริหาร ความถูกต้องตามหลักในระบอบราชาธิปไตย พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นสมมติเทพหรือเทวราช
 พระมหากษัตริย์ไทย โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ จะทรงนำหลักธรรมทาง
 ศาสนา โดยเฉพาะหลักกฏแห่งกรรมมาใช้ในการปกครองบริหารประเทศ เพื่อสนับสนุน
 พระราชอำนาจของพระองค์ จนกระทั่งราษฎรในราชอาณาจักรของพระองค์ต่างยอมรับและเชื่อว่า
 พระมหากษัตริย์ คือผู้บุญญาธิการ หรือบุญบารมีมาก

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำบทบาทสำคัญในโครงสร้างสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475
ในฐานะทรงเป็นผู้ริเริ่มปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก นอกจากจะเป็นการรักษา
พระราชอำนาจอันฉะฉาน หรือดึงอำนาจจากขุนนางสู่สถาบันกษัตริย์ รวมทั้งผลประโยชน์ของเจ้านาย
และยังสามารถรักษาเอกราชของประเทศไว้อีกด้วย¹

พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ จากพื้นฐานการศึกษาดังกล่าวนี้
พระมหากษัตริย์จึงมีโลกทัศน์ที่กว้างไกลยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะต้องเกิดขึ้นในสังคมไทยซึ่งแต่ละพระองค์มี
ความคิดที่จะปรับปรุงประเทศ โดยเฉพาะสังคมไทยให้ทันสมัย ดังนั้นพระมหากษัตริย์เริ่มเปลี่ยนแปลง
สิ่งต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงเห็นว่าล้าสมัย หรือจะเป็นเครื่องฉุดความทันสมัยของสังคมไทยให้ตกเหว
ลงประเทศตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้นำและริเริ่มเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้ทันสมัย
หลายประการ พระองค์ทรงพยายามปลูกฝังสามัญสำนึก หรือความสำคัญของ "ส่วนรวม"² เพื่อกระตุ้น
ให้คนไทยตื่นตัว รักษา นิยมความเป็นไทย รู้จักหน้าที่ของพลเมืองดี ดังนั้นพระองค์จึงทรงพระราชนิพนธ์
บทความต่าง ๆ แปลโคลง กลอน ต่าง ๆ รวมทั้งพระอภิธรรม เพื่อย้าตังหนัของพลเมืองดีของ
ประเทศชาติ อย่างเช่น บทความของอัสวาทุ ในหนังสือพิมพ์ ซึ่งผู้เขียนจะขอนำมากล่าวไว้เพียง
บางส่วน

"...ยังมีชาวไทยอีกจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นคนหนุ่ม ๆ มักยกตนต่างชาติเพื่อความสะดวก
ในทางเที่ยวเตร่และหาความสุขเพลิดเพลินต่าง ๆ ข้าพเจ้าขอเตือนสติว่าระวังอย่าให้เพื่อน
ต่างชาติพาไปหัวจนล้มคว่ำว่าเป็นคนไทย ข้าพเจ้าขอกล่าวโดยความเชื่อมั่นว่า ชาติไทยนี้
ดำรงอยู่ได้ก็เพราะอาศัยความพร้อมเพรียงในหมู่คนไทยเท่านั้น อย่าว่าด้วยได้ไป
ทางอันฟุ้งซ่าน หรือเลี้ยวไปไปในอิทธิพลของนักเทศน์ชวนให้เลิกไปในทางที่เราอาจเรียกว่า
รักษาดี นั้นหนอยเลย อย่าหลงเชื่อถ้อยคำที่เขายุยงให้ไทยท้อใจเพราะพราวนายพอกันเลย

เราเป็นมนุษย์ไม่ควรจะกักกันเองเหมือนหมากองตนน ชาติไทยเรา เรายังของเราเอง
โดยเอาการอื่นเป็นประโยชน์ที่สุด และเหมาะสมแก่สมัยที่สุด..."¹

นอกจากนี้พระองค์ทรงจัดตั้งกิจการเสือป่า เพื่อฝึกหัดพลเรือนให้มีความรู้ทางทหารไว้
เพื่อเสริมกำลังพลเมื่อชาติต้องการ จัดตั้งลูกเสือแห่งชาติ และอนุภาษาคไทย เพื่อฝึกหัดเด็กชาย
เด็กหญิง ในรูจักการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ หรือเสียสละเพื่อสังคมส่วนรวม พระราชกรณียกิจ
ที่สำคัญที่สุด คือทรงประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มังคัมให้เด็กทุกคนมีอายุ
ตั้งแต่ 7 ปี บริบูรณ์ เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนจนอายุครบ 14 ปีบริบูรณ์ หรือจนกระทั่งครบหลักสูตร
ประถมศึกษา โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน ซึ่งก่อนหน้านั้นพระองค์ได้ขยายการศึกษาในระดับอุดมศึกษา
โดยสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย² แสดงให้เห็นว่า พระองค์มุ่งที่จะยกระดับการศึกษาหรือความรู้ของราษฎรให้สูงขึ้น
พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ราษฎรทุกคนได้รับการศึกษานี้พื้นฐานเท่ากันพื้นฐาน หรือเปิดโอกาสให้ราษฎร
ที่ได้รับการศึกษานั้นคน สามารถเข้าศึกษาต่อในระดับสูงต่อไปตามกำลังทุนทรัพย์ และสติปัญญาของ
แต่ละบุคคล รัฐยังได้ทรงเสริมความรู้แก่ประชาชนทั่ว ๆ ไปด้วยการจัดตั้งห้องสมุดสำหรับประชาชน
ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง อย่างเช่น หนังสือพิมพ์ได้แสดงสถิติการเข้ามาใช้บริการของประชาชน
ในห้องสมุด 3 แห่ง ในกรุงเทพฯ ระหว่างวันที่ 1 - 31 ธันวาคม พ.ศ. 2461 ไว้ดังนี้คือ

"...ห้องสมุดวิทยุทัศน์"	จำนวน 2,886 คน เฉลี่ยวันละ 93.19 คน
ห้องสมุดวิทยุสามัคคี	จำนวน 1,372 คน เฉลี่ยวันละ 16.74 คน
ห้องสมุดวิทยุประยูรวงศ์	จำนวน 1,649 คน เฉลี่ยวันละ 53.19 คน ³

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 พระองค์ทรงนำประเทศเข้าสู่สงครามครั้งนี้โดยเข้าร่วมกับ
ฝ่ายสัมพันธมิตร แสดงให้เห็นความพยายามของพระองค์ที่จะนำประเทศไทยเข้าสู่สงครามชาติและ

¹ กจข. ร.6 น. 23/2 บัญญัติการเสือป่ากองเสือนากรุงเทพฯ จัดชวนเสือป่าให้เข้า
ส่วนเรียโร สร้างหรือซื้อเรือนถวาย 29 ม.ค. - 16 ธ.ค. 2457 ขอเขียนของอัครมหา

² Vella, Walter F. Chaiyo ! King Vajiravudh and the Development
of Thai Nationalism. p. 176 - 201

³ "จำนวนผู้ที่เข้าไปอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือประชาชน" กรุงเทพฯ เดลินิวส์
วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2461

ถือว่าเป็นยุคเริ่มต้นของประเทศไทยที่ได้รับการยกย่องให้ฐานะ และสิทธิเท่าเทียมกับประเทศ
อื่นที่มีชนิกรอื่น ๆ¹

การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมไทย โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อให้เกิด
การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนไทยบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มผู้ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ กล่าวคือ
คนไทยเริ่มมองว่า วิทยาการของตะวันตก หรือความเจริญทางต่าง ๆ ของตะวันตก เป็นสิ่งที่ควร
จะเลียนแบบเพื่อความทันสมัยของสังคมไทยและคนไทยเริ่มเห็นความสำคัญของการศึกษาสมัยใหม่
ต่อการเลื่อนฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น ซึ่งสำคัญคือ การศึกษาสมัยใหม่ รวมทั้งการปลูกฝังความรู้สึก
รักชาติ และหน้าที่ของพลเมืองที่ดีของพระองค์ ก่อให้เกิดกลุ่มปัญญาชนสามารถเขียนบทความต่าง ๆ ใ้ค่อยๆ
เสรีกว่าทุกสมัย และเริ่มวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ทางหนังสือพิมพ์ แสดงว่า พระมหากษัตริย์ถูก
วิพากษ์วิจารณ์ได้มากขึ้นกว่าสมัยก่อน ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะมีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ แต่
พระองค์ทรงยอมรับการวิพากษ์วิจารณ์จากกลุ่มปัญญาชน โดยเฉพาะนักหนังสือพิมพ์ ในบางโอกาส
พระองค์ทรงพระราชทานนิพนธ์บทความต่าง ๆ ลงในหนังสือพิมพ์ โดยใช้นามแฝงต่าง ๆ เช่น อีศวาทนุ
ราชจิตติ เพื่อเสนอความคิดเห็นของพระองค์ หรือขอโทษนักหนังสือพิมพ์ อย่างเช่น

"...ผู้ใดสร้างเรือนเราไม่นึกเจาะจงว่าจะสู้กับชาติใด หรือเมืองใดโดยเฉพาะเลย
เขามุ่งแต่จะไหม้เรือไว้ป้องกันชาติไทยคงหากเมื่อใดเป็นศัตรูกับชาติไทยยกมาจะย่ำ
ชาติไทยเรือนนี้จะสู้กับเรือศัตรูนั้น ไม่คิดจะไปเหี่ยวเกาะชั่วในเพื่อนเอกเมืองเรา
เองเลย..."²

แต่อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงมีบทบาทในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระองค์
ทรงมองว่า การเขียนบทความต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์นั้น

วิจิตรัย มูลศิลป์ "การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม" ประวัติศาสตร์ไทยสมัย
รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 - 2475 หน้า 256

² กจ. ร.6 น.32/2 ผู้บัญชาการกองเสือป่ากองเสือนากรุงเทพฯ ชักชวนเสือป่า
เขาเรียไรสร้างหรือเรือรบถวาย 29 ต.ค. - 1 ธ.ค. 2457 ขอเขียนของอีศวาทนุ
หนังสือพิมพ์ไทย วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2457

"...เป็นการกระทำของพวกที่การศึกษาอย่างฉาบ ๆ หรือฉาบฉวยเป็นเหตุที่ถูกไล่ออกจากราชการ และมีความเคียดแค้นส่วนตัวเป็นเหตุเขาเลิกทำ เพราะฉะนั้นเสียงหนังสือพิมพ์ไทยจึงค่อนข้างคัดค้านรัฐบาล..."¹

ผู้เขียนคิดว่า ภาย ร.ศ. 130 มีส่วนผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีบทบาทในการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช และพยายามปลูกฝังความรู้สึกรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และพัฒนาของพ่อเมืองที่กษัตริย์ประเทศชาติ ทั้งนี้เพราะ ภาย ร.ศ. 130 ถึงแม้จะก่อการไม่สำเร็จ แต่ถือว่าเป็นครั้งแรกของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคณะราษฎรที่แท้ที่จะกระทบกระเทือนต่อสถาบันของพระมหากษัตริย์โดยตรง ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงเห็นว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยมีข้อดี แต่พระองค์มองว่า การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ยังคงเหมาะสมกับประเทศไทย พระองค์เชื่อว่า พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือน "ดวงอาทิตย์" ส่องนำทางให้แก่ประชาชน ฉะนั้นจากพระมหากษัตริย์ประเทศชาติก็ไม่เจริญ²

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีแนวคิดที่จะปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย รวมทั้งปรับปรุงประเทศทางด้านการเมือง โดยที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริจะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชน³ เนื่องจากพระองค์มีใตตรงที่เมื่อพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์มาก่อน พระองค์ทรงศึกษานักไปทางทหารในประเทศอังกฤษ พระองค์ทรงยอมรับว่า เจ้านายที่บริหารการมีบทบาทหรือเป็นกำลังสำคัญของพระมหากษัตริย์ในด้านการบริหารประเทศ ทั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นคนมา เจ้านายที่บริหารการแต่ละพระองค์ อย่างเช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นต้น ทรงมีความสามารถ มีประสบการณ์ และอาวุโส เมื่อสมัยสมัยมีกษัตริย์ของบุคคลทั่ว ๆ ไป รวมทั้งชาวต่างประเทศด้วย ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ได้ 2 วัน คือวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ทรงแต่งตั้ง

¹ กจร. ร.6 น. 20.11/9 เรื่องโคลนทักของอัครราชทูต 25 เม.ย. - 11 พ.ค. 2458 หนังสือพิมพ์ไทย วันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2458

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "มัทนะพาธา" ศกุนทลา มัทนะพาธา ท้าวแสนปม ประมวลสุภานุทัศน์ หน้า 338

³ ฝรั่ง ทวงสิทธิ์ พื้นฐานอารยธรรม : อารยธรรมไทยและอารยธรรมตะวันตกยุคใหม่ หน้า 47 - 49

อภิรัฐมนตรี ที่เรียกว่า "คณะรัฐมนตรีชั้นสูง" (Super Cabinet) เพื่อเป็นปรีกษาราชการแผ่นดิน ในพระองค์ เพราะพระองค์ทรงเชื่อมั่นว่า การแก้ปัญหาของชาติบ้านเมืองในระยะนี้จะทรงกระทำอยู่ ตามดำริพระองค์เองไม่ได้ จะต้องอาศัยความคิดหลาย ๆ ความคิดมาร่วมมือกัน¹

เมื่อรัฐบาลประณามปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ หรือเมื่อประชาชนฎีกาเสนอความคิดหรือชี้ให้เห็น ถึงปัญหาสำคัญของประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม รวมทั้งเสนอแนะ แนวทางแก้ไขปัญหาเหล่านั้น อย่างเช่น ฎีกาของนายธรวง มุกิภัย ถวายความเห็นเพื่ออุดหนุน การเงินของประเทศ² ฎีกาของนายเขียน พิศโสภา ถวายความเห็น ว่า ควรให้รัฐบาลช่วยเหลือเมือง ทุนเงินโดยออกไปลงทุนในต่างประเทศ³ และฎีกาของนายวินทร์ ภาณิศ แสดงความเห็น ว่า ควร เลิกถอนไฟ⁴ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสว่า "เสนออภิรัฐมนตรีทั้ง 3 เรื่อง เพราะก็ออกจะน่ารู้บ้างว่า พวกราษฎรมีความคิดกันอย่างไร"⁵

หรือฎีกาต่าง ๆ รวม 4 ราย คือ 1. ฎีการาษฎรจังหวัดสุโขทัย ขอให้ตั้งศาลที่ จังหวัดนั้น 2. ฎีการาษฎรจังหวัดยะลา ขอให้ตั้งศาลที่จังหวัดนั้น 3. ฎีการาษฎรตำบล บ้านดอนนิลพล จังหวัดยะลา ขอให้ตั้งการชำระหนี้ 4. ฎีกาหลวงนฤราชภักดี ถวายความเห็น ให้รัฐบาลจัดตั้งโรงงาน⁶ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสว่า "เสนออภิรัฐมนตรีที่ ประชุมอภิรัฐมนตรีมาเสนอความเห็นดังนี้

¹ มงค. พงศ. พื้นฐานอารยธรรม: อารยธรรมไทยและอารยธรรมตะวันตกยุคใหม่ หน้า 47

² กจร. ร.7 รล. 20/172 ฎีกาของเกล้าฯ ถวายความเห็น 4 ราย ฉบับ นายธรวง มุกิภัย

³ กจร. ร.7 รล. 20/172 ฎีกาของเกล้าฯ ถวายความเห็น 4 ราย ฉบับ นายเขียน พิศโสภา

⁴ กจร. ร.7 รล. 20/172 ฎีกาของเกล้าฯ ถวายความเห็น 4 ราย ฉบับ นายวินทร์ ภาณิศ

⁵ ก.

⁶ กจร. ร.7 รล. 20/192 ฎีกาต่าง ๆ 4 ฉบับ 20 มีนาคม 2470 - 5 พฤษภาคม

"สมเด็จพระเจ้าตากมพระนครสวรรค์อุทิศ กราบบังคมทูลว่า ทรงเลือกตั้งศาลารัฐบาล
จังหวัดสวรรคโลก เพราะทางคมนาคมสะดวก บางจังหวัดอาจคงถกตั้งกัน อย่างเช่น
จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดตะกั่วป่า มีพลเมืองน้อย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชานุกาฬ ทูลว่าทรง
พระประสงค์เรื่องบูรณพดของดิน อาจเปลี่ยนแปลงตามเหตุการณ์ อาจจะท้องเพิ่มจังหวัด
ขึ้นก็ได้ อย่างเช่นลพบุรีธานี ทรงเห็นว่ารวมกับมณฑลนครศรีธรรมราชไม่ได้ ควรขอ
ประกาศอธิบายความอย่างพระราชดำริที่โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ Appeal ในเรื่องฎีกา
ของคดียานี้ (ตามรายงานประชุมครั้งที่ 4/2475 ข้อ 4)

โปรดเกล้าฯ ให้ทำคอบัญชี 2 เรื่องแรกไปว่า จะไม่เปลี่ยนแปลงที่ตั้งศาลารัฐบาล
เพราะได้พิจารณาแล้วเมื่อบูรณพดของดิน และการบูรณพดของดินเป็นการชั่วคราว
อาจเปลี่ยนแปลงในกาลต่อไป โปรดให้กระทรวงยุติธรรมร่างประกาศอธิบายความ ส่วนฎีกา
อีก 2 ราย เป็นอันระงับ¹

จากทิวอย่างฎีกาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ ยินยอมให้อภิรัฐมนตรีสภา สามารถ
แสดงความคิดเห็น หรือมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดัง ๆ ของประเทศ พร้อมที่จะยอมรับในคำแนะนำ
หรือความคิดเห็นของอภิรัฐมนตรีสภา ซึ่งเท่ากับว่าพระองค์ยอมรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มเจ้านายที่
รับราชการในด้านการบริหารราชการแผ่นดิน อาจจะสืบเนื่องมาจากพระองค์เฝ้ามองว่า การที่กลุ่ม
ขุนนาง หรือผู้ที่ได้รับการศึกษาศึกษาสมัยเรียกว่าโรงเรียนหลวงเร่ร่อนแก้ไข ความไม่เป็นธรรมในสังคม หรือ
ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยนั้นเนื่องจากกลุ่มขุนนาง หรือผู้ที่ได้รับการศึกษาศึกษาสมัยใหม่ไม่พอใจต่อสภาพ
ปัญหาต่าง ๆ ของประเทศ โดยเฉพาะด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัว พยายามที่จะลดความไม่พอใจต่าง ๆ ของกลุ่มขุนนาง หรือผู้ที่ได้รับการศึกษาศึกษาสมัยใหม่
ซึ่งมีความตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตเมืองหลวง ซึ่งกลุ่มบุคคลดังกล่าวได้เขียน
บทความในหนังสือต่าง ๆ รวมทั้งฎีกาต่าง ๆ เพื่อวิพากษ์วิจารณ์ หรือแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ เกี่ยวกับ
กิจการบ้านเมือง อย่างเช่น บทความของ "จันทราฉาย" เสนอให้รัฐบาลยกเลิกการเกณฑ์แรงงาน
"จันทราฉาย" ไม่เห็นด้วยกับการเกณฑ์แรงงาน ซึ่งนิยมในประเทศตะวันตกเข้ามาเล่นในเมืองไทย

¹ กจข. ร.7 รด. 20/192 ฎีกาต่าง ๆ 20 มี.ค. 2474 - 5 พ.ค. 2475

เนื่องจากการค้นคว้าทำให้ประชาชนยากจน¹ หรือบทความ "ชาวจีนที่เป็นคอมมิวนิสต์ในเมืองไทยมีอยู่ 5 ชาติ หางราชการและกระทรวงมหาดการตรวจสอบดูแลคนไทยในโรงเรียนจีนในมา" ผู้เขียนบทความ กล่าวเตือนให้รัฐบาลคอยตรวจสอบและระมัดระวังการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ของชาวจีนในประเทศไทย โดยเฉพาะในโรงเรียนชาวจีน²

เนื่องจากรัฐบาลประณามปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก และปัญหาการคลังของประเทศ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนโยบายคุณภาพแก้ปัญหาเศรษฐกิจและการคลังของประเทศ พระองค์ทรงออกเงินส่วนพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ของจากปีละ 9 ล้านบาท เหลือปีละ 6 ล้านบาท ผู้เขียนคิดว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการให้ประชาชนเห็นว่าพระมหากษัตริย์ได้รับการกระทบกระเทือนจากเศรษฐกิจตกต่ำเช่นเดียวกับประชาชนทั่ว ๆ ไป ขณะเดียวกันพระองค์ทรงจัดเก็บภาษีค่าน้ำ เช่น ภาษีโรงเรือน ภาษีที่ดิน ภาษีเงินเคียน เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงพระราชอำนาจที่สำคัญที่สุดของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ เมื่อคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. 2475 พระองค์ทรงยินยอมที่จะสละพระราชอำนาจสิทธิขาดในการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช และพระราชทานรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ตามที่คณะราษฎรขอร้องเถาว่า พระมหากษัตริย์สละพระราชอำนาจอย่างอนพนาสู่การเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญนั่นเอง มีผลให้สังคมไทยเปลี่ยนจากสังคมในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชกลายมาเป็นสังคมในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค จนกระทั่งปัจจุบันนี้

เจ้านาย

เจ้านายคือผู้สืบเชื้อสายมาจากพระมหากษัตริย์ มีฐานะสูงในสังคมโดยกำเนิด แต่ในทางปฏิบัติฐานะทางสังคมของเจ้านายแต่ละองค์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดเพียงประการเดียว ฐานะทางสังคมของเจ้านายจะสูงมาก หรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับว่าเจ้านายพระองค์นั้นจะชวนช่วยไปหาความรู้หรือเข้าร่วมราชการในตำแหน่งหน้าที่ทางราชการต่าง ๆ และความสนใจในการประกอบอาชีพการงานของตนเป็นสำคัญ กล่าวได้ว่า เจ้านายมี 2 ประเภท คือเจ้านายที่เข้ารับราชการ ซึ่งอาจจะ

¹ จักรกฤษณ์, "แผนก-มรณ" เกราะเหล็ก 1 มีนาคม พ.ศ. 2472

หมายถึงกลุ่มภาษา 5 กลุ่ม คือ แต้จิ๋ว ฮกเกี้ยน ไทลื้อ และ กวางตุ้ง

² "แผนก-มรณ" เกราะเหล็ก 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2472

ประกอบอาชีพ หรือธุรกิจส่วนตัวพระองค์ และเจ้านายที่รับราชการในตำแหน่งหน้าที่ราชการ ซึ่งถือว่า
เป็นกำลังสำคัญของพระมหากษัตริย์ในการบริหารราชการแผ่นดิน

เจ้านายบางพระองค์ทรงมีพื้นฐานการศึกษาสมัยใหม่ เจ้านายบางพระองค์มีโอกาสดำรง
ประพาสต่างประเทศ อย่างเช่น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งมีโอกาสดำรงไปเจริญ
พระราชไมตรีกับราชสำนักยุโรปก่อนที่จะเสด็จดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
หรือกรมพระยานวิศกรมวิจิตรวงศ์ ทรงมีโอกาสดำรงตำแหน่งต่างประเทศ เช่น สิงคโปร์
บีนัง และพม่า เพื่อทอดพระเนตรกิจการทหาร โยธา และผังเมือง ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี
4 กระทรวง คือ โยธาธิการ พระคลังมหาสมบัติ กลาโหม และกระทรวงวัง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกอภิรัฐมนตรีสภา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัว นอกจากนี้เจ้านายบางองค์ทรงมีโอกาสดำรงตำแหน่งต่างประเทศ โดยเฉพาะ
อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี รัสเซีย และสหรัฐอเมริกา อย่างเช่น กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน
ทรงศึกษาโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ทรงมีโอกาสดำรงตำแหน่งที่ประเทศอังกฤษ เพื่อศึกษาทาง
งานโยธาธิการ เมื่อเสด็จกลับประเทศไทยเข้ารับราชการสำคัญ ๆ อย่างเช่น ควบคุมราชการรถไฟ
เมื่อ พ.ศ. 2469 ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี กระทรวงพาณิชย์ - คมนาคม และดำรงตำแหน่ง
เสนาบดีศึกษา เป็นคน icky เพี้ยนเอง เจ้านายจึงกลายเป็นคนมีความคิดก้าวหน้าทันสมัย หรือมีโลกทัศน์
ที่กว้างไกลขึ้นพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญของพระมหากษัตริย์ในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในคาม
ต่าง ๆ

ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์และเจ้านายต่างมีความ
สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด* กล่าวคือ เจ้านายมีบทบาทสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินเคียงคู่กับ
พระมหากษัตริย์ อย่างเช่น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง
มหาดไทยถึง 23 ปี ทรงเป็นสมาชิกอภิรัฐมนตรีสภา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงดำรง

* เจ้านายที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ราชการ หรือสมาชิกคณะกรรมาธิการต่าง ๆ
จะไม่รับค่าจ้างคน หรือไม่ขอความคุ้มครองตำแหน่งหน้าที่ของตน ดังเช่น เจ้านายทรงกรมในสยามไทย
ก่อนหน้า ที่เพียงแต่ได้รับยศฐานศักดิ์ก็ เงินเดือน เกียรติยศ และการเคารพยำเกรงจากบุคคลทั่ว ๆ ไป

ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศถึง 38 ปี เป็นต้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้านายที่รับราชการจึงยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการบริหาร ประเทศในฐานะผู้อาวุโส ประสิทธิภาพ มีความสามารถ ในการทำงาน และเป็นที่เลื่อมใส รวมนั่ง เป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไปและชาวต่างประเทศ

ผู้เขียนคิดว่า บัญชาของพระมหากษัตริย์ในระยะเวลาที่ ก่อพระองค์กษัตริย์ในฐานะอำนาจใจ ราชความมั่นคงพระทัย ตลอดจนการวางพระองค์ให้เป็นที่ยอมรับจากบุคคลทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะเจ้านาย ที่รับราชการและราชการ ซึ่งจะมีบทบาทและประสิทธิภาพในการบริหารประเทศมาตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งดาเปรียบเทียบกับแล้วพระมหากษัตริย์ เรียกได้ว่าเป็น "มือใหม่" ในการปกครองและบริหารประเทศ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มีใจเกรียติ พระองค์จะเป็น "พระมหากษัตริย์" ดังนั้น พระองค์ขอให้เจ้านายที่รับราชการ และมีประสบการณ์ ในการบริหารประเทศมาช่วยในการปกครองประเทศ อย่างเช่น ทรงแต่งตั้งเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ 5 พระองค์ ซึ่งเคยมีบทบาทและดำรงตำแหน่งหน้าที่ราชการระดับสูง มาก่อนเป็นสมาชิกอภิรัฐมนตรีสภา ไฉน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุภาพไพฑูริย์ ประธานอภิรัฐมนตรีสภา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยาลักษณ์ และพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ อภิรัฐมนตรีสภามีหน้าที่ถวายความเห็นเกี่ยวกับนโยบายหลัก บัญชาการคลัง การแต่งตั้งข้าราชการระดับสูง เช่น เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ และเลขาธิการราชการระดับ เจ้าพระยา¹ นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเจ้านายที่รับราชการให้ดำรงตำแหน่งคณะกรรมการ หรืออนุกรรมการเฉพาะด้านเพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหา อย่างเช่น เมื่อเกิดภาวะการขาดแคลนเงินของ รัฐบาลใน พ.ศ. 2465 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดตั้งสภาการคลัง เพื่อช่วยเหลือ พระองค์ในการแก้ปัญหาการเงิน สมาชิกสภาการคลัง ประกอบด้วยเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ที่รับราชการใน ตำแหน่งต่าง ๆ อย่างเช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เป็นสภานายก พระเจ้าพี่นางเธอกรมพระ จันทบุรีนฤนาถ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาถนอมพิทยาลักษณ์ เป็นตน สภาการคลัง ให้ความสำคัญภาวะการขาดแคลนเงินของรัฐบาลอันได้เกิดจากวิกฤติการณ์ทางการเงินที่รุนแรงกิจอย่างเกี่ยว

¹ รัชชบัณฑิต สมุทวณิช การเมือง - การเปลี่ยนแปลงการเมืองไทย หน้า 87

แต่ยังเป็นเพราะการใช้จ่ายเงินในราชการประจำ และการลงทุนมากเกินไปกว่ากำไรรายได้ และยัง
ได้เสนอแนะให้หาวิธีการตัดทอนรายจ่ายของรัฐบาลเสีย

ผู้เขียนคิดว่า การที่เจ้านายสนับสนุนการศึกษาสมัยใหม่ หรือได้รับการศึกษาสมัยใหม่ และ
มีโอกาสไปทำงานในต่างประเทศ มีผลให้เจ้านายเรามีบทบาทในทางราชการบริหารประเทศ
ควบคู่กันพระมหากษัตริย์มากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการแต่งตั้งเจ้านายเข้าเป็นสมาชิกคณะกรรมการ
อนุกรรมการ เสนาบดี ข้าราชการวิสามัญ แสดงว่าพระมหากษัตริย์ยอมรับความสำคัญของเจ้านาย
และกระจายความรับผิดชอบในการบริหารราชการแผ่นดินไปสู่เจ้านายมากยิ่งขึ้น เท่าที่กล่าวถึงแล้วว่า
พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ แต่พระองค์ทรงต้องการความช่วยเหลือ หรือต้องการ
ประสบการณ์การทำงานของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะเจ้านายชั้นสูงที่เคยรับราชการมาก่อน
การแต่งตั้งเจ้านายเข้าดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในราชการ ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง
พระมหากษัตริย์กับเจ้านายที่ได้รับการแต่งตั้งอีกด้วยเช่นกัน

ข้าราชการ

ข้าราชการ หมายถึง กลุ่มบุคคลใดก็ได้ในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นเจ้านาย หรือสามัญชนที่มี
โอกาสเข้าสู่วาระบริหารราชการแผ่นดิน และมีบทบาทสำคัญในด้านการปกครองและบริหารประเทศ
ข้าราชการจะมีหน้าที่เหมือนกับขุนนางในสังคมไทยสมัยก่อนแต่จะแตกต่างจากขุนนางในลักษณะที่ว่า
ข้าราชการถึงแม้ว่าจะมียศ ราชทินนาม ตำแหน่งเหมือนเดิม แต่จะไม่มีการสืบในสังกัด หรือไพร่หลวงของ
ครอบครัวแล้วความผูกพันต่อไป ข้าราชการจะคงดำเนินการสมัครเลือกตามคุณวุฒิ หรือคุณสมบัติของแต่ละ
ตำแหน่งหน้าที่ในกระทรวงต่าง ๆ มีอัตราเงินเดือนตามตำแหน่งหน้าที่ทางราชการแน่นอนมีขั้นบันได
ประจำปี ข้าราชการต้องปฏิบัติตามหน้าที่ตามระเบียบของกรมกองต่าง ๆ รวมทั้งพระราชบัญญัติระเบียบ
ข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2471 เป็นสำคัญ

ข้าราชการแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ตามหลักกำเนิด และตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ คือ
ข้าราชการชั้นสูง ได้แก่ เจ้านายที่รับราชการ ขุนนางในระดับสูงในสังคมเก่า ข้าราชการในระดับ
สูงมักได้รับโอกาสเลื่อนตำแหน่งและมีบทบาทสำคัญทางราชการในฐานะผู้บริหารระดับสูง พวกนี้ยังมี
โอกาสสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์มากกว่าข้าราชการระดับอื่น ๆ ข้าราชการอีก
กลุ่มหนึ่ง ได้แก่ ข้าราชการสมัยใหม่ที่มาจากสามัญชน หรือคนยาก โดยผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่

เราดูระบบราชการ ข้าราชการกลุ่มหนึ่งก็จะดำรงตำแหน่งหน้าที่ระดับกลางลงมาถึงข้าราชการระดับ
ต่ำ ข้าราชการกลุ่มหนึ่งก็จะเป็นผู้ปฏิบัติงานตามแนวทางของผู้นำกับบัญชา โอกาสที่จะเลื่อนฐานะ
หรือตำแหน่งหน้าที่ทางราชการนั้นนอกจากจะขึ้นอยู่กับความสามารถแล้วยังขึ้นอยู่กับความ
สัมพันธ์กับผู้นำกับบัญชาและพระมหากษัตริย์ เป็นสำคัญ กล่าวได้ว่า โอกาสการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่
ทางราชการในระดับสูงของข้าราชการระดับกลางของอาชีพข้าราชการครู เราช่วยเหลือนั่นเอง

เมื่อสภาพสังคมไทยเปิดโอกาสกว้างให้ประชาชนเลือกที่จะประกอบอาชีพส่วนตัว หรือ
รับราชการได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากคนไทยมีทัศนคติที่ถืออาชีพรับราชการ คนไทยจึงนิยมรับราชการ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวไว้ว่า

"...เด็ก ๆ ทุกคนเมื่อเข้าเรียนสำเร็จออกจากโรงเรียนอันมีความหวังดีอยู่ว่า
จะได้มาเป็นเสมียน หรือเป็นเลขาการ และจะได้เลื่อนยศเลื่อนตำแหน่งขึ้นเร็ว ๆ เป็น
สำคัญไป เกิดผลออกมาจากโรงเรียนเหล่านี้ย่อมเห็นว่ากิจการอย่างอื่นไม่สมควรศึกษา
นอกจากการเป็นเสมียน..."¹

จากข้อความข้างต้น แสดงว่าคนไทยมีทัศนคติที่ถืออาชีพรับราชการ คนไทยถือว่า การ
รับราชการเป็นอาชีพที่มีเกียรติ ศักดิ์ศรียิ่งกว่าการประกอบอาชีพอื่น ๆ เพราะการรับราชการเป็น
งานที่มั่นคง มีรายได้เป็นเงินเดือนแน่นอน และที่สำคัญที่สุดคือ คนไทยมองว่าการรับราชการ
หมายถึง การเป็นเจ้าคนนายคน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความหมายสำหรับคนไทยยิ่งกว่าเงินเดือน การ
รับราชการเป็นงานที่ไม่หนักเหมือนอาชีพอื่น เพียงแต่นั่งโต๊ะเขียนหนังสือเท่านั้น² การเข้าสู่ระบบ
ราชการยังถือว่าเป็นการยกระดับฐานะหรือสถานภาพของตนและครอบครัวอีกด้วย ควบคู่กันกลุ่ม
คนไทยที่ได้รับการศึกษาระดับใหม่จึงนิยมหรือพยายามเลื่อนฐานะทางสังคมของตนด้วยการเข้าสู่ระบบ
ราชการเป็นสำคัญ แม้กระทั่งในสมัยปัจจุบัน

ถึงแม้ว่า สังคมไทยจะเปิดโอกาสการเลื่อนฐานะทางสังคมของคนไทยให้กว้างขวางและ
สะดวกขึ้น โดยผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่ และเข้าสู่ระบบราชการ แต่คนไทยยังคงเชื่อว่า ทุกคน

¹ กจร. ร.6 น. 20. 11/9 เรื่องโคลอนคิลล่อ ของอัครพาล 28 เม.ย. - 11 พ.ค.
2458 หนังสือพิมพ์ไทย วันที่ 1 พฤษภาคม 2458

² ไพฑูรย์ เกื้อแก้ว อภิมะสังคมไทย หน้า 195

ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่จะสามารถเข้าสู่ระบบราชการได้ทุกคน ทั้งนี้เพราะพื้นฐานทางครอบครัว หรือชาติตระกูล รวมทั้งความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้มีอำนาจ ราชการในระดับสูง เจ้านาย และ พระมหากษัตริย์ เป็นสิ่งสำคัญต่อการเปิดโอกาสหรือสนับสนุนในบุคคลในบุคคลหนึ่งเข้าสู่ระบบราชการ และเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ทางราชการให้สูงขึ้น อย่างเช่น เจ้าพระยาภาณุวงศ์ สมุหนายกสยามมณฑลราชบุรี เคยเป็นคนที่รับพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทอดมโนเลือกตำแหน่งเป็นอัครราชทูต ความคลุมเครือมา กอปรที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นสมุหนายกสยามมณฑลราชบุรี¹ กรณีดังกล่าวนี้ แสดงว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ เปิดโอกาสให้แก่เจ้าพระยาภาณุวงศ์ในการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ทาง ราชการให้สูงขึ้น ในทำนองเดียวกัน ผู้ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ ถึงแม้จะมีความรู้ความสามารถเป็น อย่างดีก็หมายความว่า จะได้อำนาจตามความรู้ที่ตนได้รับการศึกษาโดยตรง ทั้งนี้เพราะการ แต่งตั้งบุคคลดำรงตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ยักรับอยู่กับผู้บังคับบัญชาและพระมหากษัตริย์ จะเห็นสมควร หรือเหมาะสมเป็นสำคัญ อย่างเช่น กรณีของพระยาสุริยสงคราม เกษมศึกษาวิชาครูยังต่างประเทศ กลับ มารับราชการในราชสำนัก ทอดมโนรับแต่งตั้งทำงานในกระทรวงเกษตร ขาดมาเป็นอธิบดีกรมไปรษณีย์ โทรเลข ขาดมาดำรงตำแหน่งสมุหนายกสยามมณฑลภูเก็ต นครศรีธรรมราช กอปรที่จะได้รับแต่งตั้งเป็น อธิบดีกรมนครบาล² หรือกรณีของหม่อมเจ้าวรเชษฐพงษ์ดำรงตำแหน่งแม่ทัพ สมุหนายกสยามมณฑลพายัพ กอปรมาดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก และเสนาบดีกระทรวงกลาโหม³

จากตัวอย่างที่ผู้เขียนนำมาประกอบการศึกษา เราไม่ทราบแน่ชัดว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิด ระหว่างผู้บังคับบัญชา และพระมหากษัตริย์ กับผู้ปฏิบัติยังบังคับบัญชาจะมีส่วนผลักดันต่อการเลื่อนฐานะ ทางสังคม หรือเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ทางราชการให้สูงขึ้นมากหรือน้อยเพียงใด แต่ผู้เขียนสันนิษฐานว่า น่าจะมากเพราะเรื่องดังกล่าวนี้เป็นที่กล่าวถึงในหนังสือพิมพ์บางแล้ว อย่างเช่น "สภานอง" โศกนาถ การแต่งตั้งสมุหนายกสยามมณฑลหลายฝ่าย เพราะเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง แต่งตั้งธานหลวงเพี้ยภิบาล พระองค์ทรงมีอำนาจในการแต่งตั้งโดยตรง ความเห็นของผู้เขียนเชื่อว่า

¹ กจร. ร.7 ม.26.4/20 จัปพะชนแกะ ว่าด้วยเทศาภิบาล โดยสภานอง ไทยใหม่

12 มิถุนายน - 6 สิงหาคม 2471

² ก.

³ ก.

ความเข้มแข็งในอุดมคติกับพระมหาเจตน์วิชัยมหาธาตุที่อุทิศต่อการเอื้อนฐานะของบุคคลในสังคมมากกว่า การศึกษาสมัยใหม่ การศึกษาสมัยใหม่เป็นเพียงปัจจัยหนึ่งของการเอื้อนฐานะทางสังคม แต่ถ้ามอง โอกาสสร้าง ความเข้มแข็งในอุดมคติกับพระมหาเจตน์วิชัย การเอื้อนฐานะทางสังคมให้สูงขึ้นซึ่งสังคมและ ง่ายขึ้น

นอกจากนี้ "ราชกิจจานุเบกษา" ยังเข้ามาเกี่ยวข้องกับการคัดเลือกนักเรียนไปศึกษาต่อยัง ต่างประเทศ อย่างเช่น กรณีศึกษาจากคดี พอลางกูร ตามระเบียบแบบแผนการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อ ยังต่างประเทศ นักเรียนของสยามวิทยาลัยศึกษา 8 การศึกษาประกาศรับสมัครของศึกษาธิการอย่าง เปิกเฉย แต่ใน พ.ศ. 2472 คณะกรรมการประกาศใช้ระเบียบใหม่ โดยออกคุณสมบัตินักเรียน ผู้สมัครสอบคัดเลือกจากนักเรียนสยามวิทยาลัยศึกษา 8 มาเป็นสยามวิทยาลัยศึกษา 6 โศกณะแนบ 65 เมอร์เซเดสคันไป และมีอายุไม่เกิน 15 ปี และต้องประกาศรับสมัครสอบคัดเลือกอย่างเปิกเฉย แต่กรณีศึกษาจากคดี พอลางกูร หนังสือพิมพ์เสนอข่าวกระหม่อมเห็นว่า การที่ศึกษาธิการ พอลางกูร ได้รับคะแนนจากคณะกรรมการสอบคัดเลือกเป็นพิเศษจนสามารถสอบคัดเลือกเข้าศึกษาต่อ ประเทศญี่ปุ่นเพราะราชกิจจานุเบกษาของศึกษาธิการ พอลางกูร เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะศึกษาธิการ พอลางกูร เป็นผู้ทรงพระบารมีของรัฐบาลสยามวิทยาลัยศึกษา ระเบียบการสอบคัดเลือกนักเรียนไปศึกษา ต่างประเทศ ฉบับ พ.ศ. 2472 เริ่มประกาศใช้ครั้งแรกเมื่อศึกษาธิการ พอลางกูร จบมัธยมศึกษา 6 และการประกาศสอบไม่เป็นที่เปิกเฉยแก่บุคคลทั่วไป ซึ่งทาง ๆ เหล่านี้จะเชื่ออำนาจของศึกษาธิการ พอลางกูร โดยเฉพาะ หนังสือพิมพ์จึงทำหนังสือการกระทำครั้งนี้ว่า

"...ขณะที่กระทรวงธรรมการซึ่งสอนว่าเมืองไทยเป็นของคนไทย ทุกคนไม่ว่าคนจีน หรือคนจน แต่เจ้าหน้าที่กระทรวงธรรมการกลับสนับสนุนให้คนจีนมีสิทธิพิเศษได้เปรียบ คนจนเท่ากับว่ากระสุนปืนของคนจนเกิดความรู้สึกว่าเป็นของคนจีน หาใช่คนยากจน ไม่..."²

¹ กจธ. ร.7 ม. 26.5/170 ข่าวหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับกระทรวงธรรมการ วันที่ 14, 19, 20 มิถุนายน พ.ศ. 2472

² ก. ฉบับวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2472

ถึงแม้ว่าจะไม่มีหลักฐานชี้ชัดว่าการให้ทุนทางครอบครัวช่วยเหลือเด็กชายจำกัด พลาญกูร จริงหรือไม่ แต่บทความ "สุสานกะหรรม" แสดงให้เห็นว่าทุนทางครอบครัว หรือ ชาติตระกูล คงมีส่วนช่วยในการเลื่อนฐานะทางสังคมของบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทยควบคู่กัน หนังสือพิมพ์จึงได้เสนอบทความวิพากษ์วิจารณ์อย่างเข้มแข็งมากขึ้น บทความในหนังสือพิมพ์ไทยพุ่ม ยังคงคล้ายกับบทความในหนังสือพิมพ์สยามวิ-view บทความของ "แสงตะวัน" กล่าววิจารณ์ว่า

"...การให้ชาติตระกูล หรือยศศักดิ์ เป็นเครื่องร้งน้ำหนักของการบรรจุนเข้ารับ ตำแหน่งหัวหน้างาน ไม่ในความยุติธรรมแก่สามัญชนที่ได้รับการศึกษา และยังก่อให้เกิด การเห็นแก่ผลประโยชน์ พวกพ้อง หรือวงศ์ญาติ ซึ่งเมื่อละเมิดต่อการปฏิบัติหน้าที่ การงานของราชการ..."¹

บทความ "สุสานกะหรรม" ในหนังสือพิมพ์ไทยพุ่ม และบทความของ "แสงตะวัน" ใน หนังสือพิมพ์สยามวิ-view แสดงให้เห็นว่า นอกจากทุนทางครอบครัว "ชาติตระกูล" จะปิดกั้นการ เลื่อนฐานะทางสังคมของสามัญชนที่ได้รับการศึกษาแล้ว ระบบราชการไทยยังเล่นพรรคเล่นพวก คำนึงถึงผลประโยชน์ของพรรคพวกเป็นสำคัญ หรือเกิดระบบอุปถัมภ์ในสังคม มีผลให้บุคคลที่มีความรู้ มีความสามารถหมดโอกาสที่จะเข้าร่วมในการบริหารประเทศได้ตามที่ตนคาดหวังเอาไว้ บุคคล ดังกล่าวจึงเกิดความไม่พอใจ หรือนอยใจที่โอกาสการเข้าสูระบบราชการของตนแคบลง เนื่องจากการให้ชาติตระกูล มาเป็นปัจจัยในการเลื่อนฐานะ หรือตำแหน่งดังที่กล่าวแล้ว

บทบาทการอุดหนุนธุรกิจสมัยใหม่ของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และราชการ

หลังการทาสีอินเดียในปี พ.ศ. 2398 กับประเทศตะวันตกแล้ว รัฐบาลสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ปกครองประเทศไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรง มีนโยบายที่จะจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจ รัฐบาลจะไม่เสียต่อการอุดหนุนใด รัฐบาลเพียงแต่สนับสนุน ทางอำนวยความสะดวกการกิจการหรือสนับสนุนกิจการพื้นฐานเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ ได้แก่ รถไฟ การชลประทาน ประปา ไฟฟ้า การสร้างถนน เป็นต้น ส่วนในด้านการค้าขาย หรือการอุดหนุนธุรกิจประเภทต่าง ๆ

¹ กจร. ร.7 น.26.4/10 บทความต่าง ๆ จากหนังสือพิมพ์ "สยามวิ-view" 26 ก.ค.

เป็นบทบาทที่ "พลเมืองต้องทำเองที่จะช่วยให้รัฐบาลช่วย รัฐบาลไม่ทำหากความช่วยเหลือ¹ แม้แต่ใน สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีนโยบายสนับสนุนการประกอบการค้าขาย ลงทุนในธุรกิจต่าง ๆ ของเอกชน ถึงแม้ว่าพระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับการแข่งขันกันอย่างเสรีใน ธุรกิจประเภทเดียวกัน ในที่สุดผู้ประกอบการอีกฝ่ายหนึ่งของราชทุนและสมเด็จพระเอกอภัยวงศ์² รัฐบาลจึงเริ่มทรงขอให้เอกชนลงทุนในกิจการอุตสาหกรรมใหม่เพียงคณะ 1 ประเภท และรัฐบาล มีนโยบายคุ้มครองอุตสาหกรรมที่ผลิตขึ้นในเมืองไทย โดยเริ่มเข้าคุ้มครองอุตสาหกรรมยาสูบที่ผลิต ในเมืองไทยเป็นอันดั้มแรก โดยให้เงินสนับสนุน เก็บภาษีบุหรี่นอกเพิ่มขึ้น ในอัตราร้อยละ 25 หรือ บาทละ 1 สลึง รัฐบาลจะเผยแพร่ความรู้ หรือแนะนำทางวิชาการ รวมทั้งจัดหาที่ดินสำหรับเพาะ ปลูกยาสูบด้วย³ ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนเอกชนให้กล้าลงทุนทางด้านอุตสาหกรรม และป้องกันการเสียเปรียบ ทางการค้าขายกับต่างประเทศ อย่างเช่น ยาสูบจากต่างประเทศเป็นต้นขมไทยทั่วไป และมีผู้นำเข้า มารายในประทศไทยปีละหลายล้านบาท ในขณะที่ยาสูบจากเมืองไทยส่งออกไปขายที่ตลาดสิงคโปร์ และฮ่องกงประมาณปีละ 1,300,000 บาท⁴

เมื่อรัฐบาลเล็งเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับจากรูปแบบของระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าจึงมี นโยบายสนับสนุนการลงทุนด้านธุรกิจต่าง ๆ ของเอกชน มีผลให้ชนชั้นสูง โด่แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ รวมทั้งบรรดาผู้ที่มีทรัพย์สินทั้งหลายภายในประเทศเปลี่ยนแปลงค่านิยม หรือความรู้สึกนึกคิดที่เคยนิยมสะสมทรัพย์สินเป็นเงินนอนไว้อยู่ ๆ หรือการจับจ่ายใช้สอยสิ่งฟุ่มเฟือย ต่าง ๆ ที่มาจกหาวิธีนำทรัพย์สินที่มีอยู่มากก่อให้เกิดกอลถว้ยการลงทุนทางด้านธุรกิจสมัยใหม่ในระบบ เศรษฐกิจแบบทุนนิยม

¹ กจช. ร.6 บ.1*6/13 พระบรมราโชบายลักษณะการปกครองของรัฐบาล

31 พ.ศ. 2458

² "การแรงจันต์ไม่ยอมทวยเศรษฐกิจ" กรุงเทพ เทลิมล วันที่ 22 เมษายน

พ.ศ. 2470

³ "ยาสูบเมืองไทย รัฐบาลรับโอนทุนแล้ว อุตสาหกรรมคนไทยกำลังก้าวหน้า คนไทยควรรับ รวนขายเสียแต่นั้น" นสพ.กรุงเทพ เทลิมล วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2470

⁴ ก.

พระมหากษัตริย์ที่มรดกเงินในธุรกิจสมัยใหม่โดยผ่าน "พระคลังข้างที่" ซึ่งมีส่วนร่วมใน
กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกประเภทในขณะนั้น คือ

1. กลุ่มธุรกิจการเงินและพาณิชย์กรรม โดยพระคลังข้างที่ดำเนินการเอง ซึ่งหมายถึง
กิจการประเภทออกพระราชทรัพย์ใหญ่ รับจำนองทรัพย์สิน การซื้อขายที่ดิน การปลูกสร้าง
ตลาด อาคาร โรงงาน ไทเชาต่าง ๆ ตลอดจนการให้เชาที่ดิน¹ อย่างเช่น พระคลังข้างที่รับจำนำ
ที่ดิน เจ้าพระยาสุรวงษ์วิธานศักดิ์ วัฒนธนูวงษ์ รวมทั้งบ้านครึ่งสถานสุทนต์กับบ้านสถานสุทนต์
เจ้าพระยาสุรวงษ์วิธานศักดิ์ขอจำนำ 160,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อปี² หรือกรณีพระอินทรเทพ
กับนายรวง หูลเกล้าฯ ขอพระราชทานจำนำที่ดินในคลองบางกอกใหญ่ และคลองภาษีเจริญ จำนวน
40,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 48 อัตราดอกเบี้ย กรมพระคลังข้างที่รับจำนำเพียง 20,000 บาท³

2. กลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรม ซึ่งพระคลังข้างที่ร่วมลงทุนในกาชื้อหุ้นธุรกิจประเภทนี้ เป็น
การริเริ่มและดำเนินงานของบรรดาพ่อค้านายทุนชาวจีนและชาติตะวันตกมากกว่าคนไทย และเนื่องจาก
เป็นการลงทุนที่ต้องใช้ความรู้ ความชำนาญพิเศษ อีกทั้งเสี่ยงต่อการขาดทุนมาก พระคลังข้างที่จึงให้
ความสนใจเพียงเป็นผู้ถือหุ้นร่วมลงทุนมากกว่าจะประกอบการเอง⁴ อย่างเช่น พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ทรงจัดตั้งแมงคัสยามกับมาจอ เมื่อ พ.ศ. 2450 พระคลังข้างที่รับซื้อหุ้น
ของแมงคัสยามกับมาจอ 300 หุ้น ราคาหุ้นละ 1,000 บาท⁵ พระคลังข้างที่รับซื้อหุ้นในบริษัท
ปูนซีเมนต์ไทย บริษัทตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2456 โดยการจัดการของเจ้าพระยาอมรราช เสนาบดีนครบาล

¹ รอดคา วัฒนศิริ พระคลังข้างที่กับการทำเป็นธุรกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2433 - 2475
หน้า 72

² กจช. ร.5 ค.9.41/8 เจ้าพระยาสุรวงษ์วิธานศักดิ์ ขอจำนำที่ดินธนบุรีวงษ์
19 ก.ย. ร.ศ. 127

³ กจช. ร.5 ค.9.41/9 พระอินทรเทพกับนายรวง ขอจำนำที่ดินต่าง ๆ 17 ก.ย.
ร.ศ. 127

⁴ รอดคา วัฒนศิริ อ.ก.

⁵ พรหม บัวเล็ก การเติบโตและการพัฒนาของธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย
พ.ศ. 2475 - 2526 หน้า 12

ในขณะนั้น พระคลังข้างที่ และนาวาโทคัมภีร์ แอล กรูท (Commander W.L. Grut) ชาว
เดนมาร์ก ซึ่งถือหุ้น 1 ใน 3 ของหุ้นทั้งหมด หุ้นที่เหลือ 3 ใน 4 ของหุ้นทั้งหมดเป็นของ
พระคลังข้างที่ เจ้านาย และข้าราชการ ซึ่งจ่ายเงินจากพระคลังข้างที่มาซื้อหุ้นเอาไว้ เพราะฉะนั้น
หุ้นส่วนใหญ่ของบริษัทรูปเหล็กไทยจึงมาจากพระคลังข้างที่ การดำเนินการและการจัดการอาศัย
ข้าราชการและชาวตะวันตก โดยเฉพาะ พ.ศ. 2457 - 2502 ผู้จัดการใหญ่ของบริษัทรูปเหล็ก
ไทย เป็นชาวตะวันตกที่ถือหุ้นในบริษัท¹ ใน พ.ศ. 2461 พ.ศ. 2469 พระคลังข้างที่หรือหุ้นของ
บริษัทรูปเหล็กไทย 727 หุ้น เป็นจำนวนเงิน 218,100 บาท เนื่องจากบริษัทรูปเหล็กไทย จำกัด และ
บริษัทไฟฟ้าสยาม จำกัด จะรวมหุ้นกันจัดตั้งบริษัท สยามอิเล็กทริกคอปอเรชั่นลิมิเต็ด จึงประกาศขายหุ้น
ของบริษัทรูปเหล็กไทยจำกัด² เป็นต้น กล่าวได้ว่า พระคลังข้างที่กลายเป็นนายทุนรายสำคัญในระยะ
เศรษฐกิจทุนนิยมที่เราไม่ส่วนรวมธุรกิจสมัยใหม่ในรูปของการรวมหุ้น (แตร) ของบริษัทต่าง ๆ
นอกจากนี้ เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ รวมทั้งขุนนางคนอื่น ๆ ได้เริ่มเข้ามามีบทบาท
ในการลงทุนธุรกิจสมัยใหม่ โดยการจัดตั้งบริษัทต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งอาศัยทุนทรัพย์ของตน การกู้ยืม
จากพระคลังข้างที่ หรือธนาคารพาณิชย์ในประเทศขณะนั้น รวมทั้งการขายหุ้นของบริษัทให้กับผู้สนใจ

¹ บริษัทรูปเหล็กไทย รูปเหล็กไทย พ.ศ. 2456 - 2526 หน้า 140 - 141

² กจธ. ร.7 พ.12.1/2 พระคลังข้างที่หรือหุ้นบริษัทรูปเหล็กไทย 28 ม.ค. - 28 มี.ค.

2469

ดูเงื่อนไขใดก็ตามรวมหมดว่า ผู้ลงทุนหรือทุกคนต้องประกอบธุรกิจสมัยใหม่เพียงแต่มี
การค้นคว้าเคลื่อนไหวของผู้ทุนทรัพย์ที่มีหัวกึกกาวหนา และกล้าเสี่ยงต่อการลงทุนธุรกิจสมัยใหม่
ทั้งนี้เพราะ หนังสือพิมพ์หลักเมืองได้กล่าวถึงอาชีพส่วนตัวของข้าราชการ ดังต่อไปนี้ คำราช เชน
มีหุ้นส่วนในร้านค้าขาย ทำวัสดุเครื่องใช้ขาย หุ้นส่วนในโรงงานต่าง ๆ สร้างรถยนต์ เรือยนต์
รับจ้างบรรทุกโดยสาร ทำนา ทำสวน ทำป่าไม้ แพทย์หลวงรับรักษาและตั้งร้านจำหน่ายยาแผนโบราณ
จับจองที่ดินในความคุ้มครองของตนไว้ขายหรือให้เช่า ปลูกสวนเรือนให้เช่า นำเงินเก็มนอกให้
โดยคิดดอกเบี้ยแพง เป็นต้น

กจธ. ร.7 ม.26.5/160 พระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน 5 เม.ย. -

จะเข้าร่วมดำเนินการหรือต้องการหาทำไรจากการซื้อหุ้นบริษัทนั้นเอง กลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้จะกลายเป็นผู้รับผลประโยชน์ทางด้านการเศรษฐกิจของประเทศ ในฐานะนายทุนผู้ประกอบการ โดยเฉพาะในระยะต่อมาอย่างเห็นได้ชัดเจนน ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างการลงทุนทางด้านการธุรกิจสมัยใหม่ของกรมพระนารายณ์ประจักษ์พงศ์ เจ้าพระยาวรเทพพิพัฒน์ แห่งศุขราชโกษาเมือง นวัตกรรมสมัยใหม่ของกรมประกอบการศึกษาเพื่อแสดงถึงลักษณะการลงทุนธุรกิจสมัยใหม่ และการดำเนินงานของพระองค์ซึ่งที่เจ้านายและขุนนางซึ่งแตกต่างจากการค้าขายของเจ้านายและขุนนางในระยะก่อนหน้านั้น

การลงทุนทางด้านการธุรกิจสมัยใหม่ของเจ้าพระยาวรเทพพิพัฒน์

เจ้าพระยาวรเทพพิพัฒน์ เป็นข้าราชการที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายในหลายพระองค์ พ.ศ. 2446 ได้รับความแต่งตั้งเป็นจางวางมหาดเล็กในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้รับความแต่งตั้งเป็นองคมนตรี และใน พ.ศ. 2470 ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง

ถึงแม้ว่า เจ้าพระยาวรเทพพิพัฒน์จะรับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ที่สำคัญ แต่ท่านหันมาประกอบธุรกิจต่าง ๆ ความคุ้นเคยกับ ข้าราชการ โรงสีข้าว โรงเลื่อยจักร โรงไฟฟ้าบางลำพูของโรงน้ำตกตลิ่งหลวง¹ เป็นต้น ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมเจ้าพระยาวรเทพพิพัฒน์ สามารถประกอบธุรกิจหลายประเภทได้ในเวลาใกล้เคียงกันคือ ทุน เจ้าพระยาวรเทพพิพัฒน์ อาศัยเงินทุนส่วนตัว ซึ่งได้มาจากการเก็บสะสม และเงินเคียนชาราชการเป็นสำคัญ นอกจากนี้ เมื่อมีปัญหาด้านการจัดการเงิน ท่านสามารถกู้ยืมเงินจากเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายในได้ โดยเฉพาะสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าพระยาศรีสุริยราชวรพงษ์พิพัฒน์หม่อมยี่สิบเจ็ดหม่อมเจ้าหญิงมาลาธิเบศร์ โดยไม่หวังกังวลเรื่องดอกเบี้ย หรือแรงกดดันใด ๆ เงินทุนแต่ประการใด ถ้าการลงทุนยังไม่ประสบผลสำเร็จ² แสดงว่า เงินทุน สิ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการประกอบการธุรกิจต่าง ๆ เจ้าพระยาวรเทพพิพัฒน์ ได้รับความช่วยเหลือ หรือสนับสนุนจากเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายใน ซึ่งการช่วยเหลือดังกล่าวนี้ สืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดส่วนบุคคลระหว่าง

¹ม.ล.ยี่สิบเจ็ดหม่อม อิศรเสนา ประวัติเจ้าพระยาวรเทพพิพัฒน์... หน้า 24 - 37

²ก. หน้า 25

เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์กับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายในเป็นสำคัญเพราะเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์เคยดูแลและจัดการกิจการสวนครัวให้กับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ทางพระองค์ เช่น เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ เคยควบคุมจัดการเปลี่ยนเครื่องโรงสีข้าว ทำสวนครัวทรงสังฆะ ของสมเด็จพระตำบวรมหาอัยยิกาเจ้า พร้อมกับนั้นยังเป็นธุระหาคนเช่าโรงสี และเก็บค่าเช่าถวายสมเด็จพระตำบวรมหาอัยยิกาเจ้า¹ กล่าวได้ว่าเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ สามารถประกอบธุรกิจต่าง ๆ ได้ เนื่องจาก มีเงินทุนส่วนตัวพอสมควร และอาศัยการอุปถัมภ์จากเอกราช หรือเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายในเป็นสำคัญ

ถึงแม้ว่าเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ จะไม่มีปัญหาเรื่องเงินทุน สามารถประกอบธุรกิจหลายประเภท แต่ในที่สุดท่านต้องเลิกกิจการต่าง ๆ เช่นนี้ เพราะลักษณะการดำเนินการธุรกิจของท่านเป็นสำคัญ กล่าวคือ ธุรกิจของเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ เป็นธุรกิจขนาดเล็กในครอบครัว ไม่ขายหุ้นหรือแชร์ให้แก่มุคคณาชนนอกที่สนใจจะลงทุน เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ เป็นผู้ประกอบการและจัดการโดยลำพัง ไม่คำนึงถึงการหาบัญชีแยกประเภทรายรับ-รายจ่าย การวางแผนหรือเป้าหมายในแต่ละปีไม่รัดกุมเพียงพอ อย่างเช่น เมื่อท่านคิดจะตั้งโรงงานน้ำตาลหีบหลวง ท่านเข้าใจเพียงว่า ถ้าท่านมีเครื่องหีบอ้อย ปูลูกอ้อยมาก ท่านสามารถหีบอ้อยท่าน้ำตาลได้เร็วกว่าราษฎรท่านั้น ท่านก็จะกำไรจากการลงทุนมีสิบเปอร์เซ็นต์² ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้ แสดงว่าเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ยังไม่เข้าใจหลังการเบี่ยงเบนของการลงทุนธุรกิจสมัยใหม่ที่พอ การลงทุนธุรกิจสมัยใหม่ต้องคำนึงถึงผลกำไร ผลิตอย่างไร ผลิตเพื่อใคร เป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงการหาบัญชีเพื่อแจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับต้นทุน รายจ่าย ดอกเบี้ย ตลอดจนปัจจัยอื่นๆ กล่าวได้ว่า เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ จะมีเงินทุน และสนใจที่จะลงทุนในธุรกิจต่าง ๆ ก็ตาม แต่ไม่ให้ความสำคัญว่าท่านจะประสบความสำเร็จในการประกอบการธุรกิจ อนาคตประสบความสำเร็จ หรือความสามารถในการจัดการทางด้านการธุรกิจที่พอสมควร

การลงทุนทางด้านการธุรกิจสมัยใหม่ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนาธิบดีประสิทธิ์พงศ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนาธิบดีประสิทธิ์พงศ์ ทรงเป็นเจ้านายชั้นสูง ทรงดำรงตำแหน่งรองเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ใน พ.ศ. 2429 - 2434 เนื่องจากทรงหัวพัน

ใน.อ.บั้งศักดิ์ อิศรเสนา ประวัติเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์... หน้า 27

²ก. หน้า 38

ยกยอกเงินหลวง พระองค์ทรงถวายบังคมอุทิศออกจากราชการ หลังจากนั้นพระองค์ทรง
ประกอบกรณการธุรกิจหลายประเภท อย่างเช่น การให้เช่าที่นา กิจการโรงสี กิจการป่าไม้ กิจการ
รถไฟสายพระพุทธบาท เจ้าของที่ดินแถว เป็นต้น กิจการธุรกิจเหล่านี้ถือเป็นอาชีพหลัก หรือการหา
เลี้ยงชีพของพระองค์ หลังจากทรงออกจากตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ

กรมพระนาธิบดีประทีปพงศ์ สามารถลงทุนธุรกิจหลายประเภทในเวลาพร้อม ๆ กัน
เนื่องจากพระองค์มีเงินส่วนตัวเพียงพอ แม้ว่าพระองค์จะประสบปัญหาทางการเงิน
จนเวียน พระองค์สามารถกู้ยืมเงินจากพระคลังข้างที่ เจ้านายชั้นผู้ใหญ่บางพระองค์ ข้าราชการ
พ่อค้านักธุรกิจ รวมทั้งสถาบันการเงินในระยะดังกล่าว เช่น ธนาคารอินโดจีน ธนาคารฮ่องกง
และเซี่ยงไฮ้ แบงกสยามก็มาลงทุนจำกัด กล่าวคือกรมพระนาธิบดีประทีปพงศ์ ได้รับความ
ช่วยเหลือ หรือสนับสนุนทางการเงินลงทุนจากเอกชน และสถาบันการเงิน เป็นสำคัญ

ลักษณะการกู้ยืมเงินของกรมพระนาธิบดีประทีปพงศ์ จะแตกต่างจากเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์
ในแง่ที่ว่า การกู้ยืมเงินของกรมพระนาธิบดีประทีปพงศ์ นอกจากจะไร้หลักทรัพย์ เช่น ที่ดิน ที่วัง
ที่นา เครื่องรูปพรรณ ค่าประกันการกู้ยืมแล้ว พระองค์ยังนำแร่หรือหิน ในวิสัยของพระองค์ออก
มาค้ำประกันการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินอีกด้วย อย่างเช่น กู้เงินแบงก์อินโดจีน จำนวน
21,950.89 บาท โดยไร้แร่บริพัตรวางไทย จำนวน 202 แร่ และแร่บริพัตรวางพระพุทธบาท
ค้ำประกัน กู้เงินแบงก์ฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ จำนวน 16,669.64 บาท โดยไร้แร่บริพัตรวางไทย
70 แร่ แร่บริพัตรวางพระพุทธบาท 560 แร่ กับพื้นนาปลูกคลอง 7 ไร่ อีก 700 ไร่ ค้ำประกัน²
แสดงว่า การกู้ยืมของกรมพระนาธิบดีประทีปพงศ์ นอกจากจะเป็นการกู้ยืมที่อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว
บุคคลแล้ว ยังเป็นการกู้ยืมในเชิงธุรกิจสมัยใหม่ที่ต้องส่งดอกเบี้ยตามกำหนดเวลาที่ธนาคารระบุไว้อีกด้วย

¹ คุรุยาจะเคยชินใน หัวคือปี่ สมัยนั้น "การกองทุนทางเศรษฐกิจเจ้านายไทยสภาพเศรษฐกิจ
ที่เปิดโอกาสให้ลงทุน" ประวัติศาสตร์ 5 มิถุนายน 2525 หน้า 57 - 72

² กจร. ร.6 ค.1/13 กึ่งคณะกรรมการจัดการทรัพย์สินบุคคลเพื่อป้องกันความฉ้อฉล
แห่งกรมพระนาธิบดีประทีปพงศ์ 25 เม.ย. 2455 - 9 ธ.ค. 2459 ฉบับวันที่ 23 ธ.ค.

ถึงแม้ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนาธิบดีประจักษ์พงศ์ ทรงสนใจในธุรกิจ
หลายประเภท แต่พระองค์ไม่ประสบผลสำเร็จในธุรกิจเหล่านั้น ในที่สุดพระองค์ก็ประสบปัญหา
หนี้สินและการล้มละลาย ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะการดำเนินการธุรกิจของพระองค์เป็นสำคัญ
กล่าวคือ พระองค์ทรงเข้าใจว่า ถ้าพระองค์มีทุนมาก นำไปลงทุนในกิจการต่าง ๆ พระองค์จะ
ทรงได้กำไรมากเช่นกัน พระองค์ได้สนใจความยากง่ายของการดำเนินการทางธุรกิจ ดังนั้น
การบริหารของพระองค์จึงไม่มีระบบ ถึงแม้ว่าพระองค์จะตั้งบริษัท ข่ายทุน หรือแบริแกล์ที่สนใจจะ
รวมลงทุน แต่พระองค์ทรงเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ อย่างเช่น กิจการรถไฟสายพระตำหนัก พระองค์
ถือหุ้น 90 เปอร์เซ็นต์ ดังนั้นพระองค์จึงเป็นผู้บริหารคนสำคัญเพียงคนเดียว พระองค์ไม่เห็นความ
สำคัญของการลงบัญชีต่าง ๆ ของบริษัท ไม่มีการบัญชีในแต่ละปี ไม่มีการประชุมผู้ถือหุ้น รวมทั้ง
การจ่ายดอกเบี้ยและเงินต้นคืนแก่เจ้าหนี้ เป็นต้น ลักษณะการดำเนินธุรกิจดังกล่าวนี้เองจึงส่งผลให้
กรมพระนาธิบดีประจักษ์พงศ์ประสบปัญหาทางการเงิน และล้มเหลวในการลงทุนในธุรกิจต่าง ๆ
ในที่สุด

ตัวอย่างการลงทุนของเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ และกรมพระนาธิบดีประจักษ์พงศ์ ที่ประสบ
ความล้มเหลวเนื่องจากคำนึงถึงผลกำไรเพียงประการเดียว ไม่สนใจการบริหารงาน โดยคณะ
กรรมการอย่างมีระบบ อย่างเช่น บริษัทธุรกิจสมัยใหม่ทั่ว ๆ ไป ดังนั้นเมื่อมีปัญหาทางการเงิน
มักจะขอจำนำกิจการของตน หรือขายกิจการของตน เพื่อเริ่มกิจการใหม่ต่อไป

อย่างไรก็ตาม มีธุรกิจสมัยใหม่บางประเภทที่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินธุรกิจสมัยใหม่
และในปัจจุบันยังคงดำเนินการอยู่ เช่น บริษัทปูนซีเมนต์ไทย และธนาคารไทยพาณิชย์ หรือเดิม
เรียกว่า แวงคัสยามกัธมาจอนจังกัก ธุรกิจสมัยใหม่ทั้ง 2 ประเภทนี้ แสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง
การดำเนินธุรกิจ และการบริหารงานที่แตกต่างจากธุรกิจของเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ และธุรกิจของ
กรมพระนาธิบดีประจักษ์พงศ์

บริษัทปูนซีเมนต์ไทย ✓

บุรีเริ่มจัดการบริษัทปูนซีเมนต์ไทย คือ เจ้าพระยาอมรราช (ปั้น สุขุม)* เสนาบดีกระทรวงนครบาลในขณะนั้น และเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้รับความร่วมมือจากบรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และชาวต่างประเทศที่มีความสนใจรวมลงทุน ได้แก่ หลวงสวัสดิ์เวียงไชย เป็นผู้ตนคิดกับเจ้าพระยาอมรราช (ปั้น สุขุม) เจ้าพระยาอภัยราชา พระยารัษฎานุประดิษฐ์ พระยาสุพรรณนิวัตน์ พระยาสุภกรณบรรณสาร ผู้แทนพระคลังข้างที่ พระยาบรรณการ ประสิทธิ์ (มิสเตอร์คลอกลัก) ที่ปรึกษาทางกฎหมาย มิสเตอร์ชุลต (W.C. Chalt) ชาวเดนมาร์ก ซึ่งถือหุ้นอยู่ 1 ใน 3 ของหุ้นทั้งหมด ส่วนที่เหลือ เป็นของคนไทย คือพระคลังข้างที่ เจ้านาย ข้าราชการ ซึ่งใช้เงินที่มาจากพระคลังข้างที่มาจากพระคลังข้างที่มีชื่อหุ้นไว้

สาเหตุที่บริษัทปูนซีเมนต์ไทยประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน

1. หุ้นและการจัดการของบริษัทปูนซีเมนต์ไทย อยู่ในฐานมั่นคง และมีความก้าวหน้า

ตลอดมา

หุ้นของบริษัทส่วนใหญ่มาจากพระคลังข้างที่ ในลักษณะการเข้าหุ้นด้วย ทั้งนี้เพราะ บริษัทปูนซีเมนต์เป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในสมัยนั้น ต้องใช้เงินทุนจดทะเบียนครั้งแรกจำนวน 1,000,000 บาท จำหน่ายหุ้น 10,000 หุ้น ซึ่งเป็นเงินจำนวนมาก ถึงแม้ว่าจะมีผู้สนใจอยากรวมลงทุน แต่ไม่มีเงินเสียไ้ม่ก¹ เจ้าพระยาอมรราช (ปั้น สุขุม) จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระมหากรุณาธิคุณให้พระคลังข้างที่ช่วยซื้อหุ้นบริษัทปูนซีเมนต์ไทยไว้ครึ่งหนึ่ง

*เจ้าพระยาอมรราช (ปั้น สุขุม) เป็นนักธุรกิจที่สำคัญผู้หนึ่งซึ่งมีกิจการการลงทุนหลายอย่าง นอกจากบริษัทปูนซีเมนต์ไทย และเป็นผู้อำนวยการโรงไฟฟ้าสามเสนแล้ว ยังมีกิจการอื่น ๆ อีก เช่น บริษัทมอลานทีลาสยาม บริษัทเค็มเรือ การลงทุนส่วนใหญ่ประสบความสำเร็จโดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากพระคลังข้างที่ โดยการเขารวมหุ้นกัน ยกเว้นการไฟฟ้าสามเสนที่กู้เงินมาดำเนินงาน

¹ กจร. ร.6 รล. 200/13 พระยาสุภกรณบรรณสาร พูลเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 49/1565 วันที่ 26 พฤศจิกายน 2456

ในจำนวนหุ้นออกทั้งหมด ซึ่งพระองค์ทรงพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ขอ ส่วนที่เหลือ มีสเตอร์ชูลด์ รับซื้อไว้ครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่ง (2,500 หุ้น) เจ้าพระยาเพชร (ปิ่น สุพรรณ) รับซื้อไว้ และแบ่งจำหน่ายให้แก่ผู้สนใจ 300 หุ้น ส่วนที่เหลือ 2,200 หุ้น เป็นเงิน 220,000 บาท เจ้าพระยาเพชร (ปิ่น สุพรรณ) ทรงรับซื้อทั้งหมด แต่เนื่องจากเป็นเงินจำนวนมาก ท่านจึงขอจำหน่ายที่เหลือไว้กับพระคลังข้างที่ ฉวยดอกเบี้ย ร้อยละ 4 ต่อปี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับจำหน่าย การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยอมรับซื้อหุ้นบริษัทปูนซีเมนต์ครึ่งหนึ่ง ทรงขอมอบช่วยเหลือกิจการ เจ้าพระยาเพชร (ปิ่น สุพรรณ) แสดงว่า พระองค์ทรงสนับสนุนการก่อตั้งบริษัทปูนซีเมนต์ไทย ด้านการเงินอย่างจริงจัง ควบคู่การรับซื้อหุ้นในนามพระคลังข้างที่ครึ่งหนึ่ง ในขณะเดียวกัน ยังแสดงให้เห็นความช่วยเหลือ หรือความอุปถัมภ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราชการ เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เป็นสำคัญ

การดำเนินงานของบริษัทปูนซีเมนต์ไทย อยู่ในรูปคณะกรรมการของบริษัท ประกอบด้วย ราชการระดับสูง และราชกิจมณฑลในบริษัทปูนซีเมนต์ไทย ทั้งนี้เนื่องจากว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการสั่งให้ เจ้าพระยาเพชร (ปิ่น สุพรรณ) ตั้งบริษัทปูนซีเมนต์ขึ้น เนื่องจากความต้องการปูนซีเมนต์ในการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ภายในประเทศมีมากขึ้น ดังนั้น พระองค์จึงทรงมีพระราชการัญญ์ใหญ่เข้าไปเป็นกรรมการบริหารของบริษัท ซึ่งช่วยให้เกิดความสะดวกในการติดต่อกับทางราชการ โดยเฉพาะเจ้าพระยาเพชร (ปิ่น สุพรรณ) เสนาบดีกระทรวงนครบาล และเป็นผู้ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ ปัจจุบัน 2 ประการดังกล่าว มีส่วนในการจัดการหรือการดำเนินงานของบริษัทเป็นไปอย่างราบรื่น กล่าวได้ว่า การแต่งตั้งราชการระดับสูงเข้าเป็นกรรมการบริหารบริษัท เป็นการให้ความสำคัญทางการเมืองช่วยเหลือ¹ กิจกรรมธุรกิจสมัยใหม่ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น

2. ตลาดของบริษัทปูนซีเมนต์ไทย ตั้งแต่นั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา การก่อสร้างอาคารบ้านเรือนต่าง ๆ มีมากขึ้น ความต้องการปูนซีเมนต์มากเป็นเงาตามตัว ซึ่งปูนซีเมนต์ต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศ ใน พ.ศ. 2457 ราคาปูนซีเมนต์ตกถึงละ 6 บาท เมื่อบริษัทสามารถผลิตปูนซีเมนต์ขึ้นใช้ภายในประเทศเป็นครั้งแรกเท่ากับเป็นการตอบสนองความต้องการของ

¹ สังสิทธิ์ พินิจรังสรรค์ ทุนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. 2475 - 2503) หน้า 52

ตลาดโตอย่างนี้ อีกทั้งคุณภาพและราคาที่ดินจากต่างประเทศได้ ราคาจำหน่ายในขณะนั้น
ถึงละ 5.50 บาท¹ กล่าวได้ว่า ตลาดที่ดินในกรุงเทพฯ ที่มีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนยังคง
ขยายตัวเรื่อย ๆ พื้นดินยังคงเป็นที่ต้องการของตลาดที่สำคัญที่สุด บริษัทธนาคารพาณิชย์
เพียงผู้เดียวในประเทศไทย

แบงก์สยามกัมมาจลจำกัด

นับเป็นธุรกิจภาคการเงิน ที่พระคลังข้างที่ เจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้าชาวจีน และชาว
ต่างประเทศมาร่วมทุนกันจัดตั้งขึ้น โดย กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงการคลัง เป็น
ผู้ทำและชักชวนกลุ่มบุคคลอื่นใจจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ ซึ่งเป็นของคนไทย เพื่อป้องกันประโยชน์
ทางการเงินของประเทศ แบงก์สยามกัมมาจลก่อตั้งด้วยทุนจดทะเบียน 3,000,000 แบงก์ออกเป็น
3,000 หุ้น มูลค่าหุ้นละ 1,000 บาท กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ราวร้อยละ 17
ของหุ้นทั้งหมด กรรมการของบริษัท ประกอบด้วย ข้าราชการ พ่อค้าชาวจีน และพ่อค้าชาวตะวันตก
ได้แก่ หลวงปิรกิจกิจ (ม.ร.ว.มุนี การากร) ตัวแทนพระคลังข้างที่ หลวงโสภณเพชรรัตน์
(กิมเซ่งหลี) พระมนทวีพจนกิจ (เทียนสี สารสิน) พระธรรมการนิรมุขิจ มิสเตอร์โฮ เอ็ดเวิร์ด
กัปตัน วี. กุลแมก มิสเตอร์เอฟ. ที. เลียน²

สาเหตุที่แบงก์สยามกัมมาจลประสบความสำเร็จในการทำเนิการ

1. แบงก์สยามกัมมาจล ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากพระคลังข้างที่ในลักษณะ
เป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ของแบงก์สยามกัมมาจล และเมื่อแบงก์สยามกัมมาจลประสบวิกฤตการณ์ทาง
ด้านการเงิน พระคลังข้างที่ รวมทั้งรัฐบาลให้การช่วยเหลือในการแก้ปัญหาโดยตลอด อย่างเช่น
เมื่อแบงก์เงินสยามทุนจำกัด ล้มใน พ.ศ. 2456 มีผลให้แบงก์สยามกัมมาจลต้องประสบปัญหาทาง
การเงินอย่างรุนแรงไม่ไหว จนกระทั่งเกือบล้มละลาย ทั้งนี้เพราะ นาย ช.บุญเล็ง หรือนายผดุง
ไวยนารถ ผู้บริหารแบงก์เงินสยามทุนจำกัด ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้จัดการแบงก์สยามกัมมาจลฝ่ายไทย บริหาร
งานหะหลวมห่ามธุรีของธนาคารไม่รัดกุม จกรายงานการประชุมเมื่อปี พ.ศ. 2457 ระบุว่า
เงินทุนของบริษัทโครัวไหลคึกคักออกมาเป็นเวลาหลายปี อันเนื่องมาจากการฉ้อโกง ยักยอก และ

¹ หลอคา วัฒนศิริ พระคลังข้างที่กับการทำเนิการธุรกิจ... หน้า 159

² สังสิศ พิริยะรังสรรค์ ทุนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. 2475 - 2506) หน้า 57

ลักษณะ ทำให้แมงคัสยงเสียเงินไปถึง 1,545,115.41 บาท นอกจากนี้ยังถูกโกงในการช่วยทัว (ขายตัวปลอม) อีก 2,380,000 บาท และยังมีลูกหนี้จะล้มละลาย เพราะเหตุที่ธนาคารอื่นล้มอีก ธนาคารก็จะสูญเสียเงินลงไปอีกประมาณ 100,000 บาท ซึ่งจะทำให้เงินสำรองและกำไรของ ธนาคารเหลือนั้น ยังเหลือเงินทุนอยู่เพียง 300,000 บาท เท่านั้น ตามขอกฤษฎีของธนาคารนั้น เมื่อหักทรัพย์สินออกแล้ว ธนาคารยังมีหนี้อยู่ถึง 2,400,000 บาท¹

แมงคัสยามักมีมาจอนานวิฤตการครั้งนี้โดยเพิ่มเงินทุนจดทะเบียนขึ้นอีก 3,000,000 บาท โดยออกหุ้นใหม่ 30,000 หุ้น มูลค่าหุ้น 100 บาท และเรียกหุ้นเดิมกลับคืน แล้วออกหุ้นใหม่ ผู้ถือหุ้นเก่า 10 หุ้น จะได้รับหุ้นใหม่ 1 หุ้น รวมเป็นเงิน 300,000 บาท ดังนั้นหุ้นของแมงคัสยามักมีมาจอน จึงเพิ่มขึ้นเป็น 33,000 หุ้น และมีทุน 3,300,000 บาท ในจำนวนนี้ พระคลังข้างที่ เข้าถือหุ้นได้ตามจำนวนเดิมคือ 1,635,000 บาท เนื่องจากในเวลานั้นพระคลังข้างที่รักของ ไม่มีความเงินพอที่จะส่งตามกำหนด ที่แมงคัสยามักมีมาจอน ประกาศเรียกส่งได้ กระทรวงพระคลัง มหาสมบัติ จึงได้ให้ยืมเงินจำนวนดังกล่าว² แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เห็นความสำคัญ และ ความจำเป็นของธนาคารพาณิชย์ในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า พระองค์จึงให้ความช่วยเหลือและ สนับสนุนทางการเงินอย่างเต็มที่ เพื่อป้องกันการล้มของธนาคาร ขณะเดียวกันการช่วยเหลือ ของพระมหากษัตริย์ ในรูปการเข้าทุนรายใหญ่ของบริษัท มีผลให้แมงคัสยามักมีมาจอน มีเงินทุน ทุนเวียนในการดำเนินงานได้สะดวกยิ่งขึ้น ซึ่งต่างจากธนาคารของเอกชนส่วนใหญ่เป็นของพ่อค้า ชาวจีน เช่น แมงคัสยงสินยามจำกัด กองฉะฉิกกิจการเนื่องจากปัญหาเรื่องทุนรอน ของบริษัท เป็นสำคัญ³ นอกจากสาเหตุอื่น ๆ

2. การบริหารงานของแมงคัสยามักมีมาจอน อาศัยราชการระดับสูงของรัฐบาลเข้ามา เป็นกรรมการดำเนินการบริหารช่วยเหลืองานของบริษัท ถึงแม้จะไม่มีหลักฐานโดยตรงที่ชี้ว่าการใช้ ตำแหน่งหน้าที่ราชการเข้าช่วยเหลือ กิจกรรมของแมงคัสยามักมีมาจอน แต่ตำแหน่งหน้าที่ทางราชการมีส่วนเอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่แมงคัสยามักมีมาจอน ที่สำคัญที่สุด คือ ในกรรมการชุดแรกของ

¹ สังสิทธิ์ พริยะรังสรรค์ ทุนนิยมทุนทางไทย พ.ศ. 2475 - 2506 หน้า 59

² พรหม บัวเล็ก การเก็บภาษีและ การพัฒนาการธนาคารพาณิชย์... หน้า 19

³ ค. หน้า 28 - 37

แมงคัสยามักมีมาจล มีชาวต่างประเทศ ได้แก่ มีสเตอร์ โอ เอสเกอร์ หัวหน้าธนาคารชาติเยอรมัน กับตัน วี กุลแบก หัวหน้าธนาคารชาติเดนมาร์ก มีสเตอร์ เอฟ ก็เวียน หัวหน้าธนาคารชาติเยอรมัน เขาร่วมบริหารงานในระยะแรกทั้งแมงคัสยามักมีมาจล เพาะกันว่าแมงคัสยามักมีมาจล มีคณะกรรมการบริหารงานที่มีประสมการทั้งด้านการเงินการธนาคาร เป็นสำคัญ ซึ่งเป็นการวางหลักการบริหารหรือการจัดระบบธนาคารในระยะเริ่มแรกนั่นเอง

พหุคานักธุรกิจ

พหุคานักธุรกิจ เป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญทางด้านการธุรกิจของประเทศ หรือเป็นศูนย์กลางระหว่างอุตสาหกรรมโลก พหุคานักธุรกิจ เป็นกลุ่มบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดีกว่าสามัญชนทั่ว ๆ ไป โดยทั่วไปพหุคานักธุรกิจมักประกอบอาชีพทางด้านการค้าขายขนาดเล็ก ไปจนถึงการพาณิชย์อาชีพเงินเฟ้อมาก รวมทั้งการลงทุนในอุตสาหกรรม เช่น โรงเลื่อย โรงสีข้าว กิจการป่าไม้ เหมืองแร่ นอกจากนี้ยังประกอบธุรกิจการเงิน การธนาคารอีกด้วย

พหุคานักธุรกิจ ในสังคมไทยส่วนใหญ่เป็นคนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย ถึงแม้ว่า หลังการห้ามสนธิสัญญาาวรัง พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา จะมีพหุคานักธุรกิจชาวตะวันตกเข้ามาค้าขาย และลงทุนในประเทศไทยมากขึ้น แต่หนังสือพิมพ์กรุงเทพ เทเลเมอ แลอบความของศาสตราจารย์ เยเรเมียห์ แสงค์ จากหนังสือพิมพ์คริสต์เคียน โนนิเตอร์ ไรแอนส์ ว่า

"...กิจการค้าส่งออกหรือการค้ากับต่างประเทศของไทยส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของพหุคานักลงทุนชาวอังกฤษถึง 80 เปอร์เซ็นต์ของการส่งสินค้าออกทั้งหมด และ 65 เปอร์เซ็นต์ของสินค้าเข้าทั้งหมด ส่วนพหุคานักจีนมีบทบาทในด้านการค้าขายภายในประเทศเรื่อยมา..."¹

อย่างไรก็ตาม มีคนไทยโดยเฉพาะกลุ่มพระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการระดับสูง หรือคหบดี ผู้ทุนรอนพอสมควร ต่างหันตัวเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจของประเทศเช่นกัน ซึ่งผู้เขียนได้

¹ กจข. ร.7 26.4/24 "เยเรเมียห์ แสงค์ ชาวอเมริกัน

เป็นศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก เขียนลงในหนังสือพิมพ์คริสต์เคียน โนนิเตอร์ ไรแอนส์ ความเจริญและสิทธิของราษฎรในการปกครองของกรุงสยามตามหลักปรัชญาของเหิน 7 - 10

กล่าวไว้ในการลงทุนทางธุรกิจสมัยใหม่ของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการ แล้วผู้เขียนจะไม่ชอบว่ากล่าวอีก แต่เนื่องจากหอการค้าจีนมีบทบาทสำคัญทางด้านการเศรษฐกิจของประเทศไทยโดยตลอด ผู้เขียนจึงจะขอกล่าวเฉพาะหอการค้าจีน ในฐานะเป็นกลุ่มหอการค้าธุรกิจและชนชั้นกลางในสังคมไทย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมเอกชนให้ลงทุนในกิจการต่าง ๆ เท่ากับระบบเศรษฐกิจเปิดโอกาสให้หอการค้าจีนเข้ามาประกอบอาชีพด้านการค้าขาย และการลงทุนต่าง ๆ รวมทั้งคนจีนมีสัมปชัฏ ынเห็นเพียงในการประกอบอาชีพของตน มีผลให้หอการค้าจีนสามารถสร้างฐานะตนเองจากกรรมกร กลายเป็นฐานะทางเศรษฐกิจ หรือคนกลางในสังคมไทย ประกอบกิจการการค้าขาย อย่างเช่น อาชีพบริการต่าง ๆ เช่น คนลากรถ คนรับใช้ หอการค้า ร้านอาหาร เป็นต้น และประกอบกิจการขนาดใหญ่ ของอาศัยการรวมทุน หรือ "ทุน" กัน และมีกรรมการในการบริหารกิจการ อย่างเช่น กิจการธนาคารพาณิชย์ของหอการค้าจีนในประเทศไทย จักตั้งขึ้นเนื่องจาก การค้าขายของหอการค้าจีนขยายตัวขึ้นอย่างกว้างขวาง เป็นผลให้เกิดความต้องการทุนและเครื่องทุนทางการค้า ดังนั้นใน พ.ศ. 2450 เจ้าของโรงสี และผู้ดำเนินการค้ากับต่างประเทศได้รวมทุนจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ธนาคารเอ็กชันทเพื่อเปิดบริการในกลุ่มของตนเป็นสำคัญ กล่าวได้ว่า เมื่อระบบเศรษฐกิจขยายตัวอย่างกว้างขวาง หอการค้าจีนหันมาลงทุนในธุรกิจสมัยใหม่ อาศัยการรวมทุนขยายกิจการหรือก่อตั้งธุรกิจใหม่ ๆ ขึ้นในสังคมไทย สังคมไทยจึงเริ่มเข้าสู่สังคมแบบทุนนิยม และเป็นพื้นฐานของสังคมไทยสมัยใหม่ในสมัยต่อมา

เนื่องจากสภาพแวดล้อมต่างจากเดิม และพื้นฐานเศรษฐกิจของหอการค้าจีนที่แตกต่างจากเดิม ผลประโยชน์ของหอการค้าจีนอยู่ในการดำเนินงานอย่างรวดเร็วในกิจการต่าง ๆ เช่น กิจการโรงสี กิจการธนาคาร และการประกันภัย การเดินเรือกลไฟ และการส่งสินค้าเข้า และส่งสินค้าออก ดังนั้นคนจีนจึงได้รวมกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าของหอการค้าจีนโดยตรง ระยะเวลาเดียวกัน การรวม

* หอการค้าจีนมีฐานะมั่นคง จะดำเนินธุรกิจดังต่อไปนี้คือ โรงสี กิจการการค้าข้าวทั้งในและต่างประเทศ เมืองแร่ โรงเลื่อย รวมทั้งการค้าไม้แปรรูปต่าง ๆ สวนยางพารา โรงงานน้ำตาล การประมงชายฝั่ง การก่อสร้าง การเดินเรือพาณิชย์ เรือยนต์ กิจการธนาคาร

หลวงร้อย กล่อมเกลี้ยง พระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับปัญหาของจีน... หน้า 35 - 36

กลุ่มของพ่อค้าคนจีนเป็นการรวมกลุ่มอาชีพ โอกาสที่พ่อค้าชาวจีนจะผูกขาดการค้า หรือกำหนดราคาสินค้าในตลาดยิ่งมากขึ้น พ่อค้าคนจีนยังสามารถครอบงำเศรษฐกิจของไทยได้มากยิ่งขึ้น อย่างเช่น เมื่อราคาข้าวตกต่ำ ในระยะเศรษฐกิจทั่วทั้งโลก พ่อค้าโรงสีข้าวพระนคร ไคแก่ นายหลี เต็กกอก นายเทียนเต็ก กษรณสุต นายลาที่เฮียง นายโล่หุนเป่า นายโคเปะเซียง นายโล่เต็กทวง ไคประชุมกันที่หัวหิน เพื่อตกลงเรื่องข้าวกันอย่างลับ เมื่อพ่อค้าคนจีนในฐานะคนกลางในสังคมไทยสามารถกำหนดราคาผลผลิตต่าง ๆ ได้จะก่อให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกลุ่มผู้ผลิต กลุ่มผู้ผลิตโดยเฉพาะชาวนาจะเป็นผู้รับภาระหนักทางด้านเศรษฐกิจแก่ฝ่ายเดียว โอกาสที่ผู้ผลิตหรือชาวนาจะสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้ดีขึ้นยิ่งยากมากขึ้น

ราษฎร หรือสามัญชน

ราษฎร หรือสามัญชน คือประชาชนส่วนใหญ่ของสังคมไทย ถือเป็นฐานโครงสร้างสังคมไทย และปัจจัยการผลิตที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทย ราษฎรจะมีฐานะที่ต่ำกว่าฐานะของกลุ่มบุคคลอื่น ๆ เช่น เจ้านาย ข้าราชการ พ่อค่านักธุรกิจ คนที่ หัง พ.ศ. 2448 เป็นต้นมา ราษฎรพ้นพันธะของระบบไพร่และทาสแล้ว ทำงาอาชีพอิสระที่จะอพยพโยกย้ายเพื่ออยู่อาศัย และเลือกประกอบอาชีพตามความถนัดและความสามารถ แต่ราษฎรส่วนใหญ่ก็จะประกอบอาชีพเพาะปลูก โดยเฉพาะการปลูกข้าว ในขณะที่ราษฎรบางส่วนในเมืองจะประกอบอาชีพรับจ้างหรือบริการ ในการศึกษาคณะราษฎร ผู้เขียนจะศึกษาเฉพาะกลุ่มชาวนา เนื่องจากชาวนาเป็นราษฎรส่วนใหญ่ในสังคม และที่สำคัญคือ ชาวนาเป็นกลุ่มบุคคลที่มีฐานะทางสังคมต่ำ ยากจน และได้รับความเดือดร้อนมากกว่ากลุ่มบุคคลอื่น ๆ เมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ

*เช่น สมาคมพ่อค้าชาว สมาคมโรงสีไฟ เป็นการรวมตัวของพ่อค้าคนกลางหรือเรียกว่า "ยี่มั่ว" ซึ่งตั้งหลักกันคงใน พ.ศ. 2472 และเพื่อสนับสนุนการส่งออก พ่อค่านายทุนชาวจีนได้ลงทุนในกิจการเพื่อมิให้ผลประโยชน์รั่วไหลไปยังกลุ่มอื่น และสามารถพึ่งตัวเองได้ กิจการเหล่านี้ได้แก่ การประกันภัย ธนาคาร และการเงินเรือ เช่น บริษัทประกันภัย ยงอันเป่าเอ็งเฮงจำกัด ธนาคารเงินสยามจำกัด บริษัทเรือเม่อเงินสยามทุนจำกัด เป็นต้น พรรณี บัวเอ็ก วิเคราะห์นายทุนธนาคารพาณิชย์ของไทย พ.ศ. 2475 - 2516 หน้า 34

1 "พ่อค้าโรงสีพระนครไปผูกมัดหัวหิน" กรุงเทพฯ เกอเมส 12 สิงหาคม 2470

ชาวนา

เมื่อระบอบเศรษฐกิจเพื่อการค้าขายข้าว และระบบไพร่-ทาส สิ้นสุดใน พ.ศ. 2448 โดยปริยายมิฉะนั้นชาวนาบางกลุ่ม ยอมยกเขาไปจับจองที่ดินในบริเวณที่รกร้างว่างเปล่า และมีความอุดมสมบูรณ์ แล้วโค่นสร้างเป็นต้นนาขนาดเล็ก กระจัดกระจายทั่วไป¹ หรือมีชาวนาที่ขี้เกียจขยัน หรือที่นาวิมยั้งคลองทาง ๆ จากเอกชน หรือบริษัทที่ได้รับสัมปทานชุกคลอง อย่างเช่น บริษัทชุกคลอง และธนาคาร ได้รับสัมปทานชุกคลองที่ทุ่งรังสิต แต่มีใญ่หมายความว่า ชาวนาทุกคนจะสามารถจับจองที่ดิน หรือซื้อที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ตามที่ดินต้องการ เพราะมีชาวนาบางกลุ่มต้องเช่าที่นา หรือกู้ยืมเงินมาเป็นทุนในการทำนา อย่างเช่น ชาวนาจำนวน 18 คน ต้องมีหนี้สินตั้งแต่เริ่มสร้างฐานะของตน เนื่องจากไม่มีเงินจึงต้องขายข้าวกู้ยืมเงินเมื่อซื้อเสียงคนละ 40 - 80 บาท บางคนมีสิ่งของขายสิ่งของ หรือจำนำสิ่งของเอาเงินไปซื้อเครื่องมือ เครื่องใช้สอยคาง ๆ ในการทำนาและซื้อกระบือบ้าง² เพื่อที่ชาวนาต้องเช่าที่นาหรือกู้ยืมเงินเมื่อเริ่มสร้างฐานะนั้น อาจจะเนื่องมาจากชาวนากลุ่มดังกล่าวยากจน แต่ที่ดินของจับจองอยู่ลึกเกินไป การคมนาคมขนส่งไม่สะดวก ก็ลำบากเบิกที่นาของอาศัยความอดทน และทุนทรัพย์พอสมควร ถ้าชาวนาไม่มีเงินทุนเพียงพอต้องกู้ยืมเงินมาเป็นทุนในการผลิตและขายผลกอกเบี่ย 50 - 100 เปอรเซนต์ หรือเอาข้าวประกันการกู้ยืม³ หรือที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ที่ชาวนาต้องการซื้อราคาแพงเกินกว่าที่ชาวนาจะซื้อได้ เพราะชาวนาต้องซื้อที่นาออกจากเจ้าของที่นาขนาดใหญ่ ทั้งนี้แม้ว่าชาวนาจะมีโอกาสเขาไปจับจองที่ดินแล้ว แต่ยังมีประชาชนอื่น ๆ เช่น เจ้านาย ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ มีโอกาสเขาไปจับจองที่ดิน หรือซื้อที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ก่อนกลุ่มชาวนา ในขณะเดียวกัน รัฐบาลเปิดโอกาสให้เอกชนหรือบริษัทขอสัมปทานชุกคลองสายทาง ๆ ซึ่งเอกชนหรือบริษัทที่ได้รับสัมปทานจะไ้รับสิทธิในที่ดินสองฝั่งคลอง ดังนั้นกลุ่มบุคคลที่กล่าวข้างต้นจะกลายเป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ หรือเจ้าของที่นาขนาดใหญ่ และหาผลประโยชน์ในที่ดินของตนในรูปการให้เช่าที่นา ขายที่นา เป็นคน ในที่สุดกลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้

¹ เวกิต บรูซ จอห์นสัน สังคมชนบทเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับข้าวในประเทศไทย พ.ศ. 1880 - 1930 แปลโดย พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม

² ก. หนา 344

³ กจร. ร.6 น.20.6/22 ลาวาเทินเอกชน 19 - 31 พฤษภาคม 2457 ฉบับวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2457

จะกลายเป็นคนยากในท้องถิ่น เป็นที่พึ่งพิง หรือนายทุนใต้เท้าชาวนา โดยเฉพาะชาวนาที่ยากจน
ขาดเงินทุนต้องเช่าที่ดินทำกิน กลาวไควว่า หลัง พ.ศ. 2448 มีชาวนาที่พ้นจากระบบไพร-นาส
บางกลุ่มสามารถตั้งตัวสร้างฐานะของตนให้ดีขึ้นจนกระทั่งกลายเป็นเจ้าของที่ดินขนาดเล็ก ใน
ทางตรงข้าม ยังมีชาวนาบางกลุ่มยังคงต้องเช่าที่ดิน มีหนี้สิน แม้ว่าจะมีโอกาสอพยพ
เข้าไปจับจองที่ดินที่รกร้างว่างเปล่าก็ตาม ดูเรียบมีไควหมายความว่า ชาวนาที่เช่าที่ดิน หรือกู้
เงินมาลงทุนทุกคนจะไม่สามารถสร้างฐานะทางสังคมให้ดีขึ้นได้ แต่การแยกถวาระคาเช่าที่ดิน
เงินกู้พร้อมดอกเบี้ยตั้งแต่เริ่มคนสร้างฐานะ มีผลโดยตรงต่อการสร้างฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจที่สูงขึ้น
ของชาวนาที่ยากจนไควว่ามากขึ้นกว่าเงินโดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ราคาข้าวต่ำ
ในท้องตลาด เป็นต้น

สภาพความเป็นอยู่ของชาวนาส่วนใหญ่ยากจนและมีหนี้สินเนื่องจากปัจจัยสำคัญ 3 ประการ
คือ การภาษีอากร การขลิบ และราคาข้าวในตลาดโลก

การภาษีอากร ที่เก็บจากชาวนาทำให้ชาวนาต้องรับภาระหนัก โดยเฉพาะอากรค่านา
การรัฐูปการ และการอุปพรหมโค กระบือ เพราะโดยปกติรายได้ของชาวนาก็น้อยอยู่แล้ว แต่กลับ
มารับภาระภาษีหนักกว่าบุคคลอื่น สำหรับอากรค่านานั้น แม้ชาวนาบางกลุ่มจะเช่าที่ดิน แต่ชาวนา
ต้องรับหน้าที่เสียอากรค่านานอกเหนือจากการจ่ายค่าเช่านา ชาวนาเคยเสียอากรค่านาไร่ละ 1 สลึง
สำหรับนาปลูก และไร่ละสลึงเฟื้อง สำหรับนาฟางออย เป็นอย่างสูง จนกระทั่ง พ.ศ. 2448
รัฐบาลไควแก้ไขอัตราค่านาเพิ่มขึ้น 300 เปอร์เซ็นต์ คือ นาปลูกเพิ่มเป็นไร่ละ 1 บาท ชาวนา
ฟางออยเพิ่มเป็นไร่ละ 1.25 บาท¹ ต่อมา พ.ศ. 2451 รัฐบาลประกาศเก็บค่านาเป็นวิธีปลูกในหลาย
มณฑล การเก็บค่านาแบบปลูกไควนั้น ชาวนาจะต้องเสียอากรค่านาทุกปี ไม่ว่าจะทำนาหรือไม่² กรณีที่
ชาวนาต้องเช่าที่ดิน และกู้เงินมาลงทุนต้องมีการจ่ายค่าเช่าที่ดิน และดอกเบี้ยเงินกู้เพิ่มขึ้น
นอกเหนือต้องเสียภาษีอากรแก่ทางรัฐแล้ว การกู้เงินของชาวนาต้องไร้ข้าวหรือที่อยู่อาศัย รวมทั้ง

¹เสถียร อัญญะ "ประกาศแก้ไขและพิทักษ์เงินอากรค่านา" ประชุมกฎหมาย
ประจำศก เล่ม 20 หน้า 1

²ก. "ประกาศเงินค่านาเป็นวิธีปลูก" ก. เล่ม 22 หน้า 438

ทรัพย์สินอื่น ๆ ค่าประกันการกู้ยืม การกู้ยืมเงิน ชาวนาจะเป็นผู้เสียเปรียบมากเพราะชาวนา
ยินยอมให้นายทุนเงินกู้ยืมทั่วเลวที่กู้ยืมมากกว่าความเป็นจริงพร้อมทั้งยอมเสียดอกเบี้ยด้วย เช่น
ชาวนากู้ยืมเงินเพียง 50 บาท แต่ทำหนังสือสัญญากู้ยืมเงิน 250 บาท¹ ชาวนาหวังว่าตนจะ
สามารถไถ่คืนเงินในไม่ช้าไปเมื่อขายข้าวในราคาที่ดีขึ้น ในบางปีชาวนาประสบผลกำไรดีหวัง แลดู
ราคาข้าวในไม่ช้าไปไม่กระตือรือร้น มีผลให้เงินที่กู้ยืมมาออกดอกกลายไปเป็นหนี้จำนวนมากขึ้น
เนื่องจากสะสมหนี้ไว้มากขึ้น เมื่อชาวนาขายข้าวในราคาที่สูงขึ้น ชาวนาต้องนำเงินที่ขายข้าวได้
มาชดเชยหนี้ พร้อมทั้งดอกเบี้ย เมื่อถึงฤดูเพาะปลูกใหม่ ชาวนาต้องขอกู้ยืมเงินจากนายทุนเงินกู้
มาเป็นทุนเหมือนเดิม

กล่าวได้ว่า ภาระรายจ่ายด้านภาษีอากร รวมทั้งเงินค่าเช่าที่ดิน และดอกเบี้ยเงินกู้ของ
ชาวนา มีผลให้ชาวนาเดือดร้อนและยากจนมากขึ้น เนื่องจากเป็นรายจ่ายถาวรที่ชาวนาหลีกเลี่ยง
ไม่ได้โดยเจตนาของรัฐบาลที่ชาวนาต้องเสียให้แก่รัฐบาลทุกปี แต่รายได้อันไม่แน่นอน
ขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติและราคาข้าวในตลาดโลกเป็นสำคัญ เป็นการยากที่จะคำนวณว่าชาวนา
แต่ละคน มีภาระรายจ่ายเหล่านี้ต่างกันมากน้อยเพียงใด แต่พอจะประเมินได้ว่า หนี้ที่ชาวนาที่มีนา
ขนาดใหญ่ หรือเป็นคหบดีในท้องถิ่น ไม่ประสบปัญหาความเดือดร้อนจากภาระรายจ่ายมากกว่ากับกลุ่ม
ชาวนาที่มีนาขนาดเล็ก และชาวนาที่เช่าที่ดิน โดยเจตนาเมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ หรือราคา
ข้าวตกในตลาดโลก ชาวนา 2 กลุ่มหลังนี้ จะประสบความเดือดร้อนหนักเนื่องจากขาดแคลนเงิน
มาจ่ายภาษีให้แก่รัฐบาล และเอกรชนนักขาย แสดงว่า ~~เงินที่ชาวนาต้องเสียให้แก่รัฐบาล~~
ชีวิตของชาวนา

การผลิตและราคาข้าวในตลาดโลกแต่ละปีจะมีผลโดยตรงต่อสภาพความเป็นอยู่ของชาวนา
อย่างมาก กล่าวคือ ถ้าปีใดธรรมชาติเลือกอำนวยในการเพาะปลูก และราคาข้าวในตลาดโลกสูง
ชาวนาจะมีข้าวสำหรับบริโภค และขายแลกพอกข้าวหรือโรงสี และที่สำคัญคือ ชาวนาจะมีเงิน
เสียภาษีอากรแก่รัฐ รวมทั้งเงินค่าเช่านา เงินกู้ และดอกเบี้ย ในกรณีที่ชาวนาเช่าที่ดินและกู้ยืมเงิน
มาเป็นทุน นอกเหนือจากการนำเงินไปซื้อสิ่งของอุปโภค บริโภค การทำนุบำรุงประเพณี การสร้าง
การพนัน อีกด้วย อย่างเช่น ใน พ.ศ. 2460 - 2462 ราคาข้าวสูงมาก และเป็นที่ต้องการของ

¹ กจร. ร.7 สบ. 2.47/194 สำเนาฉายพระหัตถ์พระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระกำแพงเพชร
อัครโยธิน ทาทางแก้นักค้าตกต่ำ... พ.ศ. 2473

ตลาดโลก กล่าวคือ ข้าวชนิดที่ 1 ราคาเกวียนละ 190 บาท ข้าวชนิดที่ 2 ราคาเกวียนละ 180 บาท ข้าวชนิดที่ 3 ราคาเกวียนละ 17 บาท¹ โดยเฉพาะ พ.ศ. 2462 กล่าวได้ว่าเป็นปีทองของชาวนา เพราะชาวนาขายข้าวได้ราคาสูงกว่าที่เคยขายมาคือ ราคาข้าวเกวียนละ 350 บาท² แสดงให้เห็นว่า ราคาข้าวที่บางรุ่นในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เพิ่มขึ้นถึง 8 เท่าจากเกวียนละ 20 บาท ในปีที่แล้วเป็นเกวียนละ 160 บาท ชาวนาท่างไทรทอง "เรากำลังจะเป็นเศรษฐีแล้ว"³ เมื่อชาวนาขายข้าวได้ราคาดีฐานะความเป็นอยู่โดยทั่วไปจะดีขึ้น ชาวนามีเงินจับจ่ายใช้สอยมากและสะดวกขึ้น ชาวนาบางกลุ่มอาจซื้อที่ดินเพิ่ม หรือมีเงินปลูกยางเรือนใหม่⁴ ชาวนาบางกลุ่มมีเงินเสียค่าเช่าที่ดิน และเงินกู้ยืมคอกเบี้ย ชาวนาบางกลุ่มมีเงินเล่นการพนัน เป็นต้น แต่ที่สำคัญคือ ชาวนามีเงินเสียภาษีอากรต่าง ๆ ในทางราชการ แม้ว่าชาวนาจะมีเงินเพราะขายราคาดีก็ตาม แต่ชาวนาจำนวนมากต่างเร่งรีบขายข้าว แม้แต่ข้าวที่เก็บไว้นาน และ "ข้าวปลูก" ที่เก็บไว้ทำพันธุ์ในปีต่อไป⁵ ด้วยเหตุนี้ชาวนาจึงไม่ซื้อข้าวบริโภค จึงต้องซื้อข้าวสารราคาแพงมาบริโภค รวมทั้งต้องกู้ยืมเงินและ "ข้าวปลูก" จากเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ หรือคหบดี มาเป็นทุนในการเพาะปลูกเหมือนเช่นเดิม ในกรณีนี้ชาวนาทำนาไม่ได้ผลเนื่องจากสภาพธรรมชาติไม่เอื้ออำนวย ชาวนาเดือดร้อนจากผลผลิตเสียหาย ชาวนาไม่มีเงินเสียค่าเช่าที่ดิน เงินกู้และคอกเบี้ยเงินกู้ รวมทั้งภาษีอากรต่าง ๆ ชาวนาของกู้ยืมเงินมาจับจ่ายใช้สอย มีหนังสือพิมพ์ได้กล่าวถึงการกู้ยืมของชาวนาในอำเภอบางเขน ไว้ว่า

"...พวกผมมีทองคำ หรือมีนาของตกถึงเคนไปจำหน่าย เสียคอกเบี้ยตั้งแต่ 1 - 2 บาท ต่อเดือน เจ้าของเงินดีเป็นชาวกรุงเทพฯ มักเลือกรับค่านาไว้ทางรถไฟ ที่ราคาแพง ๆ และทำสัญญาทำให้โอนขายเป็นกรรมสิทธิ์ ส่วนคอกเบี้ยคิดเป็นค่าเช่าและสัญญาขอคืนกำหนด

¹ "ทำไมเราจึงแพง" กรุงเทพฯ เติมเมอ วันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2461

² ชาวพระนคร "เรื่องข้าวแพงความเห็นเอกชน" ค. วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2462

³ ดูเขียน เอ็ม แสงส ชาวก้นบึ้ง... หน้า 197

⁴ กจข. ร.6 ม. 20/7 คำกรณียกของของพระยาโบราณราชธานินทร์ อุปราชมนตรี อยุธยา วันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2462

⁵ "ความเห็นของพวกชาตเจ้า" จีนโนสยมาวารัตถ์ วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2462

เวลาโอนกลับคืนกันตามราคาเดิม จำรวมหนี้เคลื่อนคลาคว่าเงินค่าเช่า หรือมี
สัญญาอย่างไร เจ้าของเงินก็ยกเอาไปเป็นกรรมสิทธิ์ไม่ยอมคืนให้แล้วขายเอาทำ
อะไรไป..."¹

บทความหนังสือพิมพ์ที่ผู้เขียนนำมาประกอบการศึกษาแสดงให้เห็นความเดือดร้อนของ
ชาวนามางกลุ่มเมื่อผลผลิตข้าวเสียหาย ชาวนาต้องนำเงินที่เก็บมาค่าประกันการกู้ยืม แต่ในทาง
ปฏิบัติเจ้าของเงินมักให้ชาวนาทำสัญญาโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้แทน และหักดอกเบี้ยค่าเช่า
การเอาที่ดินไปเป็นของเจ้าหนี้ลักษณะดังกล่าวนี้ เท่ากับว่าชาวนาอาจจะต้องกลายเป็นผู้เช่าที่นา
โดยปริยาย เมื่อชาวนาไม่สามารถใช้เงินคืนตามกำหนดสัญญา ในเวลานองเดียวกัน เมื่อเกิดภาวะ
เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก พ.ศ. 2472 - 2474 ความต้องการข้าวไทยในต่างประเทศลดลง
ซึ่งส่งผลกระทบต่อราคารายภายในประเทศ คือราคาราคาตกต่ำลงกว่าราคาราวในเวลานปกติ อย่างเช่น
เดิมชาวนาเคยขายข้าวได้เกวียนละ 50 บาท แต่ใน พ.ศ. 2472 - 2474 ราคาวอลงเหลือ
เพียงเกวียนละ 20 บาท² เมื่อราคาราวตกต่ำ ทำให้ชาวนาขาดแคลนเงินสำหรับเสียด่านอากรต่าง ๆ
หรือไม่มีเงินสำหรับเสียด่านเข้าที่นา เงินกู้ และดอกเบี้ย รวมทั้งไม่มีเงินซื้อสินค้าอุปโภคและบริโภค
ต่าง ๆ ดังนั้นชาวนาจำเป็นต้องกู้ยืมเงิน จากกหมัก หรือบุคคลที่ตนสนิทสนมด้วย เช่นญาติพี่น้อง
หรืออาจจะนำพวกเครื่องประดับประเภทสร้อยคอทองคำออกขายแลกพอกำเงินที่เขาไปรับซื้อใน
หมู่บ้าน³ ถึงแม้ว่าชาวนาจะปลูกข้าวได้ผลดี สามารถขายข้าวได้ในราคาสูงขึ้น หรือชาวนาอาจประสบ
ปัญหาการขาดการตกต่ำรวมทั้งทำนาไม่ไต่ผล จะมีผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของชาวนาโดยตรง ชาวนา
บางกลุ่มยังคงยากจน เขาค่นาและกู้ยืมเงิน แม้ว่าชาวนาจะขายข้าวได้ราคาก็ตาม ทั้งนี้เพราะ
การขายข้าวได้ราคาสูงนั้นมีความหมายเพียงชาวนามีเงินใช้จ่ายใช้สอยได้สะดวกและมากขึ้น ผู้เขียน

¹ กจร. ร.6 น.11.6/11 รายงานหลวงดำรงราชการจากหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์
วันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2463

² กจร. ร.7 กส.15.1/266 กระทรวงพาณิชย์รายงานความเป็นอยู่ของชาวนา...
มีนาคม 2474

³ ก.

คิดว่า ขวานนางบางกลุ่มไม่คิดการณ์ไกลว่าเมื่อตนรับขายข้าวหมกแม่กระดังข้าวที่เคยเหลือไว้บริโภค และห้าพันแล้ว ตนต้องซื้อข้าวสารบริโภคในราคามแพงเช่นกัน และเมื่อถึงฤดูเพาะปลูก ขวานนางจึงต้องกู้ยืมข้าวปลูกมาปลูกเช่นเคย แสดงว่า เงินมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของขวานา ขวานาจึงต้องการเงินมาก จนกระทั่งยอมขายแม่แก่ชาวที่เก็บไว้บริโภคและห้าพัน

การเล่นการพนัน บทความในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ได้กล่าวถึง สภาพความยากจน มีหนี้สินของขวานนางบางกลุ่ม เนื่องมาจากการเล่นการพนันของขวานา อย่างเช่น

"...ที่เกียกุกเรือนตลอดทั้งบ้านเมืองก็เพราะอะไรเล่าไม่ใช่การพนันกันนั้นหรือ ก็เมื่อขวานาซึ่งเป็นพื้นเมืองของเราเป็นดังนี้แล้วจะหาความเจริญที่ไหนมา ไม่เชื่อก็ขอให้ไปตรวจดูว่าไม่ว่าตัวใดก็คงจะพบขวานาไม่มีข้าวปลูกเลยมากโรง เวลานั้นถึงฤดูหว่านแล้ว เพราะเหตุใด เพราะเขาไปขายเล่นการพนันเสียหมด สังเกตดูขวานาสมัยนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน คือการตั้งใจจริง ไม่ค่อยจะมี ๆ แต่ก็จะจะมีทางลัก คือ หวย โป้ ไต้ เป็นต้น ก็เคยชักเกียจคร้านในการทำงาน ก็ว่าอย่างนี้ทั้งง่ายจึงไม่ได้ผล ก็กลับเป็นหนี้สินรุงรังมากขึ้น เป็นลำดับ หนักเข้าก็เบียดหนี้..."¹

บทความของ "มังกร" ในหนังสือพิมพ์สยามออนไลน์เชอร์เวอร์ ระบุว่า การพนันมีผลให้คนต้องขายตัวเป็นลูกจ้าง หรือบ้านเรือน²

บทความของ "อัสวาทู" ในหนังสือพิมพ์ไทย ระบุว่า ขวานานำเงินไปใช้จ่าย 2 ประการ คือ เสียวาฬ และเล่นการพนัน³

¹ กจร. ร.6 น. 20.6/22 - ความเห็นเอกชน 17 - 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2457 "ความเห็นเอกชน โดยความหุย" วันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2457

² กจร. ร.6 น. 20.6/22 - ความเห็นเอกชนมังกร เรื่องแนะนำรัฐบาลต่าง ๆ 29 พ.ค. - 10 มิ.ย. 2457 สยามออนไลน์เชอร์เวอร์ วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2457

³ กจร. ร.6 น. 20.11/9 เรื่องโคลนตมของอัสวาทู 28 เม.ย. - 11 พ.ค. 2458 "ความจนไม่จริง" หนังสือพิมพ์ไทย วันที่ 5 พฤษภาคม 2458

หนังสือพิมพ์จีนในสยามวารศัพท์ ระบุว่า ชาวนาจะเล่นการพนันมากผิดปกติหลังจากการขายข้าวแล้ว¹

บทความหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ที่ผู้เขียนยกมาเป็นตัวอย่าง แสดงให้เห็นว่า เมื่อชาวนาบางกลุ่มขายข้าวได้แล้ว นำเงินส่วนหนึ่งจากการขายข้าวมาเล่นการพนัน ซึ่งเป็นการใช้จ่ายที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อการลงทุน แสดงว่า ชาวนาบางกลุ่มไม่ไ้หวังใ้ผลตอบแทนของตน หรือการสร้างฐานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้น เพราะการพนันเมื่อเงินหมด ชาวนายังคงต้องกู้ยืม หรือเช่าที่นาจากคนบ่ก หรือเจ้าของที่นาขนาดใหญ่ต่อไป

กล่าวได้ว่า สภาพความเป็นอยู่ของชาวนาไทยขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว แม้ว่าระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าจะขยายตัว ชาวนาสามารถขายข้าวได้ในราคาสูง มีเพียงชาวนาบางกลุ่มเท่านั้นที่สามารถสร้างฐานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้น แต่ยังมีชาวนาบางกลุ่มไม่สามารถสร้างฐานะทางสังคมของตนให้ดีขึ้นได้ เนื่องจากต้องเสียภาษีอากรแก่รัฐ ค่าเช่าที่นา เงินกู้ยืมดอกเบี้ย การใช้จ่ายต่าง ๆ และเล่นการพนัน ถ้าปีใดสภาพธรรมชาติไม่เอื้ออำนวย และราคาข้าวตกต่ำ ชาวนาจะประสบปัญหาเดือดร้อน และมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น ผู้เขียนเชื่อว่า การที่ชาวนาขายข้าวได้ราคาดี มีผลให้ชาวนามีเงินใช้จ่ายใช้สอยได้สะดวกขึ้นเท่านั้น และช่วยให้ชาวนาบางกลุ่มพ้นจากหนี้สินเพียงระยะสั้น ๆ เท่านั้น เท่ากับว่าเงินมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของชาวนา ชาวนาต้องการเงินมากจนกระทั่งยอมขายข้าวที่ตนเก็บไว้บริโภค หรือทำพันธุ์ในฤดูเพาะปลูกต่อไป แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของชาวนาอย่างลึกเ็นเพราะก่อนหน้านี้ ชาวนาจะเหลือข้าวเอาไว้บริโภคและทำพันธุ์ใหม่ในฤดูทำนาต่อไป

เมื่อชาวนาประสบปัญหาความเดือดร้อน ขาดทุน และมีหนี้สิน ชาวนาต้องดิ้นรนหาเงินมาใช้จ่าย ซึ่งชาวนาแต่ละกลุ่มจะมีวิธีการไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับตัวของชาวนาแต่ละคน และสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ แต่เขาอาจจะสรุปลักษณะการดิ้นรนหาเงินมาประดังชีวิตของชาวนาได้ดังนี้ คือ เมื่อชาวนาประสบปัญหาความเดือดร้อนจากภัยธรรมชาติ หรือขาดแคลนข้าวบริโภค ใน พ.ศ. 2453 - 2457 ชาวนาในบางท้องถิ่น อพยพจากถิ่นเดิมของตนไปอาศัยในบริเวณที่มีข้าวอุดมสมบูรณ์

¹ "ชาวแพง" จีนในสยามวารศัพท์ วันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2462

อย่างเช่น ชวานนาในเมืองเลย อพยพเข้าไปอาศัยในเขตหมักกัก¹ หรือชวานนาในเขตอุบลราชธานี
 อพยพเข้าไปยังถิ่นแดนเขมร และตั้งชายแดนน้ำโขง² หรือราษฎรบางกลุ่มอพยพเข้าไปเมืองไทรบุรี³
 ชวานนาบางกลุ่มหนีชาวเหล้าออกนอกลองกินข้าวปนกับมันและผักบุ้ง และบางรายค้างาช้างช่วยการ
 กู้ยืม⁴ ชวานนาที่เข้าพำนักในทุ่งรังสีอพยพหลบหนีจากพม่าไปอยู่ดอน เนื่องจากไม่มีเงินทุนที่จะทำนา
 และเงินสำหรับเสียค่าเช่าพินา อากรรคานา และคารัษฎการ⁵ ชวานนาบางกลุ่มทองกลายเป็นชอหวาน
 หรือยอมตนเป็นคนรับใช้ หรือเอาแรงกายเช่าแลกข้าว ชวานนาบางรายอาศัยเพื่อนบ้าน ในขณะที่
 ชวานนาบางกลุ่มยอมเอาลูกหลานของตนไปซั๊กคอกเบี้ยของชน⁶ ชวานนาบางรายท่องเที่ยวจร ภูรยา
 ไปรับใช้การงานประกันการกู้ยืมเงิน⁷ ชวานนาบางท้องถิ่นจะนำผลผลิตทางการเกษตรบางอย่าง
 อย่างเช่น ราษฎรอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก นำเอายาสูบ ถั่วฝักยาว ขอบ ขนบ ไปแลกเปลี่ยน
 ข้าวที่บ้านสวน บ้านโหว จังหวัดสุโขทัย⁸

ในกรณีชวานนาไม่พำนักเป็นของตนเอง กองเช่าพินา ซึ่งบางครั้งอาจจะต้องเช่าโค กระบือ
 ทำนา รวมทั้งต้องกู้ยืมข้าวทำพันธุ์ และเงินมาเป็นทุน ในการทำนา โดยทั่วไปแล้ว ชวานนาจะขอกู้ยืม

¹ กจช. ร.6 น.3.4/4 เขายากหมากแพงแลหามจำหนายเข้ออกจากหัวเมืองใน
มณฑลอุดร (14 ส.ค. 2454 - 29 ก.ค. 2463)

² กจช. ร.6 น.3.4/1 เขายากหมากแพงแลหามจำหนายเข้ออกจากหัวเมืองใน
มณฑลอีสาน (9 ส.ค. 2454 - 12 เม.ย. 2456)

³ กจช. ร.6 น.3.4/3 เขายากหมากแพงแลหามจำหนายเข้ออกจากหัวเมืองใน
มณฑลนครราชสีมา (4 พ.ค. 2453 - 12 ก.พ. 2457)

⁴ กจช. ร.6 กษ. แผนกเพาะปลูก : ส่วนเบ็ดเตล็ด เรื่องที่ 449 เล่ม 22
แผนเมืองแร่นับว่าควยคิดแก้ไขการทํานาให้เจริญขึ้นของเจ้าพระยาวงษา วันที่ 31 มกราคม ร.ศ.129

⁵ กจช. ร.6 น.20.6/20 ความเห็นเอกชนเรื่อง "ความยากจนชวานนา" วันที่
 31 มกราคม พ.ศ. 2454

⁶ "คำร้องของชวานนา" จีนโนสยานวาทศทัต วันที่ 16 กุมภาพันธ์ ร.ศ.124

⁷ "ความเห็นของพวกชาวเขาเรื่องชาวแพง" ก. วันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2462

⁸ "ความเห็นของชาวอำเภอพรหมพิราม" กรุงเทพา เทลิเมอ วันที่ 7 พฤษภาคม

เงินจากญาติพี่น้องของตนก่อนเมื่อญาติพี่น้องไม่สามารถช่วยได้แล้ว จึงจะขอยืมจากเจ้าของที่ดิน คหบดีในท้องถิ่น พ่อค้าชาวเปลือก พ่อค้าคนจีนในท้องถิ่น¹ รวมทั้งชาวราชการที่ตนรู้จัก ชาวนาจะขอยืมเงินจากบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแล้วแต่ความสะดวกความพอใจของชาวนาเป็นสำคัญ ท้ายที่สุด ชาวนาจะตกลงภาระเพิ่มขึ้นคือ ต้องจ่ายเงินกู้รวมทั้งดอกเบี้ย ซึ่งอาจจะเป็นชาวเปลือกแก่เจ้าของเงิน ชาวนาจะเสียดอกเบี้ยเงินกู้นานหรือน้อยขึ้นอยู่กับความมั่งคั่งของเจ้าของเงินเป็นสำคัญ

ชาวนาบางกลุ่มไม่สามารถจะเสียอากรค่านา หรือเงินรัชฎาการ เนื่องจากผลผลิตข้าวเสียหาย ชาวนาจะฎีกาขอพระมหากษัตริย์ เพื่อขอลดหย่อนอากรค่านาและขอเปลี่ยนแปลงอัตราการเก็บค่านา จากนาชั้นเอก เป็นนาชั้นโท หรือนาชั้นโท เป็นนาชั้นตรี หรือนาชั้นตรีเป็นนาชั้นจัตวา หรือนาชั้นจัตวา เป็นนาชั้นเบญจจะอย่างเช่น การยกเวนอากรค่านา ใน พ.ศ. 2460 - 2462 รัฐบาลยกเวนอากรค่านาให้แก่ชาวนา โดยเฉพาะปี พ.ศ. 2462 การยกอากรค่านาของรัฐบาลทำให้รัฐบาลขาดรายได้จากการเก็บอากรค่านาเป็นจำนวน 2,600,000 บาท ในทำนองเดียวกันรัฐบาลอาจจะยอมเปลี่ยนแปลงอัตราการเก็บค่านา อย่างเช่น ราษฎรตำบลห้วยยาง ตำบลชี ตำบลมะเขือแจ้ จังหวัดลำพูน เสนอกำหนดอัตราค่านาเป็นนาฟางลอย ชั้นจัตวา ไร่ละ 60 สตางค์ ราษฎรจากตำบลกั้งกลาวฎีกาขอเปลี่ยนแปลงอัตราค่านาเป็นนาฟางลอย ชั้นเบญจจะ ไร่ละ 40 สตางค์ เนื่องจากพื้นที่เป็นดินทรายข้าวอยู่ใต้อูภูเขา การทำนาอาศัยเฉพาะน้ำฝน ผลผลิตข้าวไม่ได้มากเหมือนตำบลอื่น ๆ ที่เก็บอัตราค่านาไร่ละ 60 สตางค์ ซึ่งรัฐบาลพิจารณาเห็นสมควรเปลี่ยนอัตราค่านาเป็นนาฟางลอยชั้นเบญจจะ ไร่ละ 40 สตางค์ จึงประกาศเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ พ.ศ.

2471

การขึ้นเงินเพื่อช่วยเหลือตนเองของชาวนาบางกลุ่ม แสดงให้เห็นร่องรอยของการขายแรงงานทาสในสังคมไทย ก่อน พ.ศ. 2448 กล่าวคือ เมื่อชาวนาขอยืมเงินจากเจ้าของที่ดิน หรือคหบดี ชาวนาจะนำบุตร หรือภรรยาของตนไปรับใช้เจ้านายจนกว่าชาวนาจะไถหนี้คืนแก่เจ้านาย หรืออีกลักษณะหนึ่งการทำสัญญาจ้างลูกจ้าง นายจ้างจะจ่ายเงินค่าจ้างทั้งหมดให้แก่ลูกจ้างล่วงหน้าแล้ว ลูกจ้างจึงเข้า

¹ เทวิล บรูซ จอห์นสัน สังคมชนบทและเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับข้าวในประเทศไทย ค.ศ. 1880 - 1930 แปลโดย พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม หน้า 109

ไปอยู่รับใช้นายจ้างตามเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญา ซึ่งเราอาจเรียกได้ว่า "เป็นการหางานใช้หนี้"¹ ในบางครั้งลูกจ้างอาจจะนำบุตรหลานของตนไปรับใช้ทำงานในม้านายจ้างแทนตนได้ นายจ้างมีสิทธิที่จะลงโทษเขียนที่ลูกจ้างได้ แทนที่จะเก็บขอบเขตของกฎหมาย อย่างเช่น กรณีอ้าแ่งจำปี ฟ้องหมั้นถึง ในกรณีพิพาท ในข้อหาคุกคามและทำลายร่างกายด้วยการเขียนที่ลูกสาวของ อ้าแ่งจำปี ที่มารับใช้หนี้ในวังแทนอ้าแ่งจำปี ต่อมาลูกสาวอ้าแ่งจำปีหนีกลับบ้านและไม่ยอม กลับมารับใช้งานที่วังอีกต่อไป อ้าแ่งจำปีฟ้องว่ารับใช้งานที่วังด้วยตนเองจึงถูกนายจ้างจับตัวข่มขู่ และกักขังไว้เมื่อเสร็จจากการงานในแต่ละวัน เพื่อป้องกันไม่ให้ อ้าแ่งจำปีหนี² กรณีการขายแรงงาน ของตนเป็นลูกจ้างของอ้าแ่งจำปีแสดงให้เห็นร่องรอย หรือความลึกลับแบบพาส ยังหลงเหลืออยู่ใน สังคมไทย อาจจะสืบเนื่องมาจากความเคยชินของราษฎรต่อการแก้ปัญหาความยากจน หรือการเป็น ขนของทนายอย่างง่าย ๆ ด้วยการขายแรงงานตนเอง หรือบุตรภรรยาลงเป็นทาสในสังคมกษัตริย์ ทั้งนี้ เมื่อเกิดปัญหาความเดือดร้อน หรือยากจน ราษฎรจึงขายตนเองหรือบุตรภรรยาเป็นลูกจ้าง แสดงให้เห็นว่าราษฎรมีทัศนคติที่ผิดต่อการขายแรงงานใช้หนี้ราษฎรคิดว่า การขายแรงงานเป็นลูกจ้าง เป็นวิธีการหาเลี้ยงชีพของตน และการนำลูกหลานหรือภรรยา "ไปทำงานใช้หนี้" ตามบ้านคนยาก หรือวังของเจ้านาย เป็นการช่วยไ้บุตร หลาน ของตน มีข้าวปลากิน ไม่ต้องกลัวอดอยาก² พรหมกัณน์ นายจ้างยังคงดูแลเรื่องที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม และที่สำคัญ ราษฎรจะมีเงินสำหรับ ใช้จ่ายรายสัปดาห์ หรือแก้ปัญหาความเดือดร้อนเฉพาะหน้าของตนได้ชั่วคราว แสดงว่า ราษฎร รวมทั้ง ขวานาทางเห็นความสำคัญของเงิน ในฐานะสื่อกลางการแลกเปลี่ยน จึงต้องการเงินจนกระทั่ง ยอมขายแรงงานใช้หนี้ ซึ่งเป็นร่องรอยความลึกลับแบบพาสที่ยังหลงเหลืออยู่ในสังคมไทยหลัง พ.ศ. 2448 พรหมกัณน์ก่อให้เกิด "พาส" แบบใหม่ในรูปของการรับเงินค่าจ้างแรงงานล่วงหน้า แล้ว ห้างร้านหรือเจ้าจ้างตามกำหนดในสัญญาในปัจจุบัน ยังพบว่าขวานาพาสที่ยากจนมักจะยอมรับเงิน ค่าจ้างแรงงานบุตร หลาน ของตนล่วงหน้า แล้วไปบุตร หลาน ไปทำงานรับใช้บริการทาง ๆ กับ

¹ กจร. ร.6 ย.8/5 คดีความระหว่างอ้าแ่งจำปี โจทก์ ฆวนถึงในกรณีพิพาท จำเลย ท้องนาเจ้าครวณักขังโจทก์ 14 เม.ย. - 12 ส.ค. 2454

² "คำร้องของขวานา" จีนโบสถ์มวารัตต์ วันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2454

นายจ้างตามระยะเวลาที่กำหนดในสัญญา ลักษณะการจ้างงานโดยการจ่ายเงินค่าจ้างทั้งหมด
ล่วงหน้าแทนจะไม่อะไรแตกต่างจากการขอยกตัวลงเป็นหนี้¹

ราษฎรกับที่ดินทำกิน

หลังการเลิกระบอบไพร่และระบบทาสแล้ว ราษฎรบางส่วนจะเข้าไปจับจองที่ดินรกร้าง
ว่างเปล่า เพื่อเพาะปลูกหรือทำนาต่อไป โดยไม่เห็นความสำคัญของกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่ดินจะว่าง
มีปัญหาเฉพาะบริเวณที่มีการชลประทาน ถนนที่ดิน ใกล้เคียงหรือชุมชน ซึ่งที่ดินบริเวณดังกล่าว
นี้ เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการสมัยใหม่ พ่อค้าคนจีน และคนที่ โค้ชจองและมีกรรมสิทธิ์
ในที่ดินอยู่ก่อนแล้ว แต่ยังไม่ทำประโยชน์ที่ดิน ชาวนาเห็นเป็นที่ดินรกร้างว่างเปล่าจึงเข้าไป
จับจองทำกินต่อไป ต่อมาเมื่อเจ้าของที่ดินต้องการทำประโยชน์ในที่ดินบริเวณดังกล่าว ราษฎรจะกลายเป็น
เป็นผู้นายกที่ดินอย่างเช่น ที่นาทำนอคลองควาย ทำนอสามโคก จังหวัดนนทบุรี ซึ่ง
นายคำ บุญเนื่อง กับพวกชาวนา 30 คน ได้ขอพบเข้าไปจับจองและโค่นสร้างเป็นที่นา จำนวน
1,965 ไร่ มาเป็นเวลา 10 ปีเศษ โดยที่นายคำ บุญเนื่อง กับพรรคพวกเข้าใจว่าที่ดินบริเวณ
ดังกล่าวรกร้างว่างเปล่า ต่อมา ม.ร.ว.สุวพรรณ สนิทวงศ์ ได้แสดงตนเป็นผู้นายกที่ดินได้
ทำนอคลองควาย โดยอ้างว่า พระองค์เจ้าสายสนิท ไกรวัชรราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เมื่อคราวที่พระองค์เจ้าสายสนิท ขอพระบรมราชานุญาต ขุดคลองสระ จังหวัดปทุมธานี
พ.ศ. 2435 ต่อมา ม.ร.ว.สุวพรรณ ได้ไต่ถามจากพระองค์เจ้าสายสนิท อีกทอดหนึ่ง ด้วยเหตุนี้เอง
นายคำ บุญเนื่อง และชาวนา 30 คน จึงต้องกลายเป็นผู้เช่าที่นา หรือถ้าต้องการซื้อที่นา ม.ร.ว.สุวพรรณ
สนิทวงศ์ ขายในราคา 100 ไร่ เป็นเงิน 450 บาท² กรณีของนายคำ บุญเนื่อง กับพวกชาวนา 30 คน
แสดงให้เห็นลักษณะการขอพบเข้าไปทำกินในที่ดินรกร้างว่างเปล่า

ปัญหาที่ดินทำกินอาจเกิดขึ้นเนื่องจากข้าราชการบางกลุ่ม หรือบางคนใช้อำนาจหน้าที่ของตน
กีดกันราษฎรไม่ให้เข้าไปจับจองที่ดินในบางบริเวณ ข้าราชการบางคนต้องการ หรือมองเห็นว่าที่ดินบริเวณ
ดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อตนในอนาคตอย่างเช่น หนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เกล็ดเมือ โค้ชเสนอฎีกาของ

¹ สุวัก ขนประสิทธิ์พัฒนา และสายชล วรธรรมรัตน์ "สิทธิมนุษยชนที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมสังคม
และการเมือง" อักษรศาสตร์ ศิลปการ 17(1) : มกราคม 2528 หน้า 31

² ที่นาทำนอคลองควายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชกระแสว่าพระองค์
เจ้าสายสนิท ทรงไต่ถามพระราชนานกรรมสิทธิ์จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจริง

กษ. ร.6 รด.26.29/1 ที่นาทำนอคลองควาย 24 ม.ค. 2458 - 10 ม.ค. 2463

ราษฎร ทำมุล่งลาคับหวลวง และบทความเรื่องพระเทพเบญธร (นายณณม อินทรสุต) กับพรรคพวกได้จับจองที่นาที่นาของชาวนา เพื่อแบ่งชิงที่นาของชาวนาทำมุล่งลาคับหวลวง อำเภอรามราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 11,200 ไร่ พร้อมทั้งบังคับให้ราษฎรทำหนังสือเช่าที่นา ราษฎรผู้ใดไม่ยอมพระเทพเบญธร และพรรคพวกจะใช้อุบายต่าง ๆ ใสรายราษฎร เช่น เป็นผู้ราย จับกระบือ โดยแสดงว่าไม่มีตัวพิมพ์พระ¹ เกษที่นาทำมุล่งลาคับหวลวง เป็นป่าพงและรกราง ชาวนาจังหวัดใกล้เคียง คือ อ่างทอง สุพรรณบุรี นครไชยศรี ราชบุรี เป็นต้น โคอพยพโยกย้ายเข้าไปจับจองที่นาทำมุล่งลาคับหวลวง แล้วโค่นสร้างเป็นตึกนาคินตลอดมา นับตั้งแต่ พ.ศ. 2455 และ 2456 ทางราชการได้ออกใบเหียบฆ่าให้แก่เจ้าของที่ดินบางคน เช่น พลเรือโทพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสิงหวิกรมเกรียงไกร ชาวนาบางคนยังไม่ได้รับใบเหียบฆ่าจากทางราชการ เช่น นางเมา บุคเบ็กที่นาทำมุล่งลาคับหวลวง เป็นจำนวน 100 ไร่เศษ เมื่อพระเทพเบญธรมาดอกใบเหียบฆ่าที่นาของราษฎร เจ้าของที่นาจึงเกิดการฟ้องร้องกันขึ้น ซึ่งคดีดังกล่าวนี้ได้รับความสนใจจากบุคคลทั่ว ๆ ไป ตลอดจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เพราะเป็นการพิพาทระหว่างข้าราชการระดับสูง ในส่วนกลาง ซึ่งได้รับความร่วมมือจากข้าราชการในท้องถิ่น กับชาวนาจำนวน 66 ราย กล่าวคือ พระเทพเบญธร ใค่นำร่องขอจับจองที่นาบริเวณดังกล่าว ภายหลังที่ชาวนาได้โค่นสร้างเป็นตึกแล้ว โดยอาศัยความร่วมมือจากข้าราชการฝ่ายปกครองในท้องถิ่น คือ ชูเมธีรักษ์เสนาชั้น นายอำเภอ อำเภอรามราช ออกใบเหียบฆ่าให้ทั้ง ๆ ที่ขอเท็จจริงมาก่อนหน้านี้เพราะ ชูเมธีรักษ์เสนาชั้น ต้องการหาความพอใจให้แก่ พระยาโบราณราชธานินทร์ ผู้บังคับบัญชาของตนโดยตรง และเป็นลูกเขยของพระเทพเบญธร โดยที่ชูเมธีรักษ์เสนาชั้นหวังความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ทางราชการของตนในอนาคต² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งตั้งกรรมการพิเศษพิจารณาคดีนี้ พร้อมทั้งทรงแสดงพระบรมราชวินิจฉัยถวายพระองค์ว่า พระเทพเบญธร และพรรคพวกมีความฉ้อฉลจริงตามคำฟ้องของชาวนา 66 ราย

¹"ฎีกาของราษฎรทำมุล่งลาคับหวลวง" และ "พระเทพเบญธร (นายณณม อินทรสุต) กรุงเทพฯ เลอเมอ วันที่ 1 - 7 มกราคม พ.ศ. 2461

²"พระบรมราชวินิจฉัย เรื่อง นายณณม อินทรสุต (พระเทพเบญธร)" พ. วันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2461

พระราชกฤษฎีกา กำหนดการแบ่งที่ดินหมู่โพธิ์หัก ให้แก่ราษฎร ซึ่งทำการเพาะปลูกในที่ดินบริเวณ
ดังกล่าว ครบครันจะไม่เกิน 50 ไร่ กระทรวงเกษตรธิการ ส่งข่าวลงพิเศษประกอบด้วย
พระยาสุรเกษตรโสภณ อธิบดีกรมทะเบียนที่ดิน พระยาวิภาควรรณ เจ้ากรมรังวัดที่ดิน พระยา
ราชเสนา เจ้ากรมปกครอง ออกไปจัดแบ่งที่ดินตำบลโพธิ์หัก เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470
ในการจัดแบ่งที่ดินแก่ราษฎรคราวนี้ นายถมเือง รัชพันธุ์ และพวก ไหล่เกล้าฯ ถวายฎีกาว่า
ตนไม่ได้รับความเป็นธรรมในการแบ่งที่ดินครั้งนี้ จากข่าวลงพิเศษจัดแบ่งที่ดิน เนื่องจาก
นายถมเือง รัชพันธุ์ และพวก ไม่ถูกข่าวลงพิเศษจัดแบ่งที่ดินเรียกตัวไปสอบถาม ข่าวลงพิเศษ
จัดแบ่งที่ดินและเจ้าพนักงานสอบสวนเฉพาะขุนเจริญ กำหนดค่าปลอกอนคา นายพวง นายรอก นายหุน
และพรรคพวกประมาณ 60 คนเศษ และแบ่งที่ดินให้แก่ นายพวง ภรรยา นายพวง บุตรนายพวง
พรรคพวกของนายพวง และขุนเจริญ ซึ่งแต่ละคนได้รับที่ดินเกินกว่า 50 ไร่ ทั้ง ๆ ที่ขุนเจริญ
นายพวง นายรอก นายหุน กับพรรคพวก เป็นผู้ทำประโยชน์ มีที่ดินทำการเพาะปลูก หลังการ
แบ่งเป็นที่ดินแล้ว ปรากฏว่า พรรคพวกนายพวงทั้งขอ ได้รับแบ่งที่ดินเพียงแต่ในนามของทำสัญญา
ซื้อขายกับนายพวง ในทางตรงกันข้าม นายถมเือง รัชพันธุ์ กับพวก ได้รับแบ่งที่ดินซึ่งเป็นป่าเพียง
เล็กน้อย บางคน ไม่ได้รับการแบ่งปันในครั้งนี้

ฎีกาและบทความในหนังสือพิมพ์ ซึ่งผู้เขียนนำมาเป็นตัวอย่างประกอบการศึกษา แสดงว่า
เกิดปัญหาที่ดินทำกินในบางบริเวณ ซึ่งจะมีผลต่อราษฎรโดยเฉพาะชาวนาโดยตรง กล่าวคือ
ชาวนาอาจต้องกลายเป็นผู้เช่าดินนา หรือต้องขายที่ดินของตนแลกกับการเพาะปลูกมาก่อน รวมทั้งต้อง
ที่ดินจากข้าราชการบางคน การจับจองที่ดินของชาวนา นอกจากจะอาศัยทุนทรัพย์ แรงงาน แล้วใน
บางครั้งชาวนาอาจถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นอีกด้วย และยังเป็นเครื่องยืนยัน
ว่า ราษฎรเริ่มมองเห็นความสำคัญของการฉีกเพื่อขาย มีโฉนดเพื่อยังชีพเหมือนเดิม ดังนั้น
การจับจองที่ดินในบางบริเวณโดยเฉพาะ บริเวณชลประทาน มีความอุดมสมบูรณ์ หรือใกล้กับตลาด
จึงเกิดปัญหา การจับจองที่ดินมักกรรมสิทธิ์ หรือใช้อำนาจหน้าที่ทางราชการเอารัดเอาเปรียบชาวนา
ผู้เขียนคิดว่าคงจะไม่ใช่วิธีหาสำคัญในระยะนั้น เพราะไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่าง

¹ กษ. ร.7 ม.26.5/128 นายถมเือง หล่เกล้าฯ ถวายฎีกาเรื่องที่ดิน ตำบล

ชวณานัมเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ หรือราชการที่เอารักเอาเปรียบชวณานา จนกระทั่งก่อให้เกิดการปฏิวัติสังคม ถึงแม้ว่าชวณานาจะรู้ตนเป็นฝ่ายเสียเปรียบ การต่อสู้ของชวณานาก็ดำเนินไปในการต่อสู้เถลไถล ภายใต้อิทธิพลของพระมหากษัตริย์ เพื่อขอความช่วยเหลือ หรือการตัดสินใจพิพากษาของทนต์กับเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ และราชการ ทั้งตัวอย่างฎีกาและบทความหนังสือพิมพ์ที่ผู้เขียนกล่าวมาแล้ว ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากที่ดินที่รกร้างว่างเปล่ายังมีอยู่มากในสังคมไทย

2. ความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475

กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทย ยังคงมีความสัมพันธ์ในรูปอุปถัมภ์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างบุคคล 2 ฝ่ายที่มีฐานะแตกต่างกัน และระหว่างบุคคลในกลุ่มเดียวกัน ซึ่งจะมีผลต่อการเลื่อนฐานะทางสังคมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ โดยตรง นอกจากนี้ กลุ่มบุคคลต่าง ๆ จะมีความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจกันมากขึ้น เป็นผลให้เงินเข้าชนชั้นมหาชน กำหนดรูปแบบความสัมพันธ์แทนอำนาจที่มีในสังคมไทย ความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจก่อให้เกิดการเอารักเอาเปรียบกันระหว่างบุคคล 2 ฝ่ายที่มีฐานะแตกต่างกันมากขึ้น อย่างเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางกับชวณานา เป็นต้น

ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนจะศึกษาเฉพาะความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์ กับเจ้านายที่รับราชการและราชการ ความสัมพันธ์ระหว่างราชการกับราชการ และความสัมพันธ์ของพ่อค้าคนกลางกับชวณานา เพื่อให้เข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยในระยะดังกล่าวมากยิ่งขึ้น

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับเจ้านายที่รับราชการและราชการ

เมื่อพระมหากษัตริย์ ยังคงเป็นประมุขของประเทศ และผู้นำในการปกครองและการบริหารประเทศ ดังนั้นพระมหากษัตริย์ ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการเลื่อนฐานะของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม หรือเปลี่ยนแปลงในตำแหน่งต่าง ๆ ของสังคมไทย ด้วยเหตุนี้เอง กลุ่มบุคคลต่าง ๆ รวมทั้งเจ้านายที่รับราชการ และราชการต่างพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับพระมหากษัตริย์ เพื่อประโยชน์ต่อการเลื่อนฐานะ ตำแหน่ง หน้าที่ในทางราชการของตน แต่มีข้อสงสัยว่า เจ้านายที่รับราชการ ราชการทุกคนจะมีโอกาสสร้างความสัมพันธ์อันดีกับพระมหากษัตริย์ได้ทุกคน ผู้เขียนคิดว่า การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับพระมหากษัตริย์ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ชาติตระกูล โอกาส ความรู้ ความสามารถ รวมทั้งอุปนิสัยของเจ้านายที่รับราชการและราชการแต่ละบุคคล จะมี

ส่วนส่งเสริมต่อการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับพระมหากษัตริย์ อย่างเช่น เจ้าพระยาเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) มีโอกาสที่กว่าสามร้อยปีที่จะเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ รวมทั้งเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ที่มีบทบาทสำคัญต่อการปกครองและบริหารประเทศ อย่างเช่น กรมพระยาคำวรงราชานุภาพ ทั้งเด็กเล็ก ๆ รวมทั้งมีโอกาสที่จะเข้ารับการศึกษาสมัยใหม่ เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ มีความเฉลียวฉลาด กล้าพูด กล้าทำในสิ่งที่ท่านเห็นว่าถูกต้องทำนองคลองธรรม จึงเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งท่านเป็นพระอภิบาล เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประเทศอังกฤษ เพื่อทรงศึกษาวิชาการ และพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นพระยาศรีสุทธารักษ์ก็ หมายใจที่จะทำตำแหน่งเลขาธิการสถานทูตไทยด้วย ผู้เขียนจึงนำข้อความในพระราชหัตถเลขา ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ถึงเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันดีของท่านกับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่

"...ขอฝากลูกทั้งสองจงมาก ขอใ้แม่ยกตาช่วยว่า คักเคือนในสิ่งผิดๆ อย่าให้เป็นไปก็ได้ และแนะนำในสิ่งที่ดีควรๆ ขออย่าให้เป็นการเดิน ๆ และเป็นอย่างทางการ ขอใ้หาเวลาว่าง ๆ ประหนึ่งว่าลูกหลาน อย่าใ้มีความเกรงใจเลย ถึงแม้ว่าเวลานี้จะไม่เป็นที่เกรงใจของลูก นานไปเมื่อรู้สึกชั่วคอออกแล้ว ก็คงจะคิดถึงคุณในการที่ไ้รับคำแนะนำ โดยความรักนี้เป็นอย่าง แน่ไม่ตองสงสัยเลย เว้นเสียแต่จะเป็นคนชั่วนั้นแหละ ก็เป็นการที่จะสู้เอง"¹

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ปฏิบัติหน้าที่ราชการสำคัญหลายตำแหน่ง อย่างเช่น ปลัดทูลฉลอง กระทรวงธรรมการ และอธิบดีกรมศึกษาธิการ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นองคมนตรี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตำแหน่งหน้าที่ สูงสุดทางราชการของท่านคือ เสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หมายถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

¹สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ สถาบันบุคคลสำคัญ 1 หน้า 101

ผู้เขียนเชื่อว่า การที่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ประสบความสำเร็จในหน้าที่ทางราชการ ตลอดจนเป็นที่ยกย่องจากบุคคลทั่ว ๆ ไป เนื่องจาก ท่านมีโอกาสที่กว่าบุคคลทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี มีโอกาสแสดงความสามารถของท่านให้เป็นประโยชน์แก่พระมหากษัตริย์ ทั้ง 2 พระองค์ รวมทั้งเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ที่มีบทบาทสำคัญต่อการปกครองและบริหารประเทศ นอกเหนือจากอุปนิสัยส่วนตัว ช่างทำเนียบแล้ว

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ เจ้านายกับราชการ ข้าราชการ จะอยู่ในรูป การให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างบุคคล 2 ฐานะ คือ ผู้ใหญ่ กับผู้น้อย หรือผู้บังคับบัญชา กับผู้อยู่ใต้งบบังคับบัญชา ซึ่งโดยปกติกลุ่มบุคคลทั้งกล่าวจะมีความสัมพันธ์กันตามสายงาน หรือตาม ตำแหน่งหน้าที่ของแต่ละบุคคลรับผิดชอบอยู่แล้ว ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จะดำเนินไปโดยปริยายหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบ ความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละบุคคล รวมทั้งการติดตาม ผลการปฏิบัติหน้าที่ของผู้บังคับบัญชามากน้อย อย่างไรก็ตาม ความรู้จักกันคุ้นเคยเป็นส่วนตัว รวมทั้งการรู้จัก อุปนิสัยของแต่ละฝ่าย สิ่งเหล่านี้จะเป็นส่วนส่งเสริมต่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ของผู้ที่อยู่ใต้งบบังคับบัญชา ใดเป็นอย่างนี้ รวมทั้งการเลื่อนฐานะทางสังคมของผู้ที่อยู่ใต้งบบังคับบัญชาก็ช่วย

เนื่องจากพระมหากษัตริย์ ยังคงมีบทบาทสำคัญที่จะคัดเลือก หรือแต่งตั้งบุคคลใดก็ได้ที่ พระองค์เห็นว่าเหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ส่วนใหญ่พระมหากษัตริย์มักจะคัดเลือกบุคคล ที่ต้องพระราชหฤทัย หรือบุคคลที่มีความสามารถในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ หรือบุคคลที่มีโอกาส ได้แสดงความซื่อสัตย์สุจริตต่อพระเนตรพระกรรณของพระองค์ พระมหากษัตริย์จะทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ หรืออุปเลียงให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ในทางราชการตามควรแก่ฐานะ หรือสุดแต่ พระราชอัชฌาไศย¹ นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ อาจจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งบุคคล เข้ารับราชการ ตามคำกราบบังคมทูลขอของเจ้านาย หรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่อีกทอดหนึ่ง² และในการ พิจารณามูลขอเข้ารับตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ มักจะคำนึงถึงประสบการณ์ของผู้สมัคร หรือผู้ที่

¹ วิชา สิงหวีสัย บรรณาธิการ 200 ปี มหาจักรีบรมราชวงศ์... หน้า 150 - 153,

² กจธ. ร.6 น.3.5/2 เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์พิทักษ์ ขอฝากนายภูเวียน เข้ารับ

จะได้รับการคัดเลือกหรือแต่งตั้งเป็นสำคัญ¹ ผู้เขียนจะขอท้าวอย่างประวัติการรับราชการของ เจ้าพระยา
ยมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งจะทำให้มองเห็นภาพของความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ กับเจ้านายที่รับราชการ
พระมหากษัตริย์กับข้าราชการ เจ้านายที่รับราชการกับข้าราชการ รวมทั้งภาพการเลื่อนฐานะ
ทางสังคมของสามัญชน ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่เข้าสู่ระบบราชการ

ประวัติการรับราชการและการเลื่อนฐานะทางสังคมของเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เกิดวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2405 มาจากตระกูล
สามัญชน บิดาชื่อนี้ ก่อ้น มารดาชื่อนี้ มีภูมิลำเนาที่เมืองสุพรรณบุรี เริ่มการศึกษาที่วัดเมื่ออายุ
6 ขวบ เมื่อ พ.ศ. 2426 สอบผ่านพระปริยัติธรรมที่สนามหลวงได้เปรียญ 5 ประโยค นับเป็น
เปรียญองค์แรกใน พ.ศ. 2426 หลังจากว่างเว้นการสอบเปรียญธรรมมานานถึง 14 ปี เมื่อ
"มหาปิ่น" จะอาสิกขาแล้วขอถวายตัวอยู่กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวราชานุภาพ ซึ่งประทับใจในความ
ความสามารถของ "มหาปิ่น" ที่สอบผ่านพระปริยัติธรรม พระองค์จึงขอรับถวายความยินดี พร้อมทั้ง
สนับสนุน "มหาปิ่น" ตั้งแต่เริ่มรับราชการเป็นครูที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ การสนับสนุนของ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวราชานุภาพจะมีผลต่อการเลื่อนฐานะทางสังคม ตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ
ของ "มหาปิ่น" อย่างเช่น ใน พ.ศ. 2420 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า โปรดเกล้าแต่งตั้ง
"มหาปิ่น" เป็นพระอภิบาล และครูสอนภาษาไทยแก่พระองค์เจ้าชาย 4 พระองค์ เสด็จไปทรง
ศึกษายังประเทศยุโรปเป็นครั้งแรก และโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร บรรดาศักดิ์ เป็น
"ขุนวิจิตรวรสาสน" ตำแหน่งในกรมอาลักษณ์ ตามคำเสนอแนะของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวราชานุภาพ เนื่องจาก "มหาปิ่น" เคยเป็นครูสอนและสนิทสนมกับพระองค์เจ้าชายทั้ง 4 พระองค์

¹ กจข. ร.6 น.3.5/1 สมัครเข้ารับราชการในกระทรวงมหาดไทย 13 มี.ค.

2450 - 11 มี.ย. 2460

พระองค์เจ้าชาย 4 พระองค์ ได้แก่ พระองค์เจ้ากิตติยากรวรดิษฐ์ พระองค์เจ้า
ระพีพัฒน์ศักดิ์ พระองค์เจ้าประวิชัยดิษฐ์ พระองค์เจ้าจิรประวัตรวรเดช

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวราชานุภาพ ความทรงจำ หน้า

ที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบมาก่อน¹ ชุนวิจิตรวราสารณอยู่ต่างประเทศ 7 ปี ได้ถือโอกาสเรียนภาษาอังกฤษด้วยตนเอง ตั้งนั้นชุนวิจิตรวราสารณ จึงมีความรู้และโลกทัศน์ที่กว้างขวางขึ้น เมื่อกลับมาเมืองไทย ทำหน้าที่เลขาธิการพระองค์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลาภิรมย์สุพรรณางกูร เลื่อนตำแหน่งพระมหาดไทยราชการของเจ้าพระยาบรมราช (ปั้น สุชุม) ให้สูงขึ้นโดยตลอด อย่างเช่น พ.ศ. 2439 ได้รับแต่งตั้งดำรงตำแหน่ง ข้าราชการมหาดไทย นครศรีธรรมราช เป็นคนแรก พร้อมทั้งได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสุพรรณนิวัต พ.ศ. 2449 ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เนื่องจากต้องควบคุมการก่อสร้างพระที่นั่งอัมพรสถาน และเริ่มก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมเปิดโอกาสให้ท่านเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอย่างใกล้ชิดเพื่อเรียนพระราชปฏิบัติในการก่อสร้างเป็นประจำ เพื่อความเหมาะสมในหน้าที่ทางราชการ ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาล เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเร่งรัดการเกณฑ์ทหารในเขตกรุงเทพฯ ให้เรียบร้อย และท่านมีประสบการณ์จากการบริหารการปกครองในเขตนครศรีธรรมราช และจัดการปกครองในเขตปัตตานีมาก่อน ใน พ.ศ. 2451 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นเจ้าพระยาบรมราช เสด็จตามตำแหน่งถึงทักษิณ 10,000 ใน พ.ศ. 2465 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ย้ายกระทรวงนครบาลรวมเข้ากับกระทรวงมหาดไทย เพื่อรวมหน้าที่การปกครองไว้ด้วยกัน พระองค์โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าพระยาบรมราช (ปั้น สุชุม) เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย²

จากประวัติการรับราชการของเจ้าพระยาบรมราช (ปั้น สุชุม) พบว่า ความประทับใจของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลาภิรมย์สุพรรณางกูรต่อเจ้าพระยาบรมราช (ปั้น สุชุม) มีผลให้ เจ้าพระยาบรมราช (ปั้น สุชุม) มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลาภิรมย์สุพรรณางกูร และที่สำคัญคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลาภิรมย์สุพรรณางกูร จะเป็นผู้สนับสนุนการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ทางราชการให้สูงขึ้น

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลาภิรมย์สุพรรณางกูร "เจ้าพระยาบรมราช (ปั้น สุชุม)" คนที่ข้าพเจ้ารู้จัก หน้า 13 - 14

² ก. หน้า 86 - 93

โดยตลอด กล่าวได้ว่า เมื่อเจ้าพระยาเพชร (ปั่น สุพรรณ) รู้จักและถวายตัวทำงานอยู่กับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภายหลังจะเปิดโอกาสให้เจ้าพระยาเพชร (ปั่น สุพรรณ) มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการ และสามารถสร้างความใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ และเจ้านายชั้นสูงที่มีบทบาทในการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งสนับสนุนเจ้าพระยาเพชร (ปั่น สุพรรณ) ในหน้าที่ราชการและธุรกิจส่วนตัว กล่าวคือ เจ้าพระยาเพชร (ปั่น สุพรรณ) เคยเป็นครู ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังดำรงพระยศสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิศิราวงษ์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรวมการปกครองไว้ในกระทรวงมหาดไทย พระองค์ทรงระลึกถึงเจ้าพระยาเพชร (ปั่น สุพรรณ) ว่ามีคุณสมบัติเหมาะสม และมีความรู้ ความสามารถ ประสพการณ์ในการปกครองทั้งในส่วนภูมิภาค และส่วนกลาง ดังนั้นจึงทรงแต่งตั้งเจ้าพระยาเพชร (ปั่น สุพรรณ) เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2465 รวมทั้งยังทรงสนับสนุน เจ้าพระยาเพชร (ปั่น สุพรรณ) ในการลงทุนในกิจการสมัยใหม่ อย่างเช่น ทรงให้เจ้าพระยาเพชร (ปั่น สุพรรณ) อนุมัติเงินมาลงทุนในบริษัทปูนซีเมนต์ไทย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างกษัตริย์กับข้าราชการ ที่กลายมาซึ่งการที่ผู้เขียนมีใตหมายความว่า เจ้าพระยาเพชร (ปั่น สุพรรณ) มิใช่มีความรู้ ความสามารถ ประสพการณ์ในการทำงาน แต่สิ่งเหล่านี้ เป็นปัจจัยรองที่ช่วยส่งเสริมปัจจัยแรก คือโอกาสการสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้านายชั้นสูงที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารราชการ และพระมหากษัตริย์จนกระทั่งเจ้าพระยาเพชร (ปั่น สุพรรณ) ข้าราชการจากตระกูลสามัญ สามารถเลื่อนฐานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้น กลายเป็นชนชั้นสูงในสังคมไปในที่สุด และเป็นที่รักเคารพนับถือของบุคคลทั่ว ๆ ไป

อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ กับข้าราชการอาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามพระราชอัธยาศัยของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ กล่าวคือ ข้าราชการที่เคยสนองพระเดชพระคุณพระมหากษัตริย์องค์แล้ว โดยตลอดแล้วถูกพระราชอัธยาศัย บางทีอาจจะไม่ต้องพระราชอัธยาศัยพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ก็ได้ อย่างเช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มักจะแสวงหาคำแนะนำ ปรีกษาเจ้านายที่มีชื่อเสียง หรือมีบทบาทสำคัญในการบริหารราชการ เพื่อลด

¹ วิลาส สิงห์วิสัย (บรรณาธิการ) 200 ปี มหาจักรีบรมราชวงศ์ วิวัฒนาการระบอบการปกครอง

พลเรือน หน้า 169 - 171

บทบาทของขุนนางในการบริหารราชการแผ่นดิน แต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงแม้เจ้านายจะมีบทบาทสำคัญในการบริหารประเทศ แต่พระองค์ก็ทรงหาวิธีบริหารพระอนุชา และพระปิตุลา ซึ่งทั้งหลายนี้ไม่มากนัก พระองค์ก็ทรงแต่งตั้งบุคคลที่พระองค์โปรดปรานมากกว่า เพื่อเป็นคณาอำนาจของเจ้านายในการบริหารประเทศ¹ ขณะเดียวกัน การจัดตั้งกองเสือป่า เปิดโอกาสให้ข้าราชการที่มาจากตระกูลสามัญ หรือขุนนางเก่า รวมทั้งพ่อค้านักธุรกิจ และราษฎรมีโอกาสสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน และมีโอกาสสร้างความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ลักษณะที่เกิดขึ้นนี้เป็นธรรมชาติของการปฏิบัติงานในแต่ละหน่วยงานระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ปฏิบัติงานในบังคับบัญชา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้บังคับบัญชา กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ ในฐานะผู้บังคับบัญชา กับข้าราชการ อาจจะรวมทั้งเจ้านาย จะดำเนินไปด้วยดี หรือวุ่นวายเพียงใดขึ้นอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์เป็นส่วนใหญ่

ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกับข้าราชการ

ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกับข้าราชการ ยังคงอยู่ในรูปอุปถัมภ์ ซึ่งจะเห็นได้จาก การสมัครเข้ารับราชการของสามัญชนที่ได้รับการศึกษา มักปรากฏว่ามีการฝากฝังตัวกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือยอมตัวเป็นข้าผู้ใหญ่ใกล้ชิด หรือสมัครพรรคพวก รวมทั้งการอ้างถึง การรู้จักกันคุ้น เป็น การสวนตัวกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ อย่างเช่น นายเชื้อ ปาดวงศ์ ณ กุญเฑาะ ของการรับราชการ ในกรมมหาดเล็กในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างถึงอดีตของตนว่า เคยถูกนำไปถวายตัว เป็นข้ามูลละของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังไม่ได้รับราชการ บิดาและปู่ เคยถูกรับเลี้ยงมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ซึ่ง นายเชื้อ ปาดวงศ์ ณ กุญเฑาะ ยังระลึกถึงพระกรุณาธิคุณอยู่เสมอ¹ กรณีของนายบุญช่วย รับราชการกองตระเวน เมื่อ กองการกลับเข้ามาทำงานในกรมมหาดเล็ก อ้างเหตุผลว่า ตนเคยรับราชการในกรมมหาดเล็กมาก่อน อยากกลับเข้ามาทำงานในกรมมหาดเล็กอีกเพราะ ตนหาเงินจากพระมหากษัตริย์ไม่รู้จักราชการ และชนชั้นวรรณะเป็นมต่าง² แสดงว่า การอ้างความรู้จักคุ้นเคย หรือการอ้างพื้นฐานทางครอบครัว

¹ กจข. ร.6 รด.8/1 นายสนัญ (ที่ไม่ได้บรรดาศักดิ์ หรือได้ถูกถอดยศ) ขอรับ
ราชการ รวมทั้งหมก 14 นาย 23 ม.ค. 2453 - ส.ค. 2463

² ก.

และการฝักฝักตนเองที่อยู่ในฐานะเป็นผู้ใหญ่เป็นที่ยอมรับและปฏิบัติชอบ ๆ ก็มาในสังคมไทย ถือว่าเป็นการช่วยเหลือการเลื่อนฐานะทางสังคมใต้ง่ายและสะดวกขึ้น นอกจากความรู้ความสามารถแล้ว ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างประวัติการรับราชการของหลวงศักดิ์พลธรานุรักษ์ (หนูวงษ์ เศรษฐะกุล) นายอำเภอหนองสา จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อแสดงถึงการเลื่อนฐานะทางสังคม และการอุปถัมภ์ระหว่างข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ กับข้าราชการชั้นผู้น้อย ตลอดจนพื้นฐานทางครอบครัวที่มีผลต่อการเข้าสู่วงราชการ

หลวงศักดิ์พลธรานุรักษ์ เนื่องจากมีการรับราชการตำแหน่งกรมการเมืองพัทลุง จึงฝากฝังลูกชายของตนเริ่มรับราชการตำแหน่งเสมียน โดยบิดานำไปฝากฝังกับพระยาดำรงสุจริต (คอสมันทอง ณ ระนอง) และพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอสมันน์ ณ ระนอง) ต่อมาพระยารัษฎานุประดิษฐ์แต่งตั้งให้เป็นปลัดอำเภอห้วยยอด หรือเขายอด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นนายอำเภอศรีวิชัยนิคม เนื่องจากเป็นอำเภอทุรกันดาร มีทั้งโจรผู้ร้ายและโรคภัย ญาติพี่น้องจึงร้องขอความช่วยเหลือจากพระยาดำรงสุจริต และพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ให้หลวงศักดิ์พลธรานุรักษ์ย้ายไปเป็นนายอำเภอที่เมืองตรัง (อำเภอกันตัง) เมื่อพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลภูเก็ต ใน พ.ศ. 2445 หลวงศักดิ์พลธรานุรักษ์ย้ายไปเป็นนายอำเภอที่ตะกั่วทุ่ง 11 ปี ย้ายไปเป็นนายอำเภอที่คลองหม่อม จังหวัดกระบี่ 2 ปี ย้ายไปเป็นนายอำเภอที่หนองสา จังหวัดศรีสะเกษ ใน พ.ศ. 2468 ในที่สุดถูกปลดออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. 2471 อายุได้ 52 ปี¹

ตามประวัติการรับราชการของหลวงศักดิ์พลธรานุรักษ์ เริ่มรับราชการในตำแหน่งเสมียนจนกระทั่งดำรงตำแหน่งนายอำเภอในท้องที่ต่าง ๆ หลวงศักดิ์พลธรานุรักษ์ได้รับการช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง และการสนับสนุนจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตระกูล ณ ระนอง มาโดยตลอด การที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอสมันน์ ณ ระนอง) สนับสนุนการเลื่อนฐานะหน้าที่ทางราชการหลวงศักดิ์พลธรานุรักษ์ แสดงให้เห็น การอุปถัมภ์ หรือการช่วยเหลือระหว่างข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ต่อข้าราชการชั้นผู้น้อยในระบบราชการ นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นพื้นฐานของครอบครัว ยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อการก้าวเข้าสู่ระบบราชการ กล่าวคือ การสมัครเข้ารับราชการ มักอ้างถึงญาติพี่น้องที่เคยรับราชการมาก่อน และการย้ายไปรับตำแหน่งหน้าที่ในอำเภอที่อื่นทราบจากโรค หรือโจรผู้ร้าย ญาติพี่น้องจะช่วยเหลือ

¹ กจร. ร.7 สบ 2.33/8 เรื่องราวร้องทุกข์ต่าง ๆ 6 มี.ค. 2467 - 21 มี.ย.

โดยการเข้าพบข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เพื่อขอย้ายจากห้องเดิมดังกล่าว อย่างเช่น หลวงพิทักษ์พรหมนุร ย้ายจากอำเภอศรีรัตนนิคม มาเป็นนายอำเภอเมืองกรุง (อำเภอคันทีง) การที่ผู้ใหญ่ให้ความอุปถัมภ์ค้ำชู เป็นเครื่องยืนยันว่า อำนาจบารมีของอุปถัมภ์ สามารถช่วยเหลือผู้รับอุปถัมภ์ให้เลื่อนฐานะทางสังคม หรือตำแหน่งหน้าที่ในงานและสละวาทัน ซึ่งจะก่อให้เกิดระบบพรรคพวกในวงราชการขึ้น¹

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ กับชาวนา

ชาวนาเป็นชนกลุ่มใหญ่ในสังคม แม้ฐานะยากจน มีหนี้สินเมื่อประสบความเดือดร้อนมักจะคาดหวังว่าตนจะได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีฐานะทางสังคมและเท่นั้นที่สูงกว่าตน โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ รวมทั้งข้าราชการ ความสัมพันธ์ของบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย จึงอยู่ในรูปอุปถัมภ์ โดยเฉพาะเมื่อชาวนาเกิดปัญหาความเดือดร้อนเฉพาะหน้าก็จะร้องขอหรือฎีกาขอความช่วยเหลือจากพระมหากษัตริย์ เพื่อขอความช่วยเหลือทางการเงินของตนและพรรคพวก หรือความเดือดร้อนเป็นครั้งเป็นคราว ซึ่งผู้เขียนจะยกตัวอย่างฎีกา และบทความในหนังสือพิมพ์ประกอบการศึกษา

บทความของ "นาคราช" เรื่อง "ความลำบากของชาวนา" ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพ เติมนิวส์ ระบุว่า

"...ในเรื่องค่าเสนาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเจ้าของที่นี่ และผู้เขานาจนเกือบทุกคนนี้จะเป็นทวยอะไรก็ตามเมื่อก่อนนาอยู่โค แลนาฟ้างออย เก็บค่าเสนาไรละสิ่งเพื่อง้างสิ่งหนึ่งบางเป็นอัตราทั่วแค้นแก่พระเจ้าเฮาส์ หรือเหา ต่อมาถึงโคจักเป็นนาเอกโท ทวี จักวา เบญจะ อะไรเหล่านี้อย่างสูงของเสียแพงกว่าเดิมตั้งแต่ 87 ถึง 100 สตางค์ ก็นี้... แต่ความจริงในเรื่องค่านานี้รัฐบาลก็ได้ยอมผ่อนหย่อนทุกตำบลเหมือนกัน เช่น ประกาศยกเว้นการเก็บค่านานในตำบลต่าง ๆ ที่เห็นว่าทำนาไม่ได้ผลบ้าง แลยกroi ไร่หนึ่งบาง ยอมให้เงินค่านาติดค้างบ้าง เช่น มณฑลปราจีน เมื่อพระพุทธศกก่อน ได้

¹ ทร. ร.7 ม.26.4/20

จับแพะชนแกะ โดยฮกหลง ไทยใหม่

ประกาศพระรชทานค่านา ให้แก่ราษฎรเป็นจำนวนนับทั้ง 100,000 บาทขึ้นไป..."¹

ใน พ.ศ. 2462 รัฐบาลได้อนุญาตการเก็บอากรค่านาจากชาวนาในเขตปทุมธานี เนื่องจากรัฐบาลพิจารณาเห็นว่า ชาวนาในเขตดังกล่าวได้รับความเสียหายและความเดือดร้อนจากน้ำท่วมใน พ.ศ. 2460 และไม่มีเงินเสียอากรค่านาจริง ๆ²

ตัวอย่างที่ผู้เขียนนำมาประกอบการเขียน แสดงให้เห็นถึงปัญหาความเดือดร้อน ไม่มีเงินเสียอากรค่านาซึ่งเป็นภาระหน้าที่หลักที่ชาวนาต้องเสียแก่ทางรัฐบาลทุกปี เมื่อชาวนาไม่มีเงินเสียอากรค่านา จึงขอความช่วยเหลือ หรือขออนุญาตอากรค่านาในแต่ละปีจากทางรัฐบาล และทางรัฐบาลจะพิจารณาเห็นชอบเป็นราย ๆ หรือกลุ่มชาวนาในแต่ละท้องที่ไปเป็นครั้งเป็นคราว โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาดังนี้ ชาวนาไม่มีเงินได้รับความเดือดร้อนจากภัยธรรมชาติจริง ๆ หรือในกรณีที่น้ำท่วม เป็นเหตุให้ชาวเสียหายเกินกว่า 1 ใน 3³ นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์อาจขมยอนผัน หรือเปลี่ยนแปลงการเก็บอากรค่านาจากนาโคกมาเป็นนาฟางลอย และแก้ไขพื้นที่นาใหม่ตามคำร้องขอหรือฎีกาของชาวนา เมื่อพิจารณาเห็นว่า ชาวนาทำนาไม่ไคผล เนื่องจากธรรมชาติไม่เอื้ออำนวย และเพื่อความเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และเขตการปกครองที่เปลี่ยนแปลงใหม่ อย่างเช่น ใน พ.ศ. 2458 ประกาศแก้ไขวิธีนาโคกบางตำบล ในมณฑลนครไชยศรี เป็นนาฟางลอย⁴ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เปลี่ยนแปลงเขตการปกครองใหม่ให้เหมาะสมกับนโยบายคุณภาพจะมีผลต่อการเก็บอากรค่านาของชาวนาเช่นกัน อย่างเช่น รัฐบาลโอนหมู่บ้านในบางตำบลของอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก โด่ง โอนหมู่ที่ 3 บ้านยาง ตำบลบ้านกลาง ไปขึ้นกับตำบลแก่งโสภา อำเภอนครไทย สมุทรสาครบิดาของกเก็บอากรค่านา หมู่ที่ 3 บ้านยาง เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลแก่งโสภา และการทำนาในหมู่ที่ 3 บ้านยาง ปีหนึ่งมีผู้ทำนาเพียง 50 ไร่เศษ นอกจากนี้ยังได้โอนหมู่บ้านที่ 1 จากตำบลบ้านชุม อำเภอบ้านนาหมาก กับหมู่ที่ 3 - 12 ตำบลในเมือง หมู่บ้าน

¹ กจข. ร.6 น. 20.6/22 ความเห็นเอกชน 19 - 31 พฤษภาคม พ.ศ.

2457 "ความยากจนของชาวนา" วันที่ 31 พฤษภาคม 2457

² กจข. ร.6 กษ. 8/1 เรื่องชาวแพลง ลงวันที่ 18 พฤษภาคม 2462

³ ก.

⁴ กฎหมายรัชกาลที่ 6 "ประกาศพระบรมราชโองการ เรื่องแก้ไขวิธีนาโคก" หน้า 78-95

ที่ 7, 9, 10, 11 ค่าปลวกทอง อำเภอเมือง พิษณุโลก ทั้งเป็นตำบล "สมอแธ" ขึ้นกับอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก อนุญาตขอเก็บอัตราค่านา ขึ้นตรีไร่ละ 80 สตางค์ เงินรัฐูปการ 6 บาท ตั้งแต่ พ.ศ. 2474 เป็นต้นไป¹

ความช่วยเหลือของพระมหากษัตริย์คชชนานางกลุ่ม หรือการเปลี่ยนแปลงเขตการปกครอง จะมีผลต่อระบบการเสียภาษีอากรของชาวนาในบางท้องถิ่นโดยตรง ดังต่าง ๆ เหล่านี้จะมีเป็นครั้งเป็นคราว และมีโอกาสที่ชาวนาเดือดร้อนจริง ๆ ทั้งที่กล่าวนำแล้ว ในทางตรงข้าม พระมหากษัตริย์อาจไม่ให้ความช่วยเหลือชาวนาบางท้องถิ่นตามที่ขอกองขอเมื่อพิจารณาแล้วว่าไม่ใช่ความเดือดร้อนอย่างแท้จริง หรือถ้ายินยอมตามคำร้องในฎีกาแล้วจะเป็นผลเสียต่อทางราชการโดยตรง อย่างเช่นกรณีฎีกาของนายรูก หาทราย ทั้งบ้านเรือนอยู่คลอง 5 ตำบลยิงตะเคียน อำเภอคลองหลวง จังหวัดชัยภูมิ นายรูก หาทราย เชานาพระคลังข้างที่กับกรมพระคลังมหาสมบัติ เป็นเวลา 10 ปีเศษ ใน พ.ศ. 2472 ขอเช่าเพิ่มอีก 4 แปลง ค่าเช่า 5,739.61 บาท นายรูก หาทราย จะนำเงินจำนวนดังกล่าวจ้กในรายรับเช่าช่วงทำต่ออีก 120 ราย แต่การทำนาใน พ.ศ. 2472 ไม่ไคผล นายรูก หาทราย เก็บค่าเช่ามาจากชาวนาที่เช่ามาต่อจากนายรูก หาทราย นายรูก หาทรายจึงต้องนำเงินส่วนตัวออกมาจ่ายค่าเช่าแก่พระคลังข้างที่ ใน พ.ศ. 2473 ทำนาไม่ไคผล และชาวราคาดทกทำ ทางราชการจังหวัดชัยภูมิ เห็นความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวนาในจังหวัดชัยภูมิ จึงร้องขอรัฐบาลลดค่าเช่านาให้แก่ชาวนา ซึ่งกรมพระคลังมหาสมบัติยินยอมลดค่าเช่าครึ่งหนึ่งของค่าเช่าที่ชาวนาต้องจ่าย แต่นายรูก หาทราย เหมกตัวเนื่องจากการทำไม่ไคผลเก็บค่าเช่ามาจากชาวนาที่รับช่วงเช่าต่อไม่ได้ ต้องสำรองเงินจ่ายค่าเช่านาไปล่วงหน้าก่อนแล้ว จึงขอพระราชทานยกค่าเช่าที่นาใน พ.ศ. 2473 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีฎีกาของนายรูก หาทราย เพราะทางราชการไล่ลดค่าเช่านาให้แล้วครึ่งหนึ่ง ถ้ายกค่าเช่าที่นาให้แก่ นายรูก หาทรายอีก เท่ากับ นายรูก หาทราย ขอทำนาเปล่า ๆ ซึ่งอาจจะเป็นตัวอย่างแก่ชาวนาอื่นในจังหวัดชัยภูมิ สมเด็จพระราชดำรัสพระราชทาน เห็นสมควรมีฎีกา และให้เหตุผลว่า ถ้ายินยอมยกค่าเช่าที่นาจะเป็นอันตรายต่อทางราชการเป็นธรรมดาในการทำนาต้องมิเสี่ยงใดเสี่ยงเสีย²

¹ กจ. ร.7 ค.2/10 ประกาศเก็บเดือนและลดเงินอากรนาในตำบลต่าง ๆ ที่ 238/3178

² กจ. ร.7 ร.20/198 , ฎีกาเรื่องยกขอเวนค่าเช่านาและบัตรสนเทห์ 23 พ.ค. - 7 มิ.ย. 2475 ฉบับฎีกาของ นายรูก หาทราย ขอยกเวนค่าเช่านา

ฎีกาของนายรุก ห่าทราย แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ อาจจะรวมทั้งข้าราชการ
ทางพิหารนาฎีกาขอความช่วยเหลือของชาวนาโดยคำนึงถึงรายได้แผ่นดินเป็นหลัก เพราะการ
มอบพรชาวนาทั่วประเทศย่อมเป็นการศรัทธาใจของรัฐบาลโดยตรง รัฐบาลเกรงว่าการมอบนั้น
แก่ชาวนาทั่วประเทศจะก่อให้เกิดความเกียจคร้านในหมู่ชาวนา ที่สำคัญคือ รัฐบาลเชื่อว่าราษฎร
ทุกกลุ่มทางใ้รับความช่วยเหลือเหมือนกันหมด โดยเฉพาะในกรณีที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก การที่
รัฐบาลจะให้ความช่วยเหลือเฉพาะกลุ่มชาวนาทั้งหมดจึงเป็นไปได้ยาก และรัฐบาลถือว่า เป็นหน้าที่
ของราษฎรทุกคนไม่ว่าจะเป็นเจ้านาย ข้าราชการ พ่อค่านักธุรกิจ จะต้องอดทนต่อสภาพเศรษฐกิจ
ตกต่ำเช่นนี้เพื่อบ้านเมือง¹

นอกจากนี้แล้ว ในทัศนะของพระมหากษัตริย์ต่อกลุ่มชาวนา พระองค์ไม่เชื่อว่าความยากจน
ของชาวนาเกิดจากการทำนาไม่ไ้ผลเพียงประการเดียว ภูมิสัยของชาวนามางประการ เช่น
การเอนกการพนัน ขอบขี้มสุรา ขอบความสนุกสนานเร่ร่อน ขอบความสะแควสบาย ความไม่รู้จักประหยัด
จนกระทั่งต้องยากจนและมีหนี้สิน จากบทความของ "อศิวพาหุ" ในหนังสือพิมพ์ไทย แสดงให้เห็น
ทัศนะของ พระมหากษัตริย์ต่อชาวนาได้อย่างชัดเจนคือ

"...ส่วนชาวนานอกของเรา ข้าพเจ้าขอยืนยันว่าเราไม่จนเลย ที่เรียกว่าจน
จริง ๆ นั้น ต้องถึงแก่ไร้สิ่งของอันจำเป็นที่จะยังชีวิตให้เป็นไปไ้ได้เดียว ชาวนานอก
ของเราไม่ซั้คสนในส่วนสิ่งของที่ว่่านเลย เขาตั้งหลายอย่างที่อาศัยพออยู่ไ้ มีที่กินที่จะไ้
มีเสียบ้างอาหารบริบูรณ์ตลอดปี มีหมูและเป็ด ไ้ เลี้ยงกิน และที่มีเกวียนและสัตว์พาหนะ
ก็มากจริงอยู่ตามปกติ เขาไม่ค่อยจะมีเงิน แต่เงินก็ไม่จำเป็นเลยสำหรับคนที่ปลูกเพาะ
อาหารกินไ้...เงินที่หาไ้เขาใช้ประโยชน์เพียง 2 อย่าง คือ เสียวาฬิ และเล่น
การพนัน...คนที่ปราศณำถึงความจนมากที่สุดนั้นต้องนับว่าเป็นคนที่เห็นไปว่าตนจนเท่านั้น
เขาจนควยเห่เหตุ เขาสุรุษสุรายิไซจายในคานงหมอนั่งคงมเกินกว่าความจำเป็น..."²

¹ กจข. ร.7 เอกสาร กส. 15. 2/30 รายงานการประมณสภาเผยแพร่พาดพิงครั้ง
1/75 (พิเศษ) 29 เมษายน 2475 ณ กระทรวงพาณิชย์

² กจข. ร.6 น20. 11/9 เรื่องโคลนคิกลอของ อศิวพาหุ 28 เม.ย. - 11 พ.ค.

ระยะเวลานั้น ๆ เท่านั้น เรียกได้ว่า เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้แก่ชนวนาทางทองที่เมื่อ
รัฐบาลพิจารณาว่ามีความเดือดร้อนสมควรจะให้ความช่วยเหลือ ดังนั้นการช่วยเหลือของ
พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้อุปถัมภ์สูงสุดต่อชนวนาจึงมิใช่การแก้ปัญหาคำเดือดร้อนของชนวนา
ที่ตนเหตุ ภัยใหญ่ที่ตนเองชนวนาจึงต้องประสบปัญหาความเดือดร้อนเกี่ยวกับสาเหตุทั้งเงิน เช่น
ฝนแล้ง น้ำท่วม ราคาข้าวตกต่ำ มาโดยตลอด กลุ่มชนวนาเองก็ยอมรับสภาพของตนโดยมีทัศนคติ
ว่า ความยากจนของตนมาจาก "กรรมของสัตว์"¹ และเป็นการลงโทษของสิ่งศักดิ์สิทธิ์² เมื่อ
พวกเขาประสบปัญหาความเดือดร้อน ยากจน ขาดแคลนเงิน พวกเขาจึงไม่คิดโทษพระมหากษัตริย์
แต่พวกเขายอมรับว่า พระมหากษัตริย์เท่านั้นจะช่วยเหลือตนได้ ดังนั้นชนวนาจึงมีการขอความ
ช่วยเหลือจากพระมหากษัตริย์โดยตรง กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ อาจจะ
รวมถึงข้าราชการกับชนวนา ยังคงอยู่ในรูปผู้ใหญ่ เป็นฝ่ายให้ความอุปการะ หรือช่วยเหลือคอยอนุ
อุยเช่นเดิม เมื่อผู้นอกร้องขอความช่วยเหลือ อย่างไรก็ตาม ชนวนาของปฏิบัติตามระเบียบหรือกฎ
เกณฑ์ต่าง ๆ ที่พระมหากษัตริย์ หรือรัฐบาลประกาศไว้ในสังคมในฐานะที่ตนเป็นฝ่ายพึ่งพิงพระบรม
โพธิสมภาร

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางกับชนวนา

เมื่อการค้าภายในประเทศเพิ่มมากขึ้น พ่อค้าคนกลางชาวจีน ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวเฉพาะ
พ่อค้าปลีก หรือพ่อค้ารายย่อยจะมีบทบาทสำคัญอย่างมาก พ่อค้าคนกลางเหล่านี้จะซื้อข้าวเปลือก
และผลิตภัณฑ์การเกษตรอื่น ๆ ให้เงินเชื่อ และสินค้าล่วงหน้า ให้เงินกู้ ขายสินค้าส่งเข้ามาและ
ขนส่งสินค้าเที่ยวไปและเที่ยวกลับ³ หนังสือพิมพ์กรุงเทพ เติลเมลล์ ลงข่าวการประกอบอาชีพชาวนา
ในจังหวัดศรีสะเกษ ว่า

¹ "คำร้องของชนวนา" จีนโนสยามวารศัพท์ วันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2454

² "หัวอกผู้ยาก" กรุงเทพ เติลเมลล์ วันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2462

³ เกวีก บรูซ จอห์นสัน สังคมชนวนาและเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับชาวนาในประเทศไทย

"...ฝ่ายพาณิชย์การตกเป็นของพ่อค้าคนจีนเสียหมดจะหาบ้านคนไทยขายสักบ้าน
ก็ไม่มี พวกพ่อค้าทางนี้ทำการรับเป็นนายหน้าสั่งและสั่งของไปจังหวัดภูเก็ต พังงา
กระบี่ สตูล เป็นพื้น"¹

รัฐบาลยอมรับว่า ราษฎรอยู่ใต้อิทธิพลการเงินของพ่อค้าคนจีน เพราะการค้าอยู่ในมือ
พ่อค้าคนจีน ตามสถิติกรมรถไฟหลวงปรากฏว่า พ่อค้าที่ส่งสินค้าทางรถไฟนั้นเป็นพ่อค้าคนจีนประมาณ
95 เปอร์เซ็นต์ คนจีนเป็นกรรมกรในอุตสาหกรรมสวนมาก คนจีนเป็นคนกลาง เป็นเจ้าของโรงสี
และอยู่จำหน่ายรายใหญ่ และอยู่จำหน่ายรายย่อยแทบทั้งสิ้น ส่วนชาวนาเพาะปลูกข้าวได้ขายข้าว
ให้แก่พ่อค้าคนจีน รวมทั้งเมื่อราษฎรไม่มีทุนก็ขอยืมเงินทั้งคนจีนและคนไทยด้วยกัน การขอยืมเงินนั้น
อาจจะกู้เป็นเงินหรือสิ่งของ²

กล่าวได้ว่า เมื่อการค้าภายในประเทศขยายตัวมากขึ้น มีผลให้พ่อค้าคนกลาง กับชาวนามี
โอกาสติดต่อกันมากขึ้น จนกระทั่งสร้างความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจกันมากขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งรูปแบบ
ความสัมพันธ์ 2 แบบ คือ พ่อค้าคนกลางเป็นผู้รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา และพ่อค้าคนกลางเป็น
แหล่งเงินกู้สำคัญของชาวนา พ่อค้าคนกลางคนเดียวกันอาจทำหน้าที่ทั้ง 2 แบบ แล้วแต่ความเหมาะสม

1. พ่อค้าคนกลางเป็นผู้รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา 2 ลักษณะ คือ การแลกเปลี่ยนข้าว
กับการซื้อข้าว

การแลกเปลี่ยนข้าว พ่อค้าคนกลาง หรือ "พ่อค้าแลกข้าว" มักจะนำสิ่งของอุปโภคบริโภค
ตลอดจนเครื่องมืออุปกรณ์อาชีพไปแลกเปลี่ยนข้าวกับชาวนาในท้องถิ่นต่าง ๆ "นาคราช" กล่าวถึง
สภาพความยากจนของชาวนาสาเหตุหนึ่งมาจากชาวนาต้องนำข้าวเปลือกมาแลกสิ่งของใช้สอยอุปโภค

¹"ชาวจังหวัดพังงา" กรุงเทพฯ เทลิเมอ วันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2462

²กษ. ร.7 สป. 2.4/194 สำเนาลายพระหัตถ์พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชร
อัครโยธิน หาทางแก้สินค้าตกต่ำ... พ.ศ. 2473

³กษ. ร.6 น. 25/20 ปัญหาเรื่องที่ดินเช่ามาตั้งพระบรมโพธิ์สมภาร 8 ก.พ.

บริโลกต่าง ๆ การแลกเปลี่ยนข้าว ขาวนาจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบพอลาคคนกลาง ทั้งนี้เพราะก่อน
ทั้ง 2 ฝ่าย จะตกลงแลกเปลี่ยนข้าว พอลาคคนกลางกับขาวนาจะเทียบราคาสินค้าของตนกับค่าเงิน
ก่อน ถึงแม้ว่าทั้ง 2 ฝ่าย ทางราคาสินค้าที่แท้จริงของตน แลก็ยังพอใจที่จะแลกเปลี่ยนสินค้า
ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ข้าว 1 สัด ราคาในการแลกเปลี่ยนประมาณ 25 สatangc ซึ่งราคาที่แท้จริง
ของข้าวในท้องตลาด 1 สัด ราคา 75 สatangc วิธีการแลกเปลี่ยนข้าวกับสินค้าต่าง ๆ นี้พอลา
คนกลาง ซึ่งรับแลกเปลี่ยนข้าวจะได้กำไร 50 สatangc ต่อข้าว 1 สัด² การแลกเปลี่ยนข้าวจะ
ช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หรือความเดือดร้อนเนื่องจากขาดแคลนเงินสดของขาวนาได้เป็นอย่างดี
วิธีการทั้งกลาวนี้แสดงให้เห็นร่องรอยของระบบของแลกของ (Barter System) ที่ยังคงหลงเหลือ
ในสังคมไทย ทั้ง ๆ ที่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการการค้ากำลังขยายตัว และที่สำคัญ คือการแลกเปลี่ยนข้าว
ยังแสดงให้เห็นรูปแบบความสัมพันธ์ของพอลาคคนกลางกับขาวนาอย่างชัดเจน กล่าวคือ ขาวนาจะเป็น
ฝ่ายถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างเห็นได้ชัด ขาวนาอยู่ในสภาพต้องยอมรับเงื่อนไขของพอลาคคนกลางที่
กำหนดขึ้นในการแลกเปลี่ยนข้าว อาจจะเนื่องจากความต้องการเงิน หรืออาจก็ว่าตนยังมิใช่ชาวเหลือ
ไวบริโลก หรืออาจจะเนื่องจากความจำเป็นมางประการ แลจะควยเหตุผลใดก็ตาม พอลาคคนกลาง
เป็นฝ่ายได้กำไรเป็นจำนวนมาก เพราะพอลาคคนกลางลงทุนซื้อสินค้าอุปโภคประมาณ 20 บาท
สามารถแลกข้าวจากขาวนาได้เกินหนึ่งเซ หรืออาจจะน้อยกว่านี้ ประมาณกำไรไปละ 20 บาท³

การซื้อข้าว พอลาคคนกลาง มักจะลงเรือนำสัดให้ขาดซื้อข้าวตามบ้านขาวนา เมื่อขาวนา
พอใจตามราคาพอลาคคนกลางเสนอ จะยอมขายข้าวให้แก่พอลาคคนกลางที่ออกมารับซื้อข้าว⁴ หรือ

¹ กจช. ร.6 น.20.6/26 ความเห็นเอกชนเกี่ยวกับพอลาคทางประเทศและพวก
หัวขโมย ฉบับวันที่ 1 พ.ค. พ.ศ.2458

² กจช. ร.7 กส.15.1/266 กระทรวงพาณิชย์ รายงานความเป็นอยู่ของขาวนาใน
จังหวัดลพบุรี...

³ กจช. ร.6 น.10.2/1 หนังสือข้าหลวงเมืองขึ้นบุรีถึงเจ้าพระยามรราช 28
ก.พ. ร.ศ.129 หน้า 67 - 68

⁴ กจช. ร.7 กส.15.1/266 กระทรวงพาณิชย์ รายงานความเป็นอยู่ของขาวนาใน
จังหวัดลพบุรี พ.ศ. 2474

พ่อค้าคนกลางบางกลุ่มจะมีร้านอยู่ในหมู่บ้าน เพื่อเป็นสื่อกลางที่จะรับซื้อผลิต และซื้อข้าวจำนวน
มาก ๆ ด้วยวิธีการต่าง ๆ มาส่งโรงสี¹

ผู้เขียนเชื่อว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางกับชาวนาในรูปพ่อค้าคนกลางเป็นผู้รับซื้อ
ข้าวเปลือกจากชาวนา ในลักษณะการแลกเปลี่ยนข้าวกับการซื้อข้าว เป็นความสัมพันธ์ในเชิง
เศรษฐกิจที่สำคัญ โดยมีเงิน และข้าวเป็นเงื่อนไขของความสัมพันธ์ของบุคคล 2 ฝ่าย ชาวนาจะ
เป็นฝ่ายเสียเปรียบ พ่อค้าคนกลาง เนื่องจากชาวนาไม่ใช่ว่ากำหนดราคาสินค้าของตนอย่างแท้จริง
รวมทั้งอาจจะไม่รู้ราคาข้าวที่แท้จริงในท้องตลาด ในขณะที่ฝ่ายพ่อค้าคนกลางมุ่งหวังแต่กำไรเป็นหลัก
พ่อค้าคนกลางไม่คำนึงถึงความเป็นธรรมที่ชาวนาควรจะได้รับ ดังนั้นพ่อค้าคนกลางจึงอยู่ในฐานะ
ได้เปรียบและเป็นผู้กำหนดราคาสินค้าโดยหวังกำไรเป็นสำคัญ

2. พ่อค้าคนกลางเป็นแหล่งให้ชาวนากู้ยืมเงิน ซึ่งขัดขวางการตกข้าว และการให้กู้ยืม

การตกข้าว เมื่อพ่อค้าคนกลางออกไปตั้งรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา อาจจะหากำไรจาก
ทางอื่น ๆ ไปด้วยในเวลาเดียวกัน เช่น นำสินค้าอุปโภค บริโภคมาขายแก่ชาวนา รับซื้อสินค้าทาง
การเกษตรจากชาวนา ออกทุนให้ชาวนาอาจจะรวมทั้งข้าวส่วนในการเพาะปลูก พร้อมทั้งให้ยืม
สิ่งของบริโภค เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ต่าง ๆ โดยมีสัญญาใช้คืน หรือจ่ายค่าสิ่งของต่าง ๆ ที่ยืมหรือ
ควยข้าวเปลือกในฤดูกาลทำนาถัดไป² วิธีการดังกล่าวนี้เรียกว่า การตกข้าว อีกรูปแบบหนึ่งของ
การตกข้าวคือ พ่อค้าคนกลางจะปล่อยเงินให้ชาวนากู้ยืมโดยมีสัญญาว่า เมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว
ชาวนาต้องขายข้าวให้แก่พ่อค้าคนกลาง เจ้าของเงินทุนในราคาที่ตกลงกันไว้ในหนังสือสัญญา ลักษณะ
ดังกล่าวนี้คงจะนิยมปฏิบัติกัน เนื่องจากหนังสือพิมพ์ได้เสนอข่าวและบทความในทำนองนี้ อย่างเช่น
"นาคราช" กล่าวถึงลักษณะการตกข้าวในบทความ "เสียบุญเสียยับ อุทาหรณ์การหนาระบือ"

¹ กจช. ร.7 กส. 15. 2/25 คำถามของคณะอนุกรรมการสภาเผยแพร่พาณิชย์...

พ.ศ. 2474

² กจช. ร.6 น. 25/20 บัญญัติเงินเข้าหาตั้งพระบรมโพธิ์สมภาร 8 ก.พ. 2454 -

1 มี.ค. 2458

"...ชาวนาที่ไม่มีความรู้จะทำ แลต้องการความรู้สำหรับไถนาว่าซื้อปุ๋ยและเงินแก่เงิน
เงิน สัตว์นาว่าเมื่อไถเขา จะไถให้ ถ้าเงิน 40 บาท ไถหนึ่ง 10 เดือน คือมากเขาแล้ว
จะทองให้เขาเลือกให้เขาของเงิน เกวียนหนึ่ง สัก 30 เป็นเงิน 60 บาท นี่เป็นอย่าง
ถูกที่สุด ก็คือเงิน 40 บาท 10 เดือน จะไถออกเบี้ย คือ 20 บาท คือ 50 เปอร์เซ็นต์
ถ้าจะเอาเป็นทวีคูณ เรียกว่า เขาซาค ความถี่หนึ่งราคาประมาณ 60 บาท เขา
ซาค เป็นราคาเขา 2 เกวียน สัก 30 ท่อตัว เมื่อเขาออกแล้วจะทองให้เขา 2 เกวียน
กระบือราคา 60 บาท ชาวนาพอซื้อควยเขาเลือกราคาหัวละ 120 บาท ถึงแม้จะไม่ใช้
คอกเบี้ย 100 เปอร์เซ็นต์ หรือ"¹

บทความของ "นาคราช" แสดงให้เห็นถึงวิธีการทักข่าวของพ่อค้าคนกลาง วิธีการดังกล่าวนี้
พ่อค้าคนกลางจะได้เปรียบชาวนาถึง 50 - 100 เปอร์เซ็นต์ เมื่อเทียบราคาสาวเลือกในท้องตลาด
กับจำนวนหนี้สินของชาวนา

การกู้ยืม เนื่องจากชาวนาสวมมาขาดแคลนเงินทุนในการเพาะปลูกข้าว ประกอบกับ
รัฐบาลมิได้จัดตั้งองค์กร หรือสมาคมเพื่อออกทุนเงินทุนแก่ชาวนาถึงแม้จะมีการจัดตั้งสหกรณ์แต่
ยังไม่แพร่หลายที่สำคัญคือ สหกรณ์จำกัด สมาชิกเฉพาะผู้ที่มีที่ดินเท่านั้น ควยเหตุนี้เองชาวนาที่
ยากจนและขาดแคลนเงินทุนจึงต้องกู้ยืมเงิน หรือสิ่งของ จากพ่อค้าคนกลาง และคนบักในท้องถิ่น²
หนังสือพิมพ์สยามออนไลน์เซอร์เซอร์ เสนอบทความการอธิบายเกี่ยวกับการเกษตรในประเทศไทย
ของนักวิชาการว่า ชาวนาไทยต้องการเงินทุนมาก ในขณะที่ชาวลูกค้ากำลังเจริญเติบโต³ ความ
คิดเห็นของนักวิชาการจะสอดคล้องกับ ดร.ซิมเมอร์แมน ที่ระบุว่า ชาวนาจะกู้ยืมเงินพ่อค้าคนกลาง

¹ กจช. ร.6 น.20.6/20 ความเห็นเอกชนเกี่ยวกับพ่อค้าทางประเทศและพวก
หัวขโมย ฉบับวันที่ 3 ม.ค. 2457

² กจช. ร.7 สม.2.47/194 สำเนาถวายพระหัตถ์พระเจ้ายาเธอกรมพระกำแพงเพชร...

³ "Bangkok Debtors" The Siam Observer. 16 ก.ค. ร.ศ.128 (ค.ศ. 1910)

ในขณะที่ชาวยังอยู่ในนา และผู้กู้ยืมทองไรท์กินเป็นหลักประกัน¹ เมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ราคาข้าวตกต่ำ ชาวนาไม่มีเงินไรท์เงินกู้ ที่กิน ซึ่งใช้เป็นหลักประกันการกู้ยืมจะตกเป็นของเจ้าหนี้ ในขณะเดียวกัน ชาวนาบางกลุ่มมีหนี้สินเนื่องจากกู้ยืมเงินมาซื้อไถนาเพื่อขยายพื้นที่นา เช่น ชาวนาจังหวัดอ่างทอง² อย่างไรก็ตามการกู้ยืมเงินของชาวนาจะควยสาเหตุใดก็ตาม ชาวนาจะต้องจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้ ในอัตราที่สูงกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ คือ ร้อยละ 1 บาท ทั้งนี้เพราะมีหนังสือพิมพ์เสนอข่าวเกี่ยวกับการกู้ยืม และดอกเบี้ยเงินกู้ไว้มาก ซึ่งผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างเพียง 2 บทความ คือ

"...ชาวนาเวลานี้เข้าใจกล่าวมาแล้วว่า เสียดอกเบี้ยอยู่ตั้งแต่ 50 ถึง 100 เปอร์เซ็นต์ และเขาก็ต้องเป็นหนี้เหมือนกันและพอลาคนจีน เป็นนายเงินอยู่โดยมากเวลานี้แลเห็นว่าที่ไถ่สังเกตุว่าการเสียหายของเจ้าหนี้ หรือนายเงินน้อยกว่าการไถ่ผลประโยชน์มากจนพอลาหรือจะเรียกว่า แจก เหล่านายเงินก็ต้องแต่ชาวนาเสียผลประโยชน์ไปเพราะดอกเบี้ยแพง..."³

หรือ "...เนื่องด้วยชาวนาที่ล้มกระป๋องขาดทุนขาดทุนมาช้านานได้เป็นหนี้เงินทองผู้อื่นโดยทางกู้เงินกันตามวิธีขายฝากที่ดินที่ถูกคุมมากจนจนเกิดผลร้ายของยกพัฒนาให้แก่อนานาชาติเป็นสกุลชาวนาขาดเคียม..."⁴

นอกจากการกู้ยืมเงินสดแล้ว หนังสือพิมพ์ยังได้เสนอบทความการกู้ยืมสิ่งของ หรือซื้อเชื่อสินค้าอุปโภคบริโภค โดยทั้ง 2 ฝ่าย คือ พอลาคคนกลางและชาวนา ตกลงกันจะจำคืนในรูปแบบข้าวเปลือก

¹ จิมเมอร์แมน การสำรวจเศรษฐกิจในสยามแห่งสยาม หน้า 106 - 107

² กจร. ร.7 พ.13/5 ความเป็นอยู่และฐานะชาวนาตามหัวเมืองเนื่องจากราคาข้าวตกต่ำ 12 มี.ค. 74 - 4 พ.ค. 75

³ กจร. ร.6 น.20.6/22 ความเห็นเอกชน 19 - 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2457

⁴ กจร. ร.6 น.20.6/89 พื้นนาเป็นเชลยของเจ้าหนี้ โดยชาวกลีกรม ยามาโมโต 26 ก.ค. - 13 มี.ค. 2465

วิธีการดังกล่าวนี้ พหุคาคณกลางจะเป็นฝ่ายได้กำไรมากกว่าการกู้ยืมตัวเงินสด เพราะราคาข้าวเปลือกในตลาด 1 ถึง หรือ 1 สัก ทองสูงกว่าอัตราดอกเบี้ยที่กำหนดไว้ในกฎหมาย

กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพหุคาคณกลางกับชาวนาในรูปพหุคาคณกลางเป็นแหล่งกู้ยืมของชาวนา พหุคาคณกลางจะเป็นผู้กำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ ในขณะที่ชาวนาคือ ผู้มาขอความช่วยเหลือจากพหุคาคณกลาง ด้วยการกู้ยืมเงินหรือสิ่งของต่าง ๆ รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีผลให้ชาวนายากจนมีหนี้สิน และชาวนาบางส่วนจะกลายเป็นชาวนาไม่มีที่ดินทำกินต้องเช่าที่ดินทำการเพาะปลูกไปในที่สุด

เมื่อพหุคาคณกลางกับชาวนามีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกันมากขึ้น ชาวนายิ่งต้องพึ่งพิงทางเศรษฐกิจจากพหุคาคณกลางมากขึ้นตามลำดับ ชาวนาจะกลายเป็นผู้แบกรับความยากจนมีหนี้สินและดอกเบี้ย ซึ่งชาวนากลับมาขอรับสภาพความยากจนของตน แก่รัฐบาลและปัญญาชนเริ่มหันมาสนใจปัญหาความยากจน และมีหนี้สินของชาวนา ปัญญาชนบางกลุ่มได้พิจารณาเสนอความคิดเห็นของตนแก่รัฐบาลเพื่อหาวิธีการช่วยเหลือชาวนา อย่างเช่น ฎีกาของ ร.ค.ท.ที่ รัตนวราหะ ระบุว่า ชาวนายังคงจ่ายดอกเบี้ยสูงกว่าที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ และเรียกร้องให้รัฐบาลออกกฎหมายห้ามไม่ให้เจ้าหนี้เรียกเก็บดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราดอกเบี้ยที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ¹ หรือฎีกาของหลวงงนฤชาภักดี พูลเกล้าฯ ถวายความเห็นในเรื่องการแก้ไขเศรษฐกิจตกต่ำทั่วประเทศ และการแก้ปัญหาความยากจนชาดแคว้นเงินทุนของชาวนา ดังนี้

"1. จัดตั้งธนาคารถาวร ให้พวกชาวนากู้เงินไปทำทุนเรียกดอกเบี้ยน้อยเพื่อมาลงทุนในไร่ของชาวนาซึ่งคงอยู่ได้ (ถ้าไม่มีเงินพอกต้องกู้ทางประเทศชาติอเมริกา)

2. จัดตั้งสหกรณ์ หรือเจ้าหน้าที่เป็นผู้รับซื้อข้าวชาวนาขายส่งให้แก่พวกเจ้าของโรงสี เพื่อป้องกันมิให้คนทุจริตพวกจีนหลอกลวงซื้อข้าวจากชาวนาด้วยราคาถูกเอาเปรียบชาวนาเช่นที่เป็นอยู่"²

¹ กจร. ร.7 สร. 0201.25/67 ร.ค.ท.ที่ รัตนวราหะ แสดงความเห็นว่าการที่รัฐบาลจะออกกฎหมายร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการห้ามไม่ให้เรียกเก็บดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กำหนดไว้นั้นเกรงว่าจะไม่ได้รับผลความมุ่งหมายที่จะช่วยผู้หนี้ พ.ศ. 2475

² กจร. ร.7 รด. 20/172 ฎีกาพูลเกล้าถวายความเห็น 4 ราย ฉบับหลวงงนฤชาภักดี พูลเกล้าฯ ถวายความเห็นในการแก้ไขเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศ วันที่ 22 ตุลาคม 2474

ฎีกาทั้ง 2 ฉบับ ที่ผู้เขียนนำมาอ้างอิงประกอบการศึกษา แสดงให้เห็นปัญหาความยากจน และมีหนี้สินอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจระหว่างพ่อค้าคนกลางกับชาวนา ซึ่งชาวนาต้องตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบไม่สามารถสร้างฐานะทางสังคมให้ดีขึ้นได้ ผู้ฎีกาทั้ง 2 ท่าน จึงเสนอให้รัฐบาลเขาแทรกแซงในรูปความสัมพันธ์ของพ่อค้าคนกลางและชาวนา เพื่อให้ชาวนาได้รับความเป็นธรรมในรูปความสัมพันธ์กับพ่อค้าคนกลางมากยิ่งขึ้น ซึ่งการเสนอแนะของผู้ฎีกาทั้ง 2 ท่านนี้ เคยปรากฏในหนังสือพิมพ์ในสมัยก่อนหน้านั้น กล่าวคือ หนังสือพิมพ์เรียกร้องให้รัฐบาลเป็นผู้จัดการซื้อขายเปลือกจากชาวนาโดยตรง และนำข้าวเปลือกมาสีเป็นข้าวสุกขายให้แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อแก้ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลางและโรงสี¹

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางกับชาวนาเป็นความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจ ชาวนาเป็นฝ่ายที่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากพ่อค้าคนกลาง ดังนั้นพ่อค้าคนกลางจึงเป็นศูนย์กลางสำคัญในการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์และกลายเป็นผู้เอารัดเอาเปรียบชาวนา

การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 มีผลให้สังคมไทย แตกต่างจากสังคมไทยก่อนหน้านั้นในด้านกลุ่มบุคคล สถานภาพ บทบาท และหน้าที่ สังคมไทยประกอบด้วยกลุ่มบุคคลดังต่อไปนี้ คือ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการ บัณฑิต พวคนักลงทุนในธุรกิจสมัยใหม่ นายธนาคาร ภัยพิบัติ ชาวนาและกรรมกร การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือ การลงทุนธุรกิจแบบทุนนิยมและการเกิดกลุ่มอาชีพใหม่ ๆ ขึ้น ในสังคมไทย เช่น พวคนักธุรกิจสมัยใหม่ นายธนาคาร กรรมกร หรือผู้รับจ้างรายแรงงาน รวมทั้งบริการทาง ๆ ซึ่งเป็นลักษณะสังคมในระบบเศรษฐกิจ เสรีนิยม โดยเฉพาะ พวคนักธุรกิจสมัยใหม่ และนายธนาคาร ซึ่งได้แก่ การรวมลงทุนของพวคนักธุรกิจสมัยใหม่ชาติตะวันตก คนจีน โดยมีพระคลังข้างที่ ซึ่งเป็นการรวมลงทุนในนามของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการ ทุนทรัพย์ส่วนตัวเขารวมลงทุนโดยการซื้อหุ้น หรือ "แชร์" ในบริษัท แต่ในขณะเดียวกัน พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการ มองเห็นความสำคัญในการลงทุนประกอบธุรกิจสมัยใหม่ จึงเริ่มประกอบการธุรกิจสมัยใหม่ประเภทต่าง ๆ พร้อมทั้งขายหุ้นให้แก่พวคนักธุรกิจ

¹ "ความเห็นเอกชนเรื่องข้าวแพง" กรุงเทพฯ เติลเมอส์ วันที่ 31 พฤษภาคม 2462 และ "รัฐบาลควรจะสีข้าวขายหรือไม่" ก. ๒ วันที่ 4 มิถุนายน 2462

สมัยใหม่ที่สนใจรวมลงทุนด้วย อย่างเช่น บริษัทแมงคัสยามก็มาจดทุนจำกัด บริษัทในนิคมไทย จำกัด เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวนี้อาจแสดงให้เห็น การลงทุนธุรกิจแบบทุนนิยม เริ่มเข้ามาพัฒนาในสังคมไทย กลุ่มพ่อค่านักธุรกิจสมัยใหม่จะกลายเป็นชนชั้นกลาง หรือผู้มีอิทธิพลครอบงำเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาวอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ กลุ่มปัญญาชนเริ่มมองปัญหาสำคัญในสังคมไทย เช่น ปัญหาความยากจน และมีทัศนคติของชาวนา อาจจะรวมถึงปัญหาการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งผู้เขียนจะได้อธิบายในบทต่อไป

เนื่องจากเงินเข้ามาพัฒนาสำคัญในการแลกเปลี่ยน ดังนั้นระบบความสัมพันธ์ของบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทยจึงมีเงินเข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น หรือที่เรียกว่า ระบบความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจ เข้ามาพัฒนาในสังคมไทย ซึ่งจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางกับชาวนา ชาวนาจะกลายเป็น "หนี้เงิน" ของพ่อค้าคนกลาง แะระบบอุปถัมภ์ การช่วยเหลือระหว่างผู้ใหญ่นับน้อย ยังคงมีอยู่ในสังคมไทย ซึ่งจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ เจ้านาย กับข้าราชการ หรือความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกับข้าราชการด้วยกัน เป็นต้น

กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 มีผลให้สังคมเริ่มเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ หรือเรียกว่า สังคมกึ่งสมัยใหม่กึ่งจารีต ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสังคมไทยสมัยใหม่ในสมัยต่อมา

ผลการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475

การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 มีผลให้สังคมไทยยอมรับความเจริญ
ทางค่านิยมจากต่างประเทศมากขึ้น ทำให้คนไทยมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าสมัยก่อน
 โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพฯ และเมืองศูนย์กลางการค้าในภูมิภาค เช่น เชียงใหม่ นครสวรรค์
 นครราชสีมา ภูเก็ต เป็นต้น นอกจากนี้ กลุ่มปัญญาชน หรือผู้ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ เริ่มยอมรับ
 และเห็นความสำคัญของแนวความคิดทางการเมืองจากตะวันตกและเริ่มเรียกร้องสิทธิทางการเมือง
 จากกลุ่มผู้ปกครองเดิม ในขณะที่คนไทยส่วนใหญ่ยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของตน
 ดังนั้นสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 จึงมีลักษณะเป็นสังคมกึ่งจารีตกึ่งสมัยใหม่ การศึกษานอ
 การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ผู้เขียนมุ่งที่จะศึกษาเฉพาะผลการยอมรับความ
 เจริญจากประเทศตะวันตก การเคลื่อนไหวของกลุ่มปัญญาชนในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475
 และระบบความสัมพันธ์ในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 เพื่อให้เข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลงใน
 สังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ให้เด่นชัดขึ้น

1. ผลการยอมรับความเจริญจากประเทศตะวันตก

1.1 การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก เมื่อรัฐบาลตระหนักถึงความสำคัญของการ
 สร้างเส้นทางคมนาคมทางบก ไคแก่ เส้นทางรถไฟ และถนนหนทางต่าง ๆ นอกจากจะเป็นประโยชน์
 ทางด้านการเมืองการปกครองแล้วยังเป็นประโยชน์ต่อทางด้านการเศรษฐกิจเพื่อการค้าและการเดินทาง
 ติดต่อกันระหว่างประชาชนในแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยที่สำคัญดังนี้คือ

1.1.1 การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเศรษฐกิจและสังคมในท้องถิ่นที่มีเส้นทางรถไฟ
 และถนนตัดผ่าน กล่าวคือ การค้าขายคึกคักขึ้น และมีการขยายชุมชนตามเส้นทางคมนาคม อย่างเช่น
 เมื่อสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปถึงจังหวัดลำปาง และสร้างต่อไปถึงจังหวัดเชียงใหม่ ใน พ.ศ.
 2464 รวมทั้งสร้างถนนเชื่อมต่อกันที่เด่นชัย กับจังหวัดแพร่ และจังหวัดน่านอีกสายหนึ่ง เชื่อมระหว่าง
 สถานีรถไฟลำปาง กับจังหวัดเชียงราย มีผลให้ประชาชนในภาคเหนือสามารถเลือกใช้สินค้าอุปโภค

บริโภคจากต่างประเทศได้หลายประเภทมากขึ้น เช่น เชื้อยา น้ำมันก๊าด น้ำตาล ไม้ซีกไฟ เหล็กแท่ง รวมทั้งสินค้าสำเร็จรูปอื่น ๆ ใญ่ปาก และรวมเร็วขึ้น สินค้าเหล่านี้ถือว่าเป็นเครื่องใช้ อำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันเพิ่มขึ้น ในทำนองเดียวกันสินค้าพื้นเมืองจากภาคเหนือ เช่น ข้าว ยาสูบ พืชผลอื่น ๆ รวมทั้งของป่า สามารถส่งออกไปขายตลาดต่างประเทศได้สะดวก และ รวมเร็ว เช่นเดียวกัน¹ ในระยะแรก ๆ ประมาณว่ามีชาวจากภาคเหนือ 650,000 หาบ ส่งเข้า กรุงเทพฯ ทดสอบได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2478 มีจำนวนถึง 1.3 ล้านหาบ หรือ 9 เปอรเซนต์ ของชาวที่ส่งออกของประเทศในเวลานั้น² ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือรถไฟมีส่วนชักนำ ผลผลิตข้าวจากโรงสีในจังหวัดต่าง ๆ เข้าสู่กรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นกิจการโรงสีได้ เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ เมื่อมาถึง พ.ศ. 2471 มีจำนวนโรงสีถึง 30 แห่ง ทั้งนี้เกือบ ครึ่งหนึ่งตั้งอยู่ที่นครราชสีมา ซึ่งเป็นตลาดข้าวที่ใหญ่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระยะนั้น ประมาณว่าผลผลิตข้าวจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ส่งเป็นสินค้าออกในแต่ละปีไม่ต่ำกว่า 1.7 ล้าน หาบ (1 หาบ เท่ากับ 60.48 กิโลกรัม) หรือประมาณ 7 เปอรเซนต์ของชาวที่ส่งออกของประเทศ ในขณะนั้น จนกระทั่งใน พ.ศ. 2478 ปริมาณข้าวจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ส่งออกได้เพิ่มขึ้น เป็น 18 เปอรเซนต์³ กล่าวได้ว่าการสร้างเส้นทางรถไฟมีผลให้ปริมาณการแลกเปลี่ยนสินค้า ระหว่างท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น

การสร้างเส้นทางรถไฟและถนนหนทาง มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในลักษณะทั้งนี้คือ การอพยพโยกย้าย หรือการติดต่อระหว่างประชาชนในแต่ละท้องถิ่นเป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็ว ขึ้น อย่างเช่น เมื่อเปิดเส้นทางรถไฟสายเหนือ เมื่อ พ.ศ. 2448 ปรากฏว่าคนจีนเพิ่มมากขึ้นใน ระยะสั้น ๆ คือ จากจำนวน 2,000 คน ใน พ.ศ. 2446 เพิ่มเป็นจำนวน 3,626 คน ใน พ.ศ. 2462 และเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 6,989 คน ใน พ.ศ. 2472⁴ มีบทความหนึ่งสื่อพิมพ์กล่าวถึง การคมนาคมขนส่งทางรถไฟสายภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า

¹ป๋ายฮอ ชนะเนต พหุภาพกับการพัฒนาการระบบทุนนิยมในภาคเหนือ พ.ศ. 2464 - 2523
หน้า 34

²ทยา ปานะบุตร พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน... หน้า 125

³ก. หน้า 124

⁴William G Skinner Chinese Society in Thailand : An Analytical History, p. 299

"...กระบวนรถไฟจากโคราชถึงบุรีรัมย์ และสุรินทร์ คนไทยสามแสนทุกวัน ควรที่
กรมรถไฟหลวงจะเพิ่มรถโดยสารอีก รถตูมรถทุกคันล้นคนจนเต็มที่ทำให้การขนส่งสินค้า
ของคลังคลังคอยกันอยู่มาก เรน ชาว พวกพอลานไปตามเรื่อง..."¹

ข้อความที่ผู้เขียนยกมาเป็นตัวอย่าง แสดงให้เห็นสภาพการเกิมางติดต่อกัน หรืออุป
โยกยวบของประชาชนในท้องถิ่น และการติดต่อกันระหว่างพอลาคณจีนในกรุงเทพฯ หรือ
หัวเมืองต่าง ๆ กับประชาชนในท้องถิ่น พร้อมกันนั้นเกิดการตั้งชุมชนหรือขยายชุมชนตามสองข้างทาง
รถไฟ ทั้งนี้เพราะพวกพอลาคณจีนเมื่อออกไปรับซื้อข้าวเปลือกในท้องถิ่นต่าง ๆ มักจะนิยมตั้งยุ้งฉาง
รับซื้อข้าวเปลือก หรือตั้งโรงสีข้าวตามเส้นทางรถไฟ ชาวเหล่านี้จะถูกล่าเลียงเข้ากรุงเทพฯ โดย
ทางรถไฟอีกชั้นหนึ่ง ภัยเหตุนี้เส้นทางรถไฟอาจจะรวมทั้งถนนหนทางมีส่วนสนับสนุนให้พอลาคณจีน
สามารถเดินทางไปติดต่อกับธุรกิจค้าขายของตนกับผู้นิคมและผู้นิคมโคโลสะควกขึ้น เช่นกัน ซึ่งจะมีผล
ให้สินค้าสำเร็จรูปเข้ามาขี้อิทธิพลต่อการทำ ชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นที่มีเส้นทางรถไฟและถนน
หนทางที่คึกคักมากและรวดเร็วขึ้น พร้อมทั้งอำนวยความสะดวกในการติดต่อกันระหว่างประชาชน
ในท้องถิ่นได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ผู้เขียนเชื่อว่า การสร้างเส้นทางรถไฟและถนนหนทางคงจะ
อำนวยความสะดวกในการเดินทางของนักเรียนเข้ามาเรียนต่อในหัวเมืองต่าง ๆ และ
กรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน

1.1.2 การเปลี่ยนแปลงค่านิยมบางประการของคนไทย

คนไทยบางกลุ่ม เริ่มมองเห็นความสำคัญของการยอมรับความเจริญตามแบบประเทศตะวันตก
ซึ่งผู้เขียนจะขอถาวรเฉพาะค่านิยมที่เกี่ยวกับการสร้างถนนหนทางเท่านั้น กล่าวคือ ประชาชนบางกลุ่ม
เริ่มมองเห็นความสำคัญและความจำเป็นของการสร้างเส้นทางรถไฟหรือถนนหนทางต่าง ๆ โดยเฉพาะ
ถนนหนทาง ประชาชนกลุ่มนี้มักจะเสนอความคิดเห็นของตนลงในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งผู้เขียน
จะขอยกตัวอย่างประกอบการศึกษาด้วยคือ

¹"ชาวบูรพา . รถไฟ" กรุงเทพฯ เกลิมส์ วันที่ 8 กันยายน 2470

"...ราษฎรอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เริ่มนับได้ 2 ปีว่าเมื่อไหร่จะสร้างถนนไปจังหวัดเสียที เพราะแผนผังการเดินเรือไม่สะดวก และทางบกไม่สะดวก สินค้าแพง..."¹

และ "...การคัดถนนทางขึ้นเป็นเครื่องประดับบ้านเมืองให้คงงามและเป็นความสะดวกในการไปมาค้าขาย ทั้งการปลูกสร้างสถานที่ต่าง ๆ ...บุรีรัมย์เป็นอีกจังหวัดหนึ่งในหลายเมืองที่มีลักษณะคัดถนนเดินไปทางทิศที่ตนอยู่ ถนนจากสถานีรถไฟโคกคันทวยวนไปใต้ของเขื่อนยังกว้างทิศปรารถนาจะตัดไปจากสถานีให้เชื่อมตัวเมือง..."²

และ "...ที่จริง ลำคลองในพระนครเวลานี้ ออกจะมีมากเกินไป จริงอยู่การมีคลองมากเช่นนี้ย่อมเป็นการสะดวกแก่การคมนาคม แต่เมื่อมีถนนหนทางสะดวกแก่การคมนาคมทางบกอย่างฉับขึ้น แล้วก็ไม่มีความจำเป็นเหมือนอย่างแต่ก่อน...กรมนครบาลจึงได้ มีคำริและวางโครงการไว้ว่าจะบำรุงไว้เฉพาะแต่ลำคลองที่สะดวกแก่การรักษา คลองสายใดที่จะให้คงอยู่จะได้คัดถนนตามริมคลองทั้ง 2 ข้างอย่างคลองหลอด ซึ่งมีถนนราชินี และถนนอังรีดูนังแต่นั้น..."³

บทความทั้งสองชิ้นที่กล่าวมาแล้วข้างต้นแสดงว่า ค่านิยม รวมทั้งทัศนคติของประชาชนสังคมไทยเกี่ยวกับเส้นทางคมนาคมขนส่งเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ประชาชนหันมาของดูความสะดวกสบาย และความรวดเร็วที่จะได้รับจากเส้นทางคมนาคม และเห็นความสำคัญของการคัดถนนทางภายในตัวเมืองและระหว่างหัวเมือง ทั้งยังจึงสนับสนุนรัฐบาลในการสร้างถนนหนทางต่าง ๆ รวมทั้ง

¹"ชาวจังหวัดกาญจนบุรี : ทรวราชการ" กรุงเทพฯ เทลิเมอส์ วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461

² กจร. ร.7 น. 26. 20/3 แผนผังสำหรับเมืองถึงเวลาควรทำบ้าง โดย จันทราภา ไทย 14 มี.ค. 70

³ กจร. ร.7 น. 26. 5/27 ชาวหนังสือพิมพ์เกษียณนครบาล : คัดถนน 2 ฟากคลองบางกอกทางเมือง 29 พ.ย. 2471

ประชาชนในแต่ละท้องถิ่น นิยมที่จะอุทิศที่ดินของตน รวมทั้งเสียสละแรงงานและทุนทรัพย์เพื่อสร้างถนนในชุมชนของตนเอง อย่างเช่น ชาวนาในมาบหนองขมิ อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดอุบลราชธานี ยินดีที่จะอุทิศที่ดินของตนเพื่อจัดเป็นถนนสาธารณะประโยชน์ ถนนกว้าง 8 ศอก ยาว 50 เส้น¹

ผู้เขียนคิดว่า การเปลี่ยนแปลงค่านิยมรวมทั้งทัศนคติของประชาชนบางกลุ่ม อาจจะสืบเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจเพื่อการค้าที่กำลังขยายตัวเพิ่มมากขึ้น การขยายการศึกษาภาคบังคับ ไปสู่ประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษาระดับอุดมศึกษา ประกอบกับการติดต่อค้าขายทางประเทศเป็นไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นค่านิยมหรือทัศนคติแบบตะวันตก อย่างเช่น การคิดถนน หรือการขยายชุมชนตามเส้นทางคมนาคมทางบก จึงค่อย ๆ เข้ามาสู่สังคมไทยแทนที่ค่านิยมแบบเก่า ที่ประชาชนนิยมอุทิศที่ดินเพื่อการคมนาคม ซึ่งจะค่อย ๆ ลดความสำคัญลง กล่าวได้ว่า ผู้ที่เห็นความสำคัญของการสร้างถนนหนทาง รวมทั้งรถไฟ หรือค่านิยมแบบใหม่ คงจะเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ หรือผู้มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล สามารถที่จะคาดการณ์ได้ว่าในอนาคต ทางรถไฟและถนนหนทาง จะต้องมีประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองมากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมิได้หมายความว่า การคมนาคมทางน้ำหมดความสำคัญลงไป เมื่อประชาชนหันมานิยมคิดถนนหนทาง ทั้งนี้เพราะว่าในชุมชนที่ยังไม่มีถนนหนทางที่สะดวก การคมนาคมขนส่งสินค้าทางแม่น้ำลำคลองยังคงสำคัญอยู่ อย่างเช่น ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ยังไม่มีถนนหนทางที่สะดวกเหมือนกรุงเทพฯ ราษฎรยังคงอาศัยแม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางค้าขายและขนส่งอยู่²

เมื่อประชาชนเริ่มมองว่าคลองไม่ใช่เส้นทางคมนาคมขนส่งที่สำคัญของคนอีกต่อไป ประชาชนบางกลุ่มจึงสนับสนุนให้ถมคลองบางคลอง เพื่อคิดถนนหนทางแทนคลองเดิม ซึ่งรัฐบาลมีนโยบายจะถมคลองบางคลองที่ดินเงิน และหมดความสำคัญต่อการคมนาคมสินค้าแล้ว ที่สำคัญคือ คลองที่ดินเงินส่วนใหญ่จะสกปรก เนื่องจากขาดความดูแลรักษาและซ่อมแซม รวมทั้งประชาชนทิ้งเศษขยะสิ่งโสโครกลงไปในแม่น้ำลำคลอง ทำให้น้ำในลำคลองสกปรกและเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชน

¹ กจร. ร.7 พ.6/4 ท่าทางในจังหวัดอุบลราชธานี 26 มิ.ย. 2469 - 10 ก.ย.

² กจร. ร.6 น. 20.30/32 เรื่องคลองในกรุงเทพและคลองทั่วเมือง 27

"...คลองตามหัวเมืองประเทศบ้านนอกมีประโยชน์มาแต่ในเวลาน้ำหลากราษฎรได้อาศัยใช้เรือขึ้นลง เป็นทางคมนาคม แต่เมื่อสันตภูน้ำแล้วแทนที่จะมีประโยชน์คลองนั้นก็กลับเป็นที่ชักขวางแก่ทางคมนาคม เพราะเหตุที่พื้นเงินสูงกวาระดับในแม่น้ำ กินในคลองแห่งจนแตกกระแหง คลองบางสายที่ทะลุออกแม่น้ำคนไม่เข้าไปเลย... ในสมัยโบราณในคลองจะมีประโยชน์มาแต่สมัยเปลี่ยนแปลงมาเวลานี้ คลองเหล่านั้นไม่สู้จะมีประโยชน์อะไรแล้ว ส่วนคลองในกรุงเทพฯ เช่น คลองมหานาค คลองสะพานหัน คลองบางลำพู หรือคลองหลอด คลองวัดสุทัศน์ คลองตลาด คลองขลุ่ยกรุงเกษม และคลองอื่น ๆ ยังมีประโยชน์อยู่มาก ทั่วราษฎรอาศัยเรือขึ้นลงตามคลองเหล่านั้นเป็นนิจ เช่น ชาวเรือ กชาวสวน ชาวนา ใช้เรือบรรทุกของที่ตนทำได้เป็นสินค้า เขามาจำหน่ายในกรุงเทพฯ แต่คลองเหล่านั้นไม่ได้รับการบำรุงเสียเลย คลองบางสาย เช่น คลองวัดสุทัศน์ เป็นคนบางทอนมีกอบูขึ้นรากงูรังออกมาจนถึงกลางคลอง โดยไม่ได้รับการบำรุง คลองทั้งหลายเหล่านั้นวันจะคันเงินไปเสียมากพอมากแล้ว จะใช้เรือขึ้นลงไม่ได้ คลองเหล่านั้น เมื่อครั้งกระโน้นในสมัยที่ตนมีน้อย ราษฎรก็อาศัยเป็นทางคมนาคม มีประโยชน์มาก เมื่อรัฐบาลตั้งคณะขึ้นมาขึ้น ราษฎรก็เปลี่ยนมาใช้ถนนเพราะสะดวกกว่า ทั้งคลองเหล่านั้นก็คันเงินใช้เรือไม่สะดวก ประกอบกับ ชาวบ้านที่อยู่ริมคลองปราศจากความคุ้มครอง เมื่อไรมีใครหาขโมยไปจะถึงอะไรลงไป ในคลองก็ลงไปตามชอบใจ คลองยิ่งคันหนักขึ้น ทำให้โสโครกขึ้น ทั่ว ขนไม่สะดวก..."¹

ข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นนโยบายจะถมคลองที่ไม่มีประโยชน์ต่อการคมนาคมขนส่งและเป็นคลองที่สกปรกโสโครก คันเงินอยู่ก่อนแล้วเพื่อจะกักตุนขึ้นมาแทน คลองซึ่งรัฐบาลถมแล้ว เช่น เถมคลองทรอกเต่า เถมคลองศาลเจ้าใหม่ เถมคลองนางชี² ถมซึ่งกักตุนขึ้นมาแทนคลองซึ่งถมแล้วจะมีข้อ

¹ กจร. ร.6 น. 20.30/52 เรื่องคลองในกรุงเทพฯ และคลองตามหัวเมือง
27 พฤศจิกายน 2462

² กจร. ร.6 น. 20.18/17 ถมคลองศาลเจ้าใหม่ : ประโยชน์ในทางน้ำและทางบก
จีนโบา วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2456

เรียกว่า "ถนนคลองเดิม" เช่น ถนนคลองเมวคึกก ถนนคลองเมวสระแก้ว ถนนคลองเมวพระยาไกร ถนนคลองเมวคึกโคก ถนนคลองเมวจักรวรรดิ ซึ่งถนนเหล่านี้จะอยู่ในย่านคนจีนทำการค้าเป็นส่วนใหญ่¹

การถมคลองเพื่อสร้างถนนเป็นเครื่องชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของประชาชนในสังคมไทย ที่นิยมความรวดเร็วและความสะดวกสบาย และยังมิได้ให้เกิดการขยายชุมชนตามแนวทางถนนที่ตัดผ่านไปตามบริเวณต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดมีถนนคึกคักมีราคา เหมือนที่ถนนการถมคลองผดวน อย่างเช่น สมัยก่อนถนน

1.1.3 เกิดอาชีพใหม่ขึ้นในสังคมไทย

หลังจากรัฐบาลมีนโยบายขยายความเจริญแบบตะวันตกเข้ามาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยแล้ว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย และอาชีพใหม่ ๆ เกิดขึ้น อย่างเช่น การค้าขายกับต่างประเทศ คอมพิวเตอร์ แมงคูน การลงทุนในธุรกิจต่าง ๆ เช่น ขนส่งมวลชน เรือยนต์ โรงแรม การก่อสร้างธุรกิจการรับส่งสินค้าและโดยสาร เป็นต้น แต่ในหัวข้อนี้นี้เขียนจะขอยกตัวอย่างเฉพาะธุรกิจบริการรับส่งโดยสาร หรือ "การขายบริการ" ความคมนาคมขนส่ง ซึ่งเป็นผลของการคิดค้นหนทางและการนำรถยนต์เข้ามาในประเทศไทย และยังแสดงให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมชัดเจน โดยเฉพาะในปัจจุบันอาชีพดังกล่าวมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชนจำนวนมาก

กิจการรถเมล์

เมื่อรัฐบาลหันมาส่งเสริมการสร้างเส้นทางคมนาคมทางบกโดยเฉพาะถนนหนทาง มีผลให้สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่ต้องการความรวดเร็ว ความสะดวกสบายต่าง ๆ จากความคมนาคมขนส่ง ด้วยเหตุนี้เองรถยนต์จึงถูกนำเข้ามาสู่สังคมไทยเป็นครั้งแรกในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในระยะแรกรถยนต์ยังไม่มียกเลิกการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยมากนัก เพราะผู้ที่นำรถยนต์ยังมีจำนวนน้อย เฉพาะกลุ่มชนชั้นสูงบางคนเท่านั้น เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการระดับสูง หรือเศรษฐีผู้มั่งคั่ง กลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้ ซึ่งซื้อรถยนต์เข้ามาใช้เป็นรถยนต์นั่งส่วนบุคคล นอกจากจะใช้เพื่อการเที่ยวต่าง แล้วยังบอกถึงฐานะของคนในสังคมอีกด้วย²

¹ลาวัวย์ โชตมาวระ ชีวิตชาวกรุงเมื่อก่อนสงครามแล้ว ... หน้า 18

²ก. หน้า 19 - 20

ทอผ้าฝ้ายนำรถยนต์มาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางมากขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดการสานต่ออาชีพต่าง ๆ มากมาย เช่น ช่างจักรดเมอ คนขับรถยนต์ประเภทต่าง ๆ คนขายข้าวรถโดยสาร เกิดขึ้นข้าวรถโดยสาร ผู้ตรวจข้าวรถโดยสาร ร้านบริการรถยนต์ให้เช่า ร้านขายรถยนต์ ร้านขายน้ำมัน อาชีพดังกล่าวเป็นอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้บริการและผู้รับบริการขึ้นอยู่กับเงินและลักษณะการบริการเป็นเงื่อนไขสำคัญ

ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างกิจการรถเมอของพระยาภักดีนเรศวร (นายเลิศ เศรษฐบุตร) ซึ่งเป็นคนที่มีบทบาทสำคัญในธุรกิจด้านการคมนาคม และธุรกิจขายบริการเป็นครั้งแรกในประเทศไทย

พระยาภักดีนเรศวร (นายเลิศ เศรษฐบุตร) เป็นผู้ที่อยู่ในวงการคมนาคม จนกระทั่งเข้ามาลงทุนด้านโรงแรมและโรงงานต่าง ๆ แห่งแรกในประเทศไทย ทอมาไครรวบรวมทุนมาลงทุนในกิจการขายบริการแก่ประชาชน หรือรถเมอ โดยเริ่มจาก ใน พ.ศ. 2451 นายเลิศ เศรษฐบุตร ได้ดำเนินการรถเช่า โดยคิดค่าเช่า 2 อัตรา คือ ชั่วโมงละ 5 บาท และชั่วโมงละ 8 บาท แสดงว่าในระยะแรกนายเลิศ เศรษฐบุตร มุ่งบริการเฉพาะผู้ที่มีทุนทรัพย์เท่านั้น ซึ่งจะเห็นจากอัตราค่าเช่ารถเช่า พ.ศ. 2455 - 2456 นายเลิศ เศรษฐบุตร จึงได้มาดำเนินการรถเมอ โดยดัดแปลงรถมาเป็นรถยนต์ขาวใช้เครื่องพอร์คตัวถังเป็นไม้สัก ผู้โดยสารขึ้นลงด้านหลัง พนักพิงตัวถังรถทั้ง 2 ข้าง จึงเกิดคำว่า "รถสองแถว" แทนคำว่า "แท็กซี่" นายเลิศ เศรษฐบุตร ได้มาขายบริการแก่ประชาชนทั่วไป รถเมอของนายเลิศจึงวิ่งส่งผู้โดยสาร 2 สาย คือ สายสะพานกษัตริย์ศึก (ยศเส) ถึงประตูน้ำ อีกสายหนึ่งวิ่งจากบางลำภู ถึงประตูน้ำ รถเมอ 2 สายนี้ คิดอัตราค่าโดยสารไม่เท่ากัน กล่าวคือ สายแรกระหว่างยศเสถึงประตูน้ำ คิดค่าโดยสาร 45 สตางค์ต่อ 1 คน สายที่สองระหว่างบางลำภูถึงประตูน้ำ คิดค่าโดยสาร 75 สตางค์ต่อ 1 คน อัตราค่าโดยสารถือว่าราคาแพงทีเดียวในสมัยนั้น เท่ากับว่าผู้ให้บริการรถเมอนายเลิศ คงจะเป็นกลุ่มประชาชนที่พอจะมีเงินนั่นเอง กิจการรถเมอนายเลิศ เศรษฐบุตร เจริญขึ้นตามลำดับ และเป็นธุรกิจของคณะทั่วไป ในนาม "รถเมอนายเลิศ" หรือ "รถเมอขาว" เนื่องจากรถเมอทุกคันของนายเลิศ เศรษฐบุตร ใช้ทอตราประจำตัวคือ กากะบาทในวงกลม หรือช่อกุญแจเป็นเครื่องหมาย ต่อมาในระยะหลัง

1 อารัตย์ โชติมาตร: ชีวิตชาวกรุงเมื่อคอเชลยกรรม... หน้า 20 - 24 และ

"บริษัทไฟฟ้าสยามคอร์ปอเรชัน กับพระยาจรัสกษัตริย์ศึก พระยาภักดีนเรศวร ความแข่งขันในเชิงการค้าขายกันของสองบริษัทนี้ เป็นเรื่องชวนให้เกิดความประหลาดพิสดารมาก" กรุงเทพฯ เดลินิวส์ 21 ก.ค. 70

นายเลิศ เสรฐบุตร มุ่งทำธุรกิจรอดเมธ เป็นหลักเปิดเส้นทางเดินรอดสายใหม่ ๆ เกือบหัวพระนคร¹ เพื่อแข่งขันกิจการรณารางของบริษัไฟฟ้าสยามคอร์ปอเรชั่นจำกัด ซึ่งเป็นกิจการของพ่อค้านักธุรกิจชาวตะวันตก ถูกขาดการเดินรณารางในกรุงเทพฯ ทั้งแคว้นมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวไว้ว่า นายเลิศ เสรฐบุตร หรือพระยาภักดีนรเศรษฐ คือ "ราชารอดเมธคนแรกแห่งกรุงสยาม"

พระยาจรัญนรสีห์ (ขำ ฐ ป้อมเพชร) เป็นนักลงทุนธุรกิจทางด้านการคมนาคมให้แก่ประชาชนทั่วไป โดยพระยาจรัญนรสีห์ เริ่มค้นคว้าการให้บริการ โรงรถเช่า เรียกว่า "โรงรถนายสีห์" ต่อมาพัฒนาลงทุนกิจการรถเมธคู่กับนายเลิศ เสรฐบุตร เรียกว่า "รถเมธเขียวของพระยาจรัญนรสีห์" รถเมธเขียววิ่งจากถนนกรุงเกษมตั้งแต่ถนนจากเทเวศร์ ไปตามถนนกรุงเกษม เลียบริมคลองผดุงกรุงเกษม ไปจนถึงหน้าวัดเทพศิรินทร์ แล้วหักลงถนนยี่สิบสองกรกฎา ปัจจุบันคือถนนมิตรสัมพันธ์ ไปสู่ระยะที่ตรงปลายถนนไมตรีจิต ใกล้สะพานหัวลำโพง² แสดงว่า "รถเมธเขียวของพระยาจรัญนรสีห์" วิ่งบริการวิ่งส่ง โดยสวามิภักดิ์คนจีน นอกจากนี้พระยาจรัญนรสีห์ยังไต่ขอสัมปทานจากทางรัฐบาลจากรถโดยสารระหว่าง นครโกนมายังพระพุทธบาท สระบุรี เพื่อวิ่งส่งผู้โดยสารจะมานมัสการพระพุทธบาทในยามเทศกาลอีกด้วย³

รถแท็กซี่

บุคคลแรกที่เริ่มลงทุนในธุรกิจประเภทนี้ คือ พระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) โดยนำเอารถยนต์นั่งส่วนบุคคลยี่ห้อฮอลิสตัน ออกมาวิ่งรับจ้างประชาชนทั่วไป โดยคิดค่าบริการค่าจ้าง

¹ ลาวลย์ โชตนาภะ ชีวิตชาวกรุงเมื่อคอนสตรัคชั่น... หน้า 20 - 24 และ

"บริษัทไฟฟ้าสยามคอร์ปอเรชั่น กับพระยาจรัญนรสีห์ พระยาภักดีนรเศรษฐ ความแข่งขันในเชิงค้าแข่งกันของสองบริษัทนี้ เป็นเรื่องจริงให้เกิดความประหลาดน่าพิศวงอย่างมาก" กรุงเทพฯ เกอิเมธ 21 ก.ค. 70

² ก. หน้า 25

³ กจร. ร.7 ม.6/8 เพื่อขอขอร่างทางหลวง เพื่อรถฮอลิสตันรอด 7 ราย 9

มีนาคม 2469 - 17 ก.ค. 2473

โมลละ 15 สตางค์ มีป้ายสีแดงเขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า TAXI เขียนอยู่บนกระจกด้านหน้าของรถยนต์ ดังนั้นในสมัยนั้นจึงเรียกรถแท็กซี่ว่า "รถโมล" ต่อมาจะมีผู้ที่มีรถยนต์ส่วนบุคคลนำรถยนต์ของตนมาทำเป็น "รถโมล" ก็มากขึ้น ควบคู่กัน จึงมี "รถโมล" หรือ "รถแท็กซี่" ออกวิ่งรับจ้างประชาชนทั่วไปแข่งกับรถเมล์ รวดเร็ว เท่ากับเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเลือกซื้อหรือเลือกใช้ บริการขนบริการทาง ๆ ได้ตามกำลังทรัพย์ และความพอใจของตน อย่างไรก็ตามกิจการรถแท็กซี่เมื่อมีผู้เข้ามาค้าเป็นจำนวนมากขึ้น ค่าราคาค่าจ้างกันเอง ประกอบกับอัตราค่าจ้างค่อนข้างจะแพงกว่ารถเมล์และรถราง ประชาชนจึงไม่นิยมใช้บริการมากเท่ารถเมล์ ดังนั้นกิจการรถแท็กซี่ในสมัยแรกจึงไม่เจริญเหมือนกิจการรถเมล์ของพระยาภิรักษ์เสวี และของพระยาจรัสกันธรสิน

รถโดยสารและบรรทุกสินค้า

เมื่อประชาชนมองเห็นความสำคัญของการคมนาคมขนส่งอย่างรวดเร็ว และรถยนต์เข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตของประชาชนเพิ่มขึ้น จึงมีผู้ให้นำรถยนต์มาใช้ในการรับส่งผู้โดยสารและบรรทุกสินค้าในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด โดยเฉพาะในจังหวัดที่เป็นศูนย์กลางการค้ากับต่างประเทศ จังหวัดใดที่มีถนนหนทางดีพอที่จะวิ่งรถยนต์ได้ก็จะมีผู้หันมาทำ คบค้า ซื้อรถยนต์ไปวิ่งรับส่งผู้โดยสารและบรรทุกสินค้าเช่นกัน จังหวัดที่มีรถยนต์ออกจากกรุงเทพฯ คือ จังหวัดภูเก็ต เพราะจังหวัดนี้ถูกกำหนดให้ใช้พระราชบัญญัติรถยนต์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2460 ซึ่งเป็นแหล่งที่สองรองจากกรุงเทพฯ² ต่อมารถยนต์รับส่งผู้โดยสาร และบรรทุกสินค้าแพร่หลายไปตามจังหวัดต่าง ๆ อย่างเช่น

"...รถยนต์รับส่งผู้โดยสารจังหวัดสงขลา นอกจากที่ท่าใหญ่หัวขัวยังกำลังเบ่งตัวอีกหลายสายอาทิ อำเภอเมืองกับตำบลหังหมก ระยะทาง 200 เส้น อำเภอปากพะยูนกับสถานีรถไฟหารเหา ระยะทาง 180 เส้น ค่าโดยสารคนละ 50 สตางค์"³

¹ลาวัวย์ โชตนาภะ ชีวิตชาวกรุงเมื่อคอนคตกรรม... หน้า 24

²สงวน อ้นคง สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 2 หน้า 68

³"ชาวจังหวัดสงขลา : รถยนต์" กรุงเทพฯ เติบโต วันที่ 3 พฤษภาคม 2470

1.2 ประชานิยมใช้สินค้าจากต่างประเทศ

เมื่อรัฐบาลไทยยอมรับความเจริญในด้านต่าง ๆ ของประเทศตะวันตกมาใช้ปรับปรุงประเทศ ให้ทันสมัย หรือเจริญทัดเทียมกับประเทศตะวันตก โดยเฉพาะความเจริญทางวัตถุ ซึ่งสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน ตั้งแต่สมัยไทยใน พ.ศ. 2448 - 2475 จึงเขียนแบบอย่างในการบริโภค หรือนิยมใช้สินค้าจากต่างประเทศอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ที่พิมพ์ในระยะเวลาดังกล่าว ขวัญใจคนไทยมาใช้นั้นต่าง ๆ จากต่างประเทศ โดยเฉพาะซึ่งเป็นหลักฐานว่าสินค้าอุปโภคบริโภค เหล่านั้นคงจะได้รับความนิยมจากคนไทยพอสมควร อย่างไรก็ตามในระยะแรก กลุ่มบุคคลที่เป็นผู้นำของการใช้สินค้าจากต่างประเทศ คงจะเป็นชนชั้นสูง หรือผู้มีโอกาสศึกษาหรือรู้จักกับชาวต่างประเทศ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง (ข้าราชการ) ผู้ที่มีโอกาสเดินทางไปศึกษาในต่างประเทศ พ่อค้านักธุรกิจที่ร่ำรวย ตลอดจนชาวต่างประเทศที่เข้ามาในประเทศไทย ต่อมาชนชั้นกลาง รวมทั้งสามัญชนชั้นฐานะที่ขึ้นจึงพยายามเลียนแบบการใช้สินค้าจากต่างประเทศอีกทอดหนึ่ง การนิยมใช้สินค้าจากต่างประเทศคงจะอยู่เฉพาะในเขตเมืองหลวง และเมืองศูนย์กลางการค้ากับต่างประเทศ เช่น เชียงใหม่ นครสวรรค์ ภูเก็ต เป็นต้น ต่อมาเมื่อรัฐบาลเริ่มพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกด้วยการสร้างทางรถไฟและถนนไปยังหัวเมืองและมณฑลต่าง ๆ ความนิยมใช้สินค้าจากต่างประเทศจะขยายตัวไปยังหัวเมืองและมณฑลต่าง ๆ ความนิยมใช้สินค้าจากต่างประเทศจะขยายตัวไปยังหัวเมืองและมณฑลต่าง ๆ ไปด้วยรวดเร็วขึ้น

การนิยมใช้สินค้าจากต่างประเทศแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงค่านิยมในสังคมไทย กล่าวคือคนไทยเริ่มมองว่าสินค้าจากต่างประเทศหาซื้อได้ง่าย ราคาถูกกว่าประเทศที่ตนจะตั้งถิ่นฐานใช้เอง อย่างเช่น เสื้อผ้าจากต่างประเทศ ไม่ซักรีด น่านั่งตาก เป็นต้น นอกจากนี้ สินค้าจากต่างประเทศบางชนิด ถึงแม้จะมีราคาแพงแต่หาซื้อได้ก็ครอบคลุมหรือมีไว้ใช้ จะสามารถเขยิบออกถึงสถานภาพทางสังคมของบุคคลนั้น อย่างเช่น รถยนต์ซึ่งส่วนบุคคล ค่านิยมในความหรูหรา มีผลให้ประชานิยมในเรื่องวัตถุและใช้วัตถุต่าง ๆ เป็นเครื่องวัดฐานะทางสังคมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนพิจารณาว่าการนิยมใช้สินค้าจากต่างประเทศของประชาชนในระยะดังกล่าว ประชาชนยังไม่คิดว่าสินค้าอุปโภคบริโภคเหล่านั้นเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย พวกเขาคำนึงถึงความสะดวกสบาย ความจำเป็น และความพอใจของตนเป็นสำคัญ สิ่งที่น่าสังเกต คือการนิยมใช้สินค้า

ทางประเทศประเภทราคาแพง เช่น รถยนต์ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ส่วนใหญ่มีฐานะที่ มีทุนทรัพย์จะเป็นกลุ่มผู้ซื้อไว้ครอบครอง ที่สำคัญคือ สินค้าอุปโภคบริโภคจากต่างประเทศจะแพร่หลายในสังคมไทย หรือไม่คงขึ้นอยู่กับเส้นทางคมนาคมเป็นสำคัญ

2. ปัญหาที่เกิดจากการยอมรับความเจริญตะวันตก

ถึงแม้คนไทยจะตระหนักถึงความสำคัญของความเจริญตามแบบประเทศตะวันตก แต่เนื่องจากการเลือกรับเฉพาะรูปแบบความเจริญตามแบบตะวันตกเข้ามาปรับปรุงสังคมไทย แต่เขาไม่เห็นความสำคัญของระเบียบกฎเกณฑ์วิธีการของชาวตะวันตก จึงก่อให้เกิดผลเสีย หรือปัญหาบางประการขึ้นในสังคมไทย ผู้เขียนจะขอกล่าวเฉพาะอุบัติเหตุทางรถยนต์บนท้องถนน และขยะมูลฝอย รวมทั้งสิ่งโสโครกต่าง ๆ เพราะปัญหาทั้ง 2 ข้อนี้ ยังคงเป็นปัญหาสำคัญในสังคมไทยในปัจจุบัน และเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย ชีวิต และทรัพย์สินของประชาชนในสังคม

1. อุบัติเหตุทางรถยนต์บนท้องถนน "รถเฉี่ยว"

ถึงแม้ว่าสังคมไทยจะยอมรับความสำคัญของรถยนต์ต่อการคมนาคมขนส่ง ในขณะที่เกี่ยวกับรถยนต์ก่อให้เกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนนับเป็นอันตรายต่อชีวิต และทำลายทรัพย์สินต่าง ๆ ของประชาชน และหาทางระงับการมาโดยตลอด ปัญหาอุบัติเหตุรถยนต์บนท้องถนนหรือ "รถเฉี่ยว" เกิดขึ้นเนื่องจากสาเหตุหลายประการด้วยกัน ซึ่งผู้เขียนจะขอสรุปตามข่าวในหนังสือพิมพ์ในระยะเวลาที่กล่าวถึง เช่น ข่าว "รถเฉี่ยว"

2.1 ประชาชนไม่เข้าใจหรือมองเห็นความสำคัญของระเบียบกฎเกณฑ์การจราจร ขณะเดียวกันทางราชการก็ไม่สนใจต่อระเบียบกฎเกณฑ์การจราจรเช่นกัน ดังนั้นผู้ที่ขับรถบนถนนและผู้ที่เป็นถนนจึงปฏิบัติตนตามความพอใจและความต้องการของตนเป็นสำคัญด้วยเหตุนี้เองจึงก่อให้เกิด "รถเฉี่ยว" ขึ้น อย่างเช่น

"นายบัก ขัมรณทรมายเลข 2975 ขนถูกเก็บขายขุนฉมือง นำส่งโรงพยาบาล
กลางให้การว่า เห็นเก็บขายขุนฉมืองมันตนเราใจจะไม่ขมฉมือง"¹

หรือ "รณรางสายเหลืองวิ่งรับส่งผู้โดยสารจากศาลเจ้าพ่อหลักเมืองถึงสี่กั๊กเสาชิงช้า
มักจะมีเกวียนขนานไปกับรณราง พวกรั้วกระโดดเกาะหอยตัวเล่นกันสนุกสนาน..."²

1.2 ความประมาทของผู้ขับรถยนต์

หนังสือพิมพ์มักจะลงข่าว "รถยนต์" สาเหตุส่วนใหญ่ เนื่องมาจากความประมาทในการขับ
รถยนต์ของผู้ขับรถยนต์ อย่างเช่น

"...อันตรายเกิดแต่รถเคยมีมาแล้ว แต่เนื่อง ๆ แหมจะเป็นเหตุประจำเดือนเสียทีเกี่ยว
และเกิดจากความประมาทของคนขับรถกว่าจะเป็นอุบัติเหตุอันพิสดารอย่างใด ๆ ความประมาท
ของคนขับรถคือการหลีกเฉียดกันโดยกำลังเร็วแหมจะเฉียดกันกว่าจะไปทางการชิงกันชนหน้า
เพื่อแกว่งเปิดโอเสียส่งฝุ่นให้คอม คอมแหมสิ่งกันและกันบ้าง และการเล่นใจที่เมื่อข้าม
สะพานลอรดไม่ถูกสะพานเอวาลงเลย"³

หรือ "...นายทวยโล่ ชาติจันมั่งคั่งสยาม ตั้งบ้านเรือนอยู่ในตลาดจันทบุรี มีอาชีพเป็นพ่อค้า
กับพวกประมาณ 10 คนเศษ พากันมีรถยนต์ของตนเองในนายชู ซึ่งได้ใช้คนขับรถประจำ
ขับไปตามถนนหน้าฉนวน หอที่อำเภอเมือง จันทบุรี เพื่อหากอากาศที่หน้าฉนวน และเพื่อไป
รับญาติที่ไปช่วยงานมาวุ่นหรือ ครั้นชาวลัณนายชูกำลังขับรถได้เปิดเครื่องเดินโดยเร็วประจวบ
ฉมัท ชาติฉมามาน...รถยนต์พลิกทอง"⁴

¹"รถยนต์ชนเด็ก" รัชสมัย 16 สิงหาคม 2494

²ฉมวรัช "เด็กกับรณราง" กรุงเทพฯ เกลียว วันที่ 29 มิถุนายน 2470

³"ชาวจังหวัดเชียงราย "รณราง" กรุงเทพฯ เกลียว วันที่ 11 เมษายน 2470

⁴"ความฉลาดของคนรถพารยนต์พลิกทอง" กรุงเทพฯ เกลียว วันที่ 17 สิงหาคม

หรือ "...การปรามรยนต์ที่ขับเร็วจนเป็นอันตรายแก่ประชาชนและทรัพย์สินนั้นได้มีเฉพาะ
ในจังหวัดพระนคร เท่านั้น ตามจังหวัดที่มีรถยนต์น้อยและถนนน้อยก็มักจะปรามกันไม่เรียบร้อย
ใดเหมือนกัน..."¹

ข้อความที่กล่าวมาแสดงว่า ความปรามของคนขับรถยนต์ก่อให้เกิดอุบัติเหตุ
ทางรถยนต์บนท้องถนน ความปรามของคนขับรถยนต์อาจจะเนื่องมาจากความกลัวกระแสรองการ
แสดงความเร็วของรถยนต์ของคนอื่น ๆ หรือเพื่อแข่งขันกับสัญชาตญาณ เป็นสำคัญ ในขณะเดียวกัน
ก็มิได้แสดงความหวงใยต่อปัญหา "รถภัย" ที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งข้อเสนอแนะวิธีแก้ปัญหาคือ "รถภัย" ด้วย
เช่นกัน อย่างเช่น "กระแจะพิชัย" ข้อเสนอวิธีการแก้ไขดังต่อไปนี้

"1. คัดเลือกเจ้าหน้าที่ของรถยนต์ไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะรถที่ รถยนต์ที่
ผู้โดยสาร จัดกองตรวจตรารถยนต์ก่อนจะออกทำการรับจ้าง

2. การออกใบอนุญาตขับรถยนต์ ควรแยกประเภท คือไม่ขับรถยนต์ส่วนบุคคล
และไม่ขับรถยนต์รับจ้าง ผู้คนสมควรปฏิบัติ (สติปกติ มีความรู้ในเรื่องรถยนต์ และ
ระเบียบการเดินรถ และเคารพต่อสภาพถนนหลวง)"²

ข้อเสนอแนะของ "กระแจะพิชัย" เป็นการแก้ไขที่ตัวผู้ขับรถยนต์ และรถยนต์โดยเฉพาะ
ทั้งนี้เนื่องจากผู้ขับรถยนต์ ยังไม่เข้าใจกฎระเบียบการจราจร รวมทั้งขับรถโดยประมาทนั่นเอง
แสดงว่าสังคมไทยใน พ.ศ. 2448 - 2475 เชื่อว่า "รถภัย" ที่เกิดขึ้นบนถนนส่วนใหญ่เป็นองมาจาก
ความประมาทหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนขับรถยนต์เป็นสำคัญ

¹จร. ร.7 ม.26.5/174 อันตรายนจากรถ : การเดินรถใน
นครศรีธรรมราช ศรีกรุง วันที่ 11 กรกฎาคม 2472

²จร. ร.7 ม.26.5/174 อันตรายนจากรถ : ความเห็นเอกชน
เรื่องรถภัย ซึ่งเขียนโดยชาวไทยในต่างประเทศ "กระแจะพิชัย" ไทย วันที่ 28 พฤษภาคม
2472

1.3 สิ่งกีดขวางการจราจรบนท้องถนน

สิ่งกีดขวางการจราจรบนท้องถนน หมายถึง คน สัตว์ สิ่งของต่าง ๆ ที่วางบนทางเท้า (ฟุตบาท) และท้องถนนมีผลให้การจราจรติดขัดเป็นอย่างสาหัส ซึ่งอาจก่อให้เกิด "รถถัก" ได้ ฉะนั้นบรรดาคนประเภท หรือไม่ว่าหน่วยงาน หรือไม่ว่าหน่วยงานในการจราจรติดขัดเพียงพอ เช่น

"ปัญหาเรื่องหอตามถนนต่าง ๆ ซึ่งวางแท่งกีดขวางไว้คนและสัตว์ ตลอดจนรถยนต์ ขัดขวางกันไม่ถ้วน ซึ่งแท่งกีดขวาง ๆ เคยมีนักปราชญ์พยากรณ์ลงว่าตามประเพณี สังคมสงคราม ที่กรุงเฮกตกลงกันได้นะโอหะ หอตามถนนต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ก็เหมือนกัน" ¹

หรือ "ปัญหานี้ตามถนนสายต่าง ๆ ได้มีการข่มขืนและอาชญากรรมหลายแห่งซึ่งเป็นที่พอใจของ พลเมืองมาก เพราะเป็นการกระทำที่จะนำความสะอึกสั่นมาสู่พลเมือง แต่โทษของมันก็มีอยู่บ้าง ซึ่งมิได้เกิดแต่ทางราชการ มักเกิดจากเจ้าหน้าที่ชั้นดูแลการงาน คือใช้ ความป้องกันไม่ทั่วถึง และทำเฉื่อยชาบ้าง จะมีเรื่องที่มีการมฉกรรจ์ควรสนใจคือ

1. วันที่ 2 เดือนนี้ เวลา 20 น. รถยนต์คันเลขที่ 7 เป็นรถแท็กซี่ของนายจุ ธิปไตยตามถนนเจริญกรุงได้เกิดอุบัติเหตุพลัดตกลงไปในบ่อ คอนเทนเนอร์บริษัทสุพรรณ ซึ่ง เป็นที่รถขับชนแล้วคนขับเลยหลบหนีไป
2. การอาชญากรรมฉกรรจ์ของกองโจรซึ่งสะพานมรวิทนลงไปทางสี่แยกขุนพรหม มีคนได้เสร็จสิ้นแล้ว แต่คนมฉกรรจ์ยังไม่ยอมจะกระโดดไป กระทำให้ การสัญจรไม่สะดวกเลย เรื่องนี้เกิดจากเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการชนคน" ²

กล่าวได้ว่าสาเหตุของปัญหา อุบัติเหตุรถยนต์บนท้องถนน หรือ "รถถัก" ในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 คล้ายกับสาเหตุอุบัติเหตุรถยนต์บนถนนกัน ในสมัยปัจจุบัน การเกิด "รถถัก"

¹ กจร. ร.6 น.20.39/7 ปัญหาเรื่องหอตามถนน : เปิกหอตามถนน วันที่ 28 มกราคม 2456

² กจร. ร.7 น.26.5/161 ข่าวหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับการมฉกรรจ์ : โจรฉกรรจ์ วันที่ 4 มิถุนายน 2470

แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลรับเอาความเจริญจากตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทยนั้น รัฐบาลไม่ได้วางแผนหรือเตรียมการรับปัญหาไว้อย่างรอบคอบ ขาดความรู้ในหนังสือพิมพ์ หรือความเห็นของกลุ่มปัญญาชน แสดงให้เห็นความบกพร่องของรัฐบาลในข้อนี้ ที่สำคัญคือ ขาดความรู้ในหนังสือพิมพ์ หรือความเห็นของกลุ่มปัญญาชนก็จะกล่าวคำหยาบของชนชั้นรณรงค์ สภาพรณรงค์ และสภาพถนนหนทางมากกว่าที่จะกล่าวถึงระเบียบแบบแผนของการใช้รถยนต์ ผู้เขียนคิดว่าปัญหาอุบัติเหตุทางรถยนต์บนถนนในสมัยก่อนคงจะมีไม่มากและไม่ร้ายแรงเท่ากับปัจจุบัน เพราะในสมัยนั้นจำนวนรถยนต์และผู้ใช้รถยนต์และประชาชน คงจะน้อยกว่าปัจจุบันมาก ปัญหา "รถยนต์" จึงไม่ใช่ปัญหาสำคัญที่จะเป็นอันตรายอย่างร้ายแรงหาสู่ประชาชนส่วนใหญ่ที่รัฐบาลต้องเร่งรีบแก้ไขโดยด่วน แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหา "รถยนต์" แสดงให้เห็นว่า เมื่อรัฐบาลยอมรับความเจริญจากต่าง ๆ จากประเทศตะวันตกมาปรับปรุงประเทศไทยนั้น โดยขาดการเตรียมการหรือวางแผนไว้อย่างรอบคอบ หรือจะเอาเข้านโยบายโดยขาดการนำวิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่นำเข้ามาปรับปรุงประเทศอย่างเช่น รถยนต์ มุ่งจะเอามาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในด้านคมนาคมขนส่ง โดยไม่คำนึงถึงวิธีการเกี่ยวกับการใช้รถยนต์มาด้วยจึงก่อให้เกิดอุบัติเหตุซึ่งก็กล่าวแล้ว

2. ปัญหาสภาพแวดล้อมหรือขยะมูลฝอยซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพ

รัฐบาลพยายามปรับปรุงสังคมไทยให้ทันสมัยตามแบบอย่างประเทศตะวันตก ด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างเช่น การตัดถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา การศึกษาสมัยใหม่ การสาธารณสุข เป็นต้น ในทางตรงกันข้าม การปรับปรุงสังคมไทยให้ทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตกก่อให้เกิดมลพิษ หรือปัญหาสภาพแวดล้อม หรือขยะมูลฝอย ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ชี้นในสังคมไทย เหมือนเงาตามตัว ซึ่งพอจะสรุปสาเหตุสำคัญของปัญหาสภาพแวดล้อมได้ดังนี้

2.1 สังคมไทยยังมองไม่เห็นความสำคัญของการรักษาความสะอาด หรือความมั่งคั่งของประชาชน

ผู้เขียนจะขอกล่าวถึง การขยายชุมชนตามแนวถนนหนทางที่ตัดหรือสร้างขึ้น เมื่อชุมชนขยายตัวออกไป ปัญหาที่ตามมาคือ การรักษาความสะอาด ขาดความรู้ในหนังสือพิมพ์ สังคมไทยยังไม่เห็นความสำคัญของการรักษาความสะอาด จึงอนุมานว่ารัฐบาลจะมีการรณรงค์ หรือมีถึงระยะวาง

ไว้เป็นจุฑา ๆ หามประชาชนถึงขยะสิ่งโสโครก รุมทั้งทั้งเว็จองในแม่น้ำลำคลอง มีบริษัท
ก็ตาม แลปัญหาสภาพแวดล้อมยังคงมีอยู่ อย่างเช่น

"...เวลานี้กรมนคราทร ยังคำเนินอย่างพิเศษขึ้นมา กล่าวคือ นำรถขยะมูลฝอย
ต่าง ๆ อันเป็นมอเกิดแห่งเชื้อโรคเข้าไปเทเฉพาะทางพิเศษ จนเป็นเว็จองฝอยอันกว้าง
ถึงรูปภาพที่ปรากฏของเราตามมาประกบเป็นอวกศยานไว้แล้ว กรมนคราทรจะเห็น
ส่วนชุมชนเป็นที่สมควรแก่ขยะ หรือเจตนาจะสร้างสวนชุมชนให้เป็นสนามพลับพลาไชย
หลังวัดเทพศิรินทราวีกแห่ง โดยเหตุใดก็ตาม กรมนคราทรควรจะหว่านไว้ควว่า เพื่อ
นำขยะมูลฝอยไปเทลงในสวนชุมชน เวลานี้ได้เกิดแมลงวันขึ้นแล้ว เพียงวันที่ 30
มิถุนายน ถึง 5,255,671 ตัว แมลงวัน 1 ตัว ออกทั่วอุณิทรย์แห่งเชื้อโรคไปได้
1,250,000 ตัว...เป็นที่น่าแปลกใจประการหนึ่ง ที่กรมสาธารณสุขเป็นประจักษ์นัย
กระทรวงมหาดไทยได้พยายามอย่างเต็มที่ทุกส่วลงแรงอย่างมากมาย ภายทอง
เพื่อเพาะอนามัยแก่พหุชนมีการฉายภาพยนตร์รู้ศึกษา อธิบายแก่พหุชนรวมถึงวิธีการ
กำจัดเชื้อโรค ฯลฯ แต่ในเวลาเดียวกัน กรมนคราทรผู้เป็นมือขวาของกระทรวงเดียวกัน
พยายามแพร่เพาะเชื้อโรคในจำนวนของไชยตัวเช่นนี้..."¹

หรือ "ตรอกหลายแห่งในพระนครมักจะมีโสโครกเป็นอย่างยิ่ง โดยมีมูลสุนัขและมูลฝอย
ทิ้งเกลื่อนกลาด ไม่ให้มีเจ้าหน้าที่แผนกใดไปเก็บ และสุกเน่าจะเป็นอย่างไร ก็เป็น
อยู่อย่างนั้น เช่น ตรอกข้างวัดศิริ ตรอกเชิงสะพานวัดมหรณพ ตรอกหลวงสุพรรณ
ถนนวรจักร ตรอกเชิงสะพานเกา ตรอกโบสถ์พราหมณ์ และตรอกริมกำแพงหัวถนน
สีทอง..."²

¹อนิจจา สวนชุมชนที่แต่กองขยะหักเป็นตัวแมลงออกมาแล้วถึง 5,255,671 ตัว ตาม
ทางวิชาคำนวณเลขทุก ๆ คนย่อมเห็นได้ว่า เวลานี้กองขยะมีเชื้อโรคอยู่ถึง 7,044,238,750,000 ตัว"
กรุงเทพฯ เทลิเมล วันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2470

²กจร. ร.7 ม.26.5/27 เกี่ยวกับกรมนคราทร : ตรอกโสโครก บางกอกการเมือง
วันที่ 24 ก.ค. 2471

ชาวหนังสือพิมพ์ก็กล่าวถึงปัญหาสภาพแวดล้อม หรือขยะมูลฝอยและสิ่งสกปรกโสโครกต่าง ๆ เกิดจากความมั่งคั่งของประชาชนในสังคม กล่าวคือ ผู้เขียนเชื่อว่า ประชาชนทั้งขยะมูลฝอยต่าง ๆ อยู่ในบริเวณแม่น้ำลำคลอง ถนนหนทางต่าง ๆ นอกบริเวณย่านของถนน เพราะพวกเขาเห็นว่ามันสะดวกและง่าย ที่จะทิ้งของสกปรกออกนอกบริเวณย่านเรือนของคน พวกเขายังไม่คำนึงถึงความสกปรกของสังคม หรือเชื้อโรคที่จะเกิดขึ้นเนื่องจากความสกปรก กล่าวได้ว่าพวกเขายังไม่เห็นความสำคัญของการรักษาความสะอาดในสังคมส่วนรวมนั่นเอง

2.2 หางราชการไม่สามารถบริการถึงขยะแก่ประชาชนได้ทั่วถึง

อาจจะเนื่องมาจากชุมชนขยายตัวออกไป จำนวนถึงขยะสำหรับรองรับขยะมูลฝอยและสิ่งสกปรกโสโครกต่าง ๆ จึงไม่เพียงพอ รวมทั้งหางราชการไม่มีงบประมาณเพียงพออีกด้วย ควบคู่กันนี้เองปัญหาขยะมูลฝอยและสิ่งโสโครกจึงเกิดขึ้น อย่างเช่น

"...เจ้าพนักงานไต่ถามว่าก็มีทามของตรอกวัดถนน มีไม้สังคไปรคัมปิก เขาขุนเขาหาและอุระอากาศดีมาก...ที่ตรอกบางแห่งไม่มีถังรองรับของโสโครกอยู่เลย เมื่อไม่เอาไปทิ้งก็แล้วทิ้งหรือมาก โคมี่อยู่เขาขยะมูลฝอยไปเพื่ององไว้ หรือทิ้งถังรองรับแล้วก็มีไค่เหืองในถัง เมื่อเดินไปใกล้ก็มักไค่กลิ่นเหม็น..."¹

หรือ "...ราษฎรในตรอกวัดมหาพฤฒาราม (วัดตะเคียน) ได้รับความเดือดร้อนจากความสกปรก โสโครกของเครื่องปฏิญ์ต่าง ๆ ที่ตกเรี่ยราดตามถนนเดินเท้าข้างริมคลองข้างสิ่งโสโครกเหล่านี้ พวกชาวบ้านไม่ทราบจะนำไปทิ้งที่ไหน แลจัดการอย่างไร เพื่อให้สันภาพแห่งความสกปรก เมื่อมองไม่เห็นวิธีที่จะจัดการไค่แล้ววิธีเดียวคือ นำไปกองไว้ตามข้างทาง ริมคลองข้าง แลหิ้งคลองข้าง ตามความสะดวก ซึ่งเข้าใจว่าหมคนกนที่ของตัวแล้ว มีโยมนจะเป็นอย่างไรราชัน"²

¹"ขางนอกสกลไสขางในครีกระ" *The Siam Observer*. 9 มกราคม ร.ศ.128

² กข. 1.7 น.26.5/27 เกี่ยวกับนคราทร : กรมนคราทร มีหน้าที่พจารณาการองทุกขของราษฎรทอโนนี้ กรุงเทพฯ เกลิมเอด วันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2471

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นการบริการของรัฐต่อสังคมยังไม่ทั่วถึง ประกอบกับ ประชาชนมีภัย หรือมองไม่เห็นความสำคัญของการรักษา ความสะอาดของสิ่งแวดล้อม จึงก่อให้เกิดขยะมูลฝอย หรือสิ่งสกปรกต่าง ๆ ตามถนนหนทาง ตรอกซอยต่าง ๆ และแม่น้ำ ลำคลอง รวมทั้งสวนสาธารณะ ซึ่งจัดสร้างขึ้น เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครองราชย์ครบ 15 ปี ต่อมาได้กลายเป็นที่เผาทิ้งขยะของกรมนครบาล

ชาวหนังสือพิมพ์และบทความในหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับปัญหาขยะมูลฝอยหรือสิ่งสกปรกโสโครก เป็นปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนของเมือง โดยเฉพาะเขตเมืองที่รับวัฒนธรรมหรือความเจริญจาก ประเทศตะวันตกเข้ามาปรับปรุงความทันสมัยของสังคมไทย โดยขาดการวางแผน หรือขาดการนำ หลักการหรือวิธีการต่าง ๆ ของประเทศตะวันตกเข้ามาช่วย ขณะเดียวกันรัฐบาลไม่เตรียมพร้อม ประชาชนในตระหนักถึงความสำคัญของการรักษา จึงก่อให้เกิดปัญหาขยะมูลฝอยและสิ่งโสโครกต่าง ๆ อย่างไรก็ตามผู้เขียนบทความปัญหาขยะมูลฝอยหรือสิ่งโสโครกเป็นปัญหาเฉพาะในเขตเมืองที่กำลัง ขยายตัว เช่น กรุงเทพฯ และปัญหาดังกล่าวนี้ ประชาชนทั่วไปยังไม่คิดถึงการแก้ปัญหานี้อย่างเร่งรีบ คังเช่น การกล่าวเรียกร้องของกุ่มปัญญาชน หรือหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ในขณะนั้น ปัญหาขยะมูลฝอย หรือสิ่งสกปรกต่าง ๆ ก็ถือว่าเป็นปัญหาของสังคมเมืองไทยเฉพาะ

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการยอมรับวัฒนธรรม หรือความเจริญจากประเทศตะวันตก แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยยอมรับ หรือเลือกกับความเจริญดังกล่าว เฉพาะเปลือกนอกของความเจริญจาก ประเทศตะวันตกมากกว่าจะยอมรับแก่นแท้หรือเปลือกในของความเจริญตามแบบอย่างประเทศตะวันตก มีผลในสังคมไทยเป็นสังคมกึ่งจารีตและกึ่งสมัยใหม่ พร้อมทั้งเริ่มเกิดปัญหาดังกล่าวขึ้น ซึ่งรัฐบาลและ ประชาชนในระยะดังกล่าวไม่สนใจจะแก้ปัญหาเท่าที่ควร ผู้เขียนเชื่อว่า ปัญหาอุบัติเหตุทางรถยนต์ บนท้องถนนและปัญหาขยะมูลฝอย หรือสิ่งโสโครกต่าง ๆ จึงกลายเป็นปัญหาสำคัญในสังคมไทยใน ปัจจุบัน

1.3 ผลจากการจัดการศึกษาสมัยใหม่ และการปลูกฝังชาตินิยม ผู้เขียนจะนำไปกล่าว ในเรื่องการเคลื่อนไหวของกุ่มปัญญาชนในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475

2. การเคลื่อนไหวของกลุ่มปัญญาชนในสังคมไทย ใน พ.ศ. 2448 - 2475

เมื่อการศึกษาสมัยใหม่ขยายตัวมากขึ้นโดยเฉพาะการสถาปนามหาวิทยาลัย และจัดตั้งโรงเรียนนายร้อย ซึ่งมีหลักสูตรนอกเหนือวิชาการทหารด้วย สมาชิกมีโอกาสดำเนินการศึกษาสูงเพิ่มขึ้น ถึงแม้จะไม่มีตัวเอชเรขานุเคราะห์ก็ตาม นอกจากนี้การรับข่าวสารหรือการติดต่อกับต่างประเทศก็สะดวกรวดเร็วขึ้น ผู้เขียนบทความที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ หรือผู้ที่มีปัญญาและโลกทัศน์ที่กว้างไกล เริ่มมีความรู้สึกนึกคิดของตนเอง และมีแนวความคิดเป็นของตนเอง ดังนั้นกลุ่มปัญญาชนจึงได้เริ่มเคลื่อนไหว เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลพัฒนาองปัญญาพื้นฐานของสังคม หรือแก้ปัญหาคาสาหลังในสังคม

กลุ่มปัญญาชนในที่นี้ หมายถึง กลุ่มข้าราชการทหารและพลเรือน ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่หรือได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ รวมทั้งนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ กลุ่มปัญญาชนจึงแม้จะเป็นเพียงคนกลุ่มน้อย เมื่อเทียบกับประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ แต่ก็ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในทางต่าง ๆ ภายในสังคมไทย โดยเฉพาะทางการเมือง กลุ่มปัญญาชนเริ่มเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงฐานะของชนในสังคมและสิ่งที่ตามมาว่า "ล้าสมัย" การเคลื่อนไหวดังกล่าวมีทั้งรูปการเขียนบทความแสดงความคิดเห็นหรือการถวายฎีกาแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ รวมทั้งการรวมกลุ่ม เช่น คณะราษฎร พ.ศ. 130 และคณะราษฎร เป็นต้น เพื่อทำการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองใน พ.ศ. 2475

2.1 การเขียนบทความและการถวายฎีกาแสดงความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหาคาสาหลังใน

สังคม

ปัญหาคาสาหลังในสังคม ซึ่งกลุ่มปัญญาชนเรียกร้องและเสนอวิธีการแก้ไขเพื่อให้รัฐบาลพัฒนาองและแก้ปัญหาคาสาหลัง ได้แก่ ปัญหาเศรษฐกิจ ความไม่เท่าเทียมกันในสังคม และปัญหาทางการเมืองการปกครอง กลุ่มปัญญาชนต่างมองว่าปัญหาคาสาหลังนี้สะสมอยู่ในสังคมไทยมานานแล้วและเป็นตัวฉุดฉุดความเจริญของประเทศ หรือเป็นสิ่งที่ "ล้าหลัง" ที่ควรเร่งรีบแก้ไข การเสนอแนวความคิดต่าง ๆ ของกลุ่มปัญญาชนอาจกระทำโดยการถวายฎีกาแสดงความคิดเห็น และการเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งผู้เขียนจะขอนำมาประกอบการศึกษาเพียงบางบทความเท่านั้น

ทศ.ว.วรรมโก หรือเทียนวรรม (พ.ศ. 2385 - 2458) นับเป็นปัญญาชนที่มาจากตระกูลสมาชิกคนแรกที่กล้าแสดงความคิดเห็นวิจารณ์สภาพสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างเช่น เที่ยวนวรวณ เสนอแนะวิธีการแก้ไขชนบทเป็นประโยชน์แก่ประเทศสยามเพื่อให้เหมาะสมกับกาลเวลาควรวีการต่อไปนี้ คือยกเลิกอากร การพนัน หักนิก ออกกฎหมายห้ามมิการขายหลายคน ห้ามคนไทยไม่ให้สูบบุหรี่ เลิกการขายคนลงเป็นทาส จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎร ทั้งโรงเรียนสำหรับสตรี ทั้งโรงเรียนดัดพลีแม่ปักษ์ ทั้งโรงงานเนื้อสัตว์ กระป๋อง เช่น ปลาชู่ ทั้งโรงพยาบาล โรงทาน ปักหมุดทหารให้ช้านาน ทั้งโรงหล่ออาวุธต่าง ๆ สร้างถนนทั้งในกรุงและตามหัวเมือง ทั้งธนาคารหัวทุมน้ำพล ทั้งศาลสถิตย์ยุติธรรม และตั้ง ปาเลเมนต์ เป็นต้น¹

ข้อเขียนของเที่ยวนวรวณ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสนอวิธีการปฏิรูปสังคมไทยในคำต่าง ๆ ตามทัศนะของเที่ยวนวรวณโดยตรง เที่ยวนวรวณกล่าวว่า ข้อเสนอแนะของเขานั้น เที่ยวนวรวณ เริ่มคิดตั้งแต่อายุ 30 ปี และนำมาตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์อุโฆษภาคพจนกิจ เมื่อเที่ยวนวรวณอายุ 63 ปี ผู้เขียนคิดว่า ข้อเสนอแนะบางประการของเที่ยวนวรวณบางประการจึงซ้ำกับที่ทางราชการกำลังดำเนินการแก้ไข อย่างเช่น การเลิกทาส การปฏิรูปการศึกษา การปักหมุดทหารสมัยใหม่ตามแบบอย่างประเทศตะวันตก เป็นต้น เราไม่ทราบว่า ข้อเสนอแนะของเที่ยวนวรวณ มีอิทธิพลต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือไม่ แต่ผู้เขียนเชื่อว่า การปฏิรูปสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องมาจากสภาพการณ์ภายในประเทศ คือ เป็นการสานต่อนโยบายปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตาม หรือข้อเสนอแนะของเที่ยวนวรวณ แสดงให้เห็นว่า เที่ยวนวรวณ เป็นคนมีความรู้และโลกทัศน์กว้างไกลกว่าบุคคลอื่น ๆ ในสมัยเดียวกันกับเที่ยวนวรวณ ดังนั้นเที่ยวนวรวณนับเป็นปัญญาชนสมัยเริ่มแรกที่ได้กล่าวแสดงความคิดเห็น วิพากษ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมลงในหนังสือพิมพ์ ซึ่งอาจจะเป็นแบบอย่างให้กลุ่มปัญญาชนสมัยต่อมาเขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์สภาพการณ์ต่าง ๆ ไปในสังคมไทยในเวลาต่อมา

เมื่อกลุ่มปัญญาชนขยายตัวมากขึ้นตามความเจริญทางด้านการศึกษายุคสมัยใหม่ และการติดต่อสื่อสารกับต่างประเทศมีมากขึ้น แนวความคิดตามแบบอย่างประเทศตะวันตกยิ่งแพร่ ขยายกลุ่มปัญญาชนมากขึ้นเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ กลุ่มปัญญาชนจึงมีโลกทัศน์ที่กว้างไกลและมีแนวความคิดเป็นของตนเอง สามารถมองเห็นความแตกต่างระหว่างสังคมไทยกับสังคมต่างประเทศ จึงก่อให้เกิดความรู้สึก

¹ ทรายละเอียดใน รัชสมัยที่ สมุหวิมล ข้าราชการและงานของเที่ยวนวรวณ... หน้า 97 - 118

เปรียบเทียบความแตกต่างดังกล่าว ประกอบกับรัฐบาลเปิดโอกาสให้หนังสือพิมพ์เสนอบทความและ
 ข่าวสารต่าง ๆ ได้อย่างเสรี โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มปัญญาชน
 จึงกล้าแสดงความคิดเห็น การวิพากษ์วิจารณ์สภาพการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง
 มากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ กลุ่มปัญญาชนยังมีโอกาสถวายฎีกาแสดงความคิดเห็นและร้องเรียนไป
 ยังองค์พระมหากษัตริย์โดยตรงอีกด้วย ซึ่งผู้เขียนจะขอยกบทความหนังสือพิมพ์ และฎีกาของกลุ่ม
 ปัญญาชนบางคนมาประกอบการศึกษาเพื่อให้เห็นลักษณะการแสดงความคิดเห็น การวิพากษ์วิจารณ์
 ของกลุ่มปัญญาชนในระยะเวลาดังกล่าว

"นายพิพัฒน์ พอลา" ได้เขียนบทความลงหนังสือพิมพ์สยามจอมเขมรเวอร์

"...กรุงสยามซึ่งเปี่ยมมาเกิดเมืองนอนของชาวเราสมัยนี้คนต่างประเทศมาหา
 มอประโยชน์หลายของหลายทางแล้วแต่เขาคิดเห็นว่าทางโดยลคักจัดทำทุกสิ่งทุกอย่าง
 เช่น ทั้งบริษัทค้าขาย บริษัทโรงสีไฟ บริษัทป่าไม้ บริษัทแร่ก็บุก บริษัทรถ เรือต่าง ๆ
 เป็นต้น ส่วนคนพื้นเมืองเราถึงจะทำกับเขาย่างงั้นน้อยที่สุด...ข้าพเจ้าขอเตือนชาวเรา
 ทั้งหลายควรจะรวมกันรวมทุนเราทุนกันทำบริษัทเหมือนชาวต่างประเทศเขาอย่าง..."¹

"หส" ได้เขียนบทความแสดงความคิดเห็นลงหนังสือพิมพ์บางกอกการ เมือง เรื่องปัญหาที่น่าคิด
 "ทำไมรัฐบาลจึงไม่ช่วยในเมื่อราษฎรจะช่วยรัฐบาล?" บทความดังกล่าวนี้ "หส" กล่าวโจมตี 3 เรื่อง
 ด้วยกัน คือ

1. การนิยมนับราชการของคนไทย ซึ่ง "หส" มองว่าเป็นการเกาะหรือหวังพึ่งรัฐบาล
 มากเกินไป และปล่อยให้ทางชาติเขานิยมบทบาท การพาณิชย์ หักดกรรรมและกสิกรรม
 2. การนิยมนับราชการของประเทศในสิ่งที่ไม่จำเป็น รวมทั้งการเข้ามาลงทุนของต่างชาติ
 3. การปล่อยเงินกู้ของนายทุน ซึ่ง "หส" เรียกบุคคลประเภทนี้ว่า "คักของน้อยแก่พอคว"
- ไม่คำนึงถึงประเทศชาติ ขณะเดียวกัน "หส" ยกตัวอย่างเศรษฐกิจที่ให้มาลงทุนประกอบการพาณิชย์ใน
 เมืองไทย เรียกว่าเป็นพวก "รักษชาติ" อย่างแท้จริง 2 ท่านคือ พระยาภิรมย์ภักดี (นายเลิศ

¹ กจ. ร.6 น.20.6/37 บทความความเห็นเรื่องชาวไทยควรจรรวมเข้าทุนทั้ง
 พาณิชยกรรม นายพิพัฒน์ พอลา สยามจอมเขมรเวอร์ วันที่ 3 มกราคม 2457

เศรษฐบุตร) เจ้าของโรงงานทำน้ำตาล และพระยาภิรมย์ภักดี (นายบุญรอด เศรษฐบุตร) เจ้าของ
เรือนขนมปังขิงบางหลวง ซึ่งทั้ง 2 ท่าน ช่วยให้คนมีงานทำตามที่เศรษฐอื่น ๆ จะเอาเยี่ยงอย่าง

"บอทอง" ได้เขียนบทความแสดงความวิตกเห็นเกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำในสมัยพระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าฯ พจนพิณเสนอแนะให้รัฐบาลแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยการส่งเสริมการ
อุตสาหกรรมอย่างจริงจังและคานหาคะไรมาลงทุนทั้ง โรงงานอุตสาหกรรม

ตัวอย่างบทความของกลุ่มปัญญาชนที่เขียนนำมากล่าวไว้มากมาย แสดงให้เห็นการวิจารณ์
สภาพสังคมไทยอย่างตรงไปตรงมา พจนพิณเสนอการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทย โดยเฉพาะ
ปัญหาทางการเมืองเศรษฐกิจ ซึ่งกลุ่มปัญญาชนถือว่าเป็นปัญหาสำคัญและเร่งด่วนที่รัฐบาลต้องเร่งรีบแก้ไข
โดยที่ฝ่ายรัฐบาล ผู้บริหารฝ่าย ประชาชนทั่วไป ต้องให้ความร่วมมือ เท่าเทียมกัน ปัญญาชนทั้ง 3 ท่าน
มองสภาพปัญหาเศรษฐกิจในสังคมไทยทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านรัฐบาล และด้านประชาชน นอกจากนี้แล้ว
บทความดังกล่าวยังแสดงให้เห็นความรู้สึก "ชาตินิยม" ของกลุ่มปัญญาชน กล่าวคือ ปัญญาชนเริ่ม
มองเห็นภัยทางการเมืองเศรษฐกิจจากการลงทุนของพ่อค้าต่างชาติ และการนิยมใช้สินค้าจากต่างประเทศ
ของคนไทยนั่นเอง

นอกจากนี้กลุ่มปัญญาชน ยังได้วิพากษ์การแสดงความวิตกเห็นของชนชั้นปกครองพระมหากษัตริย์ รวมทั้ง
วิพากษ์การพระมหากษัตริย์โดยตรงเพื่อเสนอคำแนะนำต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทย
ซึ่งถือว่าเป็นการเสนอแนะเพื่อตนเอง อย่างเช่น กรณีของ นายสรวง มุทิภัย ได้วิพากษ์เพื่อ
แก้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำและปัญหาทางการเมืองการปกครอง ดังนี้

"รัฐบาลควรยุบเลิกการปกครองต่าง ๆ ลงเพื่อแก้ปัญหาความฝืดเคืองทางการเมืองการเงิน
ของรัฐบาล ควบคู่กันการยุบเลิกการปกครองต่าง ๆ ลงเหลือแต่การปกครองเพียง
5 มณฑล คือ มณฑลภาคเหนือ มณฑลภาคกลาง มณฑลภาคใต้ มณฑลภาคตะวันออก และ
มณฑลภาคตะวันตก และเสนอให้ยุบจังหวัดขึ้นนอกที่มีอำเภอต่ำกว่า 6 อำเภอ และจังหวัด
ชั้นใหม่ที่มีอำเภอต่ำกว่า 4 อำเภอ ยุบอำเภอชั้นนอก ที่มีตำบลต่ำกว่า 10 ตำบล และอำเภอ
ชั้นใหม่ที่มีตำบลต่ำกว่า 7 ตำบล และรัฐบาลควรบำรุงเศรษฐกิจ "ห่านา" เพราะแพ่เพื่อนบ้าน
คือ พม่า และอินโดจีน สามารถทำนาได้ 2 ครั้ง เพราะใช้เครื่องจักร"¹

¹ กษ. ร.7 ร.20/172 ฎีกาขอเกล้าฯ ถวายความเห็น 4 เรื่อง ฎีกานายสรวง
มุทิภัย ที่ 337/4602

ฎีกาของพระแสงเกล้าเกล้า (อิ้ว สิงห์พันธุ์) ใ้ถวายความนึกเห็นเกี่ยวกับปัญหา
"ราษฎรทุกข์ยากรัฐบาลมีปัญหายุ่งยาก" พิจารณาจากรายจ่ายของทั้ง 2 ฝ่ายดังนี้

"ราษฎรทุกข์ยากเพราะซื้อของจากต่างประเทศเพื่อประกอบอาชีพอย่างหนึ่ง,
ครอบครัวของราษฎรรายรับไม่พอกับรายจ่าย

รัฐบาลมีปัญหายุ่งยากเพราะ พ.ศ. 2470 - 2474 หมดเปลืองไปในทางโอนเงิน
แทนราษฎร หองปอนผลประโยชน์นครหมดไปเท่าใด, หางการซื้อของและจ่ายไปทาง
ประเทศ"¹

นอกจากนี้พระแสงเกล้าเกล้า ยังได้เสนอให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่งตั้งคณะ
กรรมการ 2 ชุด คือ คณะกรรมการระดับสูง และคณะกรรมการระดับต่ำ เพื่อสอบสวนความผิดเปลือง
ของทางราชการไว้ในทางใฝ่ทาง พร้อมกันนั้นพระแสงเกล้าเกล้า ยังได้เสนอให้เป็นคณะกรรมการ
ตั้งกล่าวด้วย²

ฎีกาของ พลตรีพระยาพิชัยมงคลสงคราม (ทองคำ จารุทิศ) ถวายความเห็นปัญหา
เศรษฐกิจตกต่ำและการเงินของรัฐบาลไว้ดังนี้

"1. เงินรัฐูปการ (คำนี้จะเลิกเต็มยี่สิบเก้าที่ 6 จนกระทั่งรัฐบาลปัจจุบันก็ยัง
คำนี้ห้อย) ไม่สมควรเลิกเพราะรายได้ทั้ง 10 ล้านขึ้นไป และเป็นสมบัติมานาน ควรนำ
เงินรัฐูปการมาออกนอกเหนือ (เงินรัฐูปการ 6 บาท เก็บออกเหนือเพิ่ม 1 บาท)
เพราะคนยังจนยิ่งคิดจะเสียใจมาก และมีคนไทยส่งเงินไปซื้อออกเหนือเมืองนอก

2. รัฐบาลควรกู้เงินเอกชนในรูปแบบ "ออมสิน" ผ่าประจำ 15 ปี แล้วคืนเงินทุน
เพราะคนไทยเกือบครึ่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ได้ส่งเงินนี้กับชาวต่างประเทศไป

¹ กจ. ร.7 รล.20/194 ฎีกาของเกล้าเกล้า ถวายความเห็น 4 เรื่อง 4 เม.ย. -
17 มิ.ย. 2475 ฎีกาของพระแสงเกล้าเกล้า (อิ้ว สิงห์พันธุ์) วันที่ 7759

² ก.

3. เหตุที่คนไทยมีเงินไม่เพียงพอต่อการค้าขาย ทั้งโรงงานเพื่อประกอบอาชีพเพราะ
 การรับจำนำ จำนอง หรือการปล่อยเงินกู้กันคอกเบี้ยไม่ไค้ เพราะตัวกันเองคอกเบี้ย
 ร้อยละ 3 - 4 บาท กฎหมายกำหนดครั้งละ 1 บาท การลงทุนแล้ว จักดำบริบท โรงงาน
 คนไทยมองว่าขาดทุน หรือโดยลชา เพราะถาบริบทไม่มีเงินทุน หรือทุนแล้ว พอจะดูธนาคาร
 สี่ปีทองนำกำไรไปเป็นค่าคอกเบี้ยธนาคาร ดังนั้น การปล่อยหรือกำไรมองเห็นยากผู้รับ
 จำนำ จำนอง ไม่ไค้มองเห็นผลโตทันตา ทางแก้รัฐควรออกกฎหมายลดอัตราคอกเบี้ย คือ
 ร้อยละ 50 สดางค เพื่อให้บุคคลประกอบการค้าขายและทั้งโรงงาน

4. รถไฟ ควรมีสถานีรับส่งผู้โดยสารเฉพาะสถานีใหญ่ตามอำเภอ จังหวัด จะทำให้
 ลดค่าใช้จ่ายลง

5. การอนุญาตเล่นการพนัน เช่น เล่นค่าคง เกินเวลา รัฐควรให้ผูกได้อย่างดี
 แล้วมา คือขอยกจากสถานีตำรวจพระนครบาล หรืออำเภอ อัตราวันละ 10 บาท ทอดิน
 หรือทอดวัน

6. เสนอให้กองมหันตโทษจัดทั้งโรงงาน เช่น หอย้า ทำกระสอบป่าน เพราะต้อง
 ซื้อจากต่างประเทศ และกองมหันตโทษ รับทำงานต่าง ๆ ที่เป็นของทางราชการ เช่น
 เครื่องแกงหัวทหาร รองเท้า ผนวก เสื้อผ้า เป็นต้น จ่ายค่าแรงให้กับนักโทษ วันละ
 25 สดางค เพราะค่าแรงงานช่างเงินวันละ 1 บาท"

ผู้กัทั้ง 3 ฉบับที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยต่อประเทศชาติและแนวความ
 กิจของผู้กัทั้ง 3 คน ผู้กัที่เฒ่องสาเหตุของปัญหา 2 ท่าน คือ รัฐบาลและประชาชน ดังนั้นจึง
 กล่าวถึงสาเหตุมาจากบุคคล 2 ฝ่าย พระขมทั้งเสนอแนะวิธีแก้ปัญหาค่เกิดขึ้น เท่ากับว่าผู้กัมีใ
 นักวิจารณ์เพียงอย่างเดียว แต่ยังเสนอแนะวิธีการแก้ปัญหาค่กัวยตามแนวความคิดของแคะคน
 อยางไรก็ตาม พอจะสรุปแนวความคิดของผู้กัของแคะคนไค้ดังนี้ นายสรวง มุกขัย เห็นควยกับ
 นโยบายคุณภาพของรัฐบาล พระแกลงแกลงกลา มองปัญหาเศรษฐกิจ สาเหตุเหตุหนึ่งมาจากการซื้อ

1 กจข. ร.7 รธ.20/194 ปฏิภาหุสเถาา ถวายความเห็น 4 เรือง 4 เม.ย. -
 17 มิ.ย. พ.ศ. 2475 ปฏิภาหุสที่พระยาพิชัยบรมกัสงคราม (หนองคี่ จารุหัท) รัชปี 7681

สินค้าจากต่างประเทศ พลตรีพระยาพิชัยบรมวงศ์สงคราม (ทองคำ จารุหัต) มอญปัญหาเศรษฐกิจ
เนื่องจากการขาดแคลนเงินของรัฐบาลจึงเห็นด้วยกับนโยบายอุดหนุน และเสนอให้ยกเลิกเทศ
และไม่ควรยกเลิกเงินรูปการ พรมทั้งจักทั้งแมงค และหน่วยราชการ จัฬาสินค้าบางชนิด

ความคิดเห็นของผู้นำทั้ง 3 คน เป็นเรื่องของคนส่วนใหญ่ในประเทศ เป็นการวิจารณ์เพื่อ
หาแนวทางแก้ไขปัญหาให้แกทางรัฐบาลโดยทรงนั้เอง แนวความคิดของผู้นำจะสอดคล้องกับ
กลุ่มปัญญาชนที่เห็นบทความแสดงความคิดเห็นในหนังสือพิมพ์ในระยะเวลาดังกล่าว เช่น

บทความหนังสือพิมพ์ไทย "เราซื้อของต่างประเทศไปทำอะไร ? และยังเป็นลูกหนี้
เขาอยู่กลานร" บทความนี้กล่าวว่า

"ปี พ.ศ. 2469 สยามสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาคิดเป็นเงินเกือบ 197 ล้านบาท
และส่งสินค้าไปจำหน่ายต่างประเทศเกือบ 240 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2469 ประเทศสยาม
ซื้ออุปกรณ์ป้องกันจากต่างประเทศมาบริโภค คิดเป็นเงินเกือบ 1 ล้านบาท ซื้ออุปกรณ์ป้องกัน
จากต่างประเทศมาบริโภคเกือบ 1 ล้าน 7 แสนบาท ซื้อหมากแห้งจากต่างประเทศมาบริโภค
เกือบ 7 แสนบาท ซื้อเพชรพลอย ฝังประดับรูปพระม และเพชรพลอยรางวัลจากต่างประเทศ
ไม่ถึง 2 หมื่นบาท (ปี พ.ศ. 2468 เราซื้อเกือบ 1 ล้าน 1 แสนบาท) ซื้อบุหรี่และยาสูบ
ต่าง ๆ จากต่างประเทศ เข้ามาเกือบ 8 ล้านบาท สินค้าออกที่สำคัญของสยามคือ ข้าว ฝ้าย
ไม้สัก... นานาประเทศยอมแก้ไขสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี เมื่อ พ.ศ. 2469
ทำให้สยามมีรายได้เพิ่มขึ้นอีกปีหนึ่ง รวบรวม 11 ล้านบาท เมื่อสิ้นปี 2470
ประเทศสยามยังคงเป็นหนี้เงินกู้จากต่างประเทศอยู่เล็กน้อย 12 ล้านปอนด์ เท่ากับ
130 ล้านบาท..."¹

บทความนี้แสดงว่าผู้เขียนเป็นผู้ที่ติดตามข่าวการแก้ไขสนธิสัญญาทางวังตั้งแต่ พ.ศ. 2460
และสามารถแก้ไขได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2469 ซึ่งข้อความระบุว่า ไทยสามารถเก็บภาษีและสินค้า

¹ กจข. ร.7 ม.26.10/12 ชาวหนังสือพิมพ์ไทย เดือนธันวาคม พ.ศ. 2470
เราซื้อของต่างประเทศไปทำอะไร ? และยังเป็นลูกหนี้เขาอยู่กลานร นานาทัศนาการประจักษ์ความ
มีอันไหนเราโคตรลงบ้างแล้ว วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2470

เขาเข้าไคร้อยละ 5 และสินค้าบางอย่างเก็บภาษีในอัตราพิเศษ เช่น สุรา น้ำตาล ไม้ซีก ซึ่ง
เก็บสินวิสัยญาวาวริง ระบุว่า ภาษีสินค้าเขาเข้าเพียงร้อยละ 3 เท่านั้น การแก้ไขสินวิสัย
ดังกล่าวนี้มีผลให้รายได้จากสินค้าเข้ามีผลให้รัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เพิ่มขึ้น ผู้เขียนบทความดังกล่าวจึงเกิดความภูมิใจ ขณะเดียวกันผู้เขียนบทความนี้คงจะไม่พอใจกับ
การซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคจากต่างประเทศเช่นกัน

"ควาใจ" ได้เขียนบทความแสดงความคิดเห็นหรือวิจารณ์สภาพสังคมไทยไว้ดังนี้คือ

"ความเจริญของชาติต้องประกอบด้วยคุณธรรมทั้งข้าราชการและประชาชน ข้าราชการ
บางพวกทำงานฉุ่ ๆ คอน ๆ หนาใจหลังหลอก เพราะมีพวกพ้องสนับสนุน คำจูน
ประคับประคอง ทำงานเพียงสักแถมบรรจุตำแหน่งไว้ก็ได้ ได้เงินเดือน เลื่อนเงินเกิน
รัฐบาลควรสอดส่องบุคคลพวกนี้ และสนับสนุนข้าราชการที่ตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง
ไม่หนาใจหลังหลอก ทำเพื่อผลประโยชน์ให้องค์งานตามหน้าที่เพิ่มขึ้นแก่บ้านเมือง...
ในอีกแง่หนึ่ง คือเมื่อจีนเป็นพ่อค้า ฝรั่งเศสเป็นนายห้าง แกร่งเรขาย คนไทยฝรั่งเศสไม่ค่อยได้ขึ้น
เรียกนาย จีนเรียกไทยว่า นาย แกร่งเรียกไทยว่านาย แต่เมื่อนายทองหล่อจีน เรียกแกร่ง
อยู่จีนหัวไหน หัว ข้าราชการก็เพราะมีพวกพ้อง ตั้งร้านขายของเพราะญาติพี่น้อง
มีคในเรืออในฝัก ขาดความเมตตาปราณี เอื้อเอื้อเอื้อเอื้อ ไม่ความคุณคนในหมู่คณะ
คุณธรรมขาดไป"¹

บทความนี้แสดงให้เห็นการวิจารณ์ค่านิยมของคนไทยเกี่ยวกับข้าราชการอย่างตรงไปตรงมา
รวมทั้งระบบพรรคพวก หรือการอุปถัมภ์ในวงราชการ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีผลให้บ้านเมืองไม่เจริญขึ้นเอง
และประชาชนยากจนเนื่องจากไม่ยอมจะประณามอาชีพค้าขาย ปล่อยให้พ่อค้าชาวจีน แกร่ง ฝรั่งเศส
ควบคุมเศรษฐกิจของประเทศ

"จิตทหาร" ได้เขียนบทความแสดงความคิดเห็นเรื่องนโยบายคุ้ยเขี่ยของรัฐบาลใน
หนังสือพิมพ์ และเสนอให้ยุบกองกำลังพิทักษ์ มี 10 กองพล รวมเป็น 3 กองทัพน้อย ควรเหลือเพียง

¹ กจร. ร.7 ม.26.4/69 ความเป็นอยู่ของไทยสมัยนี้ หลักเมือง วันที่ 27 เม.ย.

2 กองทัพน้อย เพราะได้มีการบุบผผลต่าง ๆ หลายนับพันแล้ว และการคมนาคมเจริญขึ้นมาก ทำสัญญาระหว่างประเทศก็เจริญกันใหม่ ล้วนแต่จะนำความกล่อมเกลียว และบำรุงการพาณิชย์ ยิ่งกว่าอย่างอื่นทั้งสิ้น¹

บทความหนังสือพิมพ์และฎีกาถวายความคึกเห็นของกลุ่มปัญญาชน ที่ผู้เขียนกล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นการวิจารณ์ปัญหาเศรษฐกิจและการปกครองของสังคมไทย สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มปัญญาชนทางปัญญาเหล่านี้ควมใจกว้าง หรือเห็นด้วยกับนโยบายคุณภาพของทางราชการ เพื่อลดรายจ่ายของรัฐบาลลง หรือเห็นกับกลุ่มปัญญาชนยังวิจารณ์การปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการบางกลุ่ม และคำนิยามของคนไทยที่นิยมรับราชการไม่เต็มใจดูคุณค่าการพาณิชย์และอุตสาหกรรม ตลอดจนการนิยามเลินการพนันในหมู่คนไทย จากบทความและฎีกาถวายความคึกเห็น แสดงว่า กลุ่มปัญญาชน มีโลกทัศน์ที่กว้างขวางพอสมควร ติดตามข่าวสารทาง ๆ ของบ้านเมือง และข่าวจากต่างประเทศ พวกเขาได้แสดงความคึกเห็นหรือขอความยุติธรรมจากพระมหากษัตริย์เพื่อตนเองหรือพวกพ้อง พวกเขาต้องการที่จะแก้ไขปัญหาดัง ๆ ในสังคมไทย เพื่อความเจริญของบ้านเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นผู้รักชาติอย่างจริงจัง

2.2 การเคลื่อนไหวของกลุ่มปัญญาชนเพื่อเรียกร้องสิทธิทางการเมือง

เมื่อกลุ่มปัญญาชนขยายตัวมากขึ้น ความเจริญของระบบการศึกษาสมัยใหม่ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทละคร โอวาท โคลง กลอนต่าง ๆ และบทความ ออกเผยแพร เพื่อปลูกฝังความรู้รักสามัคคี หรือความรักชาติ และหน้าที่ของพลเมืองที่ดีของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ประกอบกับแนวความคิดทางการเมืองเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของประชาชนกำลังแพร่หลายในหมู่ปัญญาชน ด้วยปัจจัยที่กล่าวข้างต้นนี้เอง กลุ่มปัญญาชนจึงมิได้เคลื่อนไหว เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ปัญหาดัง ๆ ในสังคมแต่เพียงประการเดียว แต่เริ่มเรียกร้องสิทธิทางการเมือง หรือการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะกลุ่มปัญญาชนมองว่าการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบอย่างประเทศตะวันตกไม่มีผลต่อความเจริญของบ้านเมืองเท่าที่ควร เนื่องจากประชาชนไม่มีสิทธิทางการเมืองเหมือนกับประเทศตะวันตกที่ปกครองในระบบ

¹ กจร. ร.7 ม.26.10/1 หัวข่าวพิมพ์ไทยว่าแก่ความบกพร่องเมืองเรากับราชการของทหาร มีทางยุบหรือไม่ วันที่ 17 มี.ค. 2469

ประชาธิปไตย เมื่อประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศแล้วการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยจะแก้ไขได้ง่ายขึ้นเพราะประชาชนเป็นผู้แก้ปัญหาเหล่านั้นด้วยตัวของเขาเอง

การเรียกร้องสิทธิทางการเมือง หรือระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เริ่มมีครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เป็นการเรียกร้องของชนชั้นสูงในสังคมไทยแก่ เจ้านายและขุนนาง รวม 11 คน มีโอกาสไปศึกษาต่างประเทศ ได้ถวายคำถวายบังคมทูล ร.ศ. 103 (พ.ศ. 2427) ทอพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เพื่อเรียกร้องให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ใต้อารมณูปถัมภ์ระบบสมบูรณาญาสิทธิราช เท่ากับว่าเรียกร้องให้พระมหากษัตริย์ลดบทบาทการบริหารการปกครองของพระองค์ลงนั่นเอง แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ทรงให้เหตุผลว่า สถานการณ์ภายในและภายนอกประเทศ รวมทั้งสภาพสังคมไทย ไม่เอื้ออำนวยต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า มีปัญญาชนที่มาจากตระกูลชาตินิยมได้เริ่มเรียกร้องสิทธิทางการเมืองให้แก่มลเมืองนั้นคือ เทียนวรรณ และ ก.ศ.ร.กุหลาบ

เทียนวรรณ ได้กล่าวถึง "จะตั้งยาลิเมนอญาคิใหม่หัวหนาราชกร มาทูลพระขึ้นแจ้งของทนแก่รัฐบาลได้"¹ เท่ากับว่า เทียนวรรณพูดถึงรัฐสภาและสมาชิกรัฐสภานั้นเอง นอกจากนี้เทียนวรรณยังได้ยกความยุติธรรมเป็นหลักสำคัญในการปกครองประเทศ และเน้นความสำคัญของพลเมืองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม²

ก.ศ.ร.กุหลาบ (พ.ศ. 2377 - 2456) ถึงแก่วางงานเขียนส่วนใหญ่ของ ก.ศ.ร.กุหลาบ จะไม่ได้เกี่ยวกับการวิจารณ์สังคมและการเมืองเช่นเดียวกับเทียนวรรณ แต่ "ความเป็นเอกราชของบ้านเมือง" ก.ศ.ร.กุหลาบเขียนลงในหนังสือพิมพ์ สยามประเภท เลขที่ 1 ตอนที่ 1 ร.ศ. 116 แสดงให้เห็นแนวคิดทางการเมืองของ ก.ศ.ร.กุหลาบ ไว้ดังนี้ ก.ศ.ร.กุหลาบ เชื่อว่า การปกครองที่ดีนั้นยึดถือความยุติธรรมเป็นหลักสำคัญ ซึ่ง ก.ศ.ร.กุหลาบ หมายถึงหลักธรรมซึ่งเป็นที่มาของกฎหมายทั้งปวง กล่าวได้ว่า การปกครองที่ดีคือการปกครองที่ผู้ปกครองยึดมั่นในกฎหมายนั่นเอง ก.ศ.ร.กุหลาบ ยังให้ความสำคัญแก่ไพร่พลเป็นพื้นฐานสำคัญในการป้องกันราชอาณาจักร³

¹ ร้อยฉันท์ สุนทวณิช ชีวิตและงานของเทียนวรรณและ ก.ศ.ร.กุหลาบ หน้า 104

² ก. หน้า 97 - 107, 108 - 117

³ "ความเป็นเอกราชของบ้านเมือง" ก. หน้า 228 - 235

เทียนวรรม และ ก.ศ.ร.กุหลาบ มีความเห็นสอดคล้องกันในเรื่องความยุติธรรมและความสำคัญของประชาชน ซึ่งรัฐบาลควรจะทำให้ความช่วยเหลือประชาชนเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม การเรียกร้องของเทียนวรรม และ ก.ศ.ร.กุหลาบ เกี่ยวกับรัฐสภา กฎหมาย เป็นหลักสำคัญของการปกครองก็ไม่สามารถสำเร็จ

กลุ่มปัญญาชนในสมัยคณายังคงเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิทางการเมืองต่อมา โดยเฉพาะกลุ่มปัญญาชนในเขตเมืองหลวง เนื่องจากการเฟื่องฟูของสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ ซึ่งมีบทบาทอย่างมากต่อการเผยแพร่ความคิดทางกษ เมือง แก่ประชาชนโดยเฉพาะในหมู่ผู้ที่ได้รับการศึกษา ขณะเดียวกันหนังสือพิมพ์รวมทั้งวารสาร ยังเป็นแหล่งรวมและการเสนอความคิดของเหล่าปัญญาชนไทยอีกด้วย¹ บทความต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์เริ่มกล่าวโจมตีหรือวิจารณ์สถาบันทางการเมืองที่ตนเห็นว่าล้าสมัย หรือควรปรับปรุง รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการบางกลุ่ม อย่างเช่น การกล่าวโจมตีพระมหากษัตริย์ รวมทั้งกลไกของรัฐต่าง ๆ ได้กระทำอย่างโจ่งแจ้ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณ พ.ศ. 2460 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย ซึ่งเป็น การวิจารณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม² อย่างเช่น บทความในหนังสือพิมพ์ กลุ่มปัญญาชนอ้างสิทธิทางการเมืองของตนในฐานะที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มิใช่มีฐานะต่ำกว่าชนชั้นผู้ปกครอง ด้วยคำพูดเปรียบเทียบกับ "ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน" ระหว่างราษฎรกับรัฐบาลแล้ว ราษฎรเท่ากับผู้หญิง คือเป็นควาย รัฐบาลเท่ากับผู้ชาย คือเป็นคน ห้าตัวเป็นเจ้าของควาย³ นอกจากนี้ยังมีบทความหนังสือพิมพ์ กล่าวโจมตีการปฏิบัติตนของข้าราชการบางกลุ่มที่ทุจริตต่อหน้าที่ราชการ เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าผลประโยชน์ส่วนรวม⁴ หนังสือพิมพ์ที่กรุงโตเกียววิจารณ์การ

¹ Benjamin Arthur Batson. The End of the Absolute Monarchy in Siam, p. 71 - 72

² ไพจิตร ไหล่องาม ความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและการปรับตัวของรัฐ พ.ศ. 2398 - 2475 หน้า 117

³ กจร. ร.6 น.20.6/28 เรื่องแนะนำรัฐจัดการปกครองให้ พชเมืองฉะฉาน
มีมติหลักการปกครองประเทศสยาม 20 มิถุนายน 2459

⁴ กจร. ร.6 น.20.6/94 เรื่องความก้าวหน้าของประเทศไทย มีมติหลักการปกครองประเทศสยาม 24 มิถุนายน 2466

ออกไปตรวจราชการท้องถิ่นของราชการในส่วนกลาง มักจะหาความเดือดร้อนให้แก่ราชการ และประชาชนในท้องถิ่น พร้อมกันนี้ยังได้แบ่งประเภทของราชการจากส่วนกลางที่ออกไปตรวจราชการตามหัวเมืองไว้ 3 ประเภท คือ

1. บุคคลผู้ชำนาญงานในราชการ หากทางเขาเปรียบราชการและราษฎร อยู่ในท้องถิ่นนั้นน้อย ไปตรวจราชการปีละ 2 ครั้ง ก็ออกไปตรวจราชการปีละ 3 - 4 ครั้ง แล้วพาครอบครัวและเพื่อนฝูงออกเที่ยวหาความสำราญ โดยอาศัยค่าเงินทางของทางรัฐบาลที่เรียกว่า "พะกังนิ" ส่วนค่ากินอยู่ใช้สอยเฉพาะตัวที่เรียกว่า เบี้ยเลี้ยงเงินทาง หรือเบี้ยกันการ ซึ่งเบิกได้จากทางราชการโดยตรงแล้ว ยังมิหมายว่าเกณฑ์ให้คนในท้องถิ่นมาจัดการรับรองเลี้ยงดูอีกอย่างบริบูรณ์เลย

2. บุคคลที่ชำนาญงานโดยชนบทรวมเบ็ดและประเพณีมักมี คือผู้ที่ประชาชนเคารพ สักดาราออกไปเยี่ยมเยียนประชาชน ฉายานเมืองมีความสมบูรณ์สุข ประชาชนกระตือรือร้น ร่ำรวยอยู่แล้วถึงจะถูกริบ เอาเงินมาเลี้ยงดูบุคคลเหล่านั้นก็พอพำเนา แต่ฉายานเมืองอีกครึ่งก็เอาเงินไปเหมือนแกล้งกันอย่างร้ายกาจนั่นเอง

3. ราชการเกณฑ์ให้รับรองเลี้ยงดูโดยเบ็ด เช่น ชาวต่างประเทศเข้ามาเที่ยวเป็นแขกเมืองอย่างหนึ่ง หรือทางราชการมีราชการชั่วคราว เช่น การระดมทหาร เป็นต้น

ประเภทที่ 1, 2 เป็นประเภทที่ฝ่ายบ้านเมืองรู้สึกเข็ดแค้นมากกว่าประเภท 3 เพราะในสองประเภทนั้นเกี่ยวข้องกับส่วนหัวของบุคคล

บทความหนึ่งซึ่งพิมพ์กล่ามาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นความที่แท้จริงทางการเมืองของประชาชน บางกลุ่มและความไม่พอใจต่อระบบหรือกลไกของรัฐบาล บทความจึงเป็นการวิจารณ์หรือกล่าวโทษที่อย่างรุนแรง และยังเป็นการเผยแพร่ความคิดของคนส่วนน้อย เป็นเป็นการก้าวเขาสู่การเรียกร้องสิทธิทางการเมืองให้กับประชาชนอีกก้าวหนึ่ง ผู้เขียนคิดว่า บทความในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ เหล่านี้คงจะได้รับความสนใจหรือการวิพากษ์วิจารณ์จากบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทย โดยเฉพาะใน

โจษ. ร.7 ม.26.4/21 บุคคลเป็นยุคสำคัญเหมือนตราหิ้งวังเวียงของสยาม
คำนึงถึงก่อนเงินปราบโจรคอน 11 จงรีบแก้ไขให้ราษฎรถูกริบเงินอยู่ทั่วไป
ศรีกรุง วันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2471

กลุ่มปัญญาชนด้วยกันพอสมควร ซึ่งอาจจะเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับบทความในหนังสือพิมพ์ ถึงแม้ว่าจะมีกลุ่มบุคคลที่สนใจต่อข่าวการเมืองการปกครองภายในประเทศจะมีน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนประชาชนทั้งหมด แต่เราก็ถือว่า เป็นจุดแรก หรือการสำคัญที่กล่าวถึงปัญหาต่าง ๆ ภายในสังคมไทย หรือความล้มเหลวของรัฐบาลต่อสาธารณชน ซึ่งจะมีผลต่อเสถียรภาพของรัฐบาลในที่สุด นอกจากนั้นการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับระบบการเมืองการปกครองของกลุ่มปัญญาชน ยังแสดงให้เห็นว่า กลุ่มปัญญาชนก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมไทยด้วยความสำนึกที่ผูกพันต่อชาติรัฐนั่นเอง ซึ่งการเรียกร้องสิทธิทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนในขณะนี้ จะแตกต่างจากการเรียกร้องของกลุ่มชนชั้นแรก เช่น เทียนวรรณ และ ก.ศ.ร. กลุ่มฯ ที่เรียกร้องสิทธิทางการเมืองโดยคำนึงถึงความต้องการของตนเองที่ต้องการจะให้บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปแนวทางที่ตนต้องการ ส่วนการเรียกร้องของกลุ่มปัญญาชนชั้นกลาง เป็นการวิจารณ์ข้อบกพร่อง และเรียกร้องสิทธิทางการเมือง ถือว่าเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิทางการเมืองจากเบื้องล่าง หรือของชนชั้นผู้ถูกปกครอง นับว่าเป็นสิ่งใหม่ในสังคมไทย เพราะก่อนหน้านี้การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคมไทยเริ่มจากชนชั้นผู้ปกครองเป็นสำคัญ

2.3 การรวมกลุ่มของกลุ่มปัญญาชนเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

เมื่อกลุ่มปัญญาชนเริ่มมีความรู้สึกว่า ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชไม่สามารถนำประเทศเจริญทัดเทียมประเทศอื่นใด เช่น จีน ญี่ปุ่น นอกจากกลุ่มปัญญาชนจะเคลื่อนไหวโดยการเขียนบทความแสดงความคิดเห็นลงในหนังสือพิมพ์ รวมทั้งการพูดเถวเถว ตามวิทยุแล้ว กลุ่มปัญญาชนยังได้รวมกลุ่มกันเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งคณะราษฎรสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจำนวนหนึ่งได้รวมกลุ่ม "คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130" หรือ ญญ ร.ศ. 130 มีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย (Democracy) ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ (Constitution) เป็นกฎหมายปกครองประเทศ หรือต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบกษัตริย์เป็นกฎหมาย (Absolute Monarchy) เป็นประชาธิปไตยในรูปใหญ่หนึ่ง การรวมกลุ่มของ ญญ ร.ศ. 130 นับเป็นครั้งแรกของการรวมกลุ่มปัญญาชน แต่ประสบความสำเร็จเนื่องจากถูกจับกุมเสียก่อน หลัง ญญ ร.ศ. 130 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะปรับปรุงพื้นฐานโครงสร้างสังคมไทยให้เจริญและทันสมัย อย่างเช่น จัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา และขยาย

การศึกษาภาคบังคับไปสู่ประชาชน พัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก จัดตั้งสภาเผยแพร่วิทยาศาสตร์ รวมทั้ง การโฆษณาการค้าขายสินค้าเกษตรกรรมต่าง ๆ พร้อมทั้งมีพระองค์ผู้ที่จะปลุกปลอบใจความรู้สึกทาง ศาสนา พระมหากษัตริย์ สิ่งที่สำคัญคือ พระองค์ทรงให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์มากกว่าสมัยใด ๆ อย่างไรก็ตามพระองค์ผู้ใหญ่นี้จะปรับปรุงโครงสร้างการเมืองการปกครอง ผู้เขียนเชื่อว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเชื่อว่าเมืองไทยในขณะนั้นยังไม่เหมาะที่จะปกครองใน ระบบประชาธิปไตย และพระองค์ทรงเห็นเกรงต่อการปฏิวัติด้วยเหตุนี้ พระองค์ทรงหวังที่จะปฏิรูป สังคม ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่อย่างไรก็ตาม ฅน ร.ศ. 130 นับว่าเป็นแรงค้ำใจ ที่สำคัญและการเริ่มต้นการปฏิบัติ พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎร

คณะราษฎร คือคณะบุคคลประกอบด้วยการพลเรือน ทหารบก ทหารเรือ เมื่อ ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบกษัตริย์มาเป็นระบอบการปกครอง ที่พระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายตามแบบอย่างประเทศตะวันตก ผู้นำสำคัญของคณะราษฎรคือ นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา พันเอกพระยาทรง สุรเดช เอกพระยาพิชัยอากาศเนย์ พันเอกพระประศาสน์พิทยายุทธ พันตรีหลวงพิบูลสงคราม (จอมพลแปลก พิบูลสงคราม) รอยเอกทัตไชนนิคมศึก ข้าราชการหลวงวิบูลสงครามชัย หลวง ข้าราชการราชวิธี

การก่อตั้งคณะราษฎร เริ่มจากกลุ่มปัญญาชนผู้มีโอกาสไปศึกษาในต่างประเทศ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำที่สำคัญในการชักชวนสมาชิกที่มีแนวความคิดเช่นนิยมประชาธิปไตย และมีทัศนะต่อสังคมที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้แก่ ร.พ.ประยูร ภมรมนตรี ร.พ.แปลก ชิตะสังคะ ร.พ.ทัตไชน นิคมศึก นายท้าว พหลโยธิน นายจรูญ สิงหนเสนี (หลวงสิทธิราช ไมตรี) ผู้ช่วยสถานทูตสยามประจำกรุงปารีสและนายแนบ พหลโยธิน ซึ่งจบการศึกษาทางกฎหมายจากประเทศอังกฤษ ได้ก่อตั้งคณะราษฎรขึ้นใน พ.ศ. 2470 โดยมีวัตถุประสงค์ คือเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นประชาธิปไตย และมีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ กล่าวได้ว่า สมาชิกเริ่มแรกของคณะราษฎรเป็นกลุ่ม

๑ วิชาชาย พจนานานต์ "การเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย พ.ศ. 2475" การปฏิวัติ
ครั้งสำคัญของโลก หน้า 276

ปัญญาชนหัวก้าวหน้าและมีความตื่นตัวทางการเมืองสูง หลังจากที่เดินทางกลับเข้ามาในประเทศไทย กลุ่มบุคคลดังกล่าวดำเนินการวางแผนชักชวนสมัครพรรคพวกและทหารที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองเหมือนกันเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎร

มูลเหตุจูงใจของคณะราษฎรอาจพิจารณาได้อย่างน้อยที่สุด 2 ประการด้วยกัน คือประการแรก สมาชิกคณะราษฎรได้เรียนรู้และมีความพึงพอใจสิทธิเสรีนิยมและการปกครองแบบประชาธิปไตย ในขณะที่สภาพการฉาวยุติระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้สร้างความพึงพอใจแก่คณะราษฎร โดยเฉพาะฝ่ายพลเรือน ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำ ประการที่สอง มูลเหตุจูงใจมาจากความไม่พอใจในส่วนตัวของสมาชิกคณะราษฎรที่ได้รับการสนองตอบจากรัฐบาลให้ดำรงตำแหน่งฐานะทางการเมืองและทางเศรษฐกิจอย่างพึงพอใจ อันเนื่องมาจากนโยบายคุณภาพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว¹

เมื่อคณะราษฎรทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น คณะราษฎรได้อ้างสาเหตุว่า เนื่องจากความล้มเหลวของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ผู้เขียนเข้าใจว่า สาเหตุของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อาจสืบเนื่องมาจากความไม่พอใจหรือความขัดแย้งระหว่างบุคคลถือว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างพระราชวงศ์ชั้นสูงกับสามัญชนที่ได้รับการศึกษาสูง กล่าวคือ เรื่องสมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับท่านเอกอัครราชทูต พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กัณทังพองรอมายังเมืองไทยกล่าวโทษซึ่งกันและกัน นักเรียนไทยในฝรั่งเศสฟ้องว่า

1. ราชทูตโกงเงินหลวง เงินที่จ่ายค่าเล่าเรียนของนักเรียน 2. ราชทูตทำความเสียหายถูกฟ้องฐานเป็นขู่ ศาลตัดสิน 100,000 ฟรังค์ 3. ในที่ประชุมสหชาติได้ทำความเสียหายแก่รัฐบาลไทย

ในทำนองเดียวกันเอกอัครราชทูตราชทูตฟ้องว่า นักเรียนจะรวมกลุ่มเป็นบอลเชวิคเป็นขบวนการ² นักเรียนกล่าวขึ้นเรื่องราวกล่าวโทษท่านเอกอัครราชทูตต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเข้าใจว่าพระองค์จะทรงโปรดปรานพวกนักเรียนเพราะพระองค์เคยรับอุปถัมภ์สมาคมนักเรียนไทย เมื่อครั้งพระองค์ดำรงพระยศกรมขุนสุโขทัย ดุสิตธานีวิชาเสนาธิการที่กรุงปารีส

¹ เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ "การปฏิวัติ 2475" 29 พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์...

² ก. หน้า 147 แนวความคิดทางสังคมนิยมประเภทหนึ่ง

เหตุต่าง ๆ บางเรื่องนี่ จึงจะไม่เป็นเรื่องเป็นราว แต่เป็นสิ่งที่แสดงใจของผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่ม การกระทบกระทั่งอันฉุนเฉียวนี้จึงก่อให้เกิดความไม่พอใจหรือความขัดแย้งกันขึ้นกลายเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ดังนั้นสาเหตุความไม่พอใจกันส่วนตัวจึงเข้ามาพัวพันกับอุดมคติ หรืออุดมการณ์ทางการเมือง แบบประชาธิปไตย จนก่อให้เกิดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ขึ้น และถือว่า การปฏิวัติครั้งนี้เป็นการรวมพลังของกลุ่มปัญญาชนที่ต้องการเข้ามาพิทักษ์สำคัญในทางการเมืองการปกครอง แทนที่หรือเคียงคู่กับกลุ่มผู้ปกครองเกิมนั่นเอง

ในการศึกษาเรื่องการรวมกลุ่มปัญญาชนเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ผู้เขียนจะกล่าวถึงเฉพาะเหตุผลทางสังคมเพียงสาเหตุเดียวเท่านั้นเพื่อจะได้เข้าใจสภาพสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ซึ่งมีส่วนสนับสนุนการรวมกลุ่มของคณะราษฎร เพื่อทำการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

คณะราษฎรดูเหมือนจะจับกระแสความรู้สึกนึกคิดของราษฎรและกลุ่มปัญญาชนทั่ว ๆ ไปในสมัยนั้นได้ และการเคลื่อนไหวของกลุ่มปัญญาชนเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคม และเพื่อเรียกร้องสิทธิทางการเมือง มีแนวโน้มบางประการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นเป้าหมายของคณะราษฎร ดังนั้น "ประกาศของคณะราษฎร ฉบับที่ 1" ที่กล่าวถึงความเลื่อมล้ำ หรือความแตกต่างระหว่างคนรวยกับคนจน โดยเฉพาะกลุ่มเจ้านายกับราษฎรในสังคมไทย แสดงว่าคณะราษฎรไม่พอใจต่อสภาพสังคมไทยในขณะนั้น "ประกาศของคณะราษฎร ฉบับที่ 1" ยังได้ระบุว่า พระมหากษัตริย์ไม่มีความจริงใจต่อการแก้ปัญหาคอนฟูชียากของราษฎร พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ และคนส่อพลอไรค์ฉวยรวมในตำแหน่งสำคัญ ๆ พระมหากษัตริย์ทรงยกพวกเจ้าสิทธิพิเศษต่าง ๆ ในสังคม พระมหากษัตริย์หักเงินภาษีไว้ใช้จ่ายส่วนพระองค์โดยไม่หาประโยชน์ พระมหากษัตริย์กับพวกเจ้ามีความเป็นอยู่สุขสบาย มีเงินในมากมาย นำเงินไปฝากธนาคารต่างประเทศและคอยเตรียมที่ดินเขื่อนในเมืองสุโขทัย อนุมัติเปิดกษัตริย์ราษฎร ทำนายนหลังคน ถูกราษฎร เป็นพวกไพร่ชา ชาราชการใช้ตำแหน่งหน้าที่ทุจริต รับสินบนในการก่อสร้างสิ่งของไว้ใช้ในวังราชการ หากทำไรจากการแลกเปลี่ยนเงินตรา

ราษฎรเดือดร้อนจากปัญหาเศรษฐกิจ รัฐบาละหนักในการเสียภาษี หรือไม่มีเงินเสียภาษีต้องถูก
ยึดทรัพย์สินขายทอดตลาด หรือถูกเกณฑ์ทำงานโยธา¹

ประกาศของคณะราษฎร ฉบับที่ 1 แสดงให้เห็นความรู้สึกขั้วแย่ง หรือความเป็น
อคติระหว่างกลุ่มชนชั้นสูง กับราษฎร ซึ่งหมายถึง ข้าราชการทหารพลเรือนที่ได้รับการศึกษา
สมัยใหม่ โดยเฉพาะจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลหัวสมัยใหม่ โดยเฉพาะ คณะราษฎร ซึ่ง
พิจารณาจากการเปรียบเทียบฐานะความร่ำรวย ตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ สิทธิพิเศษในสังคม
ระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย ซึ่งแตกต่างกันราวชาวกัมพูชา โดยเฉพาะเรื่องการบริหาระหนักในการเสีย
ภาษีของราษฎรมาโดยตลอดจะได้รับการผ่อนผันบ้างเฉพาะชาวนาบางกลุ่ม หรือในกรณีทางรัฐบาล
เห็นสมควรจะผ่อนผันให้ในบางปีเท่านั้น ส่วนภาษีเงินเดือนของข้าราชการ รัฐบาลเพิ่งจะประกาศ
ใช้บังคับเมื่อ พ.ศ. 2474 ก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ไ้ไม่นาน นอกจากนั้นแล้ว ชาวนาไทย
ส่วนหนึ่งยากจน ต้องมีปัญหาน้ำดิน เชื้อดินพำกิน โดยจ่ายค่าเช่าในรูปผลผลิต หรือเงินสดแล้วแต่
จะตกลงกันระหว่างเจ้าของที่ดิน ซึ่งส่วนใหญ่คือเจ้านาย ข้าราชการระดับสูง คหบดี และพ่อค้า
ชาวจีน กับชาวนายากจนไม่มีที่ดินพำกินเป็นของตนเอง ลักษณะดังกล่าวนี้เองที่คณะราษฎรและ
กลุ่มปัญญาชนเรียกว่า "การทํานานหลังคน"

อย่างไรก็ตามผู้เขียนคิดว่า ประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1 เป็นแถลงการณ์ที่กล่าวอ้าง
เกินความจริงมากเกินไป และเป็นการกล่าวโจมตีกลุ่มพระมหากษัตริย์ และเจ้านายอย่างไม่ให้ความ
เป็นธรรม ทั้งนี้เพราะว่าเมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ หรือปัญหาการคลัง รัฐบาลได้พยายามทุก
วิถีทางที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว อย่างเช่น การประกาศใช้นโยบายคุ้ยเขี่ย การลดภาษี การลด
รายจ่ายทุกอย่าง รวมทั้งการให้ข้าราชการจำนวนหนึ่งออกจากราชการ ตลอดจนการยุบส่วนราชการ
ต่าง ๆ และการตัดเงินส่วนพระมหากษัตริย์ลงประมาณ 3 ล้านบาท นโยบายคุ้ยเขี่ยดังกล่าวนี้
มีผลให้รายได้นั้นเกินกว่ารายจ่ายในในปี พ.ศ. 2471 แต่เนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก
มีผลกระทบให้เศรษฐกิจประเทศไทยทรุดต่ำลงไปอีก รัฐบาลพยายามแก้ไขด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น
การลาออกจากมาตรฐานทองคำ และกำหนดค่าเงินตราขึ้นใหม่ เพิ่มภาษีราษฎร และเก็บภาษี

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และศิริศักดิ์ จันทวรินทร์ ข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นทางประวัติศาสตร์
เปลี่ยนแปลงการปกครอง หน้า 1 - 3

ภาษีเงินเดือนข้าราชการ เป็นต้น และที่สำคัญที่สุดปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผลสืบเนื่องมาจากสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นผลมาจากเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก

นอกจากนี้แล้วประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1 เป็นแถลงการณ์ของคณะปฏิวัติ ดังนั้นจึงมีลักษณะโฆษณาชวนเชื่อเพื่อต้องการปลุกเร้าให้ราษฎรทั่วไป โดยเฉพาะกลุ่มปัญญาชนอื่น ๆ เกิดอารมณ์ร่วมเห็นชอบด้วยกับแถลงการณ์ของตน ดังนั้นประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1 จึงเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่คณะราษฎรโดยตรง เพราะต่อมาภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ได้ขอหมายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และยอมรับว่าท่านเขียน "แรง" เพื่อเป็นการจูงใจประชาชนทั่วไปนั่นเอง

อย่างไรก็ตามผู้เขียนเชื่อว่า ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย หรือปัญหาต่าง ๆ เช่น การว่างงาน ความยากจน เป็นต้น อย่างเช่น บทความของ นายจิราธร กฤษณากิติ "อาชีพนักเรียน" ได้วิจารณ์การจัดการศึกษากระทรวงธรรมการที่มุ่งผลิตคนเพื่อรับราชการ จึงเรียกร้องให้กระทรวงธรรมการหันมาส่งเสริมวิชาชีพต่าง ๆ เช่น การพาณิชย์ หัตถกรรม และอุตสาหกรรม ทั้งสมาคมส่งเสริมนักเรียน เพื่อช่วยเหลือนักเรียนว่างงานเมื่อจบการศึกษามัธยม 6 และมัธยม 8 ตลอดจนการจัดหางานให้ด้วย¹ ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้คือ

1. ทำให้นักเรียนมุ่งรับราชการน้อยลง (ซึ่งเป็นการคัดถอนรายจ่ายไปอย่างดี)
2. ทำให้นักเรียนสำเร็จการศึกษาไม่ต่องแคว่งคว้างเพิ่มพูนทางหน้าควยความลำบาก
3. อุดหนุนให้กรรมกรรับค่าจ้างใหม่โอกาสพึ่งพาความรู้
4. ขยายการกลั่นกรอง หัตถกรรม พาณิชย์ให้เจริญ
5. ทำให้ความเจริญถาวรหนาแน่นของประเทศก้าวหน้าขึ้นโดยรวดเร็ว

บทความนี้ แสดงให้เห็นถึงความไม่หวังต่อการว่างงานของผู้ที่ได้รับการศึกษาเท่ากับเป็นการหวังในทออนาคต หรือความคาดหวังที่จะได้ทำงานอย่างมีเกียรติในสายอาชีพของสังคม นั่นคือผู้จบการศึกษาคาดหวังว่าตนจะประกอบอาชีพรับราชการนั่นเอง ความรู้สึกหวังในทออนาคตของ

ตนเองคงจะมีมากขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ใญ่ในนโยบายประหยัคและลดอุปการให้เท่ากับว่า
รัฐบาลจะไม่ขยายตำแหน่งหน้าที่ราชการแล้วยังยุบหน่วยราชการและปลดข้าราชการบางตำแหน่ง
หน้าที่ออกอีกด้วย พร้อมทั้งขยายเบี้ยเลี้ยงและเบี้ยกินการ มาตราการดังกล่าวของรัฐบาลจึงก่อให้เกิด
เกิดความไม่พอใจในหมู่ข้าราชการทั่วไป เพราะอย่างน้อยที่สุดข้าราชการทั่ว ๆ ไปต้องกังวล
หรือเกรงว่าตนจะถูกปลดออกจากตำแหน่งหน้าที่ทางราชการและยังมีผลต่อการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่
ทางราชการของตนให้สูงขึ้นอีกด้วย ในขณะที่เดียวกันในหมู่นักเรียนที่จะจบการศึกษาก่อนวัยอันควร
ของตนเอง กล่าวคือตนจะเข้ามาสู่ราชการตามที่คาดหวังไม่ได้ ดังนั้นการประกาศนโยบาย
คุณภาพของรัฐบาล จึงเท่ากับปิดโอกาสการเลื่อนฐานะทางสังคมของผู้ที่ได้รับการศึกษาที่คาดหวัง
ตนจะเข้าสู่วงการราชการ

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นโยบายคุณภาพจึงก่อให้เกิดความหวาดหรือความไม่พอใจ
ในระบอบความสัมพันธ์ในรูปอุปถัมภ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ กับกลุ่มปัญญาชนที่คาดหวังว่าตนจะ
ประกอบอาชีพรับราชการ และกลุ่มข้าราชการหนึ่งหวังจะเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ของตนให้สูงขึ้น
รวมทั้งกลุ่มข้าราชการที่ถูกปลดออกจากตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการชั้น
ผู้น้อย กลุ่มปัญญาชนบางส่วนและคณะราษฎรที่มีทัศนคติค่อนข้างนโยบายคุณภาพของรัฐบาลในแง่ลบ กล่าวคือ
กลุ่มบุคคลดังกล่าวเชื่อว่า การประกาศนโยบายคุณภาพ รัฐบาลปฏิบัติโดยเลือกที่รักมักที่ชัง
ทั้งนี้เพราะข้าราชการชั้นผู้น้อยเงินเดือนต่ำเท่าทันที่ถูกปลดออกจากหน้าที่ราชการ ในขณะที่เจ้านาย
และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เงินเดือนสูง มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีกว่าสมควรได้รับการเคารพยำเกรงใน
สังคม แต่ไม่ถูกปลดออกจากตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ที่สำคัญคือในบางครั้ง ข้าราชการที่ถูกปลด
ออกจากตำแหน่งแล้ว รัฐบาลกลับเอากลุ่มเจ้านาย กลับเข้าสมตำแหน่งหน้าที่แทน หรือเมื่อเจ้านาย
หรือข้าราชการบางคนถูกปลดออกจากตำแหน่งหน้าที่ทางราชการแล้ว กลับถูกแต่งตั้งให้เขาคำนวณตำแหน่ง
ใหม่ ซึ่งหนังสือพิมพ์กล่าวถึงเรื่องเหล่านี้เช่นกัน เรื่องการแต่งตั้งเทศาภิบาล ประมาณ 15 - 17 ปี
มานี้ อย่างเช่น หม่อมเจ้าอุบลเทพพงษ์ เคยดำรงตำแหน่งปลัดมณฑล หรือสมุหมณฑล กระทรวงทหารเรือ
เมื่อค.ศ. 2468 ทรงได้รับคุณภาพทางทหารเรือ กลับมาทรงดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล
มณฑลปราจีน¹

¹ กข. ร.7 ม.26.4/23 จัปพะชนแคะ โดย "ออกทอง" ว่าด้วย เทศาภิบาล

กรณีการแต่งตั้งหลวงไผ่พยุหรัักษ์ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานโณนคประจำ กองเกษตรมณฑลปราจีน ซึ่งถูกยุบตำแหน่งเงินเดือนในงบประมาณออกนอกราชการรับพระราชทาน เบี้ยบำนาญ ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2469 เมื่อตำแหน่งเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรีว่างลง รัฐบาลจึงแต่งตั้งหลวงไผ่พยุหรัักษ์ กลับเข้าดำรงตำแหน่งนี้

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่าความคิดของ บัญชาชนบางกลุ่ม ข้าราชการ บางกลุ่มที่ถูกปลดจากตำแหน่ง และคณะราษฎร เป็นสิ่งถูกต้อง และมองว่าตนไม่ได้รับความไม่เป็นธรรม จากพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาล ที่สำคัญเกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อเจ้านาย ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ว่าเป็น พวกที่ไม่ได้รับสิทธิพิเศษในสังคม และสถาบันกษัตริย์กลายเป็นสัญลักษณ์ของความอาชญา² ผู้เขียนคิดว่า กลุ่มบุคคลดังกล่าวมีอคติ ใจแค้นมากเกินไปเพราะว่า ตามพระราชนิยม รับผู้ถูกยุบกลับเข้ามา รับราชการใหม่ใน เกณฑ์ในการคัดเลือกคือ จะคัดเลือกผู้มีความสามารถจะรับราชการได้ก็เข้ารับ ตำแหน่งนอกลูก ถ้าเป็นผู้สูงอายุหรือรับราชการมานานแล้วควรได้เบี้ยบำนาญ หรือผู้ที่มีอายุเกิน 55 ปี หรือรับราชการมาแล้ว 30 ปี ไม่ควรจะได้รับแต่งตั้งกลับเข้ามารับราชการใหม่ ทั้งนี้เพื่อ เปิดโอกาสให้คนหนุ่มเข้าทำงานมา ถ้าบุคคลใดอยู่นอกเหนือจากคุณสมบัติดังกล่าว ถ้าหน่วยงาน จะให้รับราชการต่อไปคงไม่ได้รับพระบรมราชานุญาตเพราะมีคุณสมบัติ³ กรณีการแต่งตั้ง หลวงไผ่พยุหรัักษ์นั้นเนื่องจากเป็นบุคคลที่มีความสามารถ กระทรวงเกษตรธิการจึงขอพระบรม ราชานุญาตแต่งตั้งกลับเข้ารับราชการอีกครั้ง เมื่อจะออกจากราชการและได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญ ก็ตาม จึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี ที่ว่างลง ส่วนกรณีของหม่อมเจ้า อุบพิตรพงษ์ ถึงแม้จะไม่มีหลักฐานชี้ชัดลงไปว่า แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ฐานพิเศษวิชาสมณฑลปราจีน ควบคู่ไปกับตำแหน่งเดิมหรือไม่ แต่ผู้เขียนคิดว่า คงจะใช้เกณฑ์เดียวกันกับกรณีของ หลวงไผ่พยุหรัักษ์ เช่นกัน การขอเข้ารับราชการของข้าราชการไม่จำเป็นว่า รัฐบาลจะแต่งตั้งให้เข้าดำรงตำแหน่งทาง ราชการทุกคน รัฐบาลคงจะต้องเลือกบุคคลที่มีความสามารถ มีประสิทธิภาพในการทำงานพอสมควร

¹ กจร. ร.7. บ.1.5/4 เอกชนถูกยุบกลับเข้าทำงาน 20 ก.ย.-5 ต.ค. 2469

ที่ 279/3770

² ไพจิตร ไหลงาย ความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย... หน้า 124

³ ก. ที่ 310/3269

ถึงแม้ว่าจะมีข้าราชการบางกลุ่มได้รับการแต่งตั้งให้กลับเขาคำรงตำแหน่งทางราชการ อีกครั้งจะทวยสาเหตุนั้นก็ตาม หรือจะเหมาะสมหรือไม่ก็ตาม กลุ่มข้าราชการที่ถูกปลดออกจาก ตำแหน่งอื่น ๆ และไม่มีใครรับการแต่งตั้งให้กลับเข้ารับราชการใหม่ รวมทั้งปัญญาชนอื่น และ คณะราษฎร คงจะพอใจและเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างบุคคล 2 กลุ่ม จนก่อให้เกิดความ ไม่พอใจ หรืออคติต่อนโยบายคุณภาพของรัฐบาล พร้อมทั้ง "คิดว่า" ทำไมบางคนได้รับการแต่งตั้ง ให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ทางราชการใหม่ และบางคนไม่ได้รับการแต่งตั้งกลับเขาคำรงตำแหน่งทาง ราชการใหม่ และทำไมบางคนจึงถูกปลด ทำไมบางคนไม่ถูกปลด ที่สำคัญที่สุดคณะราษฎรส่วนใหญ่ เป็นข้าราชการพลเรือนและทหาร ถือว่าเป็นปัญญาชน "นักเรียนนอก" เมื่อเข้ารับราชการเริ่มโตเฒ่า ขึ้นไปสู่ตำแหน่งหน้าที่ราชการในระดับกลาง - สูง กล่าวได้ว่า ต้องเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย หรือ อยู่อยู่ในขั้นต้นขั้นต้น ซึ่งขั้นต้นขั้นต้น อาจจะมีความรู้หรือการศึกษาไม่สูงเท่า "นักเรียนนอก" ความ ไม่พอใจอาจจะมีตั้งแต่เริ่มแรกที่เขาสู้งการราชการก็ได้ เนื่องจากสมัยนั้น นักศึกษาที่จบการศึกษา ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เมื่อเข้ารับราชการเริ่มตนเหมือนกับชนค ทามาเมื่อรัฐบาลประกาศ นโยบายคุณภาพ ไม่ขยายตำแหน่งหน้าที่ทางราชการออกไปอีก การเลื่อนตำแหน่งทางราชการให้ สูงขึ้น จึงมีโอกาสน้อยลง ประกอบกับในวงราชการไทย ยังคงมีการสนับสนุนพรรคพวกของตนคิด ใจกลามาแล้วในบทที่ 3

นอกจากนี้แล้วนโยบายคุณภาพยังก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนทั่วไปไม่ว่าทางตรง กี่ทางอ้อม ทั้งนี้เพราะนโยบายคุณภาพก่อให้เกิดการว่างงานเพิ่มขึ้นในสังคมไทย ในขณะที่สภาพ เศรษฐกิจตกต่ำ การหางานทำใหม่จะเป็นเรื่องที่ยากกว่าเดิม ยกเว้นแต่มีเรือกลสวนไร่นาเป็นของ ตนเอง หรือมีร้านค้าขายของตนเองอยู่แล้ว ทวยเหตุนี้ ผู้ที่ถูกปลด และผู้หวังจะประกอบอาชีพ รับราชการ ซึ่งรวมทั้งครอบครัวของกลุ่มบุคคลดังกล่าว จึงได้รับความเดือดร้อนจากนโยบาย คุณภาพของรัฐบาล อย่างเช่น กรณีหลวงศักดิ์พลราษฎร์ นายอำเภอหนองสรา จังหวัดศรีสะเกษ ถูกปลด ออกจากราชการใน พ.ศ. 2471 ขณะนั้นอายุได้ 52 ปี เนื่องจากชรา และเป็นโรคทอกระเจก ผู้ซึ่ง หลวงศักดิ์พลราษฎร์ ได้ถูกปลดออกจากราชการ เพราะไม่มีรายได้นับถือครอบครัวและ ในขณะปฏิบัติหน้าที่ตำแหน่งนายอำเภอ ก็ไม่เคยมีเงินเหลือเก็บเลย เมื่อออกจากราชการแล้ว

ไม่ว่าตนจะไปประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว¹ ถึงแม้ไม่มีหลักฐานสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงทอผ้าอย่างไรม้าง แต่ถูกอ้างกล่าวเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความเดือดร้อนของ ข้าราชการเมื่อถูกปลดออกจากหน้าที่ทางราชการมีผลให้ขายโคหลัก หรือเงินเค็มแผ่นมาเลี้ยงดู ครอบครัวต้องขาดหายไป

เมื่อประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการที่ถูกปลดออกจากตำแหน่งหน้าที่ทางราชการได้รับความเดือดร้อนเท่าเทียมกันการชี้ให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูง ทอผ้าทอสุริยง ทอผ้าต่าง ๆ กับราษฎรทั่วไป² ซึ่งจะเห็นได้จากบทความของ "คนไทยคนหนึ่ง"

"...การชวนชวนทำมาหาเลี้ยงชีพก็ทำงานเพื่อแลกเปลี่ยนเอาเงินอันเป็นค่าของ กลางนั้นเอามาแลกหรือซื้ออาหารรับประทานอีกทีหนึ่ง แต่ตัวเราไม่มั่งมีแล้วจะเอา อาหารที่โหดมาบริโภค โดยเฉพาะคนที่ไม่มีรายได้อะไรหรือเป็นคนอึดอัดขัดสน ตลอดจนผู้ อาศัยผู้อื่นเลี้ยงชีพ...อันโรคของอาหารซึ่งเนื่องจากไม่มั่งมีแล้วเพื่อแลกเปลี่ยนอาหารเช่นนั้น เป็นโรคระบาดทั่วแก่คนไทยมากขึ้น โจรผู้ร้ายแลลักเล็กขโมยน้อยก็คองตามหลัฉันทินที่และ ในที่สุดโรคนี้เองก็จัดเป็นโรคร้ายแรงชนิดหนึ่ง...คนไทยที่มีเงินในประเทศไทย ไม่ค่อยอยากจะ ทำอะไรขึ้นมาอีก จึงปล่อยให้โอกาสให้ชาวต่างประเทศมาแย่งกันเป็นเศรษฐีในเมืองไทยเสียหมด ขอให้งานเทศว่าคนไทยที่มีเงินโหดมากไม่ค่อยมีใครจะลงทุนเป็นอย่างอื่น เพื่อช่วยเหลือ พลเมืองของชาติเดียวกันนอกจากจะมุ่งอยู่ที่ว่า เมื่อไรรถยนต์แบบใหม่จะเข้ามาราคากี่พัน ? นี่ยังขอ เพราะร่ำรวยเสียแล้วไม่จำเป็นของอีกทำอะไรอีก หรือเอาเงินไปให้เพื่อหวังดอกเบี้ย แทนที่จะคิดตั้งโรงงาน เช่น โรงงานกระดาษ..."²

บทความของ "คนไทยคนหนึ่ง" นอกจากจะแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างบุคคล 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคนมีเงิน และกลุ่มคนจน หรือผู้ไม่มั่งมีแล้ว "คนไทยคนหนึ่ง" ยังหวังไขข้อ ปัญหา "ลักเล็กขโมยน้อย" เนื่องจากการไม่มั่งมีแล้ว ถึงแม้ว่า "คนไทยคนหนึ่ง" จะกล่าวรวม ๆ ว่า

¹ กจข. ร.7 สบ.2.33/7 เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช...

² กจข. ร.7 ม.26.4/46 - คนไทยในเมืองไทยไม่มั่งมีแล้วเป็นโรคภัย โดยคนไทย คนหนึ่ง นกเมือง วันที่ 20 ต.ค. 2471

คนว่างงาน ผู้เขียนเชื่อว่า คนว่างงานนี้จะรวมอยู่กับการศึกษาแล้วยังหางานทำไม่ได้ และกลุ่มข้าราชการที่ถูกปลดออกจากราชการและยังไม่สามารถจะหางานประเภทอื่นทำได้

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นสิ่งกระตุ้นหรือปลุกเร้าความรู้สึกไม่พอใจ หรือความไม่พอใจเกิดขึ้นกับคณะราษฎร และกลุ่มปัญญาชนอื่น ๆ ซึ่งทางฝั่งของนโยบายทาง ๆ ที่รัฐบาลประกาศใช้ทาง ๆ นั้น รัฐบาลไม่ได้จริงใจที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แทนนโยบายนั้นกลับมุ่งเสริมหรือยกฐานะของกลุ่มเจ้านาย ข้าราชการชั้นสูง หรือกลุ่มชนชั้นสูง ให้แตกต่างจากบุคคลอื่น ๆ ในสังคมมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ฐานะทางสังคม ตลอดจนสิทธิพิเศษต่าง ๆ เท่าเทียมว่า นโยบายคุณภาพของรัฐบาลนอกจากก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับกลุ่มปัญญาชน โดยเฉพาะคณะราษฎรแล้ว ยังก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมอีกด้วย ความไม่พอใจของกลุ่มปัญญาชนต่อรัฐบาลหรือชนชั้นสูงได้แสดงออกให้เห็นในบทความหนังสือพิมพ์ของ "ลุงสัว" ที่กล่าวเปรียบเทียบกับเสียดสี พระมหากษัตริย์ เจ้านาย เป็นผู้นำให้ราษฎรเสียอิสระภาพ เพราะพยายามกีดกันไม่ให้ราษฎรที่ได้รับการศึกษาแล้วเข้ามามีส่วนรวมในการปกครอง พจนานุกรมยังกล่าวเสียดสีว่า การเมืองจีนดูวุ่นวายเนื่องจากพระมหากษัตริย์ และเจ้านาย ไม่เอาใจใส่กับทุกข์สุขของประชาชน¹

บทความนี้เป็นการกล่าวคำหิวนั้นสูง โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ และเจ้านายชั้นฐานันดรศักดิ์นั้น ทางรัฐบาลจึงได้ถอนใบอนุญาโตเจ้าของและบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ราษฎร เนื่องจากข้อความมีเจตนาที่จะโจมตีให้พยานเกลียดชังและกระด้างกระเดื่องต่อเจ้านายและรัฐบาลโดยตรง ซึ่งเกี่ยวแก่ศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือความสงบเรียบร้อย² อย่างไรก็ตามบทความก็ย่อมแสดงให้เห็นรอยร้าว หรือความขัดแย้งในระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ หรือชนชั้นผู้ปกครองกับกลุ่มปัญญาชน ซึ่งเป็นชนชั้นผู้ถูกปกครอง

คณะราษฎร ซึ่งมีความนิยมในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ไม่พอใจหรือมีความไม่พอใจก่อนนโยบาย คุณภาพของรัฐบาล และมีความขัดแย้งกับชนชั้นสูง โดยเฉพาะกลุ่มเจ้านายอยู่แล้ว จึงนำเอากระแสความรู้สึกนึกคิดของปัญญาชนอื่น ๆ หรือหนังสือพิมพ์ ราษฎร คงจะมีความรู้สึกเช่นเดียวกันกับตน

¹ กจร. ร.7 น.26.5/125 ข่าวเป็นอุกฤษฏ์ถึงความเจริญ กลียุคเป็นเหตุให้เกิด
อริราชศึกศัตรูเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมถอย ราษฎร วันที่ 11 - 13 มกราคม พ.ศ. 2471

² ก.

มาอาจเพื่อเป็นสาเหตุในการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเท่ากับเป็นการเปลี่ยนโครงสร้างสังคมไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นโครงสร้างสังคมไทยสมัยใหม่ในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งหมายความว่า ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทย เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย ก็จะได้รับการแก้ไขจากรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย

การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎร มีผลให้การเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ทางราชการของคณะราษฎร รวมทั้งกลุ่มปัญญาชนอื่น ๆ กว้างมากขึ้น โดยเฉพาะสมาชิกของคณะราษฎร สามารถเข้ามามีบทบาทสำคัญทั้งในคณะรัฐบาลและรัฐสภาอย่างเช่น พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา นายประยูร ภมรมนตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม หลวงพิบูลสงคราม เป็นต้น ในทางตรงกันข้าม พระมหากษัตริย์และเจ้านาย ซึ่งเคยมีพระราชอำนาจ และสิทธิพิเศษในสังคม ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 กลุ่มพระมหากษัตริย์และเจ้านาย ถูกลดบทบาทหรือพระราชอำนาจ และสิทธิพิเศษในสังคม จำกัดอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ

อำนาจของไทย ซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศจะถูกแบ่งเป็น 3 อำนาจ คือ อำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจตุลาการ ตามทฤษฎีแบ่งแยกอำนาจของ มอริส เดวิส หรือ พระมหากษัตริย์ยังทรงรักษาพระราชอำนาจ 3 อำนาจ คือ พระองค์ทรงยุบสภาได้โดยไม่ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี แต่หากการเลือกตั้งใหม่จะต้องจัดทำขึ้นภายใน 3 เดือน พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจที่จะคัดค้านกฎหมาย แต่รัฐสภาสามารถที่จะไม่ยอมรับปฏิบัติตามได้โดยการลงมติครั้งที่ 2 และพระองค์ทรงมีพระราชอำนาจที่จะบังคับให้พระราชกฤษฎีกาต่าง ๆ เหล่านั้นมีรัฐมนตรีรับผิดชอบลงนามสนองพระบรมราชโองการ โดยความรับผิดชอบของคณะรัฐมนตรี ส่วนเจ้านายถูกห้ามเข้าดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาสามัญ หรือตำแหน่งรัฐมนตรี แต่ยังคงได้รับความนิยมนิยามเป็นที่ปรึกษาราชการและดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ทางทหารต่อไป

กล่าวได้ว่า คณะราษฎร ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มปัญญาชนที่มีความตื่นตัวในสิทธิทางการเมือง ต้องการเข้ามามีบทบาทสำคัญในการบริหารบ้านเมือง จึงทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของประเทศ

¹ ติ จี อี สอดดี ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2 บรรณาธิการแปลโดย กุณาพร พุฒา สันทวงศ์ หน้า 978 - 979

การปฏิวัติครั้งนี้ถือว่าเป็นการคืนสิทธิทางการเมืองให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งกลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้ไม่เคยเรียกร้องมาก่อน และถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของสังคมแบบประชาธิปไตยในประเทศไทย

3. ระบบความสัมพันธ์ในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475

เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมกึ่งสมัยใหม่กึ่งจารีต ทั้งรูปแบบความสัมพันธ์ในสังคมไทยจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากระบบอุปถัมภ์ ระบบเครือญาติ ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ของสังคมไทยสมัยก่อนหน้านั้น กล่าวคือ กลุ่มบุคคลทางสังคมมีความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจกันมากขึ้น อย่างเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเจ้าของที่ดินกับผู้เช่าที่ดิน ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางกับชาวบ้าน แต่ในความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับข้าราชการ ซึ่งอาจจะรวมทั้งพ่อค้านักธุรกิจ กับประชาชนทั่วไป ยังคงอยู่ในระบบอุปถัมภ์อยู่เช่นเดิม ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนมุ่งที่จะสรุปและย้ำความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทย เพื่อให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งผลของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยเป็นสำคัญ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ กับข้าราชการ พ่อค้านักธุรกิจ ราษฎร

1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ กับข้าราชการ ในฐานะที่พระมหากษัตริย์

ทรงเป็นประมุขของประเทศและประมุขฝ่ายบริหาร พระองค์ยังทรงมีบทบาทสำคัญต่อการเลื่อนฐานะตำแหน่งหน้าที่ทางราชการแก่ข้าราชการทุกระดับ ในการเลื่อนฐานะตำแหน่งหน้าที่ราชการนั้น โดยเฉพาะตำแหน่งหน้าที่สำคัญในระดับสูง พระมหากษัตริย์ทรงพิจารณาองค์ประกอบหลายประการด้วยกัน อย่างเช่น คนดี ซื่อสัตย์ ความรู้ความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบ ประสิทธิภาพในการทำงาน ตลอดจนความใกล้ชิด กับพระมหากษัตริย์ เจ้านาย หรือผู้บังคับบัญชา มีส่วนสนับสนุนที่สำคัญเช่นเดียวกัน อย่างเช่น เจ้าพระยาบวรราช (บัน สุนทร) ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 สาขาที่สำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนสนับสนุนในเจริญก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ คือหาเมื่อโอกาสสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดทั้งในส่วนตัว และในส่วนราชการกับเจ้านาย และพระมหากษัตริย์ ถึงแม้ว่าเราจะไม่เห็นหลักฐานชัดชัดลงไปว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ อาจจะรวมทั้งเจ้านายที่มีบทบาทสำคัญในด้านการบริหารราชการแผ่นดิน มีส่วนผลักดันการเลื่อนฐานะทางสังคม และตำแหน่งหน้าที่ทางราชการมาก หรือน้อยเพียงใด แต่มีบทความหนังสือพิมพ์ และปฏิภาณูลเกล้าฯ ถวายความศรัทธาต่าง ๆ ระบุถึง การสนับสนุนพวกพ้องของตน ในตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ หรือสนับสนุนพวกพ้อง

ของตนในการทำภารกิจกับหน่วยงานราชการ สาเหตุประการหนึ่งของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 คือ คณะราษฎรไม่พอใจต่อระบบพวกพ้อง หรือการสนับสนุนพวกพ้องของตนในวงราชการ โดยเฉพาะ กลุ่มเจ้านาย ซึ่งเขียนในเอกสารมาแล้วข้างต้น

ผู้เขียนเชื่อว่า การสนับสนุนพวกพ้องของตนในวงราชการคงจะมีอยู่จริงในสังคมไทย เพียงแต่เราไม่ทราบว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างผู้มีบังคับบัญชากับผู้ถูกบังคับบัญชามีส่วนสนับสนุนพรรคพวกของตนให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ทางราชการมีจำนวนมาก หรือน้อยเพียงใด เป็นเพียงแต่คาดคะเนตามสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทยในระยะเวลาดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตาม พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการเลื่อนฐานะ ตำแหน่งหน้าที่ทางราชการของกลุ่ม ข้าราชการ ดังนั้นพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ หรืออุปถัมภ์ โดยเฉพาะ การพระราชทานยศฐานบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ เงินเดือน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ แก่กลุ่มข้าราชการ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นเครื่องยกฐานะหน้าที่ของบุคคลในสังคม และถือว่าเป็นเกียรติยศแก่วงศ์ตระกูลด้วย ในทางตรงกันข้าม กลุ่มข้าราชการเป็นผู้รับการช่วยเหลือหรือ รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ ต้องช่วยเหลือพระมหากษัตริย์ในด้านการปกครองและบริหาร ประเทศ รวมทั้งถวายความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เป็นการตอบแทน

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับกลุ่มข้าราชการใน พ.ศ. 2448 - 2475 โดยทั่วไป แล้วส่วนใหญ่ เป็นความสัมพันธ์ที่ค้ำคอดกันทั้ง 2 ฝ่าย ต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาโดยตลอด แม้ เหตุการณ์ 2 เหตุการณ์ ได้แก่ กบฏ ร.ศ. 130 และการปฏิวัติของคณะราษฎร พ.ศ. 2475 เหตุการณ์ทั้ง 2 ครั้งนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และข้าราชการ อยู่ในรูปความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น หรืออีกฝ่ายหนึ่งเริ่มไม่พอใจในระบบราชการและเรื่องส่วนตัว จึงต้องการ ที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ โดยการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยเท่าเทียมกันกลุ่มข้าราชการพยายามลด บทบาทของพระมหากษัตริย์ในด้านการเลื่อนฐานะตำแหน่งหน้าที่ทางราชการนั่นเอง

ผู้เขียนเชื่อว่า การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ประสบความสำเร็จนั้นสาเหตุหนึ่งเนื่องมาจาก พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ทรงยินยอมไม่ทำการต่อสู้กับคณะปฏิวัติ กล่าวได้ว่า ถึงแม้ว่า ความสัมพันธ์ ของพระมหากษัตริย์กับคณะราษฎร จะอยู่ในลักษณะไม่พอใจ หรือมีอคติต่อกันบ้าง แต่ในท้ายที่สุด พระมหากษัตริย์ยังทรงช่วยเหลือในคณะราษฎรทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบ ประชาธิปไตยได้สำเร็จตามเป้าหมาย

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพหุคานักธุรกิจ เมื่อระบบเศรษฐกิจเพื่อการขยายตัวมากขึ้น มีผลให้บรรดาพหุคานักธุรกิจทางหาโอกาสสร้างความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ เจ้านายที่มีบทบาทสำคัญในด้านการปกครองและบริหารประเทศ เพื่อช่วยเหลือส่งเสริมและอำนวยความสะดวกในด้านการพาณิชย์ และการลงทุนต่าง ๆ อย่างน้อยที่สุด กลุ่มบุคคลดังกล่าว เป็นแหล่งเงินทุนสำคัญของพหุคานักธุรกิจ ในเวลาที่พหุคานักธุรกิจต้องการเงินทุนมาลงทุน หรือขยายกิจการของตน ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างการก่อตั้งโรงงานผลิตเบียร์ ของพระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด ภิรมย์ภักดี) เพื่อให้เห็นภาพการสนับสนุนส่งเสริมการก่อตั้งกิจการผลิตเบียร์ของพระมหากษัตริย์ และเจ้านายพหุคานักธุรกิจ

พระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด ภิรมย์ภักดี) เป็นพหุคานักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จในการลงทุนด้านธุรกิจสมัยใหม่ ท่านเป็นผู้ประกอบการในด้านการพาณิชย์ และการลงทุนต่าง ๆ และท่านยังเป็นผู้มีความฉลาดไหวพริบมองการณ์ไกล กล่าวเสียของการลงทุน รวมทั้งท่านมีผู้สนับสนุนและร่วมลงทุนที่ค้ำอย่างเช่น หลวงโสภณเพชรรัตน์ (กิมเซ่งหลี) เมื่อ พระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด ภิรมย์ภักดี) คิดที่จะสร้างโรงทำเบียร์ขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก ใน พ.ศ. 2474 ท่านได้อาศัยความช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมจากกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ รวมทั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โดยท่านได้ขอรับการช่วยเหลือจากรัฐบาล เมื่อแรกดำเนินการ ควบ การลดหย่อนภาษี ให้แก่บริษัทจากอัตราเดิมที่พระองค์กำหนดจะเก็บภาษีเบียร์ลิตรละ 15 สตางค์ เปลี่ยนมาเก็บอัตราใหม่ ปีแรก เก็บภาษีเบียร์ลิตรละ 1 สตางค์ ปีที่ 2 เก็บภาษีเบียร์ลิตรละ 3 สตางค์ ปีที่ 3 เก็บภาษีเบียร์ลิตรละ 15 สตางค์ ส่วนในปีต่อ ๆ ไปรัฐบาลสงวนสิทธิ์ที่จะเก็บตามที่เห็นสมควร¹

การช่วยเหลือทางด้านภาษีแก่พระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด ภิรมย์ภักดี) เป็นการส่งเสริมการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองไทยของพระมหากษัตริย์ แต่เราสามารถมองอีกแง่หนึ่งได้ว่า พระมหากษัตริย์ช่วยเหลือคุ้มครองกิจการของพหุคานักธุรกิจเพื่อให้ทั้งตัวได้จนกว่าโรงงานผลิตเบียร์จะสามารถดำเนินการไปด้วยดี พระองค์จึงสงวนสิทธิ์ที่จะเก็บภาษีตามที่เห็นสมควร ลักษณะทั้งนี้

¹ พระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด ภิรมย์ภักดี) ประวัติพระยาภิรมย์ภักดีกับประวัติโรงเบียร์

กล่าวมานี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับพหุค่านักธุรกิจในการช่วยเหลือ ส่งเสริม และคุ้มครองการจัดตั้งกิจการการลงทุนและการพาณิชย์ เพื่อให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจเพื่อการการค้า ซึ่งความสัมพันธ์ทั้งกล่าวนี้ถือว่าเป็นความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจด้วยกัน

นอกจากนี้แล้ว พระมหากษัตริย์ยังมีความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจกับพหุค่านักธุรกิจ ในลักษณะการรวมลงทุนกับประกอบธุรกิจในด้านต่าง ๆ เช่น แบงก์สยามกับมาจลงทุนจำกัด บริษัทปูนซีเมนต์ไทย กิจการเดินรถไฟ ฯลฯ กล่าวมาแล้วในบทก่อน ๆ ฝ่ายพระมหากษัตริย์นอกจากจะร่วมลงทุนเพื่อสนับสนุนการก่อตั้งธุรกิจสมัยใหม่ในสังคมไทยแล้ว ยังเป็นการร่วมลงทุนเพื่อหารายได้จากการลงทุนโดยพระคลังข้างที่อีกด้วย ส่วนพหุค่านักธุรกิจ การรวมลงทุน หรือจัดตั้งกิจการธุรกิจสมัยใหม่ รวมทั้งเป็นผู้บริหารกิจการคือ เป็นการจัดตั้งเพื่อหวังผลกำไร เป็นการตอบแทน และการที่ฝ่ายพระมหากษัตริย์ ซึ่งรวมทั้งผู้ดูแลทรัพย์สินส่วนหลวงเหล่านี้ เป็นการระดมทุนทรัพย์จากกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เพื่อกำเนินกิจการธุรกิจสมัยใหม่โดยตรง ลักษณะดังกล่าวนี้ยังจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพหุค่านักธุรกิจมีความใกล้ชิดทางด้านการเศรษฐกิจมากขึ้น กล่าวได้ว่าทั้ง 2 ฝ่ายต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกันในบ้านเศรษฐกิจ ซึ่งจะส่งผลให้ธุรกิจต่าง ๆ สามารถเปิดกิจการได้อย่างสะดวก และกิจการบางประเภท เช่น ธนาคาร โรงงานปูนซีเมนต์ไทย ยังมีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

กล่าวได้ว่า พหุค่านักธุรกิจจะสามารถดำเนินกิจการธุรกิจการค้าของตนได้อย่างราบรื่น นอกจากจะอาศัยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมแก่การประกอบธุรกิจการค้า เช่น กล้าเสี่ยงต่อการลงทุน ใฝ่เรื่องลาภสินค้าย มีทุนทรัพย์ และประสบการณ์ แล้วยังต้องอาศัยการช่วยเหลือส่งเสริม และคุ้มครองจากพระมหากษัตริย์อีกด้วย ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้นำอำนาจสูงสุดในการปกครองและบริหารประเทศ การที่พระมหากษัตริย์ กับพหุค่านักธุรกิจต้องอาศัยพึ่งพิงซึ่งกันและกันในบ้านเศรษฐกิจ ดังนั้นความสัมพันธ์ของบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย จึงเป็นความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจ เป็นสำคัญ

1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาวนา ถึงแม้ว่าชาวนาจะพ้นจากสภาพความเป็นไพร่และทาสแล้ว แต่ความเชื่อในเรื่อง ไพรฟ้าชาแนนดินยังคงหลงเหลืออยู่ในสังคมไทย ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาวนา จึงเป็นความสัมพันธ์ในรูปอุปถัมภ์ หรือให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งถือว่าเป็นคุณธรรมประการหนึ่งของอุปการะที่จะมีต่อประชาชน การช่วยเหลือดังกล่าวนี้จะก่อให้เกิดความจงรักภักดี ความกตัญญูแก่เวทีของอุปการะโดยตรง

ในฐานะที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์สูงสุดในสังคมไทย พระองค์จะให้ความช่วยเหลือแก่ชาวนา เมื่อพระองค์ได้รับเรื่องร้องทุกข์จากชาวนาและเมื่อพระองค์ทรงเห็นว่า ความเดือดร้อนที่ชาวนาได้รับนั้นเกิดขึ้นกับชาวนาทั่ว ๆ ไป สมควรที่พระองค์จะทรงยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือ อย่างเช่น "ข้าวยากมากแพง" เมื่อครั้งเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ พ.ศ. 2460 ชาวนาประสบปัญหาขาดแคลนข้าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงช่วยเหลือชาวนาในลักษณะดังต่อไปนี้

1. รัฐบาลจ่ายข้าวให้แก่คนยากจน อดอาหาร
2. รัฐบาลให้เงินแล้วเรียกคืนเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว
3. รัฐบาลจกข้าวมาจำหน่าย
4. รัฐบาลจ่ายข้าวหรือให้เงินแล้วให้ทำงานตามราคาส่งของ หรือเงินตรา
5. รัฐบาลแจกสิ่งของกับชาวนา¹

ลักษณะการช่วยเหลือโดยการจกข้าวไปแจกจ่าย หรือขายให้แก่ราษฎร โดยเฉพาะชาวนาที่ประสบปัญหาการขาดแคลนข้าวในการบริโภค พระมหากษัตริย์เคยดำเนินการมาก่อนหน้านี้แล้ว อย่างเช่น เมื่อชาวนาในจังหวัดบุรีรัมย์ทำนาไม่ไคผลเพียงพอ พระมหากษัตริย์ทรงช่วยเหลือชาวนาที่ประสบปัญหาความทุกข์ยาก ด้วยการซื้อข้าวจากจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 49 เกวียน 36 สัก คิดเป็นเงิน 1,840 บาท แล้วจัดส่งไปยังเมืองบุรีรัมย์ ที่ขาดแคลนข้าว โดยจัดแบ่งปันข้าวให้กับชาวนาที่ทุกข์ยาก 3 ลักษณะดังนี้คือ

1. ให้ราษฎรที่ไม่มีข้าวบริโภค ซื้อข้าวในราคาถูกที่รัฐบาลซื้อมาจากเมืองนครราชสีมา
2. แจกให้แก่ราษฎรที่ไม่มีข้าวบริโภค ที่ร่างกายทุพพลภาพ คือ คนชรา พิการ เด็ก

ซึ่งทำมาหากินไม่ได้

3. แจกให้แก่ราษฎรที่ไม่มีข้าวบริโภค ซึ่งมีร่างกายแข็งแรงพอที่จะทำงานโยธาให้รัฐบาล ได้คิดค่าจ้างเป็นข้าว วันหนึ่งไม่เกิน 1 บาท

การช่วยเหลือของพระมหากษัตริย์ต่อชาวนาซึ่งมิใช่ชาวนาที่ได้รับความเดือดร้อนในแต่ละท้องที่ ผิดคนอาจความเดือดร้อนของตนลงไปได้บ้าง กล่าวคือ ชาวนาที่ข้าวสำหรับบริโภค ไม่เพียงพอพอออก

กิจร. ร.6 ก.1/47 รายงานการประมณพิเศษ องคมนตรีสภา เรื่องการช่วยเหลือราษฎรผู้ได้รับความลำบากเสียหายเพราะอุทกภัย วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463

ไปยังท้องถิ่นที่มี "ข้าวปออาหาร" บริบูรณ์ ในขณะเดียวกัน ชาวนาท้องงานโยธาตอบแทน
ในทางราชการ ในกรณีที่ชาวนาไม่มีเงินซื้อข้าว "ราคาถูก" กับทางรัฐบาลได้ ความสัมพันธ์
ในลักษณะให้ความช่วยเหลือในรูปดังกล่าวนี้มาโดยตลอดในสังคมไทย¹

เมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก และมีผลกระทบต่อนโยบายของประเทศไทยในสมัยพระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวนาจะเป็นกลุ่มที่ได้รับความเดือดร้อนมากกว่ากลุ่มบุคคลอื่น ๆ ใน
สังคมไทย โดยเฉพาะชาวนาที่ไม่มียากิน ต้องเช่าที่ดิน ทั้งนี้เพราะชาวนาท้องแบกภาระในเรื่องภาษี
อากรต่าง ๆ ค่าเช่าที่ดิน รวมทั้งเงินค่ารัฐูปการ แล้วชาวนายังต้องแก้ปัญหาเรื่องราคาสินค้าอุปโภค
บริโภคแพงเกินไป ชาวนาที่ประสบความเดือดร้อนจึงฎีกาของคณะพระมหากษัตริย์เพื่อขอผ่อนผัน
อากรค่านา ผ่อนผันเงินรัฐูปการ ของการชำระหนี้จนกว่าชาวจะราคาดีขึ้น ขอลดอัตราภาษีเก็บ
อากรค่านา จากนาชั้นเอกมาเป็นอัตราค่านาชั้นโท จากอัตรานาชั้นโทมาเป็นอัตราค่านาชั้นตรี เป็นต้น
ซึ่งอากรค่านาจะลดลงจากเดิม เช่น จากไร่ละ 80 สตางค์ เหลือไร่ละ 60 สตางค์ ซึ่งพระมหากษัตริย์
ทรงให้ความช่วยเหลือจนกลายเป็นความเดือดร้อนของชาวนาคนที่ชาวนาร้องขอเฉพาะบางรายที่
พระมหากษัตริย์พิจารณาเห็นสมควรจะช่วยเหลือจริง ๆ อย่างเช่น ลดอัตราค่านาฟางลอยชั้นเอก
เก็บไร่ละ 1.20 บาท ของหมู่บ้าน 14 - 15 ตำบลประจันตคาม อำเภอสรีมหาโพธิ์ จังหวัด
ปราจีนบุรี มาเป็นอัตราค่านาฟางลอยชั้นตรีไร่ละ 80 สตางค์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2474² นอกจากนี้
รัฐบาลไทยปรับปรุงภาษีอากรใหม่ และเห็นควรพยายามเก็บเงินอากรค่านาในท้องที่ 6 มณฑล คือ
มณฑลกรุงเทพฯ นครสวรรค์ ราชบุรี ปราจีนบุรี อุบลราชธานี และนครราชสีมา โดยอาศัยหลักเกณฑ์
ดังต่อไปนี้

ประเภทที่ 1 บุคคลซึ่งเป็นเจ้าของนา และมีที่ดินของตนเองหากใหญ่เกินไร่ห้า

ประเภทที่ 2 บุคคลซึ่งเป็นเจ้าของนา และที่ดินของตนเองมีนาเป็นจำนวนมากและเป็น
ผู้มีเงินทางพาหนะมากขึ้นนอกจากที่ดินแล้ว

¹ กจข. ร.6 ม.3.4/5 เขายากหนักแพงและหนักจำนายชาวในหัวเมืองมณฑล
นครราชสีมา ลงวันที่ 25 ตุลาคม ร.ศ.131

² กจข. ร.7 ค.2/10 ประกาศเก็บเงินและดอกเบี้ยเงินค่านาในตำบลต่าง ๆ ลงวันที่
2 พฤษภาคม พ.ศ. 2473

ประเภทที่ 3 บุคคลซึ่งเป็นเจ้าของนาและทำนาของตนเอง แต่มีนาเพียงเล็กน้อย และเป็นผู้ที่ไม่ทำนาทำนาทำกินอย่างอื่น

เมื่อจัดแบ่งนาคำนวณออกเป็น 3 ประเภทแล้ว กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ปฏิบัติดังต่อไปนี้คือ

บุคคลประเภทที่ 1 ให้เร่งรัดตามพระราชบัญญัติการเช่า เพราะเป็นผู้ที่ทรัพย์สินที่จะเสียค่านาได้ และถึงแม้จะขายทอดตลาดที่ดิน ก็ได้เป็นการทำลายอาชีพของเขาเพราะมิได้ทำนาเป็นอาชีพ

บุคคลประเภทที่ 2 ให้ผ่อนโลยปฏิบัติการตามบุคคลประเภทที่ 1 โดยระมัดระวังอย่าให้ถึงกับทำลายอาชีพของเขา

บุคคลประเภทที่ 3 ห้ามมิให้ยึดทรัพย์สินและขายทรัพย์สิน เมื่อถึงฤดูไถข้าวและขายข้าวแล้วควรชี้แจงให้เสียเงินค่านาตามหน้าที่¹

วิธีดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการผ่อนปรน เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของชาวนาถึงแม้ว่าจะเป็นการผ่อนปรนเฉพาะชาวนา 6 มณฑล ในเขตภาคกลางก็ตาม แสดงให้เห็นว่าพลความให้ความเป็นธรรมแก่ชาวนาประเภทต่าง ๆ ในด้านการเสียภาษีอากร ซึ่งวิธีการนี้ รายได้ของรัฐบาลก็ไม่เสียหายจนเกินควร แต่มาตรการดังกล่าวนี้ไม่สามารถแก้ปัญหาความเดือดร้อนของชาวนา เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำไม่ได้ ดังนั้น พระยาโกมารกุลมนตรี เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานลดอัตราค่านาลงร้อยละ 20 หัวพระราชอาณาจักรทั้งนาฟางลอย และนาภูโค ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศลดค่านา 20 เปอร์เซ็นต์ โดยไม่ต้องประชุมเสนาบดี² อย่างไรก็ตาม การผ่อนผันดังกล่าวของพระมหากษัตริย์ ไม่สามารถแก้ปัญหาความเดือดร้อน หรือความทุกข์ยากของชาวนา อย่างใดโดยแท้ เพราะฎีกาของ นายโต๊ะใหม่ ระยองขึ้น ชาวนาจังหวัดกันทรบุรี กับพวกอีก 196 ราย ระบุว่า ถึงแม้จะโปรดเกล้าฯ ให้ลดค่านา 20 เปอร์เซ็นต์ ฎีกายังคง

¹ นิตติ กลีโกศล การเก็บค่านาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2398 - 2482

ความลำบากยากแค้นและไม่สามารถจะชำระหนี้สินได้ เวลานี้กรมการอำเภอกำลังเร่งรัดจะยึดที่นา
ชาวพม่าจาก บุญกาจึงขอทำการเร่งรัดค่านาเพียงไรละ 50 สดางค์ จนกว่าจะราคาดีขึ้น¹

ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะอยู่ในฐานะให้ความคุ้มครองช่วยเหลือแก่ชาวนาทุกคนไม่ได้
หมายความว่าพระองค์จะทรงช่วยเหลือแก่ชาวนาทุกคนในทุกรัฐสภาเถลา ถึงพระองค์ หวังเพราะ
ภาษีอากรเป็นรายได้สำคัญของทางรัฐบาล การงดภาษีอากรชั่วคราวหรือลดอัตราภาษีต่าง ๆ
รวมทั้งยกเงินรัฐูปการ จึงเท่ากับเป็นการตัดรายได้อันสำคัญของรัฐบาลโดยตรง ปัญหาทั้งมวลนี้พระมหากษัตริย์
คำนึงถึงตลอดเวลาและมีผลให้พระองค์ทรงช่วยเหลือเฉพาะกลุ่มผู้ยากที่เห็นว่าเป็นเรื่องหนักจน
ไม่สามารถจะรับภาระทั้งมวลของชาวนาได้ ในที่สุดพระมหากษัตริย์ทรงประกาศเตือนให้ชาวนา
หรือราษฎรในทุกแห่งทราบถึงปัญหาความเดือดร้อนประชาชนทุกกลุ่ม เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจที่
ทั่วโลกและมีผลกระทบต่อนานาชาติประเทศไทย ถึงแม้ประชาชนควรตระหนักและยอมรับความ
เดือดร้อนดังกล่าวนี้²

เป็นที่น่าสังเกตว่า การให้ความช่วยเหลือของพระมหากษัตริย์ต่อชาวนานั้น เป็นการช่วย
แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าแก่ชาวนาที่เดือดร้อนเนื่องจากสภาพภัยธรรมชาติ หรือการขาดแคลนข้าว
ในการบริโภค ตลอดจนกระทั่งเรื่องที่ดินชาวนาไม่มีเงินเสียภาษีอากรค่านา ค่าเช่าที่นา หรือหนี้สินต่าง ๆ
ของชาวนา และในการช่วยเหลือดังกล่าวนี้ไม่ใช่เป็นการช่วยเหลืออย่างถาวรเป็นการช่วยเหลือ
เพียงชั่วระยะเวลานึง จนกว่าชาวนาจะมีเงินหรือขายข้าวไถ่ราคาดี ความช่วยเหลือดังกล่าวจะ
ยุติลงไป ผู้เขียนคิดว่าความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาวนานั้น ชาวนาเป็นฝ่ายที่หวังพึ่งพิง
ความช่วยเหลือจากองค์พระมหากษัตริย์ เมื่อคราวที่พวกเขาเดือดร้อนจริง ๆ ถ้าพวกเขาสามารถ
แก้ปัญหาด้วยตนเองได้แล้ว ชาวนาที่เดือดร้อนเหล่านั้นจะไม่ฎีกาถึงพระมหากษัตริย์ ดังนั้นกล่าวได้ว่า
พระมหากษัตริย์จึงเป็นเพียงพึ่งพิงของชาวนาที่เดือดร้อนในขั้นสุดท้าย เมื่อพวกเขาไม่สามารถแก้ปัญหา
ด้วยตนเองได้ ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากความเคยชินจากการได้รับการช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหามา

¹ กจร. ร.7 กส.15.1/264 ชาวนา 5 ราย ร้องทุกข์ขอให้แก้ไขเวลาทวงเงิน
ฝึกเคือง ฎีกานายโตะใหม่ ระดังอิน วันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2474

² กจร. ร.7 รด.20/194 ฎีกาพลเถลา ฉายความเห็น 4 เรื่อง 4 เม.ย. -
17 มิ.ย. 2475 ร่างประกาศตักเตือนราษฎรชาวนา

"เบื่องาน" มาโดยตลอด และความคิดที่ยอมรับสภาพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว ไม่คิดที่จะต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมในสังคม เพื่อแก้ปัญหาสภาพความยากจนของตน แต่อย่างไรก็ตามปัญหาความยากจน ไม่มีที่หันเหำก้นของชาวนา ที่มีผลประโยชน์ถูกริบให้ไปเป็นช่องทางในการก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. 2475 ด้วยเช่นกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเจ้าของที่ดินกับผู้ใช้ที่ดิน

เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายปรับปรุงประเทศ และส่งเสริมเศรษฐกิจเพื่อการค้า โดยเฉพาะเมื่อชาวลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ มีผลให้ที่ดินมีราคาขึ้น การเก็งกำไรจากการซื้อขายที่ดินขึ้น อย่างเช่น เมื่อบริษัทชุกคลองและกุณาสยาม ได้รับสัมปทานชุกคลองบริเวณทุ่งหลวงรังสิต ที่ดินบริเวณทุ่งรังสิตมีราคามากขึ้น ผู้มีทุนทรัพย์มาก อย่างเช่น เจ้านาย ขุนนาง รวมทั้งคนที่มีเงินอื่น ๆ ได้โอกาสเข้าไปจับจองที่ดินบริเวณทุ่งรังสิตจากบริษัทชุกคลองและกุณาสยาม ตามกำลังทุนรอนของแต่ละคน หนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นกล่าวว่า บางรายจับจองตั้งแต่ 1,000 - 2,000 ไร่ บางรายจับจองถึง 10,000 ไร่ กลุ่มบุคคลที่จับจองที่ดินบริเวณทุ่งหลวงรังสิต จะหาประโยชน์จากบริเวณดังกล่าวโดยสรุปแล้ว 3 วิธีด้วยกันคือ ทำนาเอง หรือค่าทำไร่ที่ดิน หรือให้เช่าที่ดิน เป็นที่นิยมมากของเจ้าของที่ดินในระยะนั้น ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวแล้วในเรื่องการลงทุนของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ แล้วอย่างไรก็ตามเจ้าของที่ดิน จะหาประโยชน์จากที่ดินด้วยวิธีใดก็ตาม ขึ้นอยู่กับความพอใจของเจ้าของที่ดินแต่ละคน วิธีการหาประโยชน์จากที่ดินย่อมแสดงให้เห็นถึงลักษณะการผ่านพ้นของอาศัยเงินทุนและลูกจ้างมากขึ้น รวมทั้งการเกิดระบบการเช่าที่ดิน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในปัญหาที่ดิน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเจ้าของที่ดินกับผู้ใช้ที่ดิน เช่นความสัมพันธ์ระหว่างขุนนาง กับไพร่ในสังคมไทยก่อนหน้านี้

อาชีพของชาวนา นอกจากจะขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอนของธรรมชาติแล้ว ชาวนายังมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อทางรัฐบาล คือการเสียภาษีอากรต่าง ๆ รวมทั้งเงินรัชูปการ ซึ่งเป็นภาระหรือหน้าที่ที่ชาวนาจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายทุกปี ถึงแม้จะทำนาได้ผลหรือไม่ได้ผล รวมทั้งขายข้าวได้ไ้ราคาดีหรือไม่ก็ตาม กรณีที่ชาวนาต้องเช่าที่ดินจากชนชั้นเจ้าของที่ดินจะทำให้ภาระของชาวนา

¹ กจร. ร.6 น.20.6/22 - ความเห็นเอกชน วันที่ 31 พฤษภาคม 2457

หนักยิ่งขึ้นไปอีก เพราะนอกจากจะต้องจ่ายเงินภาษีอากรและค่าธรรมเนียมการเช่าต่างรัฐบาล ยังต้อง
 จ่ายค่าเช่าที่นา รวมทั้งเงินกู้และดอกเบี้ยเงินกู้ที่ชราวนำมาจำนองจากผู้เช่าประกอบอาชีพของตนใน
 บางฤดูกาล ทั้งนี้ถ้าใดเกิดฝนแล้ง หรือน้ำท่วม หรือรัฐบาลประสบปัญหาเศรษฐกิจ ราคาสาร
 ทกค่าลง ชราวนา โดยเฉพาะชาวนาที่ยากจน ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง รวมทั้งชาวนาที่กู้เงิน
 จากบุคคลอื่น ๆ เช่น เจ้าของที่ดิน ญาติพี่น้อง และพ่อค้าคนจีน มาลงทุนในการเพาะปลูก จะต้อง
 ประสบความเดือดร้อน เนื่องจากไม่มีเงินสละมาใช้จ่ายต่าง ๆ ชาวนาจะถูกเร่งรัดการทอนา
 รวมทั้งเงินรัฐบาลจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล ถ้าไม่มีเงินเสียค่าเช่า ซึ่งตามมาตรา 10 แห่ง
 พระราชบัญญัติลักษณะเงินอากรค่านา พ.ศ. 2443 ระบุว่า ชาวนาอาจถูกจับตัวไปใช้แรงงาน
 โยธา ในแห่งการราชการในอัตราค่าแรงงานวันละ 1 สลึง จนครบจำนวนค่านาที่จ่าย หรือไม่อาจ
 จะถูกยึดทรัพย์สิน เช่น กระจับปี่ บ้าน หรือแม้แต่ที่นา เป็นประกันเพื่อให้ชาวนามาไถดอน ถ้าไม่มา
 ไถดอนจะถูกขายทอดตลาด โดยเฉพาะวิธียึดทรัพย์สินก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวนาเป็นอันมาก
 เพราะชาวนามีเวลาเพียง 2 เดือนที่จะต้องรีบหาเงินไปไถทรัพย์สินที่ถูกยึดไป ซึ่งชาวนาส่วนมากก็
 ยากจนอยู่แล้วจึงไม่สามารถจะหาเงินมาได้ ไถทรัพย์สินที่ถูกยึด เช่น ที่นาก็จะถูกขายทอดตลาด
 ไร่หนึ่งอากรค่านาครึ่ง และที่ดินขายทอดตลาดนี้ มักตกอยู่กับคนมีเงิน คือพ่อค้า หรือมักเป็น
 เจ้าหน้าที่ของรัฐนั่นเอง¹ ด้วยเหตุนี้เอง ชาวนาซึ่งมีที่ดินเป็นของตนเองบ้างก็จะกลายเป็นชาวนา
 ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง หรือกลายเป็นผู้เช่าที่นาในที่สุด เนื่องจากสาเหตุทั้งที่กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้แล้ว ชาวนายังประสบปัญหาจากการปล่อยยึดทรัพย์สินจากเจ้าหน้าที่ของตน ทั้งนี้เนื่องจาก
 การกู้เงิน ชาวนาจะให้ที่นาของตนค้ำประกันการกู้ยืม เมื่อถึงกำหนดชาวนาไม่สามารถจะไถหนี้สิน
 ได้จึงเกิดกรณีดังกล่าวขึ้น อย่างเช่น

ฎีการ่องทุ่งรของนายณณ พิมพาลัย ชาวนาจังหวัดนครนายก เดือดร้อนเรื่องหนี้สิน เพราะ
 ข้าวราคาถูก จึงขายโคเงินไม่พอใช้เงินต้นและดอกเบี้ย ฝ่ายเจ้าหนี้จึงฟ้องถึงโรงศาลยึดทรัพย์สินออก
 ขายทอดตลาด ซึ่งในเวลาที่จะหาซื้อชื้อยาก ทรัพย์สินที่ไถนั้นคงตกเป็นของโจทก์ เป็นช่องทางที่ผู้

¹ กจร. ร.6 : น.20.3/54 บทความในหนังสือพิมพ์ ยานาโมโต วันที่ 18 กรกฎาคม

ทรัพย์สินจะหาประโยชน์ตามกฎหมายโดยทางอ้อม นายณม พิมพ์ดิษฐ์ จึงฎีกาขอให้เจ้าพนักงานฟ้องและ
เจ้าหน้าที่โรงรักษาสนาในระหว่างปกครองจำคุก หรือ

× ฎีการ้องทุกข์ของนายณม กับพวก รวม 74 รายชื่อ ชวนนายอยู่จังหวัดอ่างทอง ว่าต้องฎีกาเงิน
เขมาท่งกสิกรรมจึงถูกคุมขังกักขังไม่เป็นธรรม เช่น เรียกคอกเบี้ยตั้งครั้งละ 4 - 5 ตำลึง หรือ
เอาข้าวแทนคอกเบี้ย ซึ่งผิดกฎหมายและวิธีรับเงินของพวกเจ้าหน้อกสิกรรมหนึ่ง คือเมื่อฎีกาเอา
ไปจำนองหรือขายปากไว้อีก 1 - 2 ปี ก็เร่งรัดให้ไถถอน ถ้าไม่ไถถอนเอาคอกเบี้ยขายตน
หรือรู้เห็นจะฟ้องร้อง ฎีกาจึงจำใจต้องปฏิบัติตาม ทำให้เงินตนมากขึ้นทุกทีจนไม่สามารถจะชำระ
ให้หมดคืนได้ เพราะเวลานี้ข้าวถูกเหลือเกินและ 10 บาทเศษเท่านั้น จึงขอพระมหากรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานฟ้องร้อง ฎีกาไว้ชั่วคราวจนกว่าจะมีความขึ้น²

ฎีกาทั้ง 2 ฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทรงมีคำสั่ง
ฎีกาของชวานาทั้ง 2 ฉบับนี้ ความสัมพันธ์ของชวานากับบุคคลอื่น ๆ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงฐานะของ
ชวานาที่หมิ่นชานเล็กเป็นของตนเองคงกลายเป็นผู้ที่ไม่หมิ่นชานเป็นของตน และในที่สุดคงกลายเป็น
ผู้เช่าที่ดินทำการปลูกข้าว ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินและผู้เช่าที่ดินขึ้นในสังคมไทย

ชนชั้นเจ้าของที่ดิน หมายถึง ผู้มีที่ดินครอบครองเป็นจำนวนมาก อาจจะทิ้งร้างไว้หรือให้
ผู้อื่นเช่า หรือเจ้าของที่ดินไม่ไถ่เงินเพื่อปลูกในที่ดินของตนโดยตรงแต่ยอมให้ผู้อื่นเช่าประโยชน์
ในที่ดินของตนโดยจ่ายค่าเช่าเป็นการตอบแทน กล่าวได้ว่า ชนชั้นเจ้าของที่ดินต้องเป็นผู้ทุนรอนเป็น
ของตนเอง ซึ่งอาจจะได้แก่ เจ้านาย ข้าราชการ ทหาร หรืออาจจะไปหาลูกหลานเงิน ที่เขาไปรับหรือ
เงินจากประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ หรือกับปล่อยเงินกู้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น โดยที่ตน
เป็นหลักฐานค้ำประกันการกู้ยืม เมื่อชวานาไม่สามารถจะส่งเงินคืนพร้อมคอกเบี้ยคืนได้ ที่ดินดังกล่าว
จะตกเป็นของพ่อค้าคนเงินไปในที่สุด

ความสัมพันธ์ของบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย คือ ชนชั้นเจ้าของที่ดิน และผู้เช่าที่ดิน ถึงแม้จะกล่าว
ทั้ง 2 ฝ่าย ทางช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งสามารถตอบสนองความต้องการของแต่ละฝ่ายได้

¹ กจร. ร.7 กส.15.1/264 ชวานา 5 ราย ร้องทุกข์ให้แก่ในเวลากลางคืน
ที่ 463/6666 ฎีกา นายณม พิมพ์ดิษฐ์ วันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2474

² ก. ฎีกา นายณม กับพวก 74 ราย

ฎีกาของชาวนาอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี และอำเภอฉะเชิงเทรา จังหวัดนครปฐม ซึ่ง
ไต่เบ่งฐานะของชาวนาเป็น 3 ประเภท ตามจำนวนที่ดินที่ชาวนาครอบครอง และการเช่าที่นา
พร้อมทั้งไต่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้เช่าที่ดิน ไว้ดังนี้คือ

"...ชาวนาในปัจจุบันแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

ก. จำพวกที่มีพินนาของตนเอง บุคคลในจำนวนนี้เกือบจะไม่มีเหลือที่ดินของตนจะมีไต่ถูก
จ้างอง หรือชายปาก หรือเป็นหลักฐานทรัพย์สินประกันที่ผู้ยืมจะต้องเสียดอกเบี้ยอย่างรุนแรง
ให้แก่เจ้าหนี้

ข. จำพวกที่ไม่มีพินนาเป็นของตนเอง บุคคลพวกนี้ต้องเช่านาคนอื่นมา เมื่อสิ้นระยะพินนา
แล้วชายชาวไร่ไต่คุมค่าเขา เหลือจากชายก็ไม่พอรับประทันถึงระยะพินนาในไร่พินนา

ค. จำพวกที่หมกพินนาทำมาหากิน บุคคลพวกนี้มาจาก 2 จำพวกข้างต้น คือ ถ้าเป็นพวก
ที่มีพินนาของตนเองก็ถูกผูกมัดทรัพย์สินอื่นเมื่อประทัน ถ้าเป็นจำพวกที่เช่าที่นาเขาทำ
ก็ถูกผูกมัดโดยไม่มีค่าเช่าจะชำระ และในจำนวนผู้ถูกผูกมัดชาวนาจำพวกนี้ถึง 100 คน

...บันทึกพวกข้าพเจ้าทั้งหลายตกอยู่ในฐานะเป็นลูกหนี้ของรัฐบาลและของบุคคลถูก
เจ้าพนักงานเร่งรัดอากรค่านา ถูกเจ้าหนี้เร่งรัดให้ชำระหนี้ และเจ้าหนี้ขาดเมตตาจิต
ก็ต่ออำนาจนาชนชาวในนาที่กดขี่เขาในยุ่งาง ในที่สุดก็ถูกผูกมัดทรัพย์สินของเขาทุกชนิด
เพื่อเอาเงินใช้หนี้หลวง และราษฎร..."¹

ฎีกาทั้งกล่าวแสดงให้เห็นความยากจนและความเดือดร้อนของชาวนา โดยเฉพาะผู้ที่เช่าที่นา
เพาะปลูก ซึ่งเดิมอาจเคยเป็นเจ้าของที่ดินขนาดเล็กมาก่อน ชาวนาผู้เช่าที่นาทำกิน มักจะถูกเจ้าของ
ที่ดิน รวมนางนยทุนเงินกู้ในท้องดิน ซึ่งในบางครั้งก็บุคคลเดียวกัน เขารักเอาเปรียบในค่านาเช่า
และดอกเบี้ยอย่างหนัก ซึ่งเมื่อให้ชาวนาผู้เช่าที่นา ไม่สามารถสะสมทุนใหม่หากพอที่จะเปลี่ยนแปลง
ฐานะของตนเองให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าชาวนาผู้เช่าที่นาจะถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ้าของ
ที่ดิน แต่ชาวนาผู้เช่าที่นาก็ยังมีความยากจนของตนมีไต่ติดพันอยู่กับเจ้าของที่ดินเพื่อแก้ปัญหา

¹ กจร. ร.7 รล.20/194 ฎีกาขอเกล้าถวายความเห็น 4 เรื่อง วันที่ 23 มีนาคม

ของตนเอง ผู้เขียนคิดว่า ผู้เช่าที่ดินคงจะคิดอยู่เสมอว่า ตนเป็นผู้เช่าที่ดินต้องพึ่งพาทางบ้านเศรษฐกิจ จากเจ้าของที่ดิน ดังนั้นเจ้าของที่ดินคือผู้ที่มีบุญคุณต่อตัวเอง ในลักษณะที่ขอยืมหรือขอยืมมาที่ตนเอง เขามาทำกินในที่นั้น ถึงแม้ว่า ผู้เช่าที่ดินจะทองจ่ายค่าเช่าที่ดินตอบแทนก็ตาม การยอมรับสภาพของ ตนเองของผู้เช่าที่ดินจะเห็นได้จากปฏิภาณต่าง ๆ ที่ผู้เขียนนำมาเป็นตัวอย่างประกอบการศึกษา จะ เห็นว่าปฏิภาณที่ยอมรับสภาพความยากจน ความเดือดร้อนต่าง ๆ รวมทั้งการถูกยึดทรัพย์สิน หักค่าเช่า จนกระทั่งกลายเป็นผู้เช่าที่ดินในที่สุด ขอความในปฏิภาณแสดงว่า บุคคลเหล่านั้นไม่คิดท้อถู หรือไม่พอใจต่อทางราชการและเจ้าของที่ดิน ปฏิภาณเหล่านั้นเพียงแต่ร้องขอความเห็นใจและขอ ผ่อนผันการชำระหนี้ หรืออกราคา ชาวกรรจนกรชาวไร่จะมีราคาขึ้นกว่าเดิม นอกจากนั้นแล้วความ ไม่พอใจต่อเจ้าของที่ดินจะรุนแรงมากหรือไม่ขึ้นอยู่กับคุณภาพ หรือความเมตตาของเจ้าของที่ดิน ต่อผู้เช่าที่ดินอีกด้วย ผู้เขียนคิดว่า เป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้ความขัดแย้งระหว่างบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย ไม่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงในสังคมไทย ถึงแม้ว่าผู้เช่าที่ดินจะยากจนและได้รับความเดือดร้อน โดยเฉพาะในระยะที่เศรษฐกิจตกต่ำ

ความสัมพันธ์ของเจ้าของที่ดินและผู้เช่าที่ดินจะต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้ลงนายกับไพร่ ในลักษณะที่ว่า ผู้ลงนายให้ความคุ้มครองต่อชีวิต ทรัพย์สินแก่ไพร่ในขณะที่ไพร่ตอบแทนด้วยการทำงาน ต่าง ๆ ให้แก่ผู้ลงนายของตน พระมหากษัตริย์ขอขมาท่านใดต่อผู้ลงนายของตน เพื่อแสดงให้เห็นความ อ่อนน้อมหรือความเคารพเชื่อฟังต่อผู้ลงนาย ในลักษณะดังกล่าวผู้ลงนายไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าจ้างเป็น การตอบแทนแก่ไพร่ในสังกัดของตน ส่วนกรณีของเจ้าของที่ดินกับผู้เช่าที่ดิน บุคคลทั้ง 2 ฝ่ายจะติดต่อกัน หรือมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจมากกว่าจิตใจ หรืออำนาจ เมื่อผู้เช่าที่ดินจ่ายค่าเช่าที่ดินแล้ว เจ้าของ ที่ดินไม่มีความจำเป็นต้องให้ความคุ้มครองในชีวิตและทรัพย์สินแก่ผู้เช่าที่ดิน เมื่อบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย ไม่มีพันธะต่อกันแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้เช่าที่ดินก็จะสิ้นสุดลง

ผลการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 คือ สังคมไทย มีลักษณะกึ่งจารีต กึ่งทันสมัย สืบเนื่องมาจากการเลือกหรือเลือกเปลี่ยนแปลงบางสิ่งในสังคมไทย เฉพาะในสิ่งที่จะ เป็นประโยชน์ หรืออำนวยความสะดวกสบาย หรือสิ่งที่มองเห็นได้ง่าย และชัดเจนว่าสังคมไทย ทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตก กล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะเปลือกนอกเท่านั้น ส่วน การเปลี่ยนแปลงใน "เปลือกใน" ซึ่งเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ยาก เช่น แนวความคิดทางการเมือง ค่านิยม ทัศนคติ ตามแบบตะวันตก เป็นต้น เรื่องนี้บ้างแล้วเฉพาะในกลุ่มผู้ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่

หรือกลุ่มปัญญาชน หัวก้าวหน้า ซึ่งส่วนมากจะอาศัยในเขตเมืองหลวง กลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้เริ่มมี
แนวความคิดทางการเมืองตามแบบตะวันตก เริ่มวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและปัญหาต่าง ๆ ในสังคม
ไทย พร้อมทั้งเรียกร้องสิทธิทางการเมืองให้ประชาชน อย่างไรก็ตาม ประชาชนส่วนใหญ่ยัง
ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม รวมทั้งแนวความคิดแบบสังคมศักดินา ยังคงอยู่ในสังคม
ไทยถึงแม้ว่าจะยกเลิกระบบไพร่และทาสไปแล้วก็ตาม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เองที่ทำให้คนไทยส่วนใหญ่
ยอมรับการเปลี่ยนแปลงเฉพาะ "เปลือกนอก" ที่มองเห็นได้ง่ายว่าเป็นผู้ที่ทันสมัย ส่วน "เปลือกใน"
ยังคงอยู่ในลักษณะเดิมประชาชนส่วนใหญ่จึงไม่คิดจะเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ถึงแม้กลุ่มที่
ต้องการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองคือ กลุ่มปัญญาชน หัวก้าวหน้า ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ
โดยอ้างว่า เรียกร้องสิทธิทางการเมืองให้ประชาชนส่วนใหญ่นั่นเอง

สังคมไทยก่อน พ.ศ. 2448 มีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายภายในบางประการมา โดยตลอดเพื่อความอยู่รอดของระบอบไพร่และให้เหมาะสมกับกาลเวลาในแต่ละสมัย กระบวนการเปลี่ยนแปลงทาง ๆ อย่างเช่น การลดเวลาบรรพการของไพร่จาก 6 เดือน เหลือเพียง 4 เดือน และ 3 เดือน ตามลำดับ การยินยอมให้ไพร่ส่งส่วย และเงินค่าราชการแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน การลดเงินค่าราชการเหลือเพียง 6 บาท ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การกำหนดค่าตัวลูกหาญลูกไท ที่เกิดในปี พ.ศ. 2411 และลดค่าตัวทาสประเภทอื่น ๆ จนกระทั่งประกาศพระราชบัญญัติทาส ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) เป็นต้น กระบวนการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทยในช่วงดังกล่าว มีผลให้โครงสร้างสังคมไทยมีความยืดหยุ่น หรือค่อย ๆ คลายคลายความแข็งงอ หรือกฎหมายต่าง ๆ ภายในสังคม และที่สำคัญคือ สังคมไทยมีการเลื่อนฐานะหรือเลื่อนไหวตลอดเวลา ปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองจึงไม่เกิดขึ้นในสังคมไทย

ความสัมพันธ์ของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองจะอยู่ในรูปอุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ผู้อุปถัมภ์ในฐานะที่เป็น ผู้ใหญ่ ผู้บังคับบัญชา จะต้องให้ความคุ้มครองดูแลช่วย หรืออุ้มชู ในด้านชีวิตและทรัพย์สิน ตามที่กฎหมายระบุไว้ ในขณะที่เดียวกัน ผู้น้อยหรือลูกน้อง ต้องตอบแทนบุญคุณในรูปการถูกเกณฑ์แรงงาน ส่งส่วย และเงินค่าราชการ รวมทั้งมีสิทธิที่จะนำไพร่ในสังกัดกรมกองของตนมาใช้งานส่วนตัว เช่น การก่อสร้าง ทำสวน ทำนา เป็นต้น สิ่งที่สำคัญคือ ผู้น้อย หรือลูกน้อง ต้องให้ความเคารพเชื่อฟัง และจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ หรือผู้บังคับบัญชาของตน ในที่สุดจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลไปในที่สุด และมีผลให้ระบอบไพร่หรือการจัดระเบียบสังคมไทยต้องเสื่อมประสิทธิภาพตามกาลเวลา เช่น ไพร่หลักเลี้ยงการเกณฑ์แรงงานมากขึ้น เงินราชการค่างก็มาก รวมทั้งการแย่งชิงไพร่ของมูฮานาย เป็นต้น ซึ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้เห็นว่าการจัดระเบียบสังคมโดยระบอบไพร่ไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์อีกต่อไป ดังนั้นรัฐบาลจึงประกาศพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 หรือ พ.ศ. 2448 ซึ่งถือว่าเป็นการยกเลิกระบอบไพร่อย่างเป็นทางการ พร้อมกับนั้นรัฐบาลมีนโยบายปรับปรุงสังคมไทยให้ทันสมัย ตามแบบประเทศตะวันตก ทวยการจัดการศึกษาสมัยใหม่ การปลูกฝังความรู้สึกรักชาติ การยอมรับ

ความเจริญ โดยเฉพาะความเจริญทางวัตถุ สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวนำแล้วข้างต้น มีผลให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมไทยและสังคมไทยเริ่มการเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ตนเอง

โครงสร้างสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ประกอบด้วย 3 ชั้นชั้นคือ เจ้านาย ชนชั้นกลาง สามัญชน มีชาตกำเนต การศึกษา ทรัพย์สิน สถานภาพและบทบาทในสังคมเป็นเครื่องหมายกึ่งชนชาตกำเนตซึ่งเคยเป็นปัจจัยสำคัญในการเลื่อนฐานะทางสังคมไทยมาก่อนในระบอบนี้ถือว่าชาตกำเนตมีใช้ปัจจัยสำคัญเพียงประการเดียวที่จะกำหนดชนชั้นในสังคมไทยอีกต่อไป

เจ้านาย หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมสูงโดยกำเนิด และหน้าที่ราชการมีบทบาทสำคัญในด้านการปกครองและบริหารประเทศ กลุ่มชนชั้นสูงจะได้รับการศึกษาสมัยใหม่ จึงมีโลกทัศน์ที่กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม จึงยอมรับการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยก่อนกลุ่มบุคคลอื่น โดยเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ชนชั้นสูงได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการ

พระมหากษัตริย์ ทรงมีพระราชอำนาจอย่างอนันต อย่างไรก็ตามพระองค์ทรงมีไตรงวิชัย พระราชอำนาจอย่างอนันตของพระองค์ อย่างเช่น พระองค์ทรงยินยอมหรือเปิดโอกาสกว้างให้แก่สามัญชนที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ และมีความสามารถเข้าสู่วงราชการได้มากขึ้น ในทำนองเดียวกันในการบริหารราชการแผ่นดิน พระองค์ทรงอาศัยความร่วมมือและประสบการณ์การทำงานจากเจ้านายที่รับราชการและข้าราชการ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดกฎ ร.ศ. 130 ถือว่าเป็นครั้งแรกที่เกิดการทลายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นพระองค์จึงต้องอาศัยประสบการณ์ ความรู้ความสามารถของเจ้านายที่รับราชการและข้าราชการในการบริหารประเทศ ขณะเดียวกันพระองค์พยายามปลูกฝังความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา กษัตริย์ โดยเฉพาะสถาบันกษัตริย์ ในทำนองเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขึ้นครองราชย์โดยมิได้เตรียมพระองค์ไว้ล่วงหน้า จึงเรียกว่า "มือใหม่" ในด้านการปกครองและบริหารประเทศ ดังนั้นประสบการณ์ในการทำงาน และความรู้ความสามารถของกลุ่มเจ้านายที่รับราชการ จึงมีความสำคัญและจำเป็นสำหรับพระองค์ ในขณะที่บ้านเมืองประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ และปัญหาทางด้านการคลัง ภัยเหตุนี้พระองค์จึงจัดตั้งอภิรัฐมนตรีสภา เพื่อเป็นที่ปรึกษาการแผ่นดินในพระองค์ ทั้งนี้พระองค์เชื่อมั่นว่าการแก้ปัญหาของชาติบ้านเมืองในขณะนั้นจะทรงกระทำโดยตามลำพังพระองค์เดียวไม่ได้ องคมนตรีสภาซึ่งมีลักษณะเป็นสภาที่ปรึกษา แต่มีหน้าที่จำกัดคือ ประชุมปรึกษาราชการหรือขอราชการซึ่งพระราชทานลงมาไว้ปรึกษาและที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตใหม่ปรึกษาหารือแล้วนำคำปรึกษา

ขึ้นถวายบังคมทูล การจัดตั้งอภิรัฐมนตรีสภา และองคมนตรีสภา แสดงว่าพระมหากษัตริย์ ทรง
ยอมรับสภาพความเป็นจริงในสังคมไทยที่ว่า การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในทางต่าง ๆ นั้น
พระองค์ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ เป็นสำคัญ

นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ยังทรง จินตนาการสำคัญต่อการเลื่อนฐานะทางสังคม หรือตำแหน่ง
หน้าที่ของบุคคลในสังคมไทย ทั้งนี้เพราะพระองค์ยังทรง มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการแต่งตั้งบุคคลเข้า
รับราชการ โดยเฉพาะข้าราชการในระดับสูง รวมทั้งพระราชทานยศฐานันดรศักดิ์ ให้แก่บุคคล
ต่าง ๆ ในสังคมที่ประกอบคุณงามความดี อย่างไรก็ตามการแต่งตั้งบุคคลเข้ารับราชการนั้น
พระองค์จะทรง แต่งตั้งตามความคิดเห็นหรือการ เสนอแนะของเจ้านายที่รับราชการ หรือข้าราชการ
ในระดับสูง เช่น เสนาบดี เช่นกันด้วยเหตุนี้เอง ระบบพวกพ้องจึงยังคงอยู่ในสังคมไทย กล่าวคือ
บุคคลใดก็ตามที่มีพื้นฐานทางครอบครัว หรือมีโอกาสได้ทำงานใกล้ชิดกับผู้มีอำนาจ บังคับบัญชา หรือ
พระมหากษัตริย์ ย่อมมีโอกาสที่จะแสดงความรู้ ความสามารถ ความฉลาด และไหวพริบในการทำงาน
รวมทั้งได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากผู้บังคับบัญชา หรือพระมหากษัตริย์โดยตรง โอกาสที่จะได้รับการ
สนับสนุน หรือแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ทางราชการมีมากขึ้น เนื่องจากผู้บังคับบัญชาและ
พระมหากษัตริย์ ทรงเคยเห็นประวัติการทำงานมาแล้ว กล่าวได้ว่า การศึกษาสมัยใหม่หรือคุณวุฒิจะ
เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเลื่อนฐานะทางสังคม แต่ยังมีปัจจัยอื่น เช่น พื้นฐานทางครอบครัว หรือชาติกำเนิด
และระบบพวกพ้อง ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเลื่อนฐานะทางสังคมเช่นกัน เพราะยังมิได้มีการรับสมัคร
สอบคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการ ควบคู่กันกับระบบพวกพ้องจึงยังคงอยู่ในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม
ผู้เขียนไม่ได้หมายความว่า คุณวุฒิไม่ใช่ปัจจัยสำคัญต่อการเลื่อนฐานะทางสังคมอีกต่อไป คุณวุฒิเป็น
"ใบเบิกทาง" ของการเลื่อนฐานะทางสังคม แต่การเลื่อนฐานะทางสังคมจะเป็นไปได้นานหรือน้อย
เพียงใดขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชา รวมทั้งชาติกำเนิดด้วยเช่นกัน ลักษณะดังกล่าวมาแล้ว
นี้เอง ทำให้อำนาจการปกครองและบริหารประเทศอย่างแท้จริง ไม่กระจายไปยังกลุ่มบุคคลอื่น ๆ
อย่างกว้างขวางมากนัก ขยายก่อให้เกิดความไม่พร้อมต่อราชการ โดยเฉพาะผู้จบการศึกษาจาก
ต่างประเทศและนิยมการปกครองแบบประชาธิปไตย เริ่มมองว่าอำนาจบริหารประเทศกระจุกตัวอยู่
ในมือของชนชั้นสูง ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคม เป็นสาเหตุให้บ้านเมืองเจริญช้า

เจ้านายในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 ของประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกเหนือจาก
รับราชการ กรณีที่เจ้านายเมืงนครพิชัย อาจจะประกอบอาชีพทั้งต่อไปนี้ ปลุกตักแถวให้เขา ให้เขาพัฒนา

ซึ่งแสดงว่าเกิดการสะสมที่ดินและเงินกำไรจากที่ดิน จากการให้เช่าที่นา จนกลายเป็นชนชั้น
เจ้าของที่ดิน ดำเนินธุรกิจส่วนตัว เช่น โรงสี การค้าขายส่วนตัว เป็นต้น ในบางครั้งเจ้านาย
อาจเข้าร่วมลงทุนกับพ่อค้านักธุรกิจ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงว่าเจ้านายหันมาสนใจงานธุรกิจ
นั่นเอง

การเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านการเศรษฐกิจกับกลุ่มพ่อค้านักลงทุนในธุรกิจสมัยใหม่ อาจทำได้
หลายวิธี คือให้เงิน รับจ้างอง สร้างโรงสี ให้พ่อค้าลงทุนเช่าดำเนินการ ชื่อ "หุ้น" หรือ
"แชร์" ในบริษัทต่าง ๆ เช่น ชื่อหุ้นในบริษัทเบญจกษยาภิมาจอ บริษัทบุรีรัมย์ไทย บริษัทรณรง
พุทธบาท เป็นต้น บริษัทเหล่านี้สนับสนุนให้มีรายได้ดำเนินการ อาจอยู่ในคณะกรรมการบริษัท ส่วน
การจัดกิจการต่าง ๆ ฝ่ายพ่อค้านักลงทุนในธุรกิจสมัยใหม่ให้พ่อค้าคนจีน หรือพ่อค้าชาวตะวันตก เมื่อ
ถึงสมัยแบ่งปันผลประโยชน์ "แชร์" ของผู้ลงทุนแต่ละคน

กล่าวได้ว่าชนชั้นสูง โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์และเจ้านาย หลังการยกเลิกระบอบไพร่
และทาสแล้ว ยังคงมีบทบาทและสถานภาพสูงสุดในสังคม แม้สถานภาพของพระมหากษัตริย์ และ
เจ้านาย เริ่มสั่นคลอนและตกต่ำลงจนกระทั่งเกิดการปฏิวัติ 2475 เนื่องจากการให้เสรีภาพแก่
หนังสือพิมพ์ การขยายการศึกษาในระดับสูง ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แต่ในขณะเดียวกันกลุ่ม
ชนชั้นสูงก็ขยายอิทธิพลทางการเมืองให้แก่ประชาชนโดยทั่วไปนั่นเอง

ชนชั้นกลาง ไคแก่ พ่อค้านักลงทุน โดยเฉพาะพ่อค้านักลงทุนชาวจีน หนบที้ "ชาวสวน
ชาวนา" ที่เป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ ประกอบอาชีพอิสระอื่น ๆ เช่น นายแพทย์ ครู หนาย
นักหนังสือพิมพ์ นักประพันธ์ เป็นต้น ชนชั้นกลางแบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก เป็นกลุ่มบุคคลที่รับทอด
มาจากชนชั้นกลางของสังคมไทยก่อนหน้านี้ เช่น พวกพ่อค้าชาวภูเก็ต เจ้าชื่อนายอากร ซึ่งจะได
รับบรรดาศักดิ์ อย่างเช่น พระโสมพะมิตร (กิมเซ่งหลี) พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (มัน
เลาพะเศรษฐี) พระพิบูลรัตนกร (ยี่ทองเชียงเก้) เป็นต้น กลุ่มที่ 2 ไคแก่ พวกที่ได้รับการศึกษา
สมัยใหม่ แลวก่อร่างสร้างตัวในการลงทุนธุรกิจสมัยใหม่ประเภทต่าง ๆ จนกระทั่งกลายเป็น "เศรษฐี"
และมีบทบาทสำคัญในธุรกิจสมัยใหม่ในสังคมไทย อย่างเช่น พระยาภักดีนครเศรษฐี (นายเล็ค เศรษฐบุตร)
พระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) หลังจากจบการศึกษาสมัยใหม่แล้ว เขาไปเป็นเสมียนใน
ห้างร้านก่อน เพื่อเรียนรู้งานด้านการค้าขาย เมื่อมีประสบการณ์ด้านการค้าขายพอสมควร และมี
ทุนทรัพย์บ้างแล้ว จึงหันมาประกอบกิจการธุรกิจส่วนตัว อย่างเช่น กิจการนำแท่งนายเล็ค กิจการ

โรงแรมนายเลิศ กิจการค้าไม้ของหลวง ข้าราชการกิติ ครอบาเมื่อสะสมเงินทุนมากก็ไปประกอบกับกล้าเสี่ยง
 ทอการลงทุน จึงหันมาประกอบธุรกิจขายบริการด้านศกรรับส่งผู้โดยสารภายในประเทศ เช่น รถเมือ
 นายเลิศ และเรือเมือโดยสารบริษัทคลองบางหลวงของพระยาภิรมย์ภักดี ซึ่งเป็นการร่วมลงทุนกับ
 พระโสมพะมิตร เป็นคน

ระบบเศรษฐกิจเพื่อการทำให้การลงทุนต่าง ๆ ต้องอาศัยเงินทุนหมุนเวียน ดังนั้น พอล่า
 นักลงทุนธุรกิจจึงร่วมทุนกันจัดตั้งธนาคาร ซึ่งเป็นสถาบันการเงินสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม
 ธนาคารพาณิชย์ที่สร้างขึ้นในสังคมไทยครั้งแรกเป็นการร่วมทุนกันระหว่างชนชั้นสูงที่มีทุนทรัพย์กับพ่อค้านักธุรกิจ
 สมัยใหม่ ในขณะเดียวกันพ่อค้านักธุรกิจชาวจีนในประเทศไทยก็ร่วมทุนจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ธนาคารเอ็กของ
 คนจีนมาเพื่อสนับสนุนการค้าและการลงทุนโดยเฉพาะธุรกิจการค้าชาว และรับฝากเงินจากประชาชน
 ทั่วไป ถึงแม้ว่าธนาคารพาณิชย์ของพ่อค้านักธุรกิจของชาวจีนในประเทศไทยจะเปิดดำเนินการในระยะสั้น ๆ
 เนื่องจากขาดเงินทุนสนับสนุนและการปล่อยเงินทุนเกินกำลังของธนาคารและรวบรวมทุนในธนาคารเหล่านั้น
 ส่วนใหญ่ก็เป็นพ่อค้านักลงทุนกลุ่มเดียวกัน ดังนั้นการปล่อยเงินกู้ของธนาคารจึงออกมาจะล้นเกินมากเกินไป
 ในที่สุดธนาคารเหล่านั้นก็ปิดตัวเองในระยะสั้น ๆ อย่างไรก็ตามการจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ ซึ่งเป็นสิ่งแปลกใหม่
 ในสังคมไทยขึ้นแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย นับเป็นการแรกของการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบ
 ทุนนิยม

นอกจากนี้ พ่อค้านักลงทุนในธุรกิจสมัยใหม่ โดยเฉพาะพ่อค้าคนกลาง หรือพ่อค้าชาวเปลือก
 จะกลายเป็นชนชั้นเจ้าของที่ดิน เพราะเป็นนายทุนสำคัญของราษฎร โดยเฉพาะกลุ่มชาวนาที่ยากจนไม่มี
 ที่ดินเป็นของตนเอง จากการที่พบว่า พ่อค้าชาวเปลือกหรือพ่อค้าคนกลางจะออกไปรับซื้อข้าวเปลือก
 หรือสินค้าการเกษตรต่าง ๆ พระมหากษัตริย์และขุนนางไปขายแก่ชาวนาในท้องที่ต่าง ๆ ทำให้ผู้ถึง
 สภาพความยากจน การขาดแคลนเงิน สำหรับเป็นทุนในการทำนา การขาดแคลนสินค้าอุปโภค บริโภค
 พ่อค้าคนกลางจึงยินยอมให้ชาวนาที่ยากจนเหล่านั้นกู้เงินของตน โดยที่ตนค่าประกันการกู้ยืม กรณีที่ชาวนา
 ไม่สามารถขายข้าวได้ในราคาดี โอกาสที่ชาวนาจะได้ออกรับเงินของตนก็น้อย ในที่สุดที่ดินตกเป็นของ
 พ่อค้าคนกลาง โดยเฉพาะในบริเวณภาคกลาง ดังนั้นพ่อค้าคนกลางจึงกลายเป็นชนชั้นเจ้าของที่ดิน และ
 ชาวนาจะกลายเป็นผู้ไม่มีที่ดิน คงเช่าที่ดิน ซึ่งเดิมเคยเป็นของตนเองมา

กล่าวได้ว่า ชนชั้นกลางยังคงมีบทบาทสำคัญด้านเศรษฐกิจของประเทศในระยะ พ.ศ. 2448 -
 2475 ชนชั้นกลางจะร่วมทุนในธุรกิจสมัยใหม่ ซึ่งคณะกรรมการบริษัท ผู้จัดการดำเนินการ มีการควบคุม
 บัญชี เมื่อสิ้นปีแบ่งปันผลกำไรตามหุ้นของผู้ลงทุนแต่ละคน พ่อค้านักธุรกิจสมัยใหม่ยังคงสร้างความสัมพันธ์

อันก็ก้นชั้นสูง และประชาชนทั่วไป ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์ทางด้านการธุรกิจ ถึงแม้ว่าชนชั้นกลาง โดยเฉพาะพ่อค้าคนกลาง หรือคนค้าขาย ใดๆ จะมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าสามัญชน มีกำลังทรัพย์มาก แต่ยังไม่มีความหมายทางการเมืองการปกครอง

สามัญชนทั่วไปส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนา และส่วนน้อยจะประกอบอาชีพ "กรรมกร" ในตัวเมือง ชนชั้นต่ำจะมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าชนชั้นอื่น ของรัฐบาลสมัยนั้นต่ำกว่าทุกชนชั้นในสังคม ดังนั้นจึงมีฐานะยากจน แต่อย่างไรก็ตามเราได้ออกอุบายบุคคลเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของไทย หลังการยกเลิกระบอบไพร่และทาส แล้วประกอบกับการประกาศพระราชบัญญัติ โฉนดที่ดิน ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ชาวนาจะมีอิสระจับจองที่ดินทำกินและไ้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ชาวนามีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของตนเอง

ชาวนาบางส่วนได้ออกมาเช่าที่ดินขนาดเล็ก และชาวนาที่ไม่ได้ที่ดินเป็นของตนเอง ชาวนาเหล่านี้แม้จะพ้นพันธะระบบไพร่ทาสแล้วก็ไม่กระตือรือร้นที่จะสร้างฐานะทางเศรษฐกิจอย่างเช่น พวกพ่อค้าคนกลางหรือคนค้าขาย ใดๆ ชาวนาหวังเพียงที่ดินขนาดเล็กเพียงครอบครัว ผิดกับชาวเขาได้ในราคาถูกมีเงินซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค และมีเงินใช้จ่ายในครอบครัว การทำบุญ รวมนั่งเงินภาษีอากรต่าง ๆ และเงินสำหรับเล่นการพนัน คุยเห่ขันชาวนาเป็นกลุ่มที่ยอมรับสภาพความเป็นจริงของตนในสังคม ไม่คิดจะกินนอนต่อสู้เพื่อความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ชาวนายังคงมีลักษณะขอเมตตา หรือยังคงเกรงในอำนาจบารมี หรือผู้มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าตน ซึ่งเป็นลักษณะสืบทอดมาจากระบบไพร่ทาสนั่นเอง

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในกลุ่มชาวนา คือถึงแม้ว่าชาวนายังคงพึ่งพาผู้มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าตน อย่างเช่น ข้าราชการ คนค้าขาย พ่อค้าคนกลาง หรือเจ้าของที่ดิน แต่การพึ่งพาพึ่งพิงกลายเป็นการพึ่งพาทางด้านการเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เช่น การขอเงิน การเช่าที่ดิน หรือการซื้อสินค้าเชื่อ ลักษณะการพึ่งพาทางด้านการเศรษฐกิจนี้เองเป็นเหตุให้ชาวนาเสียเปรียบ เนื่องจากชาวนาไม่สามารถกำหนดอัตราค่าเช่า อัตราดอกเบี้ย ราคาสินค้า ชาวนาต้องยอมรับสภาพความเสียเปรียบของตน อย่างไรก็ตาม ในความนึกคิดของชาวนาในระยะดังกล่าว คงยังไม่คิดถึงการเสียเปรียบหรือได้เปรียบ ชาวนาคงคิดเพียงว่า การช่วยเหลือของข้าราชการ คนค้าขาย พ่อค้าคนกลาง หรือเจ้าของที่ดิน เป็นการช่วยไ้ตนมีเงินทุน หรือที่ดินทำกินเท่านั้น เมื่อคนขายข้าวได้ราคาดีก็ตอบแทนการช่วยเหลือดังกล่าวในรูป เงินค่าเช่า หรือดอกเบี้ยต่าง ๆ ตามที่กำหนดในหนังสือสัญญา รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จะไม่เป็นปัญหาใด ๆ จนกระทั่งเมื่อเกิดภาวะภัยธรรมชาติ หรือราคาข้าวตกต่ำ ชาวนายังคงยอมรับสภาพความเป็นหนี้ของตน

หรือผู้เช่าที่ดินของตน ชาวนายังคงยอมรับที่จะยอมแทน ข้าราชการ คหบดี พ่อค้าคนกลาง หรือเจ้าของที่ดินตามสัญญา จนกระทั่งพวกเขากลายเป็นหนี้จริง ๆ จึงอพยพหนีหนี้ไปยังท้องถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ หรือภูมิภาคของความช่วยเหลือ หรืออพยพมาจากพระมหากษัตริย์ เพื่อเลื่อนเวลาหรือยกเว้นชำระหนี้สิน ค่าเช่า คอกเบี้ย รวมทั้งเงินภาษีอากรเงินรัฐูปการ จนกว่าราคายาวในท้องตลาดจะดีขึ้น

อย่างไรก็ตามการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ ชาวนาไม่จำเป็นต้องยอมแทน ข้าราชการ คหบดี พ่อค้าคนกลาง หรือเจ้าของที่ดินด้วยการจงรักภักดีหรือการถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานส่วนตัวในกลุ่มบุคคลดังกล่าว ความสัมพันธ์ของบุคคล 2 ฝ่าย จะยั่งยืนนานเท่าใดขึ้น ขึ้นอยู่กับความพอใจของบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย หรือขึ้นอยู่กับมีการจ่ายค่าเช่าที่ดิน จ่ายเงินกู้พร้อมคอกเบี้ย ความสัมพันธ์จะสิ้นสุดลงเมื่อทั้ง 2 ฝ่าย ปฏิบัติตามสัญญาแล้ว เช่น จ่ายค่าเช่าที่ดิน หรือจ่ายเงินกู้พร้อมคอกเบี้ยหมดแล้ว

ความทองการของกลุ่มสามัญชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องปากท้องของแต่ละครอบครัว พวกเขาจึงไม่คำนึงถึงความสำคัญของตนเองในคานเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สาบสูญโดยทั่วไปยังคงยึดมั่นในทัศนคติของระบบไพร่ โดยเฉพาะเรื่องการยอมรับสภาพของตน โดยไม่คิดทรยศเพื่อสร้างฐานะทางสังคมให้ดีขึ้น สาบสูญหวังจะเลื่อนฐานะทางสังคมโดยการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียน และเมื่อจบการศึกษาจะรับราชการแล้วก็จะสมัครเป็นเสมียน หรือข้าราชการในระดับตน ๆ การที่บุตรหลานเข้ารับราชการนี้ว่าเป็นเกียรติของครอบครัว

ยูเซินลิควา หลังการยกเลิกระบบไพร่-ทาส พ.ศ. 2448 แล้ว ราษฎรต้องรับผิดชอบต่อการหาเลี้ยงชีพอย่างเต็มที่มากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญของการดำรงชีวิตของราษฎร เนื่องจากไม่มีขุนนาง หรือนายเจ้านายรับผิดชอบต่อการดำรงชีวิตของตนต่อไป คอยเหตุนั่นพวกเขาก็สนใจเฉพาะการทำมาหากิน หรือกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีมากกว่าจะสนใจเรื่องที่ไกลตัว เช่น หนี้สิน เศรษฐกิจ หรือความไม่เป็นธรรมในสังคม เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ แทนจะไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความสัมพันธ์เป็นเรื่องของจิตใจ หรืออำนาจบารมี พระมหากษัตริย์ยังคงได้รับการเคารพยำเกรงและความจงรักภักดีจากบุคคลทุกชนชั้นในสังคม ประชาชนยังมีความเชื่อคือ "ไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์" ถึงแม้ว่าจะยกเลิกระบบไพร่และทาสแล้วก็ตาม ดังนั้นพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะอุปถัมภ์ หรือ "ผู้ใหญ่" สูงสุดในสังคมไทยจึงจะให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนเมื่อประชาชนร้องขอหรือเกิดความเดือดร้อน จากท้าวบางงู๊กา หรือจากความท้อแท้สับสนที่ผู้เขียนนำมาเป็นตัวอย่าง

การศึกษา ส่วนใหญ่จะเห็นด้วยกับนโยบายการบริหารราชการของพระองค์ที่จะทำหม้อหมองที่เกิดจากฐานนโยบายไปปฏิบัติ อย่างเช่น การคอร์รัปชัน การช่วยเหลือ "พวกพ้อง" เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เอง ฎีกาหรือความหนังสือฉบับที่ 2 ลักษณะ คือแสดงความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว และสนับสนุนให้इनนโยบายต่อไป ฎีกาของกลุ่มขุนนางต่าง ๆ ไม่รุนแรงถึงขั้นเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง เพียงต้องการให้แก้ไขหม้อหมอง ในระบบการปกครองเดิมเท่านั้น ยกเว้นกลุ่มกบฏ ร.ศ. 130 และ คณะราษฎร

กบฏ ร.ศ. 130 และคณะราษฎร เป็นกลุ่มชนชั้นกลาง หรือข้าราชการทหารและพลเรือน หัวก้าวหน้าในสมัยนั้น คิดจะเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่กลุ่มกบฏ ร.ศ. 130 และคณะราษฎร ซึ่งอาจว่าต้องการให้มาเรียนเจษฎาภิเศกตามอย่างประเทศวิไล ห้างหลาย และ แก้ไขปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ ในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม กบฏ ร.ศ. 130 และคณะราษฎร ไม่ได้เป็นตัวแทนที่แท้จริงของประชาชนส่วนใหญ่ นอกจากจะอ้างว่าต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อประเทศชาติ แล้วยังมีสาเหตุส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับอีกตัว คือ ความไม่พอใจส่วนตัว ระหว่างบุคคลบางคน กับกลุ่มชนชั้นสูงบางพระองค์ กลุ่มกบฏ ร.ศ. 130 ไม่พอใจที่ทหารถูกเหยียดหยามศักดิ์ศรี โดยการเชยชมทูลนาพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง ข้าราชการทหารพลเรือน เมื่อคราวที่ทหารมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับมหาดเล็กของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ส่วนบุคคลกลุ่มราษฎรมีเรื่องไม่พอใจส่วนตัวระหว่างเอกอัครราชทูตไทย ประจำกรุงปารีส กับนายปริทัศน์ พนมยงค์ เมื่อครั้งยังเป็นนักเรียนทุนศึกษาวิชากฎหมายที่กรุงปารีสเช่นกัน เมื่อนักศึกษาจากต่างประเทศกลับมายังประเทศไทยเข้ารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ มีเรื่องไม่พอใจเกี่ยวกับการเลื่อนตำแหน่งที่ทางราชการที่ไม่อาศัยคุณวุฒิเพียงประการเดียว ยังอาศัยประสมการณ์การทํางาน หรือพวกพ้องสนับสนุน ประกอบรัฐบาลประกาศนโยบายตุลาภาพ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้คณะราษฎรไม่พอใจต่อการเลื่อนตำแหน่ง ขาดทางสังคมของตน ไม่เป็นไปตามที่ตนคาดหวัง ความไม่พอใจต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับกลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้าเริ่มขัดแย้งกันจนกระทั่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อย่างไรก็ตาม พระมหากษัตริย์ยังคงมีบทบาทช่วยเหลือคณะราษฎร จนกระทั่งปฏิวัติได้สำเร็จ ปราศจากการนองเลือด หัก ๆ ที่พระองค์ก็ยังกำลังเพียงพอกที่จะต่อสู้เอาชนะคณะราษฎรได้ การที่พระองค์ยินยอมตามข้อเสนอของคณะราษฎร แสดงให้เห็น

ความเป็นเอกเทศ อันกว้างไกลของพระองค์ การยอมรับสภาพการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย โดย
คณะราษฎรซึ่งเป็นกลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้ามากในสมัยดังกล่าว ในทำนองเดียวกัน คณะราษฎรยังมองเห็น
ความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ต่อสังคมไทย ด้วยเหตุนี้ถึงแม้จะเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย
สถาบันกษัตริย์ ยังคงอยู่ในสังคมไทย เพียงแต่ลดบทบาทของพระมหากษัตริย์ในด้านการเมือง การปกครอง
เป็นพระมหากษัตริย์อยู่ใต้วรรณบุญ

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเชื่อว่า กลุ่มกบฏ ร.ศ. 130 และคณะราษฎรยังเป็นผลสืบเนื่องมาจากการ
จักรวรรดิกษัตริย์ไทย การปลุกปล้ำความรู้สึกรักชาติของรัฐบาล ถึงแม้จะไม่เป็นหลักฐานที่แน่ชัด
มายืนยันก็ตาม และเป็นผลมาจากการให้เสรีภาพ แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ที่จะเห็นได้จากการแสดง
ความคิดเห็นในหนังสือพิมพ์ ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นระบอบ
ประชาธิปไตย เพราะคณะผู้ก่อการเชื่อว่าจะสามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ความยากจน ปัญหาหนี้สิน
ไม่มั่นคงเป็นของตนเอง โดยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย จะนำความเจริญมาสู่
ประเทศในที่สุด

การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 มีผลให้สังคมไทยเป็นแบบกึ่งทันสมัยกึ่งจารีต
นิยม ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของสังคมไทยสมัยต่อมา ผู้เขียนคิดว่าเป็นการปูพื้นฐานสังคมให้ทันสมัย ตามความ
ต้องการของยุคปกครอง เพื่อให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองในระยะดังกล่าว
ด้วยเหตุนี้เองยุคปกครองจึงเลือกที่จะปรับปรุงสังคมไทยในบางด้านที่เห็นว่าเหมาะสมกับสังคมไทย
อย่างเด่น การยกเลิกระบบไพร่-ทาส ประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ขยายการศึกษา
ในระดับอุดมศึกษา สนับสนุนการลงทุนของเอกชน ยอมรับความเจริญโดยเฉพาะทางงานวัตถุ สนับสนุน
การขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว รวมทั้งการสร้างเส้นทางคมนาคมทางบก การปรับปรุงดังกล่าวนี้แสดง
ให้เห็นการก้าวเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ แต่เนื่องจากยุคปกครองยังไม่ขยายสิทธิทางการเมืองมาสู่ประชาชน
ส่วนใหญ่ แต่ให้เสรีภาพแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่แก่ประชาชน และหวั่นกลัวต่อการยอมรับสภาพ
ของประชาชนส่วนใหญ่ ทำให้สังคมไทยยังคงอยู่ในสภาพสังคมแบบจารีตนิยมอีกด้วย กล่าวได้ว่า การ
เปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448 - 2475 จะประสบความสำเร็จตามความสำเร็จตามความมุ่งหวัง
ของรัฐบาลนั้นขึ้นอยู่กับผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้รับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เมื่อทั้งผู้นำและผู้รับการ
เปลี่ยนแปลงยอมรับแล้วที่จะเชื่ออำนาจประโยชน์ ความสะดวกสบาย โดยไม่คำนึงถึงแก่นแท้หรือเปลือกใน

ของการเปลี่ยนแปลง ผู้นำและผู้รับการเปลี่ยนแปลงยังคงมีทัศนคติ หรือเชื่อนั้นในระบบความคึกเงิม
 สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะมีผลให้การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้ทันสมัย ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร และมีผลให้
 สังคมไทยทันสมัยแต่เปลือกนอก ส่วนเปลือกใน เช่น การเคารพนับถือผู้ใหญ่ ระบบอุปถัมภ์ ระบบเครือญาติ
 เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ยังคงอยู่ในสังคมไทยมาโดยตลอด แม้กระทั่งปัจจุบัน

บรรพชากรรม

บรรพานุกรม

1. เอกสารชั้นต้น

1.1 เอกสารที่ยังไม่ตีพิมพ์

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 2/32 เรื่องนายสินมหาเศ็ก
ขอพระราชทานเงินการราชการที่ค้าง ร.ศ. 1164 - 5 ตุลาคม 116

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 1 - 16 เรื่องที่ 15 กษ. 12.2(12) การค้าขาย
(ขออนุญาตทั้งบริษัท (ร.ศ. 124 - 128)

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบาญสมุททิเศษ จ.ศ. 1245

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 3.1/11 รายงาน "กรรมการตรวจไต่สวนเรื่องนาใน
ทุ่งรังสิต" ร.ศ. 125

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 9.41/8 เจ้าพระยาสุรวงษ์วิเทศคึกขจรจ่านำที่ดิน
บริเวณสุรวงษ์ วันที่ 19 กันยายน ร.ศ. 127

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 9.41/9 พระอินทรเทพกับนายช่วงขจรจ่านำที่ดินต่าง ๆ
วันที่ 17 กันยายน ร.ศ. 127

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ. 8/1 เรื่องข้าวแพง วันที่ 18 พฤษภาคม 2462

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ก. 1/13 กิจกรรมการจัดการทรัพย์สินสมบัติเพื่อป้องกันความ
ฉ้อฉลฝ่าย แห่งกรมที่ดินราชูปถัมภ์พงศ์ 25 เมษายน 2455 - 9 สิงหาคม 2459

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ก. 1/47 จำบเงินช่วยเหลือราษฎรที่คลองอุทกภัยครั้ง พ.ศ.
2460, 8 พฤศจิกายน 2460 - 25 กันยายน 2467

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ก. 18/5 อากระหวงจีน ฉ.ช. และอากระบ่อนเบี้ยเรื่องเส็กหวย
และบ่อนเบี้ยควย 21 กุมภาพันธ์ 2453 - 20 มีนาคม 2459

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ก. 2.2/2 ประกาศเปลี่ยนแปลงนามกระหวงโยชราธิการ
27 มีนาคม 2454

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20.3/54 บทความใน
หนังสือพิมพ์สยามโมโต วันที่ 18 กรกฎาคม 2466

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20.39/7 ปัญหาเรื่องหอตามถนน : เปิดหอตามถนน
วันที่ 28 มกราคม 2456

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20.39/52 เรื่องคลองในกรุงเทพฯ และคลองตามหัวเมือง
วันที่ 27 พฤศจิกายน 2462

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 3.5/1 สมัครเข้ารับราชการในกระทรวงนครบาล
13 มีนาคม 2450 - 11 มิถุนายน 2460

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 3.5/2 เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ขอฝากนายทุเรียน
เข้ารับราชการกระทรวงนครบาล 24 เมษายน - กรกฎาคม 2453

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20.6/20 ความเห็นของเอกชนเรื่องหอค้าต่างประเทศ
และพวกหัวโมยควาย : "ความยากจนของชาวนา" วันที่ 31 พฤษภาคม 2457

_____ ฉบับวันที่ 1 พฤษภาคม 2457

_____ ฉบับวันที่ 3 พฤษภาคม 2457

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20.6/22 ความเห็นเอกชน 19 - 31 พฤษภาคม
2457

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20.6/28 บทความหนังสือพิมพ์เรื่องแนะนำรัฐกิจการ
ปกครองให้พลเมืองฉลาด มีวิชาทางสหวิสาหการปกครองประเทศสยาม 20 มิถุนายน
2459

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20.6/37 ความเห็นเรื่องชาวไทยควรจะรวมเข้าขุน
ทั้งพาณิชย์การ โดยสิทธิ์ัน พอค้า สยามฮอบเซอร์เวอร์ วันที่ 3 มกราคม 2457

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20.6/89 ที่มาเป็นเลขของเจ้าฟ้า โดยกสิกรรม
6 กรกฎาคม - 13 มกราคม 2465 วันที่ 13 มกราคม 2465

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20.6/94 บทความหนังสือพิมพ์ เรื่องความก้าวหน้า
ของประเทศสยาม มีวิชาสหวิสาหการปกครองประเทศสยาม วันที่ 24 มิถุนายน 2466

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20. 11/9 เรื่องโคลน
ทึบของข้าพเจ้า 28 - 11 พฤษภาคม 2485

เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20. 15ก/4 คดีแบ่งที่ดินจอมโจร แม่จันจำเอย
26 ธันวาคม - 16 มกราคม 2456 ชาวเมืองแม่จันฟ้องคดีฟ้องโจทก์ โจทก์
19 ธันวาคม 2456

เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 20. 18/17 ถนนคลองศาลเจ้าใหม่ : ประโยชน์ใน
ทางน้ำและทางบก จินโนสยามวารศัพท์ วันที่ 8 พฤศจิกายน 2456

เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 25/20 ปัญหาเรื่องเงินที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
8 กุมภาพันธ์ 2454 - 1 มีนาคม 2458

เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 1. 6/13 พระบรมราชโองบายสั่งการปกครองของ
รัฐบาล 31 พฤษภาคม 2455

เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 3. 4/1 เข้ายากหมากแพง และห้ามจำหน่ายเข้าออก
จากหัวเมืองในมณฑลอุดร 12 ธันวาคม - 12 เมษายน 2456

เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 8. 4/3 เข้ายากหมากแพง และห้ามจำหน่ายเข้าออก
จากหัวเมืองในมณฑลนครราชสีมา 4 พฤษภาคม - 12 กุมภาพันธ์ 2457

เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 3. 4/4 เข้ายากหมากแพง และห้ามจำหน่ายเข้าออก
จากหัวเมืองในมณฑลอุดร 14 สิงหาคม 2454 - 29 กรกฎาคม 2463

เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 3. 4/5 เข้ายากหมากแพง และห้ามจำหน่ายเข้าใน
หัวเมืองมณฑลนครราชสีมา ลงวันที่ 25 ตุลาคม ร.ศ. 131

เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 3. 6ก/ (สืบ) พระยาเทพอรขุณ พระยาอุไทยมนตรี
พระศรีธรรมศุภราช พระยาสุรคินทร์ กราบบังคมทูลเห็นเรื่องเงิน 1 มิถุนายน -
14 สิงหาคม 2455

เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 8/5 คดีความระหว่าง อำแดงจำปี โจทก์ หม่อมทิ้ง
ในกรมขุนพิทยลาภดงกรณ จำเอย ต่อมาจำทรวนก็ถึงโจทก์ 14 เมษายน -
12 สิงหาคม 2454

จากหมายเหตุแห่งซากี้, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 รด. 8/1 นายสนธิ

(ที่ไม่เป็นบรรพชาศักร์ หรือผู้ถูกถอดยศ) ขอรับราชการ 23 ม.ค. 2453 - ส.ค. 2463

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 รด. 20/13 บริษัทหนังสือไทยมีเงินทุนพระคลังข้างที่
20 พฤษภาคม 2456 - 29 มิถุนายน 2464

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 รด. 21.6/2 ภูพานายใจ ก่อว่าโหม พระยาวิสุตร สากรกิจ
กับพรรคพวก 14 กุมภาพันธ์ 2453 - 14 ธันวาคม 2454

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 รด. 21.6/21 ภูพานายกิน ศรีสวัสดิ์ ราษฎรจังหวัด
สมุทรหรือเกล้า ภูพานายไปรมณีย์ ก่อว่าโหม พระพิณโลก ผู้ว่าราชการจังหวัด
หลวงราชสีห์ศิริ กับ ขุนประสิทธิ์บรรลพ นายอำเภอโคกสำโรง 8 พฤษภาคม 2461 -
18 พฤศจิกายน 2463

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 รด. 21.6/33 ภูพานางนวด เมตต ก่อว่าโหมหลวง
กับเจ๊กก๊อชเชกซ์ นายอำเภอเมืองแพะ ว่าไร้อำนาจราชการ บังคับและหลอกลวง
ให้ผู้ภูพานายกินและนำไปจับประโยชน์ส่วนตัว 3 กรกฎาคม 2463 - 1 เมษายน 2465

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 รด. 26.29/1 ภูพานายชกของควาย 24 มกราคม 2458 -
10 มกราคม 2463

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 กส. 15.1/266 กระทรวงพาณิชย์รายงานความเป็นอยู่
ของชาวนาในจังหวัดสมุทร ในเวลาที่ราคาข้าวตกต่ำ มีนาคม 2474

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 กส. 15.1/264 ชาวนา 5 รายร้องทุกข์ ขอให้แก้ไขใน
เวลาเงินยืมเคือง ภูพานายยิ้ม และพวก ชาวนาประทุมธานี และนนทบุรี

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 กส. 15.1/282 ร่างประกาศเตือนราษฎรชาวนา พฤษภาคม
2475

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 กส. 15.2/25 คำถามของคณะอนุกรรมการสภาเผยแผ่
พาณิชย์ วิจารณ์สินค้าภายในด้วยคำทวงจากมณฑลต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องข้าว พ.ศ. 2474

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 กส. 15.2/30 รายงานการประมณสภาเผยแผ่พาณิชย์
ครั้งที่ 1/75 (พิเศษ) 29 เมษายน 2475 ณ กระทรวงพาณิชย์

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.2/10 ประกาศเก็บ
เสียมและลดหย่อนเงินค่าในทางต่าง ๆ 12 ตุลาคม - 4 กุมภาพันธ์ 2474

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 น.1.5/14 เอาคนถูกคุมขังเข้าทำงาน 20 กันยายน -
5 ตุลาคม 2469

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.6/4 หาทางในจังหวัดอุตรดิตถ์ 26 มิถุนายน 2469 -
10 กันยายน 2474

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.6/8 ผู้ขอสร้างทางหลวง เพื่อบริหารคดีเดินรถ 7 ราย
9 มีนาคม 2472 - 17 กรกฎาคม 2473

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.6/9 ห้องตรวจหาผู้ลักการในเรื่องที่มีผู้ขออุทธรณ์
ทำการเพื่อบริหารคดีเดินรถคดี ที่ ก.137/170 ลงวันที่ 22 เมษายน 2470

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.12.1/2 พระคลังข้างที่ซื้อแบบพิมพ์ทรงรางไทย
28 มกราคม - 28 มีนาคม 2469

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.13/5 ความเป็นอยู่และฐานะชาวนาตามหัวเมือง
เนื่องจากราคาข้าวตกต่ำ 12 มีนาคม 2474 - 4 พฤษภาคม 2475

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 น.26.4/1 เรื่องบุคคลที่เป็นบุคคลสำคัญเหมือนตราตั้ง
วัยเจริญของสยาม กุมภาพันธ์ 2471

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 น.26.4/10 บทความต่าง ๆ สยามรีวิว วันที่ 13
พฤศจิกายน 2470

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 น.26.4/20 "ว่าด้วยเทศาภิบาล" จันทรเกษมและ
โดย สกหล่ง ไทยเดิม 12 มิถุนายน - 1 สิงหาคม 2471

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 น.26.4/21 บทความหนังสือพิมพ์บุคคลที่เป็นบุคคลสำคัญ
เหมือนตราตั้งวัยเจริญของสยามควรคำนึงถึงก่อนเงินปรามโจร ตอน 12 จงรีบแก้
อย่าให้ราษฎรถูกริบเงินชดเชยไป ศรีกรุง วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2471

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 น.26.4/30 คำบันทึกโรค 31 สิงหาคม - 10 ตุลาคม
2471

จดหมายเทศาภิบาล, กอง กรมกิจการ เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.4/34 ความเห็น
เรื่องสถาปนาและแพทย์แผนโบราณ บางกอกการเมือง วันที่ 22 มกราคม 2471

เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.4/46 คนไทยในเมืองไทยได้งานทำเป็นโรคร้ายแรง
โดยคนไทยเป็นหลัก หลักเมือง วันที่ 20 ตุลาคม 2471

เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.4/69 ไทย ความเป็นอยู่ของไทสมัยนี้ หลักเมือง
วันที่ 27 เมษายน 2472

เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.4/140 ปัญหาที่นักทำไมจริงไม่ช่วยราษฎร
ในเมื่อราษฎรจะช่วยรัฐบาล บางกอกการเมือง วันที่ 2 - 4 พฤศจิกายน 2471

เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.4/154 ปรากฏการณ์เรื่องเที่ยวประเทศสยาม หลวงฉวี
เศรษฐศาสตร์ หัวหน้าแผนกโฆษณา กรมรถไฟหลวง โดยทางเครื่องวิทยุกระจายเสียง
จากสถานีวิทยุสาธิต เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2472

เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.5/27 เกี่ยวกับกรมนคราทร : ครอบงำโครก
บางกอกการเมือง วันที่ 24 กรกฎาคม 2471

เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.5/27 ข่าวหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับนคราทร : สักตม
2 ฟ้าคล่อง บางกอกการเมือง วันที่ 21 พฤศจิกายน 2471

เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.5/31 ข่าวหนังสือพิมพ์กรมทรวจนเข้าเมือง
(2 พฤษภาคม - 24 สิงหาคม 2471) ฉบับวันที่ 2 พฤษภาคม 2471

เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.5/116 การรับของที่ดินราษฎรไม่แท้เงินอุดหนุน
ปากการจะลงนามที่อุดรัง 1 - 3 ธันวาคม 2471

เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.5/125 ข่าวเป็นอุทกภัยความเจริญ กษัตริย์
ให้เกิดอริยภาพวิเศษเป็นเหตุให้เกิดความเสมอภาค ราษฎร วันที่ 11 - 13
มกราคม 2471

เอกสารรวิธการที่ 7 น. 26.5/128 "นายคิมเอง ทูตเกล้าฯ ที่คนอำเภอนิเทศ"
บางกอกการเมือง วันที่ 15 - 16 มกราคม 2471

จากหมายเหตุแห่งข่าว, กอง กรมตำรวจ เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.5/160 เรื่องพระราช

บัญญัติการวางอาชญากรรม 5 เมษายน - 31 มกราคม 2472

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.5/161 เกี่ยวกับพระราช : โกรธิด ศรีกรุง
วันที่ 4 มิถุนายน 2470

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.5/170 เกี่ยวกับกระทรวงธรรมการ ไทยหนุ่ม
ฉบับวันที่ 11 เมษายน 2472

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.1/170 เกี่ยวกับกระทรวงธรรมการ ไทยหนุ่ม
ฉบับวันที่ 14, 19, 20 มิถุนายน 2472

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.5/174 ต้นทรายจากทด : การเดินรถในนครศรีธรรมราช
ศรีกรุง วันที่ 11 กรกฎาคม 2472

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.5/174 ต้นทรายจากทดยนต์ : ความเห็นเอกชน
เรื่องรถไฟ ซึ่งเขียนโดยชาวไทยในต่างประเทศ "กระแจะนิสัย" หนังสือพิมพ์ไทย
วันที่ 28 พฤษภาคม 2472

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.5/308 ภาพถ่ายต่าง ๆ จากหนังสือพิมพ์ไทยหนุ่ม
28 มกราคม - 3 พฤศจิกายน 2471

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.10/1 ข่าวว่าพิมพ์ไทยว่า แต่ความมั่งคั่งของเมืองเรา
กับการจัดการของหนานมีทางเหนือ วันที่ 18 มีนาคม 2469

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.10/12 ข่าวหนังสือพิมพ์ไทย เดือนธันวาคม 2470

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.10/12 ข่าวหนังสือพิมพ์ไทย เดือนธันวาคม พ.ศ.
2470 : เราคือของต่างประเทศนี้จะเท่าไร และยังเป็นลูกหนี้เราอยู่ที่บ้าน นำขึ้นที่ทำการ
ประจักษ์ความมั่งมีในบ้านเราให้ล่งมั่งแล้ว วันที่ 23 ธันวาคม 2470

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.10/13 ข่าวหนังสือพิมพ์ : แผนผังสำหรับเมือง
ถึงเวลาคว่ำขันมางโดย "จันทร์ภา" วันที่ 14 มีนาคม 2470

เอกสารวิภาสที่ 7 น. 26.1/13 ข่าวหนังสือพิมพ์ไทย อาทิตย์เวียน
วันที่ 24 มีนาคม 2470

จดหมายเทศน์พระราชทาน, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20/172 ฎีกาขอเกล้าฯ
ถวายความเห็น 4 ราย วันที่ 26 พฤศจิกายน 2474

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20/172 ฎีกาขอเกล้าฯ ถวายความเห็น 4 ราย
ฉบับนายสรวง มุกทิพย์ เรื่องหน้าพระราชาร

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20/172 ฎีกาขอเกล้าฯ ถวายความเห็น 4 ราย
ฉบับนายเขียน หันโสภา เรื่องการเงิน

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20/172 ฎีกาขอเกล้าฯ ถวายความเห็น 4 ราย
ฉบับนายวินทร์ ภาวึก เรื่องการพนันและเรื่องการยกเลิกเงินในคัมภีร์

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20/192 ฎีกาต่าง ๆ รวม 4 ราย 22 มีนาคม 2474

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20/194 เจ้าพระยามหิธร ขอเกล้าฯ ถวายร่าง
ประกาศยกเลิกธรรมเนียมซึ่งได้ถวาย กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน วันที่ 5 พฤษภาคม
2475

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20/194 ฎีกาขอเกล้าฯ ถวายความเห็น 4 เรื่อง
4 เมษายน - 17 มิถุนายน 2475 ฉบับฎีกาพระแสงทองแสงสว่าง (ฮั่ว สิงห์พันธ์)

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20/194 ฎีกาขอเกล้าฯ ถวายความเห็น 4 เรื่อง
4 เมษายน - 17 มิถุนายน 2475 ฉบับพลตรีพระยาพิชัยสงคราม (ทองดี จารุก)

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20/198 ฎีการ้องทุกข์ขอยกเว้นค่าเช่านา และขักรชนแพ
23 พฤษภาคม - 7 มิถุนายน 2475 ฉบับผู้แทนราษฎร ทำนวย ขอยกเว้นค่าเช่านา

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20.5/5 ฎีกาขายทุน ประสงค์นาม ขอพระกรุณา
ยกเว้นการเสียเงินราชการ 29 เมษายน 2470 - 28 กรกฎาคม 2471

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ร.ศ. 20/174 ฎีกานางพิศ ขาญเอรา ขอพระกรุณาให้ย้าย
หอทหารเรือ ขาญเอรา ไปรองเจ้าเรือนเจ้าหอเรือน 4 - 2 พฤศจิกายน 2474

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ. 2.47/194 สำเนาถวายพระหัตถ์ พระเจ้าพี่นางเธอ
กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทาทางกลับคำทักท้วง พร้อมกันเสนอ บันทึกความเห็น
เรื่องขุน แซ่ฮั่นสู้ใจไม่ไค้ในการเลี้ยงชีพ และเรื่องสั่งแบ่งกัให้วานาทุ่เปรียบกับ
วิธีสหกรณ์ พ.ศ. 2473

จากหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารวิจัยการที่ 7 สร.0201.25/67

ร.ค.ท.ที่ รัตนวราษะ แสดงความเห็น ว่า การที่รัฐบาลจะออกกฎหมายร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการห้ามไม่ให้เรือเก็บลูกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้ เกรงว่า จะไม่ได้รับสมความมุ่งหมายที่จะช่วยออกหนี้ พ.ศ. 2475

เอกสารวิจัยการที่ 7 สม.2.33/8 เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ เรื่องร้องทุกข์หลวง 6 มีนาคม 2467 - 21 มิถุนายน 2472

1.2 เอกสารที่พิมพ์แล้ว

เรื่องกฎหมายตราสามดวง กรุงเทพฯ กรมศิลปากร 2521 775 หน้า

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 พระนคร โรงพิมพ์คุรุสภา 2505, 327 หน้า

 เล่ม 2 พระนคร โรงพิมพ์คุรุสภา 2505, 343 หน้า

คำร่างราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา "เจ้าพระยาบวรราช (ปิ่น สุชุม)"

คนที่ห้าเจ้าบุรีจัก เล่ม 6 รวมสารบัญ 2527, หน้า 1 - 112

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2408

องค์การคำคุรุสภา 2504, 338 หน้า

"ประกาศอนันตพิธี การเก็บรถไฟสายพระศุภพบาท" ประชุมกฎหมายประจำศก 42(2472)

ประทีปเจ้าพระยาบวรราชภักดี พระยาภิรมย์ภักดี และประทีปโรจน์โรจน์ โชคชวาในชีวึก

ที่หอใจ องค์การคำคุรุสภา 2506, 423 หน้า

"ประกาศทั้งสภาการคลัง" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 39 แผนกกฎหมาย หน้า 1

24 สิงหาคม 2456

อุดมสมบัติ, หลวง จากหมายหลวงอุดมสมบัติพร้อมด้วยอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาคำรงราชานุภาพ คิวพร 2505, 348 หน้า

2. เอกสารชั้นรอง

2.1 หนังสือทั่วไป

ขจร สุรพานิช ข้อมูลจากอดีต กรุงเทพฯ เลิศกไทย 2523, 120 หน้า

กีกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. ฝรั่งเศสศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพ) ชยามรัง 2529, 189 หน้า

_____ สังคมไทย เล่ม 1 บรรณาธิการโดย ม.ร.ว. กีกฤทธิ ปราโมช กรุงเทพฯ ไพบูลย์นาทราช 2525, 418 หน้า

_____ สถาบันพระมหากษัตริย์ กรุงเทพฯ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2523, 47 หน้า

_____ พื้นฐานประวัติศาสตร์ สังคมและการเมือง กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2518, 27 หน้า ชิดสาเนา

จอห์นสตัน, เดวิด บรูซ สังคมชนบทและเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับข้าวในประเทศไทย ค.ศ. 1880 - 1930 Rural Society the Rice Economy in Thailand 1880 - 1930

เดวิด บรูซ จอห์นสตัน กู๋เต่ง พรภิรมย์ เขียนบรรณ และคนอื่น ๆ แปล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2529, 389 หน้า

จิตร ภูมิศักดิ์ โฉมหน้าศักดินาไทย โดยสมสมัย ศรีสุพรรณ (นามแฝง) ประณกร สถาปนาโคม 2517, 318 หน้า

จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้า เจ้าชีวิต ประณกร โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2505, 756 หน้า

จุฬาลงกรณ์, มหาวิทยาลัย 20 ทศวรรษรัตนโกสินทร์รวมทวิเคราะห์ เหตุการณ์สำคัญในช่วง 200 ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ โครงการจัดพิมพ์หนังสือและคำวาทะ ประถมการเรียนจากวิทยานิพนธ์ของบัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อักษรเจริญทัศน์ 2525, 240 หน้า

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา สังคมเศรษฐกิจการเมือง กรุงเทพฯ ไพบูลย์นาทราช 2519, 195 หน้า

_____ บรรณาธิการ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484 บรรณาธิการโดย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2527, 667 หน้า

ฉัตรพิทย นาดสุภา เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต กรุงเทพฯ สร้างสรรค์ 25... ,

95 - 96 หน้า

วิษณันต์ สมุทวณิช การเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (พ.ศ. 2411 - 2475)

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ม.ป.ป. 189 หน้า

_____ การศึกษาเกี่ยวกับการในสังคมไทย กรุงเทพฯ ชัยนครการพิมพ์ 2520,

_____ ชีวิตและงานของเทียนวรรณ และถ.ศ.ร. กุหลาบ กรุงเทพฯ วีราพันธ์ 2522,

367 หน้า

วิษณันต์ สมุทวณิช และพิรศักดิ์ จันทร์วิรินทร์ ข้อมูลพื้นฐานถึงศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลง

การปกครอง พิมพ์ครั้งที่ 2 เจ้าพระยาการพิมพ์ 2525, 92 หน้า

จิเมเมอร์แมน, คาร์ล ซี การสำรวจเศรษฐกิจ ในชนบทของสยาม แปลจาก Siam Rural

Economic Survey 1930 - 1931 แปลโดย ชิม วีระไวทยะ กรุงเทพฯ มูอับริ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2525, 192 หน้า

จีเกลาร์ พานาเม เบื้องหลังทองคำ : ค่านิยมของผู้นำชาวนาเผ่าล้านนาไทย กรุงเทพฯ

สร้างสรรค์ 2529, 263 หน้า

ชวาคา ประภาสสินธ์ รวมเจ้าภาษีอากร สมัยกรุงเทพฯ ยุคต้น กรุงเทพฯ สร้างสรรค์

2524, 307 หน้า

ณรงค์ พ่วงศิริ พื้นฐานอารยธรรม : อารยธรรมไทยและอารยธรรมตะวันตกยุคใหม่ พิมพ์ครั้งที่ 2

กรุงเทพฯ แสงรุ่งการพิมพ์ 2526, 341 หน้า

คำวรางษานุภาพ, สมเด็จพระเทพฯ ความทรงจำ ทรนกร โรงพิมพ์ศิลปวิทยาการ

2516, 375 หน้า

ทองหล่อ กล้ายไม้ น. อุษยา "การวิพากษ์ความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ของกรุงรัตนโกสินทร์" พระราชกรณียกิจการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ 2528,

หน้า 80 - 84

_____ "เจ้าพระยามหาอำมาตย์ เจ้ากระทรวงการแพนพระองค์ ผู้มาจากตระกูลสามัญ"

สุโขทัยยุคสมัย เล่ม 3 2528

ไทยพาณิชย์ จำกัด, ธนาคาร บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล จำกัด เปลี่ยนเป็นธนาคารไทย

พาณิชย์ จำกัด อายุ 50 ปี กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ไทยเซมม 2503, 72 หน้า

นคร สันธมรงค์ ประวัติศาสตร์ไทยในสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หินบุรีโรง โรงพิมพ์พิมพ์เขต 2524, 470 หน้า

ปิล, อาร์เธอร์ เพอร์เคอริค ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยาม ในทัศนะของชาวต่างประเทศ
ระหว่าง พ.ศ. 2383 - 2384 (ค.ศ. 1840 - 1841) แปลโดยเรือเอกหญิงสินจง

สุวรรณโกสิน พระนคร กรมศิลปากร 2525, 247 หน้า

ปฐวีเมตต์ไทย, บริษัท ปฐวีเมตต์ไทย พ.ศ. 2456 - 2526 กรุงเทพฯ บริษัทมีเดียพรานส์
เอเซีย จำกัด 2527, 179 หน้า

ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ยุทธกรรมแนวความกักตุนที่ต่อต้านการเมืองไทย ช่วง พ.ศ.
2369 - 2454 กรุงเทพฯ พาสีโก 2522, 155 หน้า

ปาเลอแก้ว, สังขาร เจ้าเมืองเมืองไทย แปลโดย สันต์ น. โกมอบุตร ก้าวหน้า
2506, 555 หน้า

ปลายอ้อย ชมนนธ์ นายทุน พลค่านับ การก่อตัวและขยายตัวของระบอบทุนนิยมในภาค
เหนือ พ.ศ. 2464 - 2523 กรุงเทพฯ โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับบริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ 2530, 151 หน้า

ปิยะฉัตร ปิยะวรรณ การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453) มุขนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์
2524, 141 หน้า

พิพาคา ยังเจริญ และสุวดี (น.ประสิทธิ์พัฒนา) การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทย
สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2394) กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พรณี บัวเล็ก การเติบโตและการพัฒนาของนายทุนธนาคารพาณิชย์ ในประเทศไทย พ.ศ.
2475 - 2516 กรุงเทพฯ สร้างสรรค์วิชาการ : โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2529, 307 หน้า

พอคเคอร์, แกร์ เอ็ม โครงสร้างสังคมชาวนาไทย แปลโดย นฤจร อิทธิจิระจรัส

กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มุขนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
2526, 367 หน้า

ไพฑูรย์ เครือแก้ว สังคมศาสตร์ไทย พระนคร เลี้ยงเลี้ยงจงเจริญ 2514, 444 หน้า
 ศาสตราจารย์, แคมเบรจ ฮาร์ ยุคทองของนักเศรษฐศาสตร์ แปลจาก The Age of the

Economist โดย ภาวดี ทองอุไทย ภาวดี จ้อยเกียรติคุณ และวัณณ์ มิ่งมณีธากิน

กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2527, 360 หน้า

แฟรงก์, จอห์น เค เอเชียตะวันออกยุคใหม่ เล่ม 2 - East Asia the Modern

Transformation ของ จอห์น เค แฟรงก์ เอ็ดวิน โฮ โรเซอร์ และ ฮิวเบิร์ต

เชม เกรก แปลโดย ศรีสุร ทวีธาประสิทธิ์ ไทยวัฒนาพานิช 2520, 603 หน้า

ภาวดี มหาจันทร์ รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394 - 2475) ไทยวัฒนาพานิช
 2527, 177 หน้า

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ปกิณกศิ พิมพ์ครั้งที่ 2 กังวิทยา 2518,
 248 หน้า

พระราชปณิธานของสุภาพบุ (จากหนังสือคุณลักษณะ พ.ศ. 2411 - 2463)

คณะกรรมการรวบรวมและค้นคว้า เกี่ยวกับพระราชปณิธาน ภาวดี ของพระบาทสมเด็จพระ
 มงกุฎเกล้า 2520, 246 หน้า

พระราชปณิธานและครุฑคำฉันท์ เรื่องมีพระนามา คณะกรรมการมูลนิธิพระบรม

ราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2526, 107 หน้า

พระราชปณิธาน บทละครเรื่อง หัวใจนักสู้ โดย รามจิตติ (นามแฝง) ม.ป.ป.,

ม.ป.ป., 56 หน้า

ศุภนิเทศา มีพระนามา ท้าวแสนแปด ประมวลสุภาพบุ พระนคร คือฝ่ายบรรณาการ

2509, 771 หน้า

อึ้งก๊กกี๋ ชีรเชนา, ม.อ. ประวัติเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา โดย ม.อ. อึ้งก๊กกี๋ ชีรเชนา

องค์การการค้าของสุภาพบุ 2506, 423 หน้า

โรดเธอร์, เอ็ม โอ ญี่ปุ่น แปลจาก Japan : The Story of a Nation

แปลโดย ประเสริฐ จิตวิวัฒน์พงศ์ กรุงเทพฯ ห้างสรรพสินค้าการพิมพ์ สำนักพิมพ์

กราฟิกอาร์ต 2525, 601 หน้า

สกินเนอร์, วิลเลียม จี. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ - Chinese

Society in Thailand : An Analytical History / William G. Skinner,

พรรณี นักรพลวัฒน์ และคนอื่น ๆ แปล กรุงเทพฯ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์ ร่วมกับวิทย์วิทยานาถาธิษ 2529, 403 หน้า

สังสิทธิ์ ศิริรังสรรค์ ทุนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. 2475 - 2503) กรุงเทพฯ สถาบันวิจัย

สังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ 2526, 450 หน้า

สงวน ชัยคง สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 2 พิมพ์ครั้งที่ 3 แพรวพรา 2529, 309 หน้า

สนิท กังหวิ วรรณคดี และวรรณกรรมศาสนา กรุงเทพฯ โอเคียนส์โคร์ 2527, 280 หน้า

สมเกียรติ วันชนะ บันทึกการอภิปรายเรื่องการใช้ พาโพรน - โคลเอินโทโมเคอ

(Patron-Client Model) ในการศึกษาสังคมไทย โดยสมเกียรติ วันชนะ และคนอื่น ๆ

กรุงเทพฯ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2524, 47 หน้า

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข สังคมไทยแนวทางวิจัยและพัฒนา ไม้ระมุขพิมพ์ 239 หน้า

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ สังคมวิทยาการเมือง : หลักการและการประยุกต์ กรุงเทพฯ

ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2527, 365 หน้า

สุชีพ ปุญฐานูปภาพ หลักพระพุทธศาสนา โรงพิมพ์พระจันทร์ 2506, 91 หน้า

สุศักดิ์ สุภาพ สังคมวิทยา แก้วครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ วิทยานาถาธิษ 2522, 206 หน้า

สิริสัมพันธ์ ศักดิ์เกรียงไกร คนกำเป็ดนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2453) กรุงเทพฯ

บางกอกการพิมพ์ 2523, 180 หน้า

เสถียร ศกุนโรจน์ ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับสังเคราะห์ เล่ม 1 ประโยชน์ของศึกษาทอนปลาย

ม.ศ. 4 พิมพ์ครั้งที่ 9 อักษรเจริญทัศน์ 2514, 442 หน้า

เทวัญ ศรีจันทร์, ร.ท. และร.ท. เนตร ทุนวิวัฒน์ กบฏ ร.ศ. 130 (การปฏิวัติครั้งแรก

ของไทย) พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ เจริญวิทย์การพิมพ์ 2517, 271 หน้า

อมร กรุณาภิวัฒน์ จมื่น (แจ่ม สุพรรณเวช) เรื่องกำเป็ดนายทุน เล่ม 1 องค์การคำคุณา

อคิด ระพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2416) แปลโดย

ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรรณี สว่างบุญมี พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2527, 359 หน้า

ชุนานาทรณ, พระยา จิวิทธาโทยสมย์ก่อน โดย เสนีย์โรโสศ (นามแฝง) พระนคร
ราชบัณฑิตยสถาน 2510, 174 หน้า

ชานนท์ อาภาภิรม สังคมวัฒนธรรมและประเทศไทย กรุงเทพฯ แพร่พิทยา 2519,
148 หน้า

ธอดด์, ศ.จ.ช. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2 แปลโดย คุณวรุณยุธา
สนิพงศ์ ณ อมรธา และคณะอื่น ๆ กรุงเทพฯ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์ ไทยวัฒนาพานิช 2522, (599) - 1281 หน้า

ณรงค์, อุเชียน เข้ม ข้าวกับมนุษย์ : นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์ แปลจาก
Rice and Men : Agricultural Ecology in Southeast Asia.

แปลโดย นฤจร อธิวิจิตรวาทย์ กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2527, 258 หน้า

Batson, Benjamin A. The End of the Absolute Monarchy in Siam. Ithaca N.Y.
Faculty of The Graduate School of Cornell University, 1977. 363 p.

Bowring, Sir John. The Kingdom and People of Siam. Vol. 1 Oxford
University Press, 1969. 482 p.

Vella, Walter F. Chaiyo ! King Vajiravudh and the Development of Thai
Nationalism. by Walter F. Vella and Dorothy B. Vella, Honolulu, The
University Press of Hawaii, 1978. 347 p.

Siffin, William J. The Thai Bureaucracy Institution Change and Development.
East - West Company Pres, Honolulu, 1966. 291 p.

Skinner, William G. The Chinese Society in Thailand : An Analytical History.
Ithaca New York, Cornell University Press, 1962. 459 p.

_____. Leadership and Power in The Chinese Community of Thailand. Ithaca
New York, Cornell University Press, 1958.

2.2 วิทยานิพนธ์

กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการสร้างชาติไทย

วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524, 310 หน้า ชิดสำเนา

จิตงาม วัฒนสินธ์ นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลในรัชสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(พ.ศ. 2453 - 2468) วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร 2523, 365 หน้า ชิดสำเนา

รชอลา วัฒนศิริ พระคลังข้างที่กับการดำเนินธุรกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2433 - 2475

วิทยานิพนธ์ อ.ม. มหาวิทยาลัยศิลปากร 2529, 297 หน้า ชิดสำเนา

นิสิ กสิโกศล การเก็บอากรภานาในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2489 วิทยานิพนธ์

อ.ม. มหาวิทยาลัยศิลปากร 2525, 283 หน้า ชิดสำเนา

ทองร้อย กอ่อมเกสียง พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขต

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2516, 345 หน้า ชิดสำเนา

ทรรณี บัวเล็ก การเติบโตและพัฒนาของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย พ.ศ. 2475 -

2526 วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2528, 370 หน้า ชิดสำเนา

พลกุล ชังกิ้นพันธ์ บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2514,

254 หน้า ชิดสำเนา

พูนเดช จันทกานนท์ ประวัติความเป็นมาและการขยายตัวการค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ

มหานคร ระหว่างพ.ศ. 2398 - 2475 วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ไพจิตร ไชยงาม ความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย และการปรับตัวของรัฐ พ.ศ. 2398 -

2475 วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2524, 226 หน้า

มีพนา เกษกมล การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ เรื่องการเมืองการปกครองในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2517, 213 หน้า ชิดสำเนา

ละออทอง ชื่นวันพรรัตน์ การส่งเด็กเรียนออกไปศึกษาต่างประเทศ 2411 - 2475

วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522, 239 หน้า อีกระหว่าง

ฉีกนที รัตนสัมพันธ์ จดหมายเหตุพระยาสุรศักดิ์มนตรี เกี่ยวกับการทำเป็นธุรกิจของบ้าน ระหว่าง

พ.ศ. 2411 - 2475 วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2523, 146 หน้า

อีกระหว่าง

วราณี โอธดามย์ การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411 - 2475 วิทยานิพนธ์ อ.ม.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524, 395 หน้า อีกระหว่าง

วิทยา ปานะบุตร พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน กับงานด้านสื่อสาร

คมนาคม พ.ศ. 2450 - 2475 วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2527,

329 หน้า อีกระหว่าง

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล สมาคมลับซึ่งมีในประเทศไทย พ.ศ. 2367 - 2453 วิทยานิพนธ์

อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524, 325 หน้า อีกระหว่าง

สาวิตรี หิวนะสุต ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย - จีน และชาวตะวันตกใน

กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2398 - 2453 วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2527, 302 หน้า อีกระหว่าง

สุทธิพันธ์ จุฑารานนท์ การเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ. 2416 - 2475

วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2525, 410 หน้า อีกระหว่าง

สมใจ ไพโรจน์ธีระวิทย์ บทบาทประเพณีหน้าบ้านจากตะวันตกในการสร้างทางรถไฟ

ของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระ

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2517, อีกระหว่าง

อิจฉรา ชุมดี งานด้านเกษตรและการคมนาคม ของเจ้าพระยาวังนาครประพันธ์ (พ.ศ. 2452 -

2466) วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2523, 245 หน้า อีกระหว่าง

อิจฉราพร กุญชรสมย์ กฎร.ศ. 130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปการปกครอง และกลุ่ม "ทหารใหม่"

วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524, 299 หน้า อีกระหว่าง

ฉัตรดี สุสาธิต การเปลี่ยนแปลง ระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524,

346 หน้า อีกระหว่าง

2.3 วารสารต่าง ๆ

เกริกเกียรติ ศิพันธ์เสรีธรรม "วิเคราะห์สังคมไทยในแง่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

และประชาชน" ธรรมศาสตร์ 8(2) : 102 - 103 ตุลาคม - ธันวาคม 2521

จำนงค์ อภิวัฒน์สิทธิ์ "สหประชาชาติกับการแข่งขันทางสังคม" พรคนะเกี่ยวกับสังคม

วิทยาคมนแนวสหศาสตร์โดยสังเขป กรกฎาคม 2526, 67 - 76 หน้า

ชาติชาย พานานนท์ "หาข้อสรุปในประมวลกฎหมายวิธีคดี 1" ประวัติศาสตร์

8(3) : 75 - 102 กันยายน - ธันวาคม 2526

จีเกदारุ พานาเบ "การขอประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย"

ธรรมศาสตร์ 5(2) : 70 - 95 ตุลาคม 2518 - มกราคม 2519

ทวีศิลป์ ชีวรัตน์ "การกองทุนทางเศรษฐกิจของเจ้านายไทย สภาพทางเศรษฐกิจที่เปิดโอกาส

ให้มีการลงทุน" ประวัติศาสตร์ 5 : 54 - 93 มิถุนายน 2525

นฤมิต ชีวรัตน์ "อิทธิพลของศาสนาและความเชื่อที่มีต่อความมั่นคง สถาบันพระมหากษัตริย์"

สะพาน : รวมบทความประวัติศาสตร์ เล่ม 2 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สนิทัศน์การพิมพ์ 2521, 73 - 112 หน้า

นฤกัณษา วปอ รุคดี 6 "อิทธิพลทางสังคมและจิตวิทยาทางตะวันตก ที่มีต่อประเทศไทย"

วิทยาปริทัศน์ 6(2) : 201 - 240 เมษายน 2504

นันทิยา ช่างจุติธรรม "การยกเลิกระบอบไพร่ : ผลกระทบทางการเมืองในรัชสมัยพระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" สะพาน : รวมบทความทางประวัติศาสตร์ เล่ม 2

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สนิทัศน์การพิมพ์ 2521, 113 - 218 หน้า

มณฑุเกดเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ "ปัญหาชายคู่มือ (ชาวอเมริกัน)"

ภาคผนวกในการกำจัดอิทธิพลชาวจีน ในสมัยรัชกาลที่ 6" ธรรมศาสตร์ 4(1) :

70 - 86 มิถุนายน - กันยายน 2517

เขาวรรณ ภูมิบุตรศึกษา "ช้างในรัชกาลที่ 5" สะพานรวมบทความทางประวัติศาสตร์

เล่ม 1 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สนิทัศน์การพิมพ์ 2521,

1 - 72 หน้า

วัลย์วิภา บุณยรัตนพันธ์, ม.อ. "อิทธิพลวัฒนธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" จดหมายเหตุ
ชาวไทยคดีศึกษา 1(5) : 57 - 73 ธันวาคม 2526

วุฒิชัย มุสิกอัมภ์ "แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาของไทยสมัยกรุงสุโขทัย จนถึงการศึกษาเปลี่ยนแปลง
การปกครอง 2475" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 14(1 - 2) : 196 - 219 มกราคม -
มีนาคม 2519

สิวรักษ์ สิวารมย์ "การแบ่งชนชั้นชาวนา : กำเนิดและความเป็นไป" เศรษฐศาสตร์
ธรรมศาสตร์ 5(1) : 5 - 37 มีนาคม 2530

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ "ทฤษฎีการพัฒนาสังคม" สังคมศาสตร์ 16(3) : 1 - 13
กรกฎาคม - กันยายน 2522

สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา และสายชล วรธนรัตน์ "สิทธิมนุษยชนที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรม
สังคมและการเมือง" ศึกษาศาสตร์สื่อสาร 17(1) : 27 - 53 มกราคม 2528

สุกัญญา บำรุงสุข "สหกรณ์ : สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว"
สะพาน : รวมบทความทางประวัติศาสตร์ เล่มที่ 2 คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย สนิพันธ์การพิมพ์ 2521, 17 - 48 หน้า

Green, Stephen, "King Wachirawudh's Policy of Nationalism"

เก็บความโดย บุพา ชุมจันทร์ เอกสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
3(3) : 27 - 34 เมษายน - มิถุนายน 2519

Keyes, Charles F., "The Power of Merit" เก็บความโดย ปัทมพร อ่อนคำ
เอกสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2(2) : 35 - 42 มกราคม 2518

Klausner, William J., "The World and Nong Khon : Continuity and Change"

เก็บความโดย ปัทมพร อ่อนคำ เอกสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
2(1) : 39 - 43 กันยายน 2517

Ayal, S.B. "Value Systems and Economic Development in Japan"

เก็บความโดย พรชัย สุจิตต์ เอกสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
3(2) : 58 - 65 มกราคม - มีนาคม 2519

- "ขี้मारักษ์ เล็กกับรอร่าง" กรุงเทพฯ เติมเมอ วันที่ 29 มิถุนายน 2470
- "บริษัทไฟฟ้าสยามคอร์ปอเรชั่นกับพระยาภิรมย์ภักดี พระยารัถสีนเรศวร ความแรงขึ้น
ในเชิงการค้าเกี่ยวกับ รองของบริษัทยังเป็นเรื่องราวให้เกิดความประหลาดน่าพิศวงอยู่มาก"
กรุงเทพฯ เติมเมอ วันที่ 21 กรกฎาคม 2470
- "อนิจจา! ส่วนของพื้นดินของรัชกาลเป็นมรดกออกมาแล้วถึง 5,525,671 ไร่ ความทาง
วิชาคำนวณเลข ทุก ๆ คนยอมเห็นได้ว่า เวลาที่ดินของรัชกาลมีเชื้อโรคอยู่ถึง
7,044,238,750,000 ไร่ กรุงเทพฯ เติมเมอ วันที่ 25 กรกฎาคม 2470
- "พ่อค้าโรงสีพระนครไปชุมนุมที่หัวหิน" กรุงเทพฯ เติมเมอ วันที่ 12 สิงหาคม 2470
- "ความดีของคนรณรงค์การเลิกทาส" กรุงเทพฯ เติมเมอ วันที่ 17 สิงหาคม 2470
- "คำร้องของชาวนา" จีนโนฮยามวารกัซ วันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 124 (พ.ศ. 2454)
- "การศึกไม่แพ้หัวม" จีนโนฮยามวารกัซ วันที่ 24 พฤศจิกายน 2454
- "ความเห็นของพวกข้าพเจ้าเครื่องข้าวแดง" จีนโนฮยามวารกัซ วันที่ 16 พฤษภาคม 2462
- "ข้าวแดง" จีนโนฮยามวารกัซ วันที่ 23 พฤษภาคม 2462
- "รถยนต์ชนเด็ก" ริชชาม วันที่ 16 สิงหาคม 2474
- "ช่างนอกสุดใจ ช่างในเครื่อง" The Siam Observer วันที่ 9 มกราคม ร.ศ. 128
- "Bangkok Debaters" The Siam Observer 16 กรกฎาคม ร.ศ. 128
- "Siamese in America" The Siam Observer. Monday, July, 17, 1916.
- "Opium Shop Attraction" The Siam Observer. Saturday, August 5, 1916.

2.4 หนังสือพิมพ์

จันทร์ฉาย "แผนกรมธรรม" เกาะเหล็ก วันที่ 1 มีนาคม 2472

"แผนด - มธรรม" เกาะเหล็ก วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2472

"ฎีกาของราษฎรท้าวของอากบัวทอง" และ "พระเทพเขนทร์ (นายถนอม อินทรสุต)

กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 1 - 7 มกราคม 2461

"พระบรมราชวินิจฉัย เรื่องนายถนอม อินทรสุต (พระเทพเขนทร์) กรุงเทพฯ เลิม่

วันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2461

"ทำไมข้าวจึงแพง" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2461

"ชาวจังหวัดกาญจนบุรี : ทววจรการ" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ.

2461

"การเค้นเรือ เจ้าที่หรือร้าย" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461

"หัวอกผู้ยาก" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2462

"ความเดือดร้อนของชาวอำเภอรณมพิราม" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 7 พฤษภาคม

พ.ศ. 2462

"ชาวพระนคร" เรื่องข้าวแพง ความเห็นเอกชน" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 30

พฤษภาคม พ.ศ. 2462

"ความเห็นเอกชนในเรื่องข้าวแพง" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2462

"รัฐบาลควรระงับข้าวรายหรือไม" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2462

"การแข่งขันไม่ยอมด้วยเศรษฐกิจ" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2470

"ความเร็วของรถยนต์อันหนักเฉียดกับน้ำใจหาย แล่นไปอย่างไร" กรุงเทพฯ เลิม่

วันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2470

"ยาสูบเมืองไทยรัฐบาลกับโอบอุ้มแล้ว คุกคามกรรมคนไทย กำลังถ้าวหน้า คนไทยควรรับ

ชวนขายเสียแต่บัดนี้" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2470

"ชาวจังหวัดสงขลา : รณมค" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 3 พฤษภาคม 2470

"อ่างทอง : ถนน" กรุงเทพฯ เลิม่ วันที่ 3 พฤษภาคม 2470

הכנת חומר

ពាក្យស្នើសុំ ក

ร.6 น.3.4/1 เขายากหมากแพง แลหาญจำหน่ายเข้าไม่ให้ออกจากหัวเมืองในมณฑลอีสาน
(9 ธ.ค. 2453 - 12 เม.ย. 2456)

ที่ 1186/4306

ศาลว่ากรมมหาดไทย

วันที่ 18 เดือนสิงหาคม ร.ศ.130 (พ.ศ. 2454)

ทนายหม่อมฉันได้รับโทรเลขมณฑลอุดรที่ 213 ลงวันที่ 5 ธ.ค. ร.ศ.130 ว่า การทำนา
ของประชาชนในมณฑลอุดรนี้ทำไม่ใคร่ได้ เพราะฝนไม่บริบูรณ์ คือกึ่งแห้งแล้งทำไถราว 1 ใน
4 ส่วน พระยาขอมบุรีรักษ์ เกรงว่าราษฎรจะไม่มีข้าวกินตลอดไปจนกว่าจะได้เข้าใหม่ จึงขออนุญาต
ประกาศห้ามมิให้ราษฎรจำหน่ายเข้า ออกจากมณฑลอุดรชั่วคราวหนึ่ง หม่อมฉันได้ส่งให้พระยา
ขอมบุรีรักษ์จัดการดังนี้

1. สำนักรวจำนวนเข้าแต่ละอำเภอว่าจำนวนเท่าใด และขาดเท่าใดจึงจะพอให้ราษฎรกิน
จนถึงเข้าใหม่

2. จะหาเข้าในแหล่งที่เหลือไปแจกจ่ายแหล่งที่ขาด

3. ถ้าไม่มีพอคานำเงินหลวงซื้อไปจำหน่ายแก่ราษฎร ในราคาทุน หรือขาดทุนเล็กน้อย
แต่ของระวัง อย่าให้คนโกงมาซื้อเข้าหลวงไปจำหน่ายแก่ราษฎรเอาถ้าไร

วิธีขายเข้า

1. คนมีเงินมาซื้อก็ได้ กรณี คนชรา พิการ เด็กหาเลี้ยงชีพไม่ได้ ให้ชาวบ้านเปล่า

2. คนไม่มีเงินจะซื้อ ต้องหางานโยธาให้ทำ :- ชนมณน ที่ว่าการอำเภอ เวียนหลวง
คึกคักแรงตามพื้นเมือง

ร.6 ม.3.4/1 “เขายากหมากแพง แลห้ามจำหน่ายเข้าไม่ให้ออกจากหัวเมืองในมณฑลอิสาน

(9 ธ.ค. 2453 - 12 เมษายน 2456)

ที่ 1186/8077

ศาลาว่าการมหาดไทย

วันที่ 9 เดือนธันวาคม ร.ศ.129

กราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ราชเลขาธุการ ทราบฝ่าพระบาท

ด้วยเกล้าฯ ไ้ทราบข่าวจากพระยาจาแสนมณีว่า ทางเมืองสุรินทร์ในมณฑลอิสานมีราษฎรทำนาไคยน้อย เกด้า เกรงว่าชาหลวงเทศาภิบาล มณฑลอิสานจะทราบเข้าไปถึงเขนเรื่องราษฎรออกเข้าที่เมืองเชียงราย เกด้า จึงไ้มีโทรเลขสั่งให้พระยาชลบุรานุรักษ์ ชาหลวงเทศาภิบาล มณฑลอิสานออกไปไ้สวน บั้ไ้รับโทรเลขพระยาชลฯ ที่ 1 ลงวันที่ 2 เดือนนี้ตอบมาว่า ไ้คออกไปไ้สวนถึงท้องที่แลว คงไ้ความว่า ทางเมืองร้อยเอ็ด สุวรรณภูมิ การทำนาของราษฎรที่นาคอนนางแหงมีเสียบ้าง แต่ไม่ถึงกับขาดแคลนทีเดียว บางแห่งก็ดีกว่าแต่ก่อน แต่ตอนสุวรรณภูมิมีริมฝั่งแม่น้ำมูลทั้ง 2 ฝั่ง ทำนาไคยน้อย ราษฎรคงจะขาดแคลนบ้าง และทางชายเขตรแดนริมเขาวรรคที่ราษฎรทำนาไคยน้อยเหมือนกัน พระยาชลบุรานุรักษ์ เห็นว่าจำจะต้องจ่ายเขาไ้เป็นกำลัง จึงไ้สั่งให้ปลัดมณฑลประจำจังหวัดสุรินทร์จ่ายเงินการสำคัญจัดซื้อข้าวเตรียมไว้ส่วนพระยาชลบุรานุรักษ์ กับหม่อมเจ้านิสสาร ปลัดจังหวัดสุรินทร์จะออกจากเมืองสุรินทร์ไปชายเขตรเขาวรรคและจะจัดหาซื้อข้าวสารเตรียมไปขาย เมื่อพบราษฎรที่คอกอยากจะได้จ่ายเขาไ้ให้ไ้แลพระยาชลบุรานุรักษ์ ไ้จัดให้หลวงวิจิตรกร ปลัดมณฑล ประจำจังหวัดสุรินทร์ อยู่ขอเข้าที่เมืองสุรินทร์ แลให้ไปตรวจเจือจางราษฎรทางฝั่งน้ำมูล เขที่จัดซื้อขึ้นคราวนี้ไ้กะไว้ว่าจะซื้อขึ้นไว้สัก 50 เกวียน

เกล้าฯ เห็นว่า ตามที่ชาหลวงเทศาภิบาลไ้จัดการ เช่นนี้เป็นการสมควรแลว

ทำรง

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

អាគារ ២

ไทยหนุ่ม ฉบับวันที่ 20 พฤษภาคม 2472

"สุมนิกะกรรม"

การส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาในอารยะประเทศนั้น กระทรวงธรรมการเคยปฏิบัติการเป็นแบบแผนมา คือเลือกคัดเอานักเรียนชั้นมัธยม 8 ที่สอบแข่งขันได้คะแนนสูงส่งไปและไม่เคยมีการส่งนักเรียนชั้นมัธยม 6 เลย

บัดนี้กระทรวงธรรมการได้มีระเบียบใหม่ขึ้นอีก คือจะมีการสอบเลือกคัดนักเรียนมัธยม 6 ที่มีอายุไม่เกินกว่า 15 ปี ที่สอบได้คะแนนสูงส่งไปถวาย ระเบียบใหม่นี้ได้ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 28 เมษายน ค.ศ. นี้ อันเป็นเวลาภายหลังที่ศึกษาจำกัด พลังวรอายุ 15 ปีเศษ หรือ 15 ปีหย่อน ๆ บุตรพระยาบดินทรวิยาเสริม เจ้ากรมสามัญศึกษา นักเรียนมัธยม 6 สอบได้คะแนนสูง กติกาแห่งการสอบเลือกคัดนี้ จะเอานักเรียนมัธยม 6 ที่สอบได้ทั้ง 65 คะแนนขึ้นไปเข้าสอบ รวมนักเรียนที่จะได้เข้าสอบคัดเลือกมีประมาณ 30 คนด้วยกัน ซึ่งมีศึกษาจำกัด พลังวร อยู่ด้วยคนหนึ่ง และพวกกรรมการที่จะสอบกันจะรูล่วงหน้าโดยแน่นอนว่าศึกษาจำกัด พลังวร คนหนึ่งจะเป็นผู้ที่สอบได้ และจะไต่ไปนอก

ประกาศของกระทรวงธรรมการ ซึ่งเสนามาที่ไฉ่หลวงพระนางแล้วนั้น เคยเปิดไว้ในที่เปิดเผย ทุก ๆ คราวมา แต่นักวิจารณ์ก็ยังมักที่ประกาศระเบียบใหม่นี้หาได้เปิดเผยเช่นเคยไม่ เป็นแต่ส่งมาดู ๆ กันแล้วก็เก็บ

เมื่อนักเรียนมัธยม 7 และมัธยม 6 เข้ามีโอกาสที่จะไปนอกไต่ทั้งนี้ก็น่าสงสารนักเรียนมัธยม 7 ที่อาภัพ อัปมงคล ไม่มีโอกาสอันดีเช่นนั้น บ้าง ตามธรรมเนียมค่านาจะปฏิบัติภารกิจนี้ คือเมื่อเห็นว่านักเรียนมัธยม 8 ที่คะแนนสูงไม่พอก็ควรลดเอามัธยม 8 ที่ได้คะแนนต่ำเติมเข้าด้วย และถ้ายังไม่พอก็ยกของเอามัธยม 7 คะแนนสูงเติมเข้าไป และถ้ายังขาดอยู่อีกก็เอามัธยม 7 คะแนนต่ำเติมเข้าไป ต่อเมื่อมัธยม 7 คะแนนต่ำไม่พอจึงรณลงมาถึงมัธยม 6 คะแนนสูงที่กระทรวงธรรมการมากระทำแปลกธรรมดาไป ทั้งนี้เรารู้สึกแปลกใจในวิधिकเหตุผลของกระทรวงธรรมการยิ่งนัก

ความต้องการของกระทรวงธรรมการครั้งนี้กำหนดหมายอะไรนักไม่ กระทรวงธรรมการต้องการนักเรียนสำหรับส่งออกไปเพียง 5 คนเท่านั้นเอง ทำไมจึงต้องทำพิธีเช่นเยี่ยงนี้ถึงเพียงนี้ก็ไม่ทราบ จะหาวิธีให้เหมาะเหม็งรักษากฎเวลานี้สักหน่อยไม่ได้เทียวหรือพระองค์เจ้าธานีเอย ?

ในจำนวนนักเรียนที่จะส่งไปนอก 4 คนนี้ทราบแน่ว่าจะสอบไล่ได้และจะไต่ไปนอก ก็คือ เด็กชายจำกัศ พูลองกูร บุตรพระยานกุงวิทยาเสริม เจ้ากรมสามัญศึกษา และเด็กชายกัศป อิศรเสนา ณ อยุธยา บุตรพระยานรคราชาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 1 รวม 2 คน แต่เด็กอีก 2 คนนั้น จะเป็นลูกเฒ่าเหล่าใครไม่ทราบ

ระเบียบใหม่ของกระทรวงธรรมการในเรื่องส่งนักเรียนมัธยม 6 ไปนอกนี้ จะเป็นระเบียบที่จะไปปฏิบัติกันต่อไปโดยยังยืนถาวรหรือจะเป็นระเบียบที่ใช้ชั่วคราว คือใช้ในครั้งเดียวนี้เราไม่ทราบแน่แท้ แต่ว่าจะเป็นระเบียบชั่วคราวและบางทีก็อาจลดลงมาเลือกเอานักเรียนมัธยม 4 หรือ 5 ก็ได้ ตามแต่พระองค์เจ้าธานีจะเห็นควรตามกาลสมัย

ระเบียบใหม่นี้เชื่อว่าคงไม่ทรงทราบถึงพระเนตรพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และอภีร์มุนตรี เพราะเป็นเรื่องเล็กน้อย กระทรวงธรรมการคงไม่ได้เสนอขึ้นไปถวาย แต่เชื่อว่าคงจะทรงทราบจากหนังสือพิมพ์เราฉบับนี้

กระทรวงธรรมการในยุคนี้จะมีชาวอะไร ๆ ระบายออกมาภายนอกได้บ่อย ๆ แม้แต่เรื่องเหี้ยเข้าไปแอบแฝงอยู่ในบริเวณกระทรวงธรรมการก็มีคนรู้จักตั้ง เมือง

เมืองไทยเป็นเมืองที่โลกรู้จักกันมากแล้ว และเสด็จในกรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน เที่ยวเผยแผ่ให้โลกรู้จัก และให้รู้วามเมืองไทยเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยความเป็นปึกแผ่น พลเมืองไทยไม่ถูกกดขี่ขูดรีดเลย

ถ้าคะแนนตระกูลและคะแนนทรัพย์สินของบิดาเป็นเครื่องเกี่ยวกับความสามารถของ บุคคลแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราช คงไม่ทรงส่งพระราชโอรสของพระองค์ ออกไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศเลย เพราะพระองค์ท่านเป็นผู้อยู่สูงสุดในส่วนตระกูลและทรัพย์สินมาถึงกับเรียกว่า "พระบรมราชตระกูล" และ "พระปรมาภิไธยโกศวรรยาธิปัตย์" แล้ว ถ้าจะนับกัน ในส่วนนี้ ก็นับได้ว่าพระราชโอรส พระราชธิดาของพระองค์มีคะแนนถึงโกศทุก ๆ พระองค์ นับตั้งแต่

๗ วันแรกทรงเสด็จสมโภชเห็นแสงตะวัน

เราสั่งสอนให้รักชาติสอนว่า "เมืองไทยเป็นของคนไทยทุกคน ไม่ว่าคนมีเงินหรือคนจน" แต่การสนับสนุนให้คนมีเงินมีสิทธิพิเศษได้เปรียบคนจนกว่าประการนี้ มันเท่ากับสอนให้คนจนทั้งปวง รู้สึกว่า "เมืองไทยเป็นของคนมีเงิน" นั่นเอง ภาษีของคนจนไม่ กระทรวงธรรมการควรจะเลิก การกระทำเช่นนี้เสียเถอะ เพราะมันมีลักษณะการคล้ายการยุยงส่งเสริมโดยวิธีอ้อม ซึ่งอาจยัง ความเสียหายให้เกิด

ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា

ร.7 พ.13/5 ความเป็นอยู่และฐานะของชาวนาทอนหัวเมืองเนื่องจากราคาข้าวตกต่ำ
(12 มี.ค. 74 - 4 พ.ค. 75)

ที่ ก.4688/74 กรุงเทพฯ

กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม

วันที่ 12 มีนาคม พุทธศักราช 2474

แจ้งความมายัง มหาเสวกเอก เจ้าพระยาบวรวิมล ราชเลขาธิการ

เนื่องในการที่ราคาสินค้าข้าวของประเทศสยามโคตกต่ำในเวลานี้ เป็นเหตุให้พลเมือง
ประกอบอาชีพในการทำนาต้องประสบความยากแค้น เพราะราคาข้าวที่ขายได้ไม่อาจจุนเจือฐานะ
และสภาพให้คงอยู่ในความปกติสุขเป็นปกติแน่นอนอย่างที่เคยมา และเพราะความวิตกว่าราษฎรผู้มีอาชีพ
ในการทำนาเป็นกำลังสำคัญของประเทศส่วนหนึ่ง จึงเป็นการสมควรที่ทางราชการควรจะได้สนใจใส่
ออกสองให้ทราบความคับแค้นของราษฎรเวลานี้เท่าที่พอจะสืบได้ว่าเป็นอย่างไรบ้าง ในการนี้
ข้าพเจ้าได้ไต่ถามพระปณิธานของข้าพเจ้าที่ติดต่อกับราษฎรชาวนาโดยตรง ทำการสำรวจความเป็นอยู่
ของราษฎรชาวนาตามจังหวัดที่เป็นสหกรณ์อีกทางหนึ่ง คงได้รับรายงานสำเนาในจังหวัดอุดร
ถึงสำเนาซึ่งได้ส่งมาพร้อมกันหนังสือ

ร.7 พ.13/5 ความเป็นอยู่ฐานะของชาวนาพหุเมืองเนื่องจากราคาข้าวตกต่ำ

(12 มี.ค. 74 - 4 พ.ค. 75)

การที่ราคาข้าวตกต่ำกระทบกระเทือนถึงฐานะของชาวนาในจังหวัดชลบุรีอย่างไรบ้าง การทำนาของราษฎรในจังหวัดชลบุรีไม่ค่อยดีมา 2 ปีติด ๆ กัน คือ ปี 2473 น้ำขึ้นแรง และ สูงเกินไป ทำให้คนชาวนาในนาฉ่ำ น้ำเสียหายบางตำบล ในปี 2474 มีฝนน้อยน้ำลดลงเร็วเกินไป กระทำให้น้ำชาวนาไปหลายตำบลทั่วจังหวัด คงใคร่วงศ์เป็นข้าวล้มเสียมาก ถ้าจะประมาณ เมล็ดผลที่ทิ้งจังหวัดแล้วราวครึ่งหนึ่งของปีที่ไม่ค่อยบริบูรณ์ ข้าวที่ไถ่ขึ้นสำหรับบางตำบลและบางคน ก็ไถ่มาซึ่งพอจะขายไถ่บ้าง แต่ประจวบราคาตกต่ำจึงไม่ไถ่เงินเท่าใด เหตุนี้ความคับแค้นของราษฎร ในจังหวัดชลบุรี เข้าใจว่าจะมีมากกว่าในบางจังหวัด

Expenditures for Living

ของปีธรรมศกก็มีมาเทียบเคียงกันดูเพื่อให้เห็นว่า รายจ่ายในสมัยก่อนกับสมัยนี้สูงต่ำกว่ากันอย่างไร รายจ่ายประเภทนี้ตามรายงานของซิมเมอแมน แบ่งออกเป็น 4 หมวด และมีเปอร์เซ็นต์เทียบดังนี้

เทียบรายจ่ายทั้งหมดกับ Expenditure for Living ใน พ.ศ. 2473 เป็นเปอร์เซ็นต์

หมวด	ค่าอาหาร	เสื้อผ้า	รายจ่ายประจำวัน	รายจ่ายเบ็ดเตล็ด	รวม
ภาคกลาง	17	6	7	22	52

1. รายจ่ายสำหรับค่าอาหารนี้ ได้แก่ ข้าวและกับข้าวของรับประทาน ในเวลานี้ราคาข้าว ลดลงมากทั้งก่อนตัวจริง แต่กับข้าวของรับประทาน เช่น ปลา เนื้อต่าง ๆ น้ำตาล ฯลฯ ลดลง ไม่เท่าใด และถ้าจะเทียบเฉพาะค่าอาหารแล้ว รายจ่ายเป็นค่าข้าวสำหรับราษฎรในมณฑลภาคกลางนี้ เปอร์เซนต์ต่ำกว่าภาคอื่น ๆ (ตามรายงานของซิมเมอแมน ภาคกลาง ข้าวจะเป็นเพียง 30 % ของรายจ่ายค่าอาหาร มณฑลภาคเหนือ 50 % มณฑลภาคใต้ 45 % และมณฑลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 71 %) ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้ราคาข้าวจะลดลงมากก็จริง แต่รายจ่ายในเรื่องค่าอาหารของราษฎร ในมณฑลภาคนี้ไม่ได้ถูกลงมากเท่ากับราคาข้าว เข้าใจว่าจะถูกลงราวสักครึ่งหนึ่งหรือต่ำกว่าอีกเล็กน้อย เท่านั้น

2. รายงานการค้าขายภายในจังหวัดนั้นไม่ค่อยดีพอค่าใช้จ่าย โดยมากต้องซื้อหาจากตลาด
ราคาซื้อขายมาจากเมืองนอกในเวลานี้ลดลงบ้างแต่ไม่มากเท่าใด

3. รายงานปริมาณ ไร่แก ข้าวโพดและพืชไร่ การขอมแซมบ้านเรือน ฯลฯ รายงาน
เหล่านี้ไม่ถูกต้องเท่าใด

4. รายงานเบ็ดเตล็ด ไร่แก รายงานในเรื่องเกี่ยวกับ Health (birth, death,
medical, attention etc.) หมายเหตุ บุหรี่ เครื่องดื่ม การทำบุญให้ทาน ค่าเดินทางต่าง ๆ
รายงานประเภทนี้ถ้าเทียบกับรายงานอื่น ๆ แล้วรู้สึกว่ามีเปอร์เซ็นต์เทียบสูงกว่าเพื่อน และบางสิ่ง
เป็นรายงานที่จำเป็น :- สำหรับ Health ส่วนการทำบุญให้ทาน หมายเหตุ บุหรี่ นั้นพอจะตกลงได้
บ้างเล็กน้อย

ร.7 พ.13/5 ความเป็นอยู่และฐานะของชาวนาทามหัวเมือง เนื่องจากราคาเข้าตกต่ำ
(12 มี.ค. 74 - 4 พ.ค. 75)

ตามที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นว่า ในสมัยที่ราคาเข้าตกต่ำนี้ รายจ่ายต่าง ๆ ของราษฎรถูก
ลงบ้างจริง แต่ไม่เท่ากับราคาเข้า เพราะรายจ่ายในหมวดต่าง ๆ นอกจากค่าอาหารแล้วลดลง
ไม่เท่าใด และค่าอาหารนี้ถ้าเทียบกับ Expenditures for Living แล้ว (ตามรายงาน
ซิมเมอแมน) ก็เพียง 17 ใน 52 หรือ 1 ใน 3 ของ Expenditures for Living เท่านั้น
แต่อย่างไรก็ดี ถ้าได้คำนวณดูทั่วไปแล้วคิดว่า Expenditures for Living ของราษฎรในจังหวัด
ลพบุรี ในเวลานี้ถูกลงราว 40 % ของปีธรรมดาเห็นจะได้ แต่คนที่สังเกตเห็นรู้สึกกว่า เวลานี้
ราษฎรได้ลดรายจ่ายประเภทนี้ลงไปกว่าที่กล่าวนั้นอีกมาก โดยเฉพาะยี่สุ่น และลดรายจ่ายต่าง ๆ ที่
ไม่สู้จำเป็น เช่น ลดค่ากินข้าว เสื้อผ้า เช่ารถจักรยาน ภาษี การทำบุญให้ทาน ฯลฯ ลงเสียอีกเพื่อเป็น
การประหยัดให้รายจ่ายนี้สอดคล้องกับรายได้ แต่อย่างนั้นก็ยังรู้สึกว่าไม่ใคร่พอกัน และที่จะให้ถึงคุณภาพ
ได้ก็จำเป็นจะต้องลดฐานะการกินอยู่และตัดรายจ่ายต่าง ๆ ลงไปอีก ซึ่งเกรงว่าจะทำได้ยาก และ
จะต้องลดความสุขส่วนตัวและครอบครัวไปเป็นอันมาก โชห่วยในการทำนา ราษฎรที่มีนาต่ำกว่า 16 ไร่
มักจะทำเอาเอง แต่คนที่มีนาสูงกว่า 16 ไร่ จะต้องจ้างผู้ช่วยบ้าง และถ้าจ้างนั้นมากขึ้นก็จำเป็น
ต้องจ้างประจำ หรือจ้างชั่วคราว เพื่อช่วยในการไถนา และเกี่ยวเกี่ยว ส่วนรายจ่ายอื่น ๆ ที่มี
ค่าพันธุ์ข้าว ค่าเช่านา และค่าภาษีอากร เวลานี้คนที่สังเกตรู้สึกกว่า ค่าจ้างสำหรับจ้างประจำที่
เคยจ้างไร่ละ 60 - 100 บาท (กินอยู่กับนายจ้าง) ลดลงราว 40 - 60 บาท ค่าจ้างเกี่ยวข้าวลดลง
ครั้งทั่ว (ที่เคยเสียไร่ละ 2 บาท ถึง 10 สลึง ลดลงเหลือไร่ละ 1 บาท ถึง 5 สลึง) ค่าเช่าที่นา
เคยเสียไร่ละ 6 - 8 บาท ก็ถูกลงราวครึ่งทั่ว และบางรายใช้วิธีแบ่งครึ่ง ส่วนค่าภาษีนั้นเป็น
พระมหากรุณาธิคุณลดเกล้าฯ ที่โปรดเกล้าฯ ให้ลดลง 20 % ตั้งแต่ปีนี้เป็นต้นไป แต่การที่จะคำนวณว่าค่า
โชห่วยในการทำนาถูกลงเท่าใดนั้นเป็นการยากที่จะคำนวณได้ เพราะราษฎรไร้งแรงของตนและบุตร
ภรรยาช่วยในการทำนาเป็นส่วนใหญ่

ร.7 พ.13/5 ความเป็นอยู่และฐานะของชาวนาทามหัวเมือง เนื่องจากราคาตกต่ำ (12 มี.ค. 74 - 4 พ.ค. 75)

รายไคต่าง ๆ ของราษฎร รายไคส่วนใหญ่ของราษฎรได้มาจากการทำนา ยิ่งในจังหวัดลพบุรีก็ขายแล้ว ไคจากการขายเขาเป็นพื้น ในปีก่อน ๆ เมื่อราคาเขายังดี ๆ อยู่ เคยขายกันที่จังหวัดลพบุรี (เกี่ยวหวง 2,000 ลิตร) เกวียนละ 60 - 75 บาท แต่ในเวลานี้ราคาเกี่ยวหวง 20 - 26 บาท (ราคาในจังหวัดพระนครประจำวันนี้ 8 เกวียนนี้ ประกาศว่าชาวนาสวนชั้น 2 ราคา 37 บาท ชั้น 3 ราคา 35 บาท เขาเบาราคา 33 บาท) ตามราคานี้จะเห็นว่าราคาเขาไคตกลงมาก ในเวลานี้คงเหลือ 1 ใน 3 ของราคาเมื่อก่อนยังไม่ตกต่ำ

อนึ่งก่อน ๆ มา ราษฎรเคยรู้สึกได้ว่า เขามีเขาไวแล้วก็เหมือนมีเงิน เพราะมีพ่อค้ามาซื้ออยู่เสมอ จะขายเมื่อไรก็ได้ แม่จะเอาเงินดวงหน้าไปใช้ก่อนก็ได้ เขาเท่านั้นที่วิตกแปลกเปลี่ยนอันหนึ่งเท่านั้นในเวลานี้รู้สึกว่ามีเขาน้อยลง และมักจะเลือกซื้อแต่เขาคือ ๆ ทั้งเกี่ยวให้ราคาถูกอีกด้วย เพราะเกรงไปว่ากว่าจะขายไค ราคาในกรุงเทพฯ อาจจะต่ำลงไปอีกจึงซื้อราคาคำ เพื่อเป็นการป้องกันไว้ เหตุนี้เขาของราษฎรจึงขายไม่ค่อยจะออก เพราะเกี่ยวราคากันในเวลานี้ ยังมีเขาของราษฎรชาวนาและพ่อค้าก็อยู่อกเพื่อรอจนหน้า เพราะในระหว่างฤดูน้ำเคยมีเรือจาก กทม. มารับซื้อและให้ราคาก็ว่าแพง เพราะการขนส่งทางเรือขยมนถูกกว่าทางอื่น ส่วนที่ขายไคง่ายและสะดวกทุกฤดูทางอำเภอบ้านเขา (สถานีบ้านหมี่) และสถานีโคกกระเทียม เพราะมีนางเขาของจีนตั้งอยู่ริมทางรถไฟมากลาง ถ้าไม่เกี่ยวราคากันแล้วอาจขายไคเสมอ และในเวลานี้ก็ทราบว่า การขายเขาค่อยกระเตื้องขึ้นและราคาก็ขึ้นเล็กน้อย

รายไคอื่น ๆ นอกจากการทำนาแล้ว มีการรับจ้าง การลากเข็นระแทะ การหาปลา การปลูกผักสวน การทำสวน เมาถ่าน และการแลกเปลี่ยน ฯลฯ ในสมัยก่อนรายไคประเภทนี้เคยได้เงินมาก อยู่แต่ในราคาเขาคำ กอรับจ้างต่าง ๆ เหล่านี้พลอยถูกตามลงไปด้วย ว่าการลากเข็นระแทะก็ไม่ใครจ้างอ่อน เพราะราษฎรบางคนไคเขาน้อย และราคาก็ถูก ไม่คุ้มกับค่าจ้างที่จ้างเขาลากเข็น จึงพากันทำเองเสีย การทำสวน การปลูกผัก และการเผาถ่าน ไคราคาต่ำลงครึ่งตัว จนแทบไม่คุ้มค่าแรงที่ต้องไป

เมื่อคำนวณรายได้ทั้ง 2 ประเภท เข้าด้วยกันแล้ว รู้สึกว่ารายได้ของราษฎรตกต่ำลงไปมาก
 ถ้าจะประมาณเอา ๆ คิดว่าลดลงสัก 60 % ของปีธรรมดาเห็นจะได้ อนึ่ง การทำนาในจังหวัดลพบุรีนี้
 ไม่ค่อยผลดีดังที่กล่าวข้างต้น แล้วหากแต่ราษฎรได้หมักหมมกับการหาเงินทางอื่น ๆ มีการปลูกผัก ทำไร
 จักสาน รับจ้าง ฯลฯ เพิ่มขึ้นอีกมาก (เมื่อเลิกฤดูทำนาแล้ว ราษฎรไม่ใคร่ได้อยู่ว่างอย่างปีธรรมดา)
 จึงคอยประดังไปได้ แต่อย่างนั้นก็ดี รายได้ยังไม่คุ้มกับรายจ่าย และทางที่พำนักรู้สึกถึงความคับแค้น
 เป็นอันมาก

ร.7 พ.13/5 ความเป็นอยู่และฐานะของชาวนาตามหัวเมือง เนื่องจากราคาข้าวตกต่ำ

(12 มี.ค. 74 - 4 พ.ค. 75)

ผลที่เกิดขึ้นเนื่องจากรายได้ไม่พอกับรายจ่าย

1. ราษฎรของออกอคมการกินอยู่อย่างยิ่ง และตัดรายจ่ายต่าง ๆ ที่ไม่สู้จำเป็นนักออกเสีย
2. ราษฎรของภูมิลำเนาเดิมจากคหบดีใหญ่มีเงิน เพื่อเอาไปใช้สอยและเสียค่าภาษีอากรตามที่ขมปะและสอบถามปรากฏว่า ราษฎรเป็นหนี้กันโดยมาก แต่ในเวลานี้เงินที่ใหญ่ไม่ค่อยจะมี เพราะเจ้าหน้าที่เองก็ไม่มีเงิน ค่าปิ่นไม่ไค้คอกเบี้ยจึงไม่มีเงิน เหตุนี้คอกเบี้ยจำต้องเสียจึงเป็นอัตราแพงมาก บางราย 30 - 36 % ก็มีเหมือนกันอย่างไร ภูมิลำเนาของยอมปฏิบัติทั้งสิ้น แต่อย่างนั้นก็ยังหาผู้ซื้อไม่ใคร่ได้

3. ราษฎรบางรายได้ขายของรูปพรรณให้แก่อันที่มาซื้อ ตามที่ขมปะถามดูก็ความว่า บางตำบลราษฎรขายไปมาก คงเหลือไว้แต่เพียงแกวตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น (คนที่ไม่ไค้ขายเลยก็มีอยู่บ้างเหมือนกัน) ราคาที่ขายกันก็มีตั้งแต่ 15 - 20 บาทสุดแต่จะเป็นทองสุกเพียงไร จึงพวกนี้ขายต่อไปยังกรุงเทพฯ อีกชั้นหนึ่ง

4. ราษฎรที่ยากจนไม่มีหลักฐานก็ต้องกระเสือกกระสนหากิน สุกแต่จะไค้หรือหยิบยืมตามพี่น้องเล็ก ๆ น้อย ๆ และเที่ยวรับจ้างแลกเปลี่ยนเขาไปตามแต่จะหาได้ ทั้งสองกินอยู่อย่างอดคักที่สุด

5. การเสียภาษีอากร จะเป็นค่านาหรือค่าธรรมเนียมการกัก ที่ขมปะไค้สอบถามเจ้าหน้าที่สรรพากร ปรากฏว่าของการและเร่งรัดกันมากจึงจะไค้เงินมา แม้อย่างนั้นบางรายก็ยังไม่ได้ ที่ตั้งขายทองคำลาคันบ้าง (แต่น้อยราย) และเงินที่ไค้ได้ในเวลาเดียวกันก็ตกต่ำกว่าปีก่อน ๆ

6. ราษฎรที่ยังไม่มีหนี้สินในเวลานี้ก็ไม่สู้กระไรนัก คอยพอออกอคมและเอาตัวรอดไค้ แต่ผู้ที่มีหนี้สินอยู่และคงจะหนักหนา เงินที่หาไค้จะไม่พอส่งคอกเบี้ย ซึ่งมีอัตราสูงมาก ในเวลานี้ลูกหนี้บางรายต้องไค้กินเป็นกรรมสิทธิ์แก่เจ้าของเงินไว้ แต่ยังไม่ไค้ทำสัญญาหยอหะเบียน ส่วนที่ทำสัญญาโอนกันที่หยอหะเบียนก็มีอยู่เนือง ๆ จำนวนที่ดินที่โอนให้เจ้าของเงินเช่นนี้คงจะมีชุกชุมยิ่งขึ้นภายใน 2 - 3 ปีข้างหน้า และคนที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินของตนเองเลยจะทวีจำนวนมากขึ้น

7. ที่ดินที่ถูกยึด เพื่อขายทองคำลาคันนั้นในเวลานี้ไม่ไค้ราคาที่ดินราคา 1,000 บาท จะขายไค้สัก 200 - 300 บาท เท่านั้นเพราะเงินในเวลานี้อดคัก ราคาที่ดินในขณะนั้นจึงประมาณไม่ไค้ว่าราคาเท่าใด ราษฎรไม่มีเงินซื้อและไม่กล้าซื้อด้วย

8. ในเวลานี้ราษฎรรู้สึกความคับแค้นเป็นอย่างยิ่ง บางบ้านแม่เงินคิดเรือนอยู่ก็แทบไม่มีผู้ให้ทรัพย์สิน และเคยให้เงินกับแท่หลักฐานซึ่งเป็นที่กินและสัญญาต่าง ๆ เพราะถูกหนี้ไม่ยอมส่งคืนเงิน และดอกเบี้ย และบางคนที่มีเงินก็ไม่กล้าให้กู้ออกไป เพราะหว่ากกลัวไปต่าง ๆ การเงินในบ้านนอก อึดอัดมาก เงินไม่ใคร่หมุนเวียนเลย

9. การค้าขายในหลายเวลาที่ทรุดโทรมลงไปเพราะไม่ค่อยมีคัสชู บางร้านถึงกับต้องเลิกกันไปก็มี คนที่ยังมีทรัพย์สินและ Business มากก็ยังรู้สึกความกระเทบกระเหือนยิ่งขึ้น

10. การทำบุญทำกุศลอารามก็เบาบางลงไปเพราะราษฎรไม่มีเงิน ในขณะที่ไปให้หนักก็ไต่กัน พูดกันถึงเรื่องความเดือดร้อนทั่ว ๆ กัน

การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2448 - 2475

บทคัดย่อ
ของ
วิไลลักษณ์ แสงไชยวัฒน์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้า
ปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต
กรกฎาคม 2531

สังคมไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากภายหลังการ เปิดประเทศในสมัย
รัชกาลที่ 4 การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยป็นมองเห็นได้ชัดเจนขึ้นเมื่อพระมหากษัตริย์
ทรงมีนโยบายปรับปรุงสังคมไทยให้ทันสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า
และการเมือง การปกครอง ในระยะดังกล่าว ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงทรงยกเลิกระบบ
ไพร่ ทาส ซึ่งเป็นพื้นฐานโครงสร้างสังคมไทยใน พ.ศ. 2448 อันนับได้ว่า เป็นการ
เปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมไทยครั้งสำคัญ

~~การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัย เน้นที่จะศึกษาการเปลี่ยนแปลง และการเคลื่อนไหวในสังคม~~
~~ไทยระหว่าง พ.ศ. 2448 - 2475 จากการศึกษาพบว่า เมืองจันทบุรีก่อกำเนิดเป็นปัจจัย~~
สำคัญต่อการเชื่อมฐานะทางสังคมไทยก่อน พ.ศ. 2448 ดังนั้น โอกาสการเชื่อมฐานะทาง
สังคมตลอดจนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะไพร่และทาส
จึงเป็นไปได้ยาก แต่หลัง พ.ศ. 2448 มีปัจจัยสำคัญหลายประการ เช่น การศึกษาสมัยใหม่
การยอมรับความเจริญตามแบบอย่างประเทศตะวันตก การปลูกฝังความรู้สิทธิเสรีภาพ ที่ก่อให้เกิด
ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวในสังคมไทย กล่าวคือ ทำให้โครงสร้างสังคม
โดยประกอบด้วยชนชั้นต่าง ๆ คือ พระมหากษัตริย์ และเจ้านาย ข้าราชการชนชั้นกลาง
และสามัญชน มีโอกาสที่จะเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคมของคนและครอบครัว
ได้กว้างและเป็นไปอย่างสะดวกยิ่งขึ้น ดังนั้นชาตินักก่อกำเนิดจึงไม่ใช่สิ่งกีดขวางหรือสนับสนุน
การเชื่อมฐานะทางสังคมอย่างสำคัญอีกต่อไป

ระบบความสัมพันธ์ในสังคมไทย มี 2 ลักษณะ คือ ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นความ
สัมพันธ์ที่สำคัญในสังคมไทยก่อน พ.ศ. 2448 ยังคงมีความสำคัญในสังคมไทยมากโดยตลอด
ระบบอุปถัมภ์จะเกี่ยวข้องกับอำนาจ บารมี อย่างเช่น ระบบอุปถัมภ์ระหว่างพระมหากษัตริย์
กับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ระบบอุปถัมภ์ระหว่างข้าราชการกับข้าราชการ ระบบอุปถัมภ์ก่อให้เกิด
ระบบพรรคพวกในวงการต่าง ๆ โดยเฉพาะวงการราชการ ความสัมพันธ์อีกลักษณะหนึ่งคือ
ความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจ เป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ ซึ่งจะมีความหมายมากขึ้น ความสัมพันธ์
ในเชิงเศรษฐกิจจะเห็นได้อย่างชัดเจนในความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางกับชาวนา
ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้เช่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดการเอารัด

เอารักเอาเปรียบระหว่างบุคคล 2 ฝ่ายมองเห็นได้ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะ ชาวนา และผู้เช่าที่นา
ถูกเอารักเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง และเจ้าของที่ดิน เพราะบุคคลทั้งสองต้องสิ้นหนทางเลี้ยง
ครอบครัว และเสียภาษีอากรต่าง ๆ ด้วยภาระที่หนักหนากว่า และต้องเช่าที่นาประกอบกับ
ชาวนาและผู้เช่าที่นาไม่มีโลกทัศน์ที่แคบ ไม่ได้รับการศึกษา ยึดมั่นในศีลธรรม เป็นผลให้ชาวนา
และผู้เช่าที่นาต้องยากจนมีหนี้สิน รวมทั้งอาจจะสูญเสียที่ดินของตนกลายเป็นผู้เช่าที่นาได้เช่นกัน

ในทำนองเดียวกัน กลุ่มปัญญาชน หรือผู้ที่ได้รับการศึกษาระดับใหม่ เป็นกลุ่มหัวก้าวหน้า
มีโลกทัศน์ที่กว้าง ได้เริ่มเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้อง และเสนอแนะวิธีการแก้ปัญหาพื้นฐานใน
สังคมไทย พร้อมทั้งเรียกร้องสิทธิทางการเมืองจากกลุ่มผู้ปกครองเดิม กลุ่มปัญญาชนได้รวมตัว
กันอย่างเด่นชัดคือ ญวน ร.ศ. 130 ในต้นรัชกาลที่ 6 และคณะราษฎร ซึ่งทำการปฏิวัติ
เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ. 2475 สาเหตุประการหนึ่ง
ที่กลุ่มบุคคลทั้งสองอ้างคือ ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย นั่นเอง

งานวิจัยนี้สรุปได้ว่า สังคมไทยใน พ.ศ. 2448-2475 เป็นสังคมกึ่งสมัยใหม่
กึ่งจารีตประเพณี ซึ่งจะเป็พื้นฐานสังคมไทยสมัยต่อมา

CHANGES IN THE THAI SOCIETY BETWEEN 1905 - 1932

AN ABSTRACT

BY

VILAILUCK DAENGCHAIWATNA

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University

July 1988

The Thai society had undergone great changes after the country was opened up in the Reign of King Mongkut (Rama IV). Social changes became more prominent when the kings' policies for societal modernization were formed in line with economic, commercial, and political and governmental systems in the period mentioned. The "prai" and slavery systems, which formed the structural foundation of Thai society were abolished in 1905. This could be regarded as an important change in the structural of Thai society

The purpose of this research is to study changes and movements in the Thai society from 1905 - 1932. The study shows that since birth privilege clannishness was an important factor for social mobility before 1905, opportunities for social mobility and social movement of various groups, especially 'prai' and slaves, were virtually non existent. However, after 1905 there were many important factors, such as modernized educational systems, westernization and patriotism, influencing changes and movements in Thai society. These factors provided a social structure, comprising various social classes; royalty, nobility, officials, the middle classes and commoners, with opportunities for social mobility for themselves and their families extensively and conveniently. Accordingly, birth privilege clannishness was no longer a hindrance or support of social mobility.

The relationship systems in the Thai society were of two types the patronage system, which was important in the Thai society before 1905 and remained so long after. The patronage system involved power and authority, such as that between kings and their subjects, or officials and other officials. This system created favouritism in various circles, especially in bureaucratic circles. The other types of relationship was the economic relationship, which was new but had a more prominent role.

The economic relationship could be clearly seen between middle-businessmen and farmers, land-owners and farm tenants. Such relationships led to exploitation farmers and farm tenants were exploited by the middle businessmen and the landowners, because the former had to struggle to provide for their families and pay taxes by preempting or leasing small pieces of land. Moreover, farmers and farm tenants were narrow-minded because they had no education and were slavery moral. As a result they became poor, in debt, and eventually lost their land and become land tenants.

Similarly, the intellectuals or modernized educated elites, the progressive groups with a broader vision, tried to exert themselves and proposed measures for solving basic problems in Thai society, and demanded political rights from the traditional government bureaucrats. The effort of the intellectual elites resulted in the rebellion of 1911 at the beginning of the Reign of King Rama VI, and the coup d'etat of the citizen group that changed the government into the democratic system in 1932. One reason given by the revolutionary party was the inequality in the Thai society.

It could be concluded from this study that Thai society during 1905 - 1932 was part modernized and Partly traditional which was the base for the society in that followed period.